G. IVĂNESCU

Curs de Sintaxa Limbii Române Moderne

JUNIMEA

Coperta: *Florentina Vrăbiuță*

CARTE APĂRUTĂ CU SPRIJINUL MINISTERULUI CULTURII ŞI CULTELOR DIN ROMÂNIA

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
IVĂNESCU, G.
Curs de sintaxa limbii române / G. Ivănescu; cd. adnot. şi pref. de Oana Popârda. – Iaşi: Junimea, 2004
ISBN 973-37-0998-0

I. Popârda, Oana (cd.; pref.)

811.135.1"367

© Editura JUNIMEA, Iaşi – ROMÂNIA

Scanned with OKEN Scanner

G. IVANESCU

CURS DE SINTAXA LIMBII ROMÂNE MODERNE

Scanned with OKEN Scanner

PREFAȚĂ

Cursul de sintaxă predat de savantul G. Ivănescu la Universitatea din Iaşi între anii 1947-49 şi intitulat, modest, *Curs de sintaxa limbii române moderne*, depăşeşte considerabil ceea ce am putea numi exigenţele unui asemenea demers. Este vorba de o profundă şi amplă abordare a statutului limbajului, atît din punctul de vedere al principalelor doctrine (evaluate critic şi îmbogăţite), cît şi din cel al limbii *ca întrebuinţare*, al limbii în sensul humboldtian, ca *energeia*. Limba română este analizată, ca particularitate sintactică, din perspectiva *antropologismului lingvistic* (după o formulare ulterioară a autorului), aşadar, din perspectivă psihologică, socio-culturală, etc. În acest curs îşi află originea principalele direcţii în care avea să evolueze doctrina ivănesciană în domeniile lingvisticii generale, sintaxei, stilisticii (*Gramatica şi logica, Nume şi verb, Producerea vorbirii, Stilistică, lingvistică, poetică şi alte ştiinţe sociale*), pentru a le numi doar pe cele mai importante.

Momentul în care a fost predat acest curs este unul de adevărată efervescenţă în modalităţile de abordare a limbajului; preeminenţa sintaxei avea să fie proclamată doar cîţiva ani mai tîrziu, odată cu primele studii ale lui Noam Chomsky şi terenul era deja pregătit în acest sens. Noile provocări – traducerea automată, simularea limbajului natural – beneficiind de dezvoltările tehnice, aveau să lase cumva deoparte un număr important de aprofundări pe teren speculativ, logic şi filosofic, cu privire la statutul limbajului natural. *Cursul* lui G. Ivănescu, prea puţin cunoscut în momentul apariţiei sale, propunea însă o abordare în acelaşi timp originală (ca mod de concepere a sintaxei) şi valorizatoare (în mod erudit şi critic) a celor mai importante concepţii despre limbaj.

Primul sfert al secolului XX fusese marcat de o ruptură netă între lingvistică şi psihologie; în numele imanentismului, Saussure refuza conceptele extra-lingvistice. Limba, concepută ca sistem, trebuia să permită o semantică fondată pe o reţea de opoziţii (construirea obiectului, teoria obiectului, definirea metodelor de studiu). Psihologia, pe de altă parte, avea să abandoneze mentalismul, în favoarea studierii comportamentului (behaviorismul). Această ruptură, bazată pe un empirism *radical*, a dus la considerarea limbajului drept un *comportament*

Scanned with OKEN Scanner

printre altele, nuanțele intervenind abia după o lungă evoluție teoretică (în care trebuie inserată *psihologia formei*, dezvoltată în Germania primei treimi a secolului), reacție la excesele behaviorismului.

Un alt moment important este cel al criticii noțiunii de *limbaj egocentric* (introdusă de Piaget, în 1932, *Le langage et la pensée chez l'enfant,* Delachaux et Niestle, Neuchatel), de către L.S. Vigotsky (1965, *Language and Thought,* M.I.T. Press, Cambridge), care pune în evidență controlul activității limbajului egocentric la copil, etapă care o precedă pe cea a auto-reglării.

Odată cu lucrarea lui C.E. Shannon şi W. Weaver, 1949, *The Mathematical Theory of Communication*, University of Illinois Press, Urbana, debutează teoria comunicării; trei dintre aspectele pe care le cuprinde cartea au impus o nouă atitudine, inevitabil transdisciplinară, şi anume: -schema sistemelor de comunicare şi noțiunea de *cod*, - măsurarea cantității de informație şi -noțiunea de *automat finit*. Va fi, în mare, atitudinea psiho-lingvisticii (cu funcțiile limbajului, degajate de Jakobson, statistica lingvistică, gramaticile formale – independente de context).

După demonstarea inadecvării la limbile naturale a gramaticilor independente de context, N. Chomsky lansează provocarea unei gramatici (*sintaxe*) în măsură să genereze toate enunțurile corecte posibile dintr-o limbă naturală - L; cu aceasta, începe perioada gramaticilor generative, un fel de nucleu dur, cu ecouri în aproape toate direcțiile care se ocupă de ipostazele funcționale ale limbajului. Reintră, în felul acesta, în scenă *subiectul* (subiectul epistemic - la Piaget) care posedă o asemenea gramatică, deci subiectul ideal. Noțiuni precum *competență, performanță, recunoaştere, universalii ale limbajului* deplasează atenția înspre modelul vorbitorului nativ al unei limbi date.

Psiholingvistica, la rîndul ei, îşi va revedea problematica: recuperînd noțiuni ca *structură profundă* sau *competență*, ea îşi propune să descopere *strategii* sau *proceduri* euristice utilizate de subiecți pentru *înțelegerea* enunțurilor. De unde, o nouă semantică, *cognitivă*, care reconsideră relația *sens-referent*, dar care nu infirmă postulatul chomskyan al unității *lingvistică - psihologie* în studiul generării limbajului.

În sfîrşit, şi fără a epuiza direcțiile în care s-a manifestat lingvistica secolului XX, psihologia genetică se ocupă de reconsiderarea problematicii înseşi a achiziționării limbajului (prea des redusă la celebrul adagiu al lui Darwin, « ontogeneza repetă filogeneza »). Confirmînd sau respingînd teza chomskyană a *ineității* limbajului, studiile în domeniu îşi propun să treacă de la planul învățării la cel al structurării (structuri nervoase şi regiuni cerebrale în care acestea fie preexistă, fie se implantează).

Scanned with OKEN Scanner

Punctele comune, ca şi divergenţele, între concepţia lui G. Ivănescu şi principalii reprezentanţi ai curentelor contemporane (Hjelmslev, Morris, Peirce, Austin, Searle, Katz, Fodor, Postal, Chomsky) au făcut obiectul articolului său din 1986, *Sintaxă, semantică, pragmatică*, A.U.I., XXXII, s.III. Principalele reproşuri pe care le adresa, cu această ocazie, lui N. Chomsky au fost confirmate prin chiar remanierile pe care acesta le-a adus propriului său model (teoria standard extinsă).

Printre aceste tendinţe, mai rar compatibile, cel mai adesea exclusiviste şi reducţioniste, G. Ivănescu rămîne un spirit enciclopedic, un erudit care nu poate fi încorporat într-o anume orientare. Dacă N. Chomsky (de care – dincolo de critica pe care i-o face în *Producerea vorbirii* – G. Ivănescu se apropie, recunoscînd universaliile lingvistice iar, pe un plan mai concret, prin discutarea unor enunţuri ambigue) îşi recunoaşte precursorii (Descartes, în primul rînd) după ce construieşte modelul, savantul român îşi face o datorie de onoare din a menţiona cu scrupulozitate fiecare izvor, simultan cu elaborarea analizei.

Principalele surse sunt reprezentate, într-un adevărat demers interdisciplinar, atît de lingvişti, cît şi de logicieni şi psihologi, lucru firesc dată fiind specificitatea sintaxei; ele converg către ceea ce Petre Botezatu, la noi, avea să numească o *logică naturală*. Faptele sintactice sunt luate în consideraţie din perspectivă logică, psihologică, ontologică, semantică şi pragmatică, ceea ce conduce, inevitabil, şi la o reaşezare a obiectului respectivelor discipline.

Conţinutul psihic şi intelectual, afectivitatea, temperamentul, gîndirea şi cultura constituie, pentru G. Ivănescu, una din cele două baze ale limbajului, cealaltă fiind cea de articulaţie. Dată fiind amploarea primei baze, lingvistica este în măsură să încorporeze metodele şi instrumentele altor ştiinţe: « Identitatea lingvisticii cu o parte din logică, teoria acţiunilor şi estetică apare ca evidentă (…) punctul de vedere logic şi psihologic este, în acelaşi timp, lingvistic » (*Curs*..., p.116 – în manuscris).

Deschiderea sintaxei către *logică* se impune odată cu identificarea frazei ca obiect central al celei dintîi, ca transcriere a actului de predicaţie. Fără să se intre în istoria propriu-zisă a problemei (*Cursul* abordează prioritar perioada « modernă » a lingvisticii), se iau în discuţie opiniile lui Delbrück, Porzig, Wundt, Meillet, Séchehaye, Amman. Se poate observa, începînd chiar cu aceste pagini (5-77), consecvenţa cu care G. Ivănescu (care, finalmente, nu va împrumuta niciuna din concepţiile citate) caută, printre şcoli şi curente, elemente susceptibile de a servi la explicarea realităţii lingvistice, în acelaşi timp, complexă şi unitară, realitate impunînd, prin aceste două caracteristici, o metodă complexă, într-un

Scanned with OKEN Scanner

spirit înrudit cu Şcoala funcţionalistă de la Praga. De exemplu, analizele actuale în *topic – focus* (a se vedea P. Sgall, E. Hajicova, J. Panevova, 1986, *The Meaning of the Sentence in Its Semantic and Pragmatic Aspects,* Academia-Prague) se apropie substanţial de analiza pe care o aplică G. Ivănescu contextelor cu *subiect psihologic*: context situaţional, determinare ontologică şi psihologică a relaţionării noţiunilor, introducerea perspectivei transfrastice, etc.. Exigenţa formulată, după douăzeci de ani, de Stanley Cavell, 1969, *Must we mean what we say?*, Cambridge University Press, avea să confirme, printre altele, perspectiva *globală* avansată de lingvistul român: "În analiza limbajului, ca ansamblu funcţional, este important să se observe nu numai care sunt cuvintele şi construcţiile folosite, ci şi ce se înţelege prin folosirea lor ».

Factorul logic coexistă, din punct de vedere al structurii şi funcţionării, cu cel *psihologic*; sunt, de aceea, luate în discuţie, achiziţiile psihologismului (în forma sa clasică, la Steinthal şi H. Paul), precum şi ale psihologismului asociat cu logicismul şi/sau sociologismul (la Delbrück, Wundt, Philippide, Simensky, von der Gabelentz, Meillet, Bally, Vendryès, Ries, Bergson). Dacă aceste repere sunt, cel mai adesea, prezentate pentru a fi mai mult sau mai puţin respinse (principala cauză a respingerii fiind caracterul lor *exclusiv*), doctrina lui Humboldt (amplu prezentată, începînd cu p.26) trebuie recunoscută ca sursă reală a concepţiei sale; se vor adăoga acesteia, teoriile lui F. de Saussure şi E. Goblot.

Două elemente cu valoare operatorie în sintaxa lui G. Ivănescu pot fi considerate ca inspirate de Humboldt: - limba este un reflex al spiritului uman, luat în ansamblul său, sub toate formele sale (atît la popoarele primitive, cît şi la cele cultivate), o realitate în perpetuă schimbare; de aici, G. Ivănescu avea să ajungă la o nouă împărţire a ştiinţelor limbajului; - dependenţa reciprocă dintre idee şi cuvînt dovedeşte că limbile nu sunt doar mijloace de a prezenta un adevăr deja cunoscut, ci mult mai mult, anume mijlocul de a descoperi adevărul necunoscut – idee pe care Chomsky, la rîndul său, avea să o preia, sub numele de *creativitate*.

Aceste premise, grefate pe ideea de *sistem* (saussurian) şi îmbogăţite, din punct de vedere operaţional, cu formalizările lui Goblot, îl vor conduce pe G. Ivănescu la o simbioză între *structural* şi *funcţional*, direcţie adoptată şi de lingvistul sovietic Şaumjan. Lucrarea acestuia, *Lingvistica structurală*, 1965, editura « Ştiinţa », Moscova, introduce ideea de *bază internă* a limbii; studiul ei vizează să transforme lingvistica structurală într-o disciplină explicativă a *aspectului dinamic* al sincroniei limbii. Sursa comună rămîne, şi aici, Humboldt (Şaumjan proclamă, ca şi G. Ivănescu, înrudirea lingvisticii « în spiritul său » cu limba ca *energie* şi nu ca *obiect*). Alte două noţiuni care apar la ambii lingvişti sunt cele de *genotip* şi *fenotip*; Şaumjan le preia din biologie, pentru a desemna,

Scanned with OKEN Scanner

respectiv, constituţia genetică şi aspectul exterior al limbii – ca organism, în vreme ce G. Ivănescu, valorificînd pe Philippide şi van Ginneken (conceptul de *bază*), vorbeşte de *genotip* şi *fenotip* în fonetică (*Les lois fondamentales de l'évolution phonétique*, in « Actes du Xe Congrès International des Linguistes », I, 1969).

Studiul sintactic, aşa cum a fost conceput de autor, nu a beneficiat de explicitările şi detalierile de care au beneficiat concepţii ca cele ale lui G. Guillaume, în Franţa, nici de critici care să ducă la rafinarea metodei, ca în cazul lui Chomsky. Poate că astăzi, cînd studiile de sintaxă sunt extrem de structurate şi formalizate, concepţia sa nu va mai putea fi aplicată integral. Pentru oricine se apleacă însă asupra *Cursului de sintaxă* (pe care autorul îşi propusese să-l pregătească pentru tipar) este limpede că multe din direcţiile actuale răspund, dintr-o perspectivă sau alta, unor deziderate formulate aici.

Cîteva repere vor fi semnalate în continuare, simple orientări, desigur perfectibile şi/sau contestabile, în bogăţia de fapte şi idei care plasează *Cursul de sintaxă a limbii române moderne* alături de *Problemele capitale ale vechii române literare* şi chiar, păstrînd proporţiile, de *Istoria limbii române*.

Concepţia despre frază.

După prezentarea critică şi exhaustivă a orientărilor fundamentale în lingvistică, *Cursul* cuprinde o analiză a *frazei* – unitate fundamentală a analizei sintactice. Repunerea în discuţie a frazei oferă un model de abordare interdisciplinară a cărei pondere poate fi mai bine sesizată după acumulările în materie din ultimele decenii. Premisa teoretică este formulată, între altele, în felul următor: « Trebuie să se ajungă la constituirea unei singure discipline, care să poată fi privită fie ca lingvistică generală, fie ca logică-teoria cunoaşterii. Vom încerca, în cele ce urmează, să arătăm aceasta, luînd în discuţie fraza şi elementele ei fundamentale » (§ 68). Optînd pentru *înţelegerea globală* a frazei, ca unitate de discurs, precum şi a constituenţilor acesteia (în ultima parte a cursului), G. Ivănescu anticipă depăşirea aspectelor *de cod* prin analiza, *pragmatică*, a utilizărilor lor în context. Textele ilustrative, în general ample, aparţinînd unor adevăraţi creatori de limbă română (majoritatea sunt din Creangă) sunt filtrate dintr-o perspectivă unificatoare a celor două teze contradictorii, simultan admise de ştiinţele limbajului: -sensul depinde de context; -sensul există în cuvinte, independent de context.

Tipurile de frază.

Alături de Delbrück, Meillet, Ries şi Lerch, G. Ivănescu adoptă - ca esenţială în delimitarea frazei – dimensiunea semantică şi distinge două tipuri fundamentale: fraza *cunoaştere* şi fraza *practică*, tipuri *obligatorii*; fiecare dintre ele este considerat susceptibil de a primi mărcile

Scanned with OKEN Scanner

afectivității. Se ajunge, în felul acesta, la opozițiile: *frază teoretică pură-afectivă, frază practică pură-afectivă*. Aceste tipuri redistribuie întreaga sferă a enunțurilor frastice în limbile naturale, fraza *cunoaştere* (*gîndire* sau *teoretică*) fiind identificată cu judecata (judecată *suspendată* – pentru interogative), iar fraza *practică* aparținînd studiului *teoriei acțiunilor umane*. Noțiunile de *tip obligatoriu* (teoretic şi practic) şi *facultativ* (neutru şi afectiv) au, la G. Ivănescu, o altă sferă decît cea care le este atribuită, în mod quasi-general, de către gramaticile numite, global, *structuraliste* (în general, patru tipuri obligatorii – declarativ, interogativ, imperativ şi exclamativ, cărora li se suprapun cele trei facultative – negativ, emfatic şi pasiv). Citim, în paragraful 81 al *Cursului*: « Întrucît afectele nu pot căpăta ființă decît în urma unui act de cunoaştere sau de voință şi deci însoțesc întotdeauna astfel de acte, fraza afectivă va fi întotdeauna sau o frază teoretică (cognitivă) sau una practică (volitivă). Aşadar, ar fi mai nimerit ca, în cadrul fiecăreia din cele două categorii stabilite mai înainte, să distingem un tip de frază neafectiv, fraza teoretică pură şi fraza practică pură, şi un tip de frază afectiv, fraza teoretică afectivă şi fraza practică afectivă ». Această din urmă clasificare o include pe precedenta în măsura în care frazele declarative, negative, pasive sunt *teoretice*, iar cele interogative, imperative şi exclamative sunt *practice*, aparținînd sau nu tipului *afectiv*, după cum primesc sau nu mărcile emfazei.

Structura frazelor.

Pentru a studia *fraza-gîndire* (şi, la modul general, toate tipurile de frază), G. Ivănescu adoptă două teze fundamentale pentru întreaga sa concepție despre limbaj, şi anume: 1) structura frazei are o determinare ontologică – prin intermediul noțiunii; 2) construcția frazei este independentă de conținutul ei semantic.

Recunoscînd (între coordonatele citate) *universaliile limbajului*, autorul nu ignoră ambiguitățile proprii limbilor naturale (pentru enunțuri ca *Vine noaptea*, de exemplu, se vor avansa soluții în articolul *Producerea vorbirii*). *Cursul* fixează în felul următor ceea ce revine exclusiv abordării lingvistice (paragraful 84): « Ceea ce o va deosebi de logică, ştiința voinței, estetică şi psihologie va fi faptul că, pe lîngă studiul înțelesurilor, ea va face şi un studiu al semnelor acestor înțelesuri şi va căuta să explice de ce, în anumite cazuri, aceleaşi semne (totuşi, nu chiar aceleaşi) sunt asociate la înțelesuri deosebite sau aceleaşi înțelesuri sunt exprimate prin semne deosebite. Este drept că, tocmai pentru că lingvistul ia în considerație că există şi semne, el va numi gîndirea, voința şi afectele *sensuri, înțelesuri* şi se va naşte astfel o deosebire de terminologie între el şi logician, psiholog, etc. ».

Fraza apare ca fiind structurată în *subiect* şi *predicat*; aşa cum sunt explicitate în *Curs*, aceste noțiuni fac să coincidă – pînă la un anume

Scanned with OKEN Scanner

punct – analiza propusă de G. Ivănescu cu cea numită, începînd cu Bloomfield, Hockett, etc., *sintagmatică*, *în constituenți imediați*, anume *grup nominal* şi *grup verbal*.

Delimitînd fraza la fel cum era ea delimitată de lingviştii de seamă ai epocii: « Prin frază înțelegem, împreună cu toți lingviştii discutați mai sus, nu numai ceea ce se înțelege în gramatica română prin acest termen, adică o vorbire alcătuită din mai multe propoziții, ci chiar o singură propoziție, dacă ea este un întreg, ca înțeles » şi atribuindu-i, între altele, ca trăsături definitorii, şi mărcile suprasegmentale, G. Ivănescu reconsideră şi noțiunea de *sintagmă*. În fraza *Revoluția franceză de la 1789 a stîrnit un imens entuziasm în intelectuali* sau în *Casa în care s-a născut Goethe a fost distrusă de un bombardament*, segmentarea avansată este întrutotul compatibilă cu ceea ce se practică în gramaticile generativ-transformaționale: sintagma (1) *Revoluția franceză de la 1789* – subiect (echivalent cu GN1), sintagma (2) *a stîrnit un imens entuziasm în intelectuali* – predicat (echivalent cu GN2), *în care s-a născut Goethe* – expansiune a numelui *casa*. Asemenea compatibilități nu conduc la o identitate între cele două demersuri; dacă analiza sintagmatică şi chiar cea generativă au ca punct de plecare *forma* (a se vedea exemplul, deja banalizat, *Ideile verzi incolore dorm furios*), *Cursul de sintaxă* introduce chiar de la început şi în mod explicit, criteriul semantic (doar cele mai recente analize generative atribuie *formei logice* trăsături semantice). De altfel, analiza completă a unor asemenea enunțuri se constituie într-o adevărată *gramatică a* textului « avant la lettre ». Totuşi, faptul că cele două abordări au finalități şi tehnici deosebite (în *Cursul de sintaxă* este vorba de analiză şi interpretare, în demersul generativ, de înțelegere-simulare) nu elimină *ab initio* orice convergență interpretativă.

Un alt aspect al caracterului anticipativ al analizei sintactice propusă de *Cursul de sintaxă* este cel al economiei celor două sintagme fundamentale (subiect şi predicat sau GN şi GV). Aparțin subiectului, propozițiile atributive şi subiective (în accepțiunea românească a termenilor, adică complement al numelui şi subordonată subiectivă). Aparțin predicatului, anumite atributive (complement al numelui), precum şi propozițiile complement de obiect (direct şi indirect), temporalele, localele, modalele, comparativele de cantitate şi consecutive, finalele. Diferențele față de gramaticile structuraliste se observă şi pe acest plan. În timp ce *Grammaire Larouse* şi Dubois-Lagane includ în GV complementele circumstanțiale şi propozițiile echivalente, precum şi grupurile prepoziționale incidente întregii fraze (acestea din urmă, suprimabile – ca funcții accesorii), la G. Ivănescu, grupurile subiect şi predicat sunt date de la început şi, în cadrul lor, nu se poate suprima nimic. Singurii constituenți considerați facultativi sunt apozițiile

Scanned with OKEN Scanner

(concepute mai larg decît în gramatica tradițională) și aceasta, pentru că: « Orice apoziție este, în fond, o nouă judecată, exprimată pe scurt, numai prin predicat, căci subiectul este tocmai elementul căruia i se subordonează ».

Dat fiind că fraza-gîndire este echivalentă cu judecata, sfera subiectului și, respectiv, a predicatului, sunt fixate conform regulilor logicii. Concepînd cele două grupuri fundamentale ale frazei ca exprimînd sfera (extensiunea) și conținutul unei noțiuni, tot ceea ce este incident subiectului (noțiunii) va fi determinantul acesteia, predicatului revenindu-i tot ceea ce este incident acțiunii.

O abordare originală față de analizele lui Meillet, Vendryès, Séchehaye, Lerch, Porzig apare și în legătură cu fraza nominală și copula (indice de frază, de judecată). Judecățile existențiale sunt reduse la cele procesuale și nu invers, cum se procedează de obicei. Explicația dată de Meillet în legătură cu fraza nominală (analiză a unei noțiuni) este acceptată de G. Ivănescu (care reia distincția kantiană între judecăți analitice și sintetice) numai în măsura în care aceasta expune cunoștințe deja menționate; atunci cînd se constată pentru prima dată caracteristicile unui lucru, fraza aceasta nu mai este analiză, ci sinteză. Fraza (cu constituenții săi) este asimilată unei judecăți categorice – de tipul *a este b* - reductibilă la tipul verbal și a cărei construcție este independentă de context.

Așa cum este concepută în *Curs*, independența de construcție a frazei nu trebuie să fie confundată cu ideea de *context free*; ea provine din identificare frazei cu judecata și are drept consecință o reorganizare a constituenților conform unui criteriu funcțional unic.

Alături de frazele care sunt identificate cu judecățile categorice, *Cursul* se ocupă de judecățile *ipotetice* exprimate, de obicei, prin perioada condițională; aici sunt încadrate frazele condiționale, cauzale și concesive, neincluse în clasificarea precedentă. Reluînd analiza lui Goblot (*Traité de logique*, 1929), care consideră judecățile ipotetice (de implicație) tot judecăți categorice, G. Ivănescu ajunge la concluzia că propozițiile condiționale sunt, în fond, subiectul enunțurilor care le conțin – este invocat, între altele, și criteriul pozițional. Aceeași funcționare ar caracteriza și cauzalele (o anumită categorie – cele introduse, în limba română, prin *deoarece, fiindcă, dat fiindcă*); noțiunea de implicație, transformată într-un raport sintactic separat – ca și accepțiunea *silogismului* – sunt redefinite. Silogismul este conceput ca o judecată unică din care limba exprimă premisa minoră – *Pentru că, fiindcă Socrate este om* – sau o construcție cu un participiu, urmat de un nume – *Socrate fiind om* – subiect al frazei și concluzia – *este muritor* – predicat al frazei. Același enunț (silogism prescurtat, în care premisele sunt ceea ce se cunoaște deja și concluzia, ceea ce se adaogă, deci subiectul este noțiunea

Scanned with OKEN Scanner

şi predicatul, conţinutul ei) poate fi exprimat sub forma unei implicaţii: *Faptul că Socrate este om implică faptul că este muritor*; în acest caz, subiectul este prima parte a enunţului, a doua fiind predicatul.

În ceea ce priveşte propoziţiile concesive care reprezintă, în fond, negarea implicaţiei, rolul lor este tot de subiect al frazei care le conţine.

Apelul la silogism în explicarea funcţionării acestor trei tipuri de frază reprezintă doar o etapă în demonstraţiile *Cursului. Natura* acestor tipuri de fraze nu este considerată a fi cea a unui silogism: „Nu există silogism adevărat decît atunci cînd este conceput şi exprimat prin trei judecăţi". Este vorba, ca şi în cazul precedent, de o singură judecată: „Întrucît cauzalele şi ipoteticele funcţionează identic şi întrucît judecăţile ipotetice (de implicare) pot fi reduse la judecăţi categorice, rezultă că frazele care au ca subiect propoziţiile menţionate sunt, în fond, echivalente ale unor judecăţi unice".

Dimensiunea semantică a semnului lingvistic – constituirea morfosintaxei.

Plecînd de la ideea omniprezenţei *semnificaţiei*, G. Ivănescu concepe studiul lingvistic în mod extensiv, pînă la a face din acesta o adevărată teorie a cunoaşterii; şi sub acest aspect, el anticipă ceea ce avea să scrie, în 1966, A.-J. Greimas, *Sémantique structurale*, Larousse, Paris, p.32: „La sémantique ne peut que se confondre avec la théorie de la connaissance et chercher soit à la supplanter, soit à se soumettre à une certaine épistémologie". Semantica, abordată global, îşi găseşte locul ca ştiinţă a formelor; reorganizarea propusă se întîlneşte, ca obiectiv, cu efortul lui O. Ducrot de a recupera *combinatoria* hjelmsleviană pe terenul pragmaticii- semantică integrată.

G. Ivănescu reconsideră, valorificînd concepţia filologului Reising, domeniile respective ale sintaxei, semanticii şi lexicologiei: - sintaxa include morfologia (concepţie pe care morfo-sintaxa ulterioară a validat-o); - sintaxa comportă, înafara morfologiei, o semasiologie sau semantică, contrariul sintaxei nefiind morfologia, ci lexicologia, contrariul morfologiei nefiind sintaxa, ci semantica. În ceea ce priveşte studiul efectiv al unei limbi date, *Cursul* preconizează, în cadrul sintaxei, o primă fază – morfologia – urmată de o secţiune consacrată reunirii cuvintelor în sintagme, echivalent al ştiinţei formării cuvintelor în lexicologie. Ulterior, concepţia lui G. Ivănescu va evolua, ca la Ducrot, către o anume *prioritate* a semanticii: „o structură de sens, fondată pe relaţiile din planul ontic, care dă naştere unei structuri sintactice a expresiei, a vorbirii" (*Sintaxă, semantică, pragmatică*, în A.U.I., XXXII, s. III, 1986).

Caracterul „polisistematic" al limbii îl conduce pe G. Ivănescu la o *rearanjare a gramaticii* – aceasta fiind asimilată cu lingvistica în

Scanned with OKEN Scanner

general: „Dat fiind că obiectul gramaticii este limba, o activitate umană foarte complicată, în cadrul căreia factorii cei mai diferiți acționează împreună, ca un întreg într-o dependență reciprocă și în care, în fond, totul depinde de tot, pe această a treia cale, adică a împărțirii gramaticii nu în trei secțiuni, ci în mai multe, se poate ajunge la un sistem capabil să satisfacă aproximativ natura obiectului" (articolul citat, p.23).

Spre deosebire de Saussure, autorul concepe semnul (încă din *Curs*) ca pe un obiect care este *în locul* altuia, pe care îl reprezintă (*in praesentia* sau *in absentia*) sau prin intermediul căruia cei care utilizează semnul *referă* la un obiect: „Înțeleg prin semn ceea ce se înțelege în mod obișnuit – ceea ce poporul înțelege – adică o realitate materială și nu sensul care îi este asociat, așa cum face F.de Saussure. Sensul saussurian este arbitrar și inadecvat". În felul acesta, G. Ivănescu refuză o semantică care ar avea ca obiect exclusiv conceptele (exprimate prin semnificanți) și relațiile între concepte; întreaga problematică a referinței (legată de relația *semn-obiect*) este, la fel ca în multe demersuri actuale, integrată în semantică.

Într-un capitol special al *Cursului*, *Critica metodelor lingvistice*, se insistă (împreună cu Porzig și Ipsen) asupra faptului că percepția și reprezentarea sunt legate *de ceva* și, ca urmare, nu se poate izola un plan al reprezentărilor care să excludă raportarea la real. Identitatea – evidentă, între anumite limite, pentru G. Ivănescu – între limbă și cunoaștere conduce la postularea identității între lingvistica generală (de fapt, a acelei părți care se ocupă cu limbajul-gîndire), logică și teoria cunoașterii: „Acest punct de vedere pune un nou program de lucru în fața lingvisticii și a teoriei cunoașterii. Trebuie să se ajungă la constituirea unei singure discipline care să poată fi considerată fie ca lingvistică generală, fie ca logică – teoria cunoașterii. Marele obstacol care se opune identificării limbajului (unui anumit limbaj) cu gîndirea pare a fi faptul că fraza nu poate fi identificată cu judecata".

Componentele faptului lingvistic (dincolo de reciproca lor intercondiționare) se manifestă simultan, ceea ce exclude orice ierarhizare a lor. Problema interrelației *metodă-obiect* este repusă în discuție pentru a se pleda în favoarea adecvării metodei la realitatea obiectului investigat: „Interpenetrarea morfologiei cu sintaxa și lexicologia se explică prin natura, în fond identică, a tuturor faptelor de sincronie. Singură distincția dintre raporturile sintagmatice și cele asociative sugerează un mod de clasificare care se impune de la sine, singurul pe care putem să-l punem la baza sistemului gramatical. Ar trebui să putem reduce, în felul acesta, fiecare fapt la un ordin asociativ sau sintagmatic și să coordonăm întreaga materie a gramaticii conform acestor două axe naturale: numai o astfel de

Scanned with OKEN Scanner

repartiție ar putea arăta ce trebuie schimbat în cadrele uzuale ale lingvisticii sincronice" (*Curs*, p. 53).

În acord cu şcoala lingvistică franceză (Bally, Meillet, Vendryès), G. Ivănescu identifică, alături de fraza teoretică, o frază practică şi, în acord cu Croce, una voliţională. De la această premisă, poziţia autorului se va exprima în cel puţin trei direcţii: stilistică, semantică-semiotică şi semantică-pragmatică.

În ceea ce priveşte figurile de stil, se propune o perspectivă originală, bazată pe analiza logică a *figurilor de limbaj*. Etimologia termenului *figură* (gr. *schemă*) devine argument în sine pentru reconsiderarea modalităţilor de expresie; ceea ce se consideră *abatere poetică* există, pentru autor, în *normă*, gradul de *poeticitate* fiind o chestiune de convenţie socială, rezultat al unor ierarhii operate în cadrul uzului. Nuanţele înregistrate atît la nivelul sintagmei, cît şi la cel al frazei, prea des atribuite domeniului *efectelor stilistice*, reprezintă valori intrinseci ale elementelor lingvistice, funcţionînd la nivelul *poetic*, ca şi la cel al comunicării curente. O separare între preferinţă individuală şi disponibilitate colectivă ar avea de cîştigat în urma analizei modalităţilor expresive din perspectiva logico-lingvistică a actului de predicaţie (aşa cum rezultă din articolul *Consideraţii asupra aşa-ziselor figuri de stil*, III, „Pagini bucovinene", IV, 12, 1985). Termenul *sens figurat* este refuzat, după o argumentaţie care evocă conceptele carnapiene de *extensiune-intensiune*: este vorba, în primul rînd, de faptul că sensul (ca extensiune-intensiune) nu este decît o aproximare a datelor concrete ale faptelor de semnificaţie iar extensiunea unui semn dat nu include, în mod necesar, toate obiectele în legătură cu care semnul respectiv a fost, este sau va fi utilizat.

Raporturile semanticii cu semiotica şi cu pragmatica sunt luate în consideraţie plecînd de la relaţia *formă-conţinut* (*sens*) vs. *realitate* şi de la sensul formelor în diversitatea lor, de unde concluzia că semantica trebuie concepută ca o ştiinţă a ceea ce este *conţinut* şi a ceea ce este *formă* în sensuri: „Semantica nu trebuie opusă sintaxei, ci sintaxa logică trebuie să fie integrată semanticii, aşa cum sintaxa ontologică este integrată ontologiei" (*Domeniul şi limitele semanticii*, in *Semantică şi semiotică. Profesorului Al. Graur cu prilejul împlinirii vîrstei de 80 de ani*, Bucureşti, 1981, p.89). Intercondiţionarea *semiotică-semantică* este explicată astfel: „Este clar că existenţa semnelor, care sunt expresie a sensurilor, dă naştere semioticii şi că existenţa sensurilor, care sunt realităţile exprimate prin semne, dă naştere semanticii. Cele două discipline trebuie practicate simultan, fără să se înţeleagă prin termenul *semantică* o subdiviziune a semioticii" (*Domeniul...*, p.91).

Scrierea (ca formă a formei), sunetele vorbirii (în acelaşi timp, formă şi conţinut) sunt considerate ca semne cu o poziţie particulară,

Scanned with OKEN Scanner

marginală, în cadrul semioticii sociale. Literatura aparţine semioticii doar în măsura în care utilizează limba ca mijloc de expresie, toate artele (cu excepţia muzicii, picturii şi sculpturii abstracte) ţin de semiotica socială, atunci cînd recurg la simboluri. Semiotica trebuie, în schimb, să includă, ca semn, obiectul de studiu al foneticii-fonologiei, sunetele.

Dubla posibilitate de a aborda faptele de limbă, ca şi alte realităţi semnificative, din perspectiva subiectului sau a obiectului, conduce, evident, la reconsiderarea statutului pragmaticii. Incluzînd în ideea de sens şi utilizarea acestuia, semantica înglobează, la G. Ivănescu, teoria semnificaţiei (opinia o aminteşte pe cea a lui Tullio de Mauro, cu reperul comun Croce); ca o consecinţă, pragmatica ţine şi de semantică, şi de sintaxă. Existenţa unei fraze practice, alături de o frază teoretică, conduce la ideea că ştiinţa limbajului se identifică cu o parte din teoria acţiunilor umane (ea exprimă voinţa individului vorbitor, sub toate formele: dorinţă, poruncă, ordin, rugăminte, etc.) şi, prin aceasta, cu deontologia. Modelul logic, deja aplicat în studiul frazei teoretice, poate fi extins la cel al frazei practice, voliţionale, ca şi la cel al frazei poetice. Obiectul exclusiv de studiu al pragmaticii trebuie să fie format din actele de vorbire, faptele lingvistice care rezultă din aceste acte – anumite aspecte ale verbului, de exemplu - ţinînd de o logică *practică*, ce comportă, la rîndul ei, două categorii de obiecte-sens: formale şi de conţinut.Aşa cum este concepută de G. Ivănescu, semantica poate să răspundă exigenţei lui Greimas de a face din ea „o tentativă de descriere a lumii calităţilor sensibile".

Este greu de spus cum ar fi evoluat modelul analizei sintactice propus de G. Ivănescu, dacă ar fi avut răgazul să pregătească pentru tipar acest curs; concepţia generală despre sintaxă, aşa cum a fost ea dezvoltată în articolele ulterioare, ne lasă să bănuim un demers complex, de la text la cuvînt, o pragmasintaxă a limbii române contemporane, cu toate registrele (literar, popular, poetic). Restituirea care urmează ar putea fi, dincolo de imperfecţiunile ei, un punct de plecare pentru aprofundarea unor direcţii analitice avînd ca obiect limba română contemporană.

Oana Popârda

Scanned with OKEN Scanner

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Textul prezentei ediții a fost stabilit după exemplarul care aparține D-lui profesor dr. Ştefan Giosu, de la Universitatea „Al.I.Cuza", Iaşi şi care cuprinde două părți. Prima, dactilografiată, este intitulată *Curs de sintaxă a limbii române moderne*, predat de Dl. prof. G. Ivănescu în anul universitar 1947-48 – editat de stud. Valeria Osoianu; este vorba despre 184 de pagini, dintre care ultimele, p.175-184, cuprind o Errată, respectată tacit în ediția de față. Tot în această parte I, figurează un scurt reper bibliografic – la sfîrşitul paragrafului 87, paragraf cu care începe propriu-zis *Sintaxa limbii române moderne* şi pe care l-am reprodus ca atare – cu mici unificări de nume - dat fiind că sistemul de reperare bibiliografică folosit, deşi depăşit, este perfect inteligibil. Această primă parte există şi în fondul Ivănescu de la Biblioteca Filialei Iaşi a Academiei Române, precum şi în posesia D-nei Carmen Gabriela Pamfil, cercetător principal la Institutul de Filologie Română „A.Philippide". Exemplarele au putut fi, aşadar, confruntate. Îi mulțumim, cu această ocazie, colegei Carmen Gabriela Pamfil pentru sugestiile asupra exigențelor de editare, oferite în calitate de colaboratoare a lui G. Ivănescu şi de coautor al ediției *Alexandru Philippide,* ***Teoria limbii***, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti 1984.

A doua parte, manuscrisă, există numai în exemplarul D-lui Profesor Şt. Giosu şi poartă mențiunea: *Curs de sintaxa limbii române moderne*, predat de Dl. Prof. G. Ivănescu în anul universitar 1948-1949, cu precizarea, în josul paginii de titlu: *Acest curs, copiat după manuscrisul D-lui Prof. G. Ivănescu, este continuarea celui predat în anul universitar precedent.* Este vorba despre 104 pagini, pe care le-am valorificat fără posibilitatea confruntării cu manuscrisul, acesta neexistînd nici în posesia celor care l-au cunoscut, nici în fondul Ivănescu de la Biblioteca Academiei.

Cele două părți cuprind un număr de 237 de paragrafe, numerotate în ordine (partea I- 113, partea a II-a, 123).

Dat fiind că unele paragrafe din partea I şi a II-a sunt completate de altele (toate, din partea a II-a), am considerat oportun să le introducem pe cele din urmă ca inserții – între paranteze drepte – [...], acolo unde, fie chiar autorul le-a semnalat locul (este cazul paragrafelor 71 şi 107), fie se cereau inserate prin conținutul lor (chiar dacă au fost numerotate în

imv. 183008

Scanned with OKEN Scanner

continuare, numeroase paragrafe reprezintă completări ale unor probleme tratate în anul precedent sau, în unele cazuri, exemple care ilustrează problematica deja tratată sau semnalată). *Cursul* numără, în forma de față, 198 de paragrafe.

În ceea ce priveşte structura propriu-zisă a textului, am încercat să respectăm cît mai mult forma dată de autor; am intervenit doar pentru eliminarea unor repetiții, în special din paragrafele inserate, pentru trimiterea în note (ale autorului) a unor considerații care amplificau excesiv fraza.

Față de organizarea inițială a materialului (care poate fi regăsită atît în text, cît şi în tabla de materii, marcată prin majuscule), ne-am permis şi o împărțire mai detaliată şi, poate, mai precisă a materiei, marcată prin italice şi plasată între paranteze drepte [..], ceea ce va facilita, sperăm, accesul la diferitele categorii de informații.

Citatele au fost traduse, în mare parte, de autor; ele sunt redate, ca şi în textul de plecare, prin ghilimele. Atunci cînd citatele au fost date de autor doar în original, între ghilimele, am asigurat traducerea (redată între paranteze rotunde (...).

Comentariile autorului sunt redate cît mai aproape de varianta inițială, fie între paranteze drepte – [...], fie rotunde – (...), după cum a fost cazul; notele autorului sunt numerotate cu cifre arabe şi figurează în josul paginii, în vreme ce notele editorului, tot în josul paginii, sunt numerotate cu cifre romane.

În toate cazurile în care a fost posibil, numele lingviştilor menționați apar cu prenumele complet şi cu numele de familie spațiat – atunci cînd sunt introduse în text pentru prima dată; în rest, se foloseşte doar numele propriu, aşa cum procedează, frecvent, chiar autorul. Verificarea numelor, selectarea notelor, precum şi etapa inițială a tehnoredactării computerizate au fost realizate de Octavian Gabriel Popârda.

Abrevierile din textul inițial (ex.*Gram.*) au fost respectate, dat fiind că identificarea volumelor sau lucrărilor semnalate în acest fel se face fără dificultăți.

Scanned with OKEN Scanner

I. INTRODUCERE

§ 1. Înainte de a intra în materia la care se referă titlul acestui curs, se impune să dăm unele lămuriri cu privire la ştiinţa numită *sintaxă*. Împreună cu lămuririle date asupra a ceea ce înţelegem noi prin *limba română modernă*, această discuţie va alcătui *Introducerea* cursului nostru.

Cuvîntul *sintaxă* are astăzi, ca şi în trecutul său mai apropiat, două înţelesuri: el desemnează, întîi de toate, o anumită parte a limbii, mai exact, o anumită categorie de fapte lingvistice; el mai însemnează însă şi ştiinţa care se ocupă cu această parte a limbii, cu aceste fenomene. Situaţia aceasta nu prezintă inconveniente dar ea mi se pare anormală, ceea ce mă face să doresc înlăturarea ei, prin eliminarea unuia din uzuri. Ea mai are analogii, şi anume, chiar în terminologia lingvistică, unde la fel stau lucrurile cu termenii *gramatică, fonetică, morfologie,* precum şi în întrebuinţarea cuvîntului *istorie,* care însemnează fie evoluţia istorică a omenirii, a unei epoci, a unui popor, a unui oraş, etc., fie ştiinţa despre faptele omeneşti. Trebuie să spunem însă că întrebuinţarea cea mai obişnuită a termenului nostru este cea cu sensul de ştiinţă a faptelor sintactice. Atît este de înrădăcinat acest uz, încît lingviştii care au discutat pînă astăzi problemele capitale pe care le pune sintaxa, acelea pe care vrem să le lămurim şi noi în această *Introducere*, nici n-au relevat că termenul *sintaxă* desemnează şi altceva decît o ştiinţă. Pornind de la acest uz, noi înşine nu ne vom mai referi, în discuţia ce urmează, atunci cînd vom întrebuinţa acest cuvînt, decît la ştiinţa denumită printr-însul, rămînînd să discutăm mai tîrziu dacă el este îndreptăţit sau nu.

Două sunt marile chestiuni pe care le pune disciplina noastră cu privire la ea însăşi: 1) ce s-a înţeles, ce se înţelege şi ce trebuie să se înţeleagă prin sintaxă ? şi 2) cum s-a făcut, cum se face şi cum trebuie făcută sintaxa ? Căci învăţaţii care au dat un răspuns acestor chestiuni au dat răspunsuri diferite şi se pune întrebarea care din soluţiile existente este cea justă, ba chiar întrebarea dacă nu trebuie să căutăm alte soluţii decît cele existente. Aceste chestiuni pot fi formulate şi altfel. A te întreba ce trebuie să înţelegi prin *sintaxă* înseamnă a căuta să dai definiţia sintaxei, iar acesta înseamnă a te întreba asupra obiectului ei, căci definiţia unei discipline se dă întotdeauna prin obiectul ei. A te întreba asupra felului

Scanned with OKEN Scanner

cum trebuie făcută sintaxa este a te întreba asupra concepţiilor şi metodelor sintactice. Vom avea deci a vorbi în această *Introducere*: 1) despre obiectul *sintaxei* şi 2) despre concepţiile şi metodele sintactice.

A. Obiectul sintaxei

§ 2. Am spus că definiţia *sintaxei* a fost dată pînă astăzi în diferite moduri. Acest lucru l-a determinat pe germanistul John R i e s să trateze chestiunea într-o lucrare specială, intitulată *Was ist Syntax*?, ed. I, 1894, Marburg, ed. a IIa, 1927, Praga, lucrare de cea mai mare importanţă pentru discuţia noastră. Ries afirma, la p.1, că problema care se pune nu este aceea de a căuta un termen cît mai potrivit pentru o noţiune bine închegată, ci aceea "de a determina just noţiunea însăşi". Aceste două preocupări le vom avea şi noi. Dar, mai întîi de toate, ni se impune sarcina de a defini ştiinţa numita *sintaxă* sau, ceea ce e tot una, sarcina de a arăta limitele şi caracterele ei. Aceasta nu se va putea face decît arătînd limitele obiectului însuşi cu care se ocupă sintaxa (Ries nu spune în mod expres acest lucru deşi procedează la fel). Obiectul unei ştiinţe nu este uşor de definit, mai bine zis, de delimitat. Obiectul sintaxei este din acelea care nu apar clar din capul locului. Faptul se explică prin aceea că obiectul sintaxei este o parte din obiectul altei ştiinţe, mai vaste, care cuprinde şi sintaxa, anume *lingvistica*. El este o parte din limbă, obiectul lingvisticii. Se pune deci problema ca, în cadrul limbii, să facem anumite distincţii şi se va vedea că aceasta nu e lucru aşa de uşor. În această cercetare vom porni istoric. Ni se impune, aşadar, să arătăm ce s-a înţeles pînă astazi prin *sintaxă*. Acest lucru se va face cu cel mai mare profit dacă vom arăta, în acelaşi timp, şi ce s-a înţeles pînă astăzi prin *morfologie*.

§ 3. *Sintaxa* este o creaţie a grecilor vechi. Aşa se şi face că numele ei este vechiul grec συνταξις, un substantiv abstract, derivat de la verbul συντασσω, "aşez alături", "combin", "construiesc". Dacă ea a fost creată de filosofii greci, începînd din sec. al V-lea î.H. şi sfîrşind cu stoicii, de criticii (filologii) din Alexandria şi de primul gramatic al Antichităţii, Dionysios Thrax, trăitor pe la anul 100 î.H., ea şi-a căpătat acest nume numai odată cu Apollonios Dyskolos ("greoiul") din Alexandria care, pe vremea lui Antonius Pius era profesor în Roma şi a scris, între altele, o operă în patru cărţi, intitulată περι συνταξεωξ ("despre constructie"). Cînd autorul îşi intitula astfel lucrarea sa, el se referea la aşezarea alături a cuvintelor şi la combinarea lor, la construcţii. Astfel a şi fost înţeles acest titlu în lumea veche. Cînd, mai tîrziu, în primele decenii ale secolului al VI-lea, gramaticul roman Priscianus din Constantinopole a tratat, în două cărţi ale operei sale gramaticale, anume

Scanned with OKEN Scanner

a XVII-a şi a XVIII-a, sintaxa latină, redînd, pentru latină, opera lui Apollonios Dyskolos, el a tradus pe συνταξιζ cu *constructio: de constructione*. Trebuie să atrag însă atenţia asupra unui fapt neînţeles sau nerelevat de niciunul din istoricii sintaxei[1], că termenul συνταξιζ nu devenise atunci numele unei ştiinţe. Aceasta era imposibil pentru greci, care îl aveau ca termen curent în limbă. Aşa se şi face că fiul lui Apollonios Dyskolos, anume Herodianos, trăitor în secolul al II-lea al erei noastre, şi-a intitulat o operă a sa de fonetică περι συνταξεωξ των στοιχειων ("despre combinarea literelor"). Este, aşadar, greşită afirmaţia lui Jacob W a c k e r n a g e l, *Vorlesungen über Syntax*, Erste Reihe, Zweite Auflage, p.2: "Durch Apollonios war der Ausdruck Syntax für etwas wie Satzlehre eingebürgert" (Prin Apollonios s-a încetăţenit termenul de *sintaxă* pentru ceva de genul *studiu al propoziţiei*). Este greu de spus, în starea actuală a studiilor de istorie a sintaxei, care a fost soarta acestui termen în evul mediu şi în epoca modernă pînă în secolul al XIX-lea (din Ries, *Was ist Syntax?*, p. 58 şi 193 – nota 49- aflu că Herling a publicat la 1830, la Frankfürt a.M., o *Syntax der deutschen Sprache*). El s-a răspîndit la foarte mulţi învăţaţi din secolul trecut şi este şi astăzi foarte uzual. Pentru oamenii de ştiinţă din secolul al XIX-lea însă, ca şi pentru cei care i-au urmat, termenul *sintaxă* a devenit, dintr-un termen care se referea la nişte fapte de limbă, aşa cum îl întrebuinţează Apollonios Dyskolos, un termen care să denumească ştiinţa care se ocupă cu aceste fapte de limbă. Era o întrebuinţare abuzivă, care s-a impus[2].

La Apollonios Dyskolos, studiul "construcţiei" nu se opunea unui alt studiu, care să fie aproximativ ceea ce se înţelege astăzi prin *morfologie*. Se pare că Varro este cel dintîi care a opus *sintaxa* unei *morfologii* [Ries, p. 155, nota 56: "Ubrigens zeigt die Einteilung von Varros Schrift *de lingua latina* schon deutliche Gegenüberstellung der Formenlehre und der Syntax als zweier Hauptteile der Gramatik"(De altfel, împărţirea lui Varros din opera *De lingua latina* prezintă opoziţia evidentă dintre doctrina formelor şi sintaxă ca pe opoziţia dintre cele două părţi principale ale gramaticii)]. Rămîne să se vadă dacă el a dat celor două discipline nume deosebite. Pe dînsul l-a urmat autorul a poate celei

---

[1] Mă refer la Barthold D e l b r ü c k, 1893, *Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen*, I, Strassburg, p. 3-72, Jacob Wackernagel, opera citată în text şi la Nicolae D r ă g a n u, 1945, *Istoria sintaxei*, Bucureşti, singurele pe care le-am folosit. Desigur însă că aşa stau lucrurile şi cu celelalte istorii ale sintaxei, pentru care vezi Wackernagel, I, p.13. Un material bogat privitor la istoria sintaxei se găseşte şi în excelenta carte *Was ist Syntax?* a germanistului John Ries. Trebuie să spun însă că în aceste lucrări n-am găsit toate informaţiile de care avem nevoie.

[2] Procesul invers – numele ştiinţei devine şi numele realităţii studiate - s-a petrecut la termenul *istorie*.

Scanned with OKEN Scanner

mai vestite gramatici a limbii latine scrise în evul mediu, Alexander de Villa Dei, care divide al său *Doctrinale* (1199) în următoarele părţi: *Ortographia, Etymologia, Diasyntactica* (forma coruptă din *De syntaxi*) şi *Prosodia*, căci *Etymologia* este ceea ce se numeşte azi *morfologie*. Această opoziţie a *sintaxei* şi *morfologiei* a rămas şi astăzi în uz, cu toată încercarea făcută în secolul trecut, pînă pe la 1880, de R e i s i n g, B e n a r y, Friedrich H a a s e şi August S c h l e i c h e r de a introduce între *morfologie* şi *sintaxă* o *semasiologie*.

Filologul Reising (ale cărui *Vorlesungen über Lateinische Sprachwissenschaft*, au fost publicate în 1839, la Leipzig, de către Haase) distingea, ca părţi ale *gramaticii*, o *etimologie*, concepută ca ştiinţă a formelor, o *semasiologie*, care s-ar ocupa cu înţelesul formelor şi *sintaxa*, concepută ca ştiinţă a combinării cuvintelor. Prin *formă*, se înţelegea, în cazul de faţă, *flexiunea*, adică terminaţiile (desinenţele) cuvintelor, adaosurile de la începutul cuvintelor şi modificările de sunete din cuvînt, deci numai nişte elemente ale semnelor (simbolurilor) limbii, nu ale înţelesurilor asociate cu aceste semne. El a fost urmat şi de Haase, Benary şi Schleicher, cu deosebirea însă, în ceea ce priveşte pe aceştia doi din urmă, că au înlocuit termenul *etimologie* cu numiri ca *Flexionslehre* sau *Morfologie* şi, pentru toţi trei, că au definit *sintaxa* ca ştiinţa frazei (vezi Ries, *op.cit.*, p.156-157). Am spus mai sus că *etimologia*, concepută ca o ştiinţă a flexiunii, se întîlneşte şi la *Doctrinale* al lui Alexander de Villa Dei (1199). Cercetătorii de după Reising şi Haase au părăsit însă termenul *etimologie* cu acest sens, întrebuinţînd, în locu-i, termenul *morfologie*. Acest termen pare a fi o creaţie a secolului al XIX-lea, se pare, chiar a lui Schleicher (1821- 1868)[3]. Mai toată lumea a înţeles, de acum încolo, prin *morfologie*, numai studiul categoriilor (claselor, felurilor) de cuvinte şi al formelor (adică a flexiunii lor). Din a doua jumătate a secolului trecut, nu s-a mai vorbit nici de o *semasiologie* (sau *semantică*) concepută ca ştiinţa înţelesului formelor gramaticale, deşi acest lucru era foarte firesc (de altfel, că acest sens l-ar fi dat Reisig cuvîntului *semasiologie* o spune numai Wackernagel, *op.cit.*, p.3). După Ries, *op.cit.*, p.74-80 şi 156-157, prin *semasiologie*, unii din cei patru învăţaţi întelegeau şi *semantica lexicală*. Termenul a fost părăsit pentru că s-a răspîndit, în curînd, concepţia, susţinută şi aplicată cu stricteţe întîia oară de Franz M i k l o s i c h (1813-1891), în *Syntax der Slavischen Sprachen*, ed.I, 1868, că *sintaxa* este ştiinţa înţelesului claselor de cuvinte şi a înţelesului formelor cuvintelor (el a rămas în uz numai pentru ştiinţa care se ocupă cu înţelesul cuvintelor şi a devenit, azi, general, cu acest înţeles). Miklosich n-a dat numai o definiţie ci a creat şi un nou sistem de aranjare a materialului sintactic:

[3] Vezi, pentru aceasta, John Ries, *Was ist Syntax?*, p.157, nota 61.

Scanned with OKEN Scanner

după categoriile de cuvinte şi după flexiune. Concepţia lui Miklosich despre *sintaxă* a determinat, desigur, pe mulţi să considere *morfologia* numai ca fiind studiul formelor, în ceea ce au ele material, adică studiul formelor, considerate ca semne. Au rămas în uz, deci, numai termenii *morfologie* ca ştiinţă a formelor şi *sintaxă* (aceasta din urmă, fiind concepută fie ca ştiinţă a frazei, fie ca ştiinţa înţelesului formelor, fie în ambele feluri), sau alţi echivalenţi, ca: *ştiinţa formelor, ştiinţa flexiunii, ştiinţa frazei* (pe nemţeşte: *Formenlehre, Wortbiegungslehre, Satzlehre*), la care s-a mai adăogat, de către unii, *formarea cuvintelor* (pe nemţeşte, *Wortbildungslehre*), concepută ca ştiinţă a derivării şi compunerii cuvintelor, deci ca un fel de *morfologie*. Cei care au impus aceşti termeni sunt neogramaticii, activi între 1880 şi 1920.

§ 4. Cele două definiţii şi cele două forme pe care le-a căpătat sintaxa în secolul al XIX-lea trebuiau să ducă pe unii învăţaţi la o discuţie asupra a ceea ce trebuie să fie sintaxa. Dintre lucrările de acest fel, cea mai întinsă şi cea mai importantă este cea a lui Ries, *Was ist Syntax*? Acest învăţat a distins, alături de cele două definiţii şi de cele două forme ale sintaxei, a treia definiţie şi un al treilea fel de sintaxă, care consta din îmbinarea celorlalte două şi pe care a numit-o *Michsyntax*, "sintaxa mixtă". După autor, ea este foarte veche, fiind practicată chiar de Apollonios Dyskolos (vezi, *infra*, § 97-98) şi numai în secolul al XIX-lea au apărut celelalte două feluri de a face sintaxă, care au căutat să sistematizeze sintaxa, adică să-i organizeze materialul după un singur principiu – şi consecvent cu acesta. Ries crede şi el că, într-adevăr, sintaxa trebuie să-şi organizeze materialul după un principiu, nu după mai multe, dacă vrea să fie o adevărată ştiinţă, şi deci, respinge şi el acest fel de a face sintaxa. El respinge însă şi concepţia despre sintaxă a lui Miklosich. Motivul cel mai de seamă care l-a determinat la aceasta este următorul: o ştiinţă care ar studia numai înţelesul claselor de cuvinte şi al formelor - şi numai aceasta - ar face să se uite funcţia cuvintelor în frază şi nu ar cuprinde tot ce se cuprinde în tratatele de sintaxă ci ar fi obligată să lase la o parte importante discuţii, precum aceea asupra ordinii cuvintelor sau asupra tempo-ului, pauzei, intonaţiei, melodiei şi intensităţii frazei (autorul chiar exemplifică aceste afirmaţii cu tratatul de sintaxă al lui Miklosich şi al altora, care au fost, într-adevăr, nevoiţi să trateze într-un *Adaos,* ceea ce nu putuseră trata în cuprinsul lucrării lor sau au fost nevoiţi chiar să ignore anumite fapte). Ries susţinea că numai conceperea sintaxei ca o ştiinţă a frazei duce la o sintaxă care să nu fie lacunară şi considera acest fel de sintaxă ca singurul îndreptăţit. Totuşi, el aducea o modificare acestei concepţii: sintaxa se ocupă (trebuie să se ocupe) nu numai cu fraza, ci cu toate *construcţiile (complexele) de cuvinte (Wortgefuge)* sau, cu un termen obişnuit astăzi, după Ferdinand de S a u s s u r e şi care acoperă tocmai noţiunea la care se

Scanned with OKEN Scanner

gîndea Ries, toate *sintagmele* (Drăganu, *op.cit.*, p.47, traduce pe *Wortgefuge* prin *sintagmă*), printre care frazele constituie numai o categorie, deşi cea mai importantă. Ries a dat această formulare sintaxei, pentru că el avea în vedere şi fapte de limbă, ca titlurile unor opere literare, ştiinţifice, etc. sau ale unor părţi din aceste opere (ex.:*Uciderea lui Cezar*, *O călătorie la Paris*, etc.). Cred că, susţinînd aceasta, el se întorcea, într-o oarecare măsură, la Reisig, care definise *sintaxa* ca ştiinţa combinării cuvintelor şi era pe calea deschisă de Apollonios Dyskolos, care vorbea despre combinaţiile de cuvinte.

Dar cea mai mare inovaţie a lui Ries era alta. El susţinea că, din moment ce *sintaxa* este definită ca ştiinţa frazei (sau, mai exact, a sintagmelor), ea nu mai poate fi limitată numai la studiul înţelesului acestor sintagme, cum se făcuse pînă la el, ci trebuie să se ocupe şi cu formele (semnele) prin care se exprimă aceste înţelesuri, adică ea trebuie să înglobeze şi o parte din *morfologie*. Precum se vede, Ries a înţeles să tragă, ceea ce nu făcuse nimeni pînă la el, toate consecinţele care urmau, pentru natura sintaxei, din faptul că ea era definită ca ştiinţă a frazei. A neglija semnele ar însemna a neglija o parte foarte importantă din ceea ce este fraza. *Sintaxa* nu stă deci alături cu *morfologia*, ci o cuprinde. *Sintaxa* comportă, alături de *morfologie*, şi o *semasiologie* sau *semantică* (*Bedeutungslehre*), care ar fi *sintaxa obişnuită* pînă azi. Aşadar, "contrariul sintaxei nu este morfologia, ci lexicologia" (Ries, *op.cit.*, p.142) iar contrariul morfologiei nu este sintaxa, ci semantica. Dar morfologia şi semantica nu se întîlnesc numai la sintaxă. Atît lexicologia cît şi sintaxa se divid în morfologie şi semantică. Categoriile de cuvinte şi formele cuvintelor care se întîlnesc la cuvîntul izolat (în această categorie sunt, între altele, formele care arată genul şi numărul, nu însă formele care arată cazul) nu sunt obiectul de studiu al sintaxei, ci al lexicologiei. Totuşi, autorul afirma: "Felul (categoria) forma şi înţelesul sintagmelor nu sunt însă cu totul independente de felurile (categoriile) şi formele cuvintelor din sintagme; sarcina sintaxei nu se îndeplineşte, de aceea, în mod complet fără a lua în consideraţie şi felurile de cuvinte şi formele cuvintelor dar *sintaxa trebuie să ia în consideraţie categoriile de cuvinte şi formele cuvintelor numai întrucît natura construcţiilor sintactice – der syntaktischen Gebilde- ca atare este atinsă de ele* " (Ries, *op.cit.*,p. 143). Studiul formării cuvintelor intră, după autor, deasemenea în lexicologie. Autorul mai afirma că, deşi sintaxa se împarte în morfologie şi semantică, totuşi ea nu se poate trata astfel, ci morfologia şi semantica trebuiesc făcute împreună şi, alături de ele şi după ele, trebuie să avem o secţiune care să se ocupe cu unirea cuvintelor în sintagme. Această secţiune corespunde ştiinţei formării cuvintelor de la lexicologie.

Scanned with OKEN Scanner

§ 5. Influenţa acestor profunde concepţii ale lui Ries a fost redusă iar cîteodată, atunci cînd, desigur, a existat, n-a fost mărturisită.

[***Unităţi sintactice – Probleme de delimitare***]

Barthold D e l b r ü c k, 1900, *Vergleichende Syntax*, III, p.1-5, este printre cei dintîi care au ridicat obiecţii. Vom releva aici numai pe cele mai importante. La p.2-3, el nu accepta împărţirea în două a înţelesurilor formelor, după cum sunt la cuvîntul izolat sau la frază şi sintagmă, aşadar nu separa genul şi numărul de cazuri. După Delbrück, ele sunt, toate, de domeniul sintaxei (pentru acest motiv, considera Ries pe Delbrück ca pe unul din reprezentanţii sintaxei mixte). La p.3-4, el spune că a defini sintaxa ca ştiinţă a frazelor şi a sintagmelor, în loc de a o defini numai ca ştiinţă a frazei, nu e fără importanţă. Delbrück crede (p.4-5) că fraza este elementul cel mai uşor de distins al vorbirii şi că tocmai cuvîntul izolat este greu, în unele cazuri, de distins: "Dacă în *beizeiten*, "devreme", *zuhause*, "acasă" şi altele, asemănătoare, avem cîte un cuvînt sau cîte două, despre aceasta nu suntem cu totul siguri şi omul care n-a trecut de loc prin şcoală consideră, în tot cazul, pe *dermann*, "bărbatul" o unitate, tot aşa ca şi *erzahlen* "a povesti" (Delbrück, *op.cit.*, p.5). Prin aceste reflecţii, eu mă găsesc îndreptăţit să constat că unitatea care se impune în primul rînd este *fraza*, în care, prin munca de analiză şi comparaţie, sunt distinse cuvintele şi grupurile de cuvinte şi că această unitate, dată şi firească, trebuie să formeze şi punctul de plecare pentru definiţia sintaxei. Şi, imediat după aceea, găsim, la p. 5: "Ca motiv pozitiv pentru înlocuirea frazei prin sintagmă, invoca Ries faptul că există combinări de cuvinte, care combinări au un înţeles şi care nu sunt nici fraze, nici părţi ale frazelor, cum sunt, de exemplu, titlurile de cărţi, alcătuite din mai multe cuvinte, ca *Goethes Leben*, "Viaţa lui Goethe"...În astfel de combinări de cuvinte, eu văd abreviaţiuni. Ele ar trebui deci să fie tratate în teoria elipsei". Delbrück nu înţelegea să susţină, cu acestea, că despărţirea frazei în cuvinte este arbitrară întotdeauna, ci că ea este arbitrară numai în unele cazuri (căci este clar că exemplele invocate de Delbrück implică şi teoria, neexprimată de acest învăţat, că despărţirea frazei în cuvinte este arbitrară). Că el însă, de fapt, socoate posibilă analiza în cuvinte rezultă clar din alte părţi ale operei sale. Astfel, în I, 1893, p.11, el scrie: "Limba este transmisă unei generaţii după alta, în formă de fraze, înăuntrul cărora se desprind, mai mult sau mai puţin clar, cuvinte izolate". El voia să spună, aşadar, că fraza este singura parte cu limite indiscutabile a vorbirii şi că, pentru acest motiv, ea singură trebuie luată drept criteriu de delimitare a ştiinţei sintaxei. Şi, în favoarea părerii că fraza este singura unitate uşor de distins a vorbirii, el

Scanned with OKEN Scanner

aducea şi un alt argument: că nu există alte sintagme decît fraza. Concepţia sa despre sintaxă, exprimată în I, 1893, p. 83, este următoarea: "Eu cred că procedez în concordanţă cu uzul lingvistic al prezentului, cînd înţeleg prin sintaxă ştiinţa frazei şi a părţilor sale".

§ 6. Karl B r u g m a n n (1849-1919) a luat, întîia oară, în discuţie teoria lui Ries, în *Griechische Gramatik*, ed. a III-a, p.363-365. El dă dreptate acestuia (p.363), din punct de vedere teoretic dar spune (p.363-364) că, din punct de vedere practic, expunerea după planul lui Ries întîmpină dificultăţi "din împrejurarea că înţelesurile purtate de flexiune, întrucît ele nu cad înafara cuvîntului luat izolat, în cea mai mare parte nu pot să fie tratate separat de cele care cad înafara cuvîntului". Autorul accepta, totuşi, că o asemenea procedare este cu putinţă la o expunere descriptivă şi că ea este imposibilă numai la una istorică. Brugmann mai crede (*op.cit.*, p.364) că Ries n-a făcut decît să realizeze şi mai riguros vechea sistematizare a materiei care ţinea, şi ea, seama, tot de cuvîntul izolat şi frază. În *Kurze vergleichende Grammatik*, 1904, Strassburg (ediţie neschimbată, 1933, Berlin), p.VII-VIII, notă, el adaogă alte obiecţii: "Împărţirea pe care o dă Ries *gramaticii,* şi care vrea să fie riguros ştiinţifică, este clădită pe opoziţia dintre cuvîntul izolat şi sintagmă. Dar descompunerea frazei în cuvinte este – cum s-a relevat în ultimii ani, din diferite părţi - adesea arbitrară şi convenţională; de aceea, ea este nepotrivită ca să dea fundamentul pentru o împărţire întemeiată chiar pe natura obiectului". Înainte de a continua citatul, să redăm cele spuse de autor la p.281-282 ale operei sale. După ce invoca acolo fapte analoage cu cele invocate de Delbrück, care nu era pomenit, el concludea:"De aceea, aşa numita teorie a formării cuvintelor (la care autorul cuprinde, deci, şi studiul cuvintelor alcătuite din mai multe cuvinte) nu se poate separa precis de teoria sintagmelor şi a frazei, oricum ai voi să defineşti atît pe una, cît şi pe cealaltă". Brugmann n-a reluat pe Delbrück decît în ce priveşte tipul exemplelor. El susţine însă cu ele altceva: că nu se pot distinge cu siguranţă cuvintele; pe cînd Delbrück susţinea că nu se pot admite alte sintagme decît fraza. Brugmann continua: "După înţelesul cuvîntului, prin sintaxa (faptele sintactice ale) unei limbi trebuie să se înţeleagă şi, de obicei, se înţelege, ceea ce eu am numit mai sus (p.VI) raporturile de înţeles (*die Bedeutungsbeziehungen*) dintre elementele componente ale frazei ca atare şi, pentru aceasta, expresia este, în orice caz, fără cusur. Dar, cu vremea, după ce sintaxa a devenit titlul unui capitol al gramaticii, i s-au adăugat multe lucruri, pentru care numele nu se potriveşte bine sau deloc, precum, de exemplu, întreaga teorie despre întrebuinţarea numerelor, teoria despre accentuarea frazei ca mijloc al distincţiei diferitelor categorii de fraze sau teoria despre poziţia cuvintelor şi a propoziţiunilor. Acum: 1) tot ceea ce s-a

Scanned with OKEN Scanner

îngrămădit, pînă astăzi, sub numele *sintaxă*, se poate trata, dacă vrem, şi de acum înainte, împreună, sub acelaşi nume... Numai că se recomandă atunci, pentru a evita confuzii de noţiuni, să lăsăm cuvîntul *sintactic*, în sensul originar şi propriu, să cadă şi să căutăm, pentru el, o nouă denumire. Dar 2), *sintaxa* poate fi acceptată, ca un titlu de capitol, alături de *fonetică* şi *morfologie*. Pentru *sintaxă* se spune, de multă vreme, şi *teoria frazei (Satzlehre)*. Întrucît acest nume trebuie să denumească o anumită parte a *gramaticii* şi numai una, nici el nu este, într-adevăr, lipsit de obiecţii. Căci orice vorbire normală se realizează în frază şi, de aceea, întreaga gramatică (=lingvistica) este, în fond, *teoria frazei (Satzlehre)*". Lucrul acesta îl spune autorul şi la p.623: "În paragraful 364 (= p. 281-282) s-a arătat că orice considerare ştiinţifică a istoriei limbii este teorie a frazei (Satzlehre), căci vorbirea constă, întotdeauna, din fraze (de fapt, autorul nu arătase, la locul citat, acest lucru, ci numai că orice vorbire constă din fraze). El (cuvîntul *sintactic*) are totuşi, cel puţin, avantajul că se potriveşte la tot ce se obişnuieşte să se pună sub el. Cuvîntul *sintactic* se poate folosi atunci, mai departe, în înţelesul său propriu. Şi există – 3) încă un expedient: se împarte *gramatica* nu numai în trei secţiuni, ci în mai multe. În care, din fericire, nu trebuie să arat aici. Trebuie numai să observ aici următoarele cu privire la acest mod. Deoarece obiectul gramaticii este limba, o activitate omenească foarte complicată, la care cei mai diferiţi factori acţionează împreună ca un întreg într-o dependenţă reciprocă, şi la care, în fond, totul este condiţionat de tot, pe această a treia cale se poate ajunge la un sistem care să satisfacă aproximativ natura obiectului şi la un sistem cu graniţe precise între părţile sale, numai prin aceea că s-ar pune alături o considerabil de lungă serie de capitole. Dar aceasta ar împrăştia, evident, prea mult materia.

[***Frază – Sintagmă – principalele puncte de vedere***]

Cu toate acestea, Brugmann a clasificat materia cărţii sale pomenite după prescripţiile lui Ries: înţelesul formelor a fost tratat nu la studiul frazei ci a fost tratat împreună cu acel al formelor, sub titlul *Lehre von den Wortformen und ihrem Gebrauch*, rămînînd ca într-o secţiune, intitulată *Lehre von den Satzgebilden*, să trateze despre frază. Brugmann, însă, nu mărturisea că ar fi făcut aceasta sub influenţa lui Ries; recunoscînd, totuşi (p.6), că nu a fost determinat numai de considerente practice, ci şi teoretice, el ne face să credem că această influenţă a existat (ea este admisă de Wackernagel, *op.cit.*, I, p.3-4 şi este relevată şi de Ries, *op.cit.*, ed. a II-a, p.188). Trebuie să spun, totuşi, că este o diferenţă între prescripţiile lui Ries şi felul cum a realizat Brugmann aceste prescripţii: anume, Brugmann a tratat formele şi înţelesul lor înafara studiului frazei –

Scanned with OKEN Scanner

şi nu numai forme ca genul şi numărul. Înafară de aceasta, el nu a numit *lexicologie* un asemenea studiu, deşi l-a îmbinat cu formarea cuvintelor şi n-a numit *sintaxă* nici pe cel al frazei.

La obiecţiile lui Brugmann, privitoare la arbitrarul şi convenţionalul analizei frazei în cuvinte, şi deci, şi la cele ale lui Delbrück, Ries a răspuns următoarele (*op.cit.*, ed. a II-a, p.189): "Faptele la care se referă el sunt aşa de general cunoscute, încît el ar fi trebuit să admită calm că ele nici mie nu-mi scăpaseră. Eu am putut să le las nepomenite deoarece ele nu vin de loc în consideraţie cînd e vorba de o împărţire a gramaticii. Ele arată numai că, în anumite cazuri particulare, la o evoluţie încă neîncheiată, rămîne îndoielnic dacă o construcţie (*Gebilde*) trebuie dată la cuvinte sau la sintagme. Dar trepte intermediare şi forme de tranziţie se găsesc pretutindeni în gramatică (şi Brugmann constata aceasta destul de des) şi în cele mai multe domenii ale ştiinţei. Dar ele nu anulează noţiunile înseşi, categoriile, clasele, tipurile; altfel, n-ar mai fi posibilă nici o clasificare şi nici o împărţire a materialului care să se bazeze pe această clasificare".

Trebuie să mai adaog (lucru, mi se pare, încă nerelvat de nimeni) că Brugmann a acceptat, în aceeaşi carte, încă ceva din doctrina lui Ries: el vorbeşte, la *sintaxă* (*op.cit.*, p.630-641) şi de grupuri de cuvinte mai mici decît o frază, sub titlul *Grupuri în frază* (se referă la grupuri ca cele alcătuite din predicat verbal şi obiect, subiect nominal sau obiect şi atributul său). Este clar că acestea sunt *sintagmele* despre care vorbea Ries.

§ 7. O mare influenţă, nemărturisită şi nerelevată, după cît mi se pare, de nimeni pînă acum, a exercitat Ries asupra lui Ferdinand de S a u s s u r e, *Cours de linguistique générale*, 1916. Anumite pasaje din această operă a sa, care ne interesează pe noi, au fost redate, în traducere românească, de Drăganu, în *Istoria sintaxei*, p. 158 şi 159-160.

"De o parte, în vorbire, cuvintele contractează între ele, în virtutea înlănţuirii lor, raporturi întemeiate pe caracterul linear al limbii, care exclude posibilitatea de a rosti două elemente deodată". "Acestea se aranjează unul după altul în lanţul vorbirii. Aceste combinaţii, care au de suport întinderea, pot fi numite sintagme. Sintagmele se compun, deci, întotdeauna, din două sau mai multe unităţi consecutive (de ex.: *re-lire; contre-tous*; *la vie humaine; Dieu est bon; s'il fait beau temps, nous sortirons,* « a re-citi, împotriva tuturor, viaţa omului, Dumnezeu este bun, dacă va fi frumos, vom ieşi » etc.). Aşezat într-o sintagmă, un termen nu-şi cîştigă valoarea sa decît pentru că este opus celui ce precede ori celui ce urmează ori amîndurora "(p.170). "De altă parte, înafară de vorbire, cuvintele oferind ceva comun, se asociază în memorie şi se formează astfel grupe, în sînul cărora stăpînesc raporturi foarte deosebite. Astfel, cuvîntul *enseignement*, « învăţămînt » face să mi se iveaască, în

Scanned with OKEN Scanner

mod inconştient, în minte, o mulţime de alte cuvinte (*enseigner, renseigner,* »a preda », « a informa » etc. ori *armement, changement,* « înarmare », « schimbare » etc., ori *éducation, apprentissage,* « educaţie », «învăţătură » etc.); de o parte ori de alta, toate au ceva comun între ele. Vedem că aceste coordonări sunt de o specie cu totul deosebită de cele dintîi. Ele n-au de suport întinderea; sediul lor este în creier; ele fac parte din acest tezaur interior care constituie limba la fiecare individ. Noi le vom numi raporturi asociative" (p.171).

"Morfologia tratează deosebite categorii de cuvinte (verbe, nume, adjective, pronume, etc.) şi diferite forme de flexiune (conjugare, declinare)" (p.185).

"Pentru a despărţi acest studiu de sintaxă, se pretextează că aceasta din urmă are ca obiect funcţiile ataşate la unităţile lingvistice, pe cînd morfologia nu are în vedere decît forma lor; ea se mulţumeste, de pildă, să zică că genitivul grecului *phylax* ("gardian","păzitor") este *phylakos* şi sintaxa ne desluşeşte asupra întrebuinţării acestor două forme.

Dar această deosebire este iluzorie: seria formelor substantivului *phylax* nu devine paradigmă de flexiune decît prin comparaţia funcţiilor ataşate la diferite forme; şi iarăşi, aceste funcţii nu pot fi socotite de morfologie decît dacă fiecăreia dintre ele îi corespunde un semn fonic determinat. O declinare nu este o listă de forme, nici o serie de abstracţii logice, ci o combinaţie a acestor două lucruri: forme şi funcţii sunt solidare şi este greu, să nu spunem că este imposibil, să le separăm. Din punct de vedere lingvistic, morfologia nu are obiect real şi autonom, ea nu poate constitui o disciplină deosebită de sintaxă" (p. 186).

"Nu este logic să se excludă lexicologia din gramatică. Raporturi exprimate în unele limbi prin cazuri şi prepoziţii sunt redate în altele prin compuse, mult mai apropiate de cuvintele propriu zise (fr. *Royaume des cieux* « imperiul celest » şi germ. *Himmelreich*) ori prin derivate (fr. *moulin à vent* « moară de vînt » şi pol. *viatr-ak)* ori, în fine, prin cuvinte simple (fr. *bois de chauffage* « lemne de foc » şi rus. *drova*, fr. *bois de construction* « lemn de construcţie » şi rus. *les*). Schimbul de cuvinte simple şi locuţiuni compuse, în sînul aceleiaşi limbi (cf. *considérer* « a considera » şi *prendre en considération* « a lua în considerare », *se venger de* « a se răzbuna » şi *tirer vengeance de*) este, de asemenea, foarte frecvent » (p.186-187).

"Se poate vedea deci că, din punctul de vedere al funcţiunii, faptul lexicologic poate să se confunde cu faptul sintactic. De altă parte, orice cuvînt care nu este o unitate simplă şi ireductibilă nu se deosebeşte esenţial de un membru al frazei, de un fapt de sintaxă; orînduirea subunităţilor care îl compun urmează principiile fundamentale ale formării grupurilor de cuvinte"(p. 187).

Scanned with OKEN Scanner

"În rezumat, diviziunile tradiţionale ale gramaticii pot să-şi aibă utilitatea practică dar nu corespund deosebirilor naturale şi nu sunt unite prin nici o legatură logică. Gramatica nu se poate clădi decît pe un principiu deosebit şi superior" (p. 187).

"Interpenetraţia morfologiei, sintaxei şi lexicologiei se explică prin natura, în fond identică, a tuturor faptelor de sincronie. Nu poate să fie între ele nici o limită trasă dinainte. Numai distincţia stabilită mai sus între raporturile sintagmatice şi raporturile asociative sugerează un mod de clasare care se impune de la sine, singurul pe care îl putem pune la temelia sistemului gramatical" (p. 193-194).

"Tot ce alcătuieşte o stare de limbă trebuie să poată fi redus la o teorie de sintagme şi la o teorie de asociaţie. De aici rezultă că anumite părţi ale gramaticii tradiţionale par a se grupa fără efort în una ori cealaltă din aceste serii: flexiunea este, evident, o formă tipică a asociaţiei de forme în spiritul subiectelor vorbitoare [pentru că se asociază toate cuvintele care au aceleaşi forme; dar flexiunea este şi ceva sintagmatic, cum o spune chiar el]. De altă parte, *sintaxa*, adică, după definiţia cea mai curentă, teoria grupării cuvintelor, intră în sintagmatică, pentru că aceste grupări presupun, totdeauna, două unităţi distribuite în spaţiu. Nu toate faptele sintagmaticei fac parte din *sintaxă*, ci toate faptele din *sintaxă* aparţin sintagmaticii"(p.188).

"Nu importă care punct al gramaticii va arăta importanţa pe care o are studierea fiecărei chestiuni din acest dublu punct de vedere. Astfel, noţiunea *cuvîntului* pune două probleme deosebite, după cum o considerăm asociativ ori sintagmatic; adjectivul *grand* oferă, în sintagmă, o dualitate de forme (*grã garsõ* "grand garcon", *grãt ãfã* "grand enfant") şi, asociativ, o altă dualitate (masc. *grã* "grand", fem. *grãd* "grande").

Ar trebui să putem readuce astfel fiecare fapt în ordinea sa sintagmatică ori asociativă şi să coordonăm întreaga materie a gramaticii pe aceste două axe naturale; numai această repartiţie ar arăta ce trebuie să schimbăm în cadrele uzuale ale lingvisticii sincronice. Acest lucru, firește, nu poate fi întreprins aici, unde ne mărginim să stabilim principiile cele mai generale"(p.188).

Este uşor de văzut ce leagă pe Saussure de Ries: admiterea noţiunii de *sintagmă* ca fapt fundamental al vorbirii, în locul frazei, ideea că studiul formelor nu se poate face fără a indica şi înţelesurile acestor forme, ideea că gramatica trebuie clădită pe un principiu unic, ideea că nu există limite precise între diferitele ramuri ale gramaticii. Dar învăţatul genevez a adus şi lucruri noi sau a rămas la unele vechi, pe care nu le-a acceptat Ries. Pentru el, *morfologia* şi *sintaxa* se definesc aşa cum le definise Miklosich şi, acestor două discipline, care nu se pot face decît împreună, li se opune o *lexicologie*, concepută altfel decît la Ries, ca o

Scanned with OKEN Scanner

ştiinţă a sensului cuvîntului, abstracţie făcînd de categoria cuvîntului şi de sensul formelor sale. Căci Saussure nu confundă studiul categoriilor de cuvinte cu *lexicologia* ci îl separă de aceasta din urmă şi îl uneşte cu studiul formelor şi al înţelesurilor acestor forme[1]. Şi cred că, la aceasta, el a fost îndemnat şi de planul după care şi-a expus materia Brugmann, în *Kurze vergleichende Grammatik*. Apoi, la învăţatul genevez, *teoria sintagmelor* este concepută ca mai cuprinzătoare decît *sintaxa* şi *morfologia*, şi anume, ca întinzîndu-se şi în domeniul *lexicologiei*: orice cuvînt compus, orice cuvînt care are o formă, este considerat ca o sintagmă (deci numai unele adverbe, prepoziţiile şi conjuncţiile sunt excluse). O asemenea concepţie nu acceptă, deci, poziţia lui Ries despre cuvîntul izolat. Flexiunea, formarea cuvintelor sunt fapte sintagmatice şi, în limbă, aproape totul (ceea ce Ries numea *cuvînt*) este sintagmă.

§ 8. O importantă etapă a fost marcată în teoriile sintactice (nu însă şi în practica sintactică) de articolul lui Walter P o r z i g, *Aufgabe der indogermanischen Syntax*, publicat în 1924, în *Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft*, Heidelberg, p.126-151. Am spus că nu şi practica sintactică a fost în această situaţie pentru că articolul acesta n-a avut asupra sintacticienilor influenţa pe care o merita. Porzig dă mare importanţă (p.126) obiecţiei făcute de Brugmann lui Ries, şi anume că *sintagmă* (*Vortgefuge*) şi *cuvînt* nu sunt realităţi principial deosebite şi că între ele nu este o graniţă precisă. Autorul însă consideră ca o "mare greşală teoretică" a lui Ries faptul că acesta admite un contrast între *formă* şi *înţeles*. Porzig spune (*op.cit.*, p.127):"Anume, nu numai *cuvînt* şi *sintagmă* dar nici *formă* şi *înţeles* nu alcătuiesc un contrast. Ceea ce Ries înţelege prin *formă* este numai forma expresiei exterioare [=semnului].

---

[1] In articolul *Nume şi verb*,1963, "Analele Universităţii din Timişoara. Seria ştiinţe sociale", p.259-267, G. Ivănescu avea să precizeze, cu privire la orientarea structuralistă şi cu poziţia morfologiei: "Structuralismul lingvistic contemporan încearcă o revizuire a lingvisticii, tinzînd nu numai la înlăturarea concepţiilor dominante pînă pe la 1930, dar şi la înnoirea aproape totală a terminologiei lingvistice. Dar, cu tot curajul lor inovator, lingvişti structuralişti au respins mai ales teoriile şi metodele de lucru ale neogramaticilor şi nu s-au atins de vechile concepţii morfologice. Studiul claselor de cuvinte se găseşte şi la structuralişti în acelaşi stadiu în care se găsea în Antichitate. După părerea noastră, lingvişti structuralişti au renunţat la o serie de teorii recente, dar juste, şi n-au respins unele teorii foarte vechi, însă eronate. Astfel ni se pare nouă că stă lucrul cu problemele fundamentale ale morfologiei şi cu terminologia morfologică, pe care structuralişti le-au lăsat neatinse. Noi credem că tocmai în acest domeniu este necesară o mare schimbare, chiar dacă avem a face cu concepţii general răspîndite şi cu o terminologie care pare a fi tot ce e mai înrădăcinat în ştiinţa limbii. Punctul de vedere pe care ne plasăm, acela al analizei limbii făcute pe baza analizei gîndirii - ne referim însă la cele mai noi cuceriri ale logicii -, ne îngăduie să vedem că tocmai în morfologie este de schimbat aproape totul".

Scanned with OKEN Scanner

Acestei *forme* i se opune, firește, un *material*, sunetele [nu înțeleg de ce mai vorbește de sunete, cînd vorbise de o expresie exterioară]. Dar și în partea de înțelesuri a vorbirii există *formă* și ea formează acolo contrastul la *conținutul* (înțelesurilor)". Ce înțelege autorul prin *formă* rezultă clar din următorul pasaj (p.132-133): "Cînd se vorbește despre înțeles, se obișnuiește să se aibă în vedere, de cele mai multe ori, numai conținutul de înțeles. Totuși, pentru lingvistică, este cel puțin tot atît de importantă forma înțelesurilor, felul cum înfățișează o expresie starea lucrurilor. Unul și același conținut, de exemplu *Cezar*, poate fi dat în forme deosebite. În frazele *Brutus a ucis pe Cezar* și *Cezar a fost ucis de Brutus, Cezar* înfățișează (*meint*)[4] de fiecare dată o stare de lucruri identică, în cel mai strict înțeles al cuvîntului. Totuși, pentru lingvistică, există o deosebire, și anume, o deosebire care ține în mod foarte esențial de sfera înțelesului: starea de lucruri *Cezar* este înfățișată *(gemeint),* de fiecare dată, în chip foarte deosebit, anume, o dată ca obiect și altă dată ca subiect. Aceste feluri deosebite în care o expresie poate înfățișa (*meinen*) o bucată de realitate, le numesc eu *moduri ale înțelesurilor* (*Bedeutungsweisen*) [Drăganu traduce: *forme semantice*; deasemenea, el traduce pe *Bedeutungsinhalt* prin *conținut semantic*]. Moduri ale înțelesurilor sunt, așadar, de exemplu, subiect și predicat, obiect și atribut, dar și substantiv și adjectiv, concret și abstract, perfectiv și imperfectiv, etc.". Găsim, la p.133 (*op.cit.)*: "Deosebirii între conținuturi de înțeles și moduri de înțeles, îi corespunde, firește, și o împărțire a științei înțelesurilor în două discipline: mai întîi, o teorie a conținuturilor de înțeles, adică semasiologia sau semantica și, apoi, o teorie despre modurile înțelesurilor, adică despre subiect și predicat, despre acuzativ și dativ, despre activ și pasiv. Teoria despre aceste lucruri se cheamă, însă, din Antichitate, *sintaxă* și, anume, sintaxă în special în delimitarea pe care a căpătat-o practic de atunci, că nu se ține seama de împărțirea pur exterioară a faptelor limbii în sunete, cuvinte și sintagme"; -la p.133-134 (*op.cit.*): "Înțelesurile pot să apară ca înțelesuri singuratice sau ca *sintagme de înțeles (Bedeutungsgefuge*), deci ca *formațiuni* (*Gebilde*) compuse, ale căror părți singuratice sunt și ele înțelesuri (*a murit regele* sau *barba împăratului*, etc.). De obicei, orice expresie este o sintagmă de înțelesuri. Dar există și înțelesuri singuratice. Astfel, acele interjecții care nu sunt numai *comunicare* [autorul vrea să spună că sunt comunicarea unei stări sufletești care are loc chiar atunci], apoi, vocativele". La p.136-138, semnele fonetice care ne indică formele sau modurile semantice sunt

[4] Traducerea lui Drăganu, *Istoria sintaxei*, p.147, pe care n-am acceptat-o pretutindeni; de altfel, acolo nici nu este pus pasajul între semnele citării, așa că cititorul crede că are a face cu o expunere a lui Drăganu.

Scanned with OKEN Scanner

numite *forme gramaticale*; în continuare, la p.139-140 (*op.cit.*): "Se pune acum întrebarea ce plan ar căpăta expunerea totală a modurilor semantice ale unei anumite stări de limbă (aşadar, o sintaxă descriptivă în primul rînd). Ar trebui să se înceapă cu analiza formaţiunii (*Gebilde*) care ne iese în cale în viaţa limbii numai în primul rînd, aşadar, cu analiza sintagmei de înţelesuri (*Bedeutungsgefuge*) care este încheiată, adică cu analiza frazei simple [Drăganu, *op.cit.*, p.149, traduce greşit, prin *propoziţiune simplă*]. Aşadar, în primul rînd, ar trebui să se trateze despre structura frazei, despre fraze nominale şi verbale, despre construcţia activă şi pasivă a frazei, felul lărgirilor de frază [Drăganu, *op.cit.*, p.149, traduce cu *complementele propoziţiunii*], impersonalele, etc.. Din acestea ar rezulta de la sine funcţiile semantice (subiect, predicat, obiect, atribut, determinare adverbială, etc.), despre care s-ar trata amănunţit în capitolul al II-lea.... În acest capitol, ar trebui, deci, să-şi găsească locul materia care astăzi se obişnuieşte să fie tratată la teoria cazurilor. În al treilea loc, ar trebui discutate categoriile semantice (substantiv, adjectiv, pronume, timpuri, moduri, felurile acţiunii, etc. [vezi, aici, § 93]. În sfîrşit, în ultimul capitol, ar trebui să se trateze despre fraza compusă (*Satzgefuge*) [Drăganu, *loc.cit.*, traduce greşit, cu *sintagmele* dar autorul opunea pe *Satzgefuge* la *der einfache Satz*] ca sintagmă de înţelesuri de un ordin mai înalt. În acest chip, s-ar înfăţişa, într-o metodă unitară, întregul sistem al formelor semantice. Nu trebuie să ne mai temem de imputarea de *sintaxă mixtă* şi putem îmbrăţişa tot ceea ce, în conformitate cu simţul corect, ar trebui considerat *chestiune sintactică*".

[***Critica doctrinelor sintactice***]

§ 9. Am trecut în revistă etapele cele mai importante ale gîndirii învăţaţilor cu privire la obiectul sintaxei – *ce este sintaxa*. Rămîne, acum, să vedem dacă se poate accepta vreuna dintre aceste teorii sau, în cel mai rău caz, ce se poate accepta din ele şi ce trebuie să înţelegem noi înşine prin *sintaxă*. Dar, înainte de aceasta, să corectăm o altă greşală a lui Ries, foarte importantă pentru soluţionarea problemei noastre.

Este evident că Ries are dreptate în critica pe care o face sintaxei mixte şi sintaxei care clasifică materialul după clase de cuvinte şi după forme. O critică aproape identică a făcut lui Miklosich şi Delbrück, *op.cit.*, I, p.63, care, însă, admite şi felul de a expune sintaxa al lui Miklosich (*op.cit.*, p.83), dar completat, numaidecît, cu o teorie a frazei. Fireşte că, împotriva sa, noi putem considera şi poziţia cuvintelor (şi propoziţiilor) în frază, precum şi tempo-ul, pauza, intensitatea şi muzicalitatea (intonaţia) tot ca forme gramaticale (anume, ca o categorie specială). Şi atunci, o *sintaxă* care şi-ar aranja materialul după *formele*

Scanned with OKEN Scanner

gramaticale astfel concepute ar fi completă. Dar ea ar nesocoti, în continuare, faptul că se vorbeşte prin fraze şi că acestea sunt adevăratele unităţi în care se descompune vorbirea sau, cel puţin, ar nesocoti că există astfel de unităţi ale vorbirii şi ar recunoaşte, ca unităţi ale vorbirii, numai cuvintele. Întrucît acestea sunt membre ale frazelor şi au rosturi precise în cadrul frazelor, a vorbi despre ele şi despre rosturile lor în frază înseamnă a vorbi şi despre frază dar a vorbi, totuşi, într-un mod indirect. Sintaxa nu poate fi concepută numai ca o ştiinţă a cuvintelor. Ea este aceasta dar ea este şi altceva. Ba, la drept vorbind, ea este numai altceva: este, cum spune Brugmann, o ştiinţă a frazelor. Ea nu este o ştiinţă a cuvintelor decît întrucît orice frază se poate descompune în cuvinte. Va exista deci, în mod necesar, o parte a lingvisticii care să trateze fraza ca atare şi ea va trebui să studieze şi cuvintele. Un studiu despre frază va fi, în mod necesar, şi un studiu despre cuvinte. Acest studiu anulează pe cel care ar pleca de la cuvinte, pentru că ţine seama, total, de natura lucrurilor. De aceea, sintaxa trebuie concepută şi tratată ca o ştiinţă a frazei. Şi, împotriva lui Delbrück, spun: *numai a frazelor, nu şi a cuvintelor*. Căci acestea sunt studiate întrucît se studiază fraza. Cred însă, împreună cu Delbrück, că este inutil să definim *sintaxa* ca ştiinţă a sintagmelor, toate celelalte sintagme care nu sunt fraze fiind, de fapt, aşa cum a arătat Delbrück, *fraze eliptice*. Dar, chiar dacă n-ar voi cineva să considere celelalte sintagme ca fraze eliptice, fapt este că orice alte sintagme decît fraza prezintă o structură mai simplă decît fraza, şi anume, aceea a unei părţi de frază (sau *sfera subiectului*, sau *sfera predicatului*, etc.) şi, deci, studiul sintagmelor se reduce la cel al frazei. Din toată această discuţie, rezultă că, deşi socot sintaxa ca ştiinţă a frazei, cum vrea Delbrück, admit totuşi, împreună cu Ries şi, de fapt, şi cu Brugmann, că există sintagme. Nu putem fi însă de acord cu învăţatul genevez, atunci cînd consideră *sintagme* şi cuvintele compuse, cuvintele derivate şi cuvîntul cu formele sale. Aşadar, noi menţinem ceva din opoziţia între cuvîntul izolat şi sintagmă, a lui Ries, şi anume, opoziţia între cuvîntul izolat şi frază. Nu dau dreptate lui Brugmann şi nici lui Porzig, atunci cînd afirmă că analiza frazei în cuvinte este ceva arbitrar şi convenţional. Precum a arătat Ries şi susţinuse mai înainte Delbrück, acest lucru este valabil numai pentru unele cazuri. Vom adăoga: este valabil numai pentru aşa-numitele *idiotisme* sau *locuţiuni* care ar mai putea fi numite şi *sintagme rigide*, *cuvinte sintagme* (adică, sintagmele echivalente cu cuvintele). Acestea sunt, în acelaşi timp, şi cuvinte unice şi sintagme, adică ceva intermediar între *frază* (sau între părţi ale frazei) şi *cuvînt*, aşa că ele sunt, deci, atît de domeniul ştiinţei cuvintelor cît şi de domeniul ştiinţei frazelor. Din interpenetraţia aceasta dintre sintaxă şi lexicologie, nu trag, însă, concluzia scoasă de Saussure, anume că între cele două ramuri ale

Scanned with OKEN Scanner

lingvisticii nu se poate trasa o graniță precisă. Căci nu pot accepta afirmația sa, după care faptele de sincronie au o natură identică. Distincția dintre obiectul de studiu al sintaxei şi morfologiei, de o parte, şi al lexicologiei, de altă parte, se poate face cu precizie în toate celelalte cazuri în care nu avem sintagme rigide. Înainte însă de a arăta aceasta, să atragem atenția asupra unui fapt scăpat din vedere de Ries, şi anume, că avem şi cuvinte izolate care alcătuiesc o frază sau, ceea ce este totuna, fraze alcătuite dintr-un cuvînt (deci, fraze care nu mai sunt sintagme) şi care nu sunt eliptice. E vorba de impersonale ca *plouă, ninge*, etc. care sunt lipsite de subiect[5]. În acest caz, nu se poate vorbi de o opoziție între cuvîntul izolat şi frază, cum se poate vorbi în cazurile celelalte. Ries ar fi trebuit să considere studiul frazelor de acest fel ca exclusiv de domeniul lexicologiei, ceea ce, desigur, ar fi fost împotriva faptelor, el fiind şi de domeniul sintaxei. Din aceasta rezultă că sistemul lui Ries nu este perfect (după cît ştiu, obiecția aceasta nu i-a fost făcută, pînă azi, lui Ries). Singura soluție conciliatoare este de a considera *sintaxa* nu ca ştiință a sintagmelor, ci a frazei. Şi, fiindcă fraza poate fi alcătuită şi dintr-un cuvînt, deci nu prin combinare de cuvinte, trebuie să tragem concluzia că numele *sintaxă* nu este perfect potrivit pentru a exprima realitățile lingvistice despre care este vorba şi ştiința lor.

§ 10. Ries numeşte greşit *formă* ceea ce este *semn*[6] şi trebuie, deci, numit astfel. Precum a spus-o Porzig, "formă" şi "înțeles" nu alcătuiesc contraste, înțelesurile avînd, şi ele, forme. Porzig are, însă, preferință pentru termenul *mod* (*Weise)* iar nu *formă*. Cred că este mai potrivit termenul *formă*, singurul pe care noi îl vom întrebuința. Este drept că Porzig vorbeşte de *formă* numai cînd o stare de lucruri unică este gîndită (şi exprimată) în mai multe feluri şi că, deci, el pare a vorbi de o *formă* numai cînd este vorba de fraze întregi, desemnînd aceeaşi realitate (*Brutus a ucis pe Cezar* şi *Cezar a fost ucis de Brutus*), iar nu de structuri deosebite ale frazei, indiferent dacă aceste fraze se referă la aceeaşi realitate sau nu (*Brutus a ucis pe Cezar* şi *Cezar a învins pe Pompeius* au aceeaşi formă, iar *Ucigînd pe Cezar, Brutus n-a cucerit puterea* are o altă formă). Dar, în fond, exemplele date de el se reduc la structuri deosebite ale frazei. Dacă ceea ce este gîndit prin *nominativul autorului + verb*

---

[5] Greşeşte Porzig, atunci cînd le socoate – *op.cit.*, p.141-142 - ca avînd un subiect nedeterminat; la aceasta, el fusese îndemnat de faptul că în germană apare subiectul *es*. Dar, ca şi francezul *il,* în *il pleut* « plouă », pronumele german apare determinat de faptul că, în limba germană, verbul nu se conjugă fără pronumele personal alături de el.

[6] Prin *semn* înțeleg ceea ce, în mod obişnuit, se înțelege (deci, de către popor), adică numai o realitate materială şi nu şi înțelesul asociat ei, cum face Saussure, *op.cit*, p.99. Sensul saussurian este arbitrar şi nepotrivit.

Scanned with OKEN Scanner

activ + *acuzativul obiectului acţiunii* se poate gîndi şi prin *nominativul obiectului acţiunii* + *verb pasiv* + *ablativul autorului* -în latină- sau *complementul autorului* (alcătuit din *de către* +*substantiv*) -în română, rezultă că forma sub care este gîndit autorul acţiunii este legată de forma sub care este gîndită acţiunea şi de aceea sub care este gîndit obiectul acţiunii. Ideea de *formă* rezultă, însă, şi din examinarea altei categorii de fapte. În fraze ca *Brutus a ucis pe Cezar* şi *Cezar a invins pe Pompeius*, înţelesurile "pe Cezar" şi "pe Pompeius" au, deasemenea, aceeaşi formă, şi anume, una deosebită de cea pe care o au înţelesurile "Brutus" şi "Cezar" ca subiecte ale frazei. Fapt e, însă, că Porzig înţelege lucrurile şi aşa, deşi nu o spune clar. Termenul *formă* cu acest înţeles apare şi la Viggo B r ö n d a l[7],care însă, pentru a distinge forma înţelesurilor de forma semnelor, o numeşte *formă interioară*, aceasta din urmă fiind *forma exterioară*. Aşadar, înţelesurile *formelor* (gramaticale) sunt, ele însele, *forme*, doar că anume *forme ale înţelesurilor* cuvintelor. Porzig a dat cuvîntului *formă* înţelesul pe care trebuie să-l aibă el în lingvistică. Într-adevăr, mai toţi lingviştii înţeleg prin *formă* numai prefixele, sufixele şi flexiunea, fără înţelesul lor şi nu şi semnele care se combină cu acestea şi care alcătuiesc baza cuvîntului, *tema*. A considera însă drept *formă* numai aceste semne şi nu şi celelalte este a înţelege prin *formă* altceva decît semnul, a înţelege *aspectul nou* pe care îl capătă semnul. Dar, în acest caz, de ce nu se întrebuinţează termenul *formă* şi cînd este vorba de aspectele pe care le capătă înţelesul unui cuvînt? Dacă nu se face acest lucru, termenul *formă* nu mai poate însemna aspectul semnului unui cuvînt ci, pentru a nu cădea în contradicţie, trebuie să se extindă termenul *formă* la toate semnele limbajului, cum a făcut Ries şi unii care l-au urmat. Dar această schimbare de terminologie nu este de recomandat căci cel mai bun termen pentru semn este chiar cuvîntul *semn*. Termenul *formă* trebuie, deci, întrebuinţat numai pentru semnele în care constă flexiunea, cum fac cei mai mulţi lingvişti, printre care şi Saussure, dar atunci el trebuie extins şi la înţelesurile acestor semne, cum a făcut Porzig. Căci, dacă se admite că flexiunea constituie formele temei sau semantismului, atunci înţelesul flexiunii constituie formele înţelesului cuvîntului (temei)[8]. Cred că expresia *formă a înţelesului* trebuie să înlocuiască expresia *înţelesul formei* (gramaticale), înţelesul formelor gramaticale nefiind, de cele mai multe ori, un înţeles, ci o formă a înţelesului unui cuvînt. Nu se

---

[7] *Psychologie du langage*, 1935, Paris şi "Journal de psychologie", 1933, p. 218, articolul *L'autonomie de la syntaxe.*

[8] Trebuie să mai spun că, dacă s-a vorbit de *formă* la înţelesuri, s-a vorbit şi despre o *flexiune a înţelesurilor*. Astfel, Radu I. P a u l, 1932, *Flexiunea nominală internă*, Bucureşti, care o numeşte însă, nepotrivit, *flexiune internă*. Dar nici expresia *flexiunea înţelesurilor* nu e potrivită.

Scanned with OKEN Scanner

va mai vorbi însă nici de forme sau forme gramaticale, atunci cînd este vorba despre desinenţe, alternări fonetice, etc., căci termenul va fi obscur, ci de *forme ale semnelor* (este de mirare că Porzig încă mai vorbeşte de *forme gramaticale*) şi se va spune că o formă a unui înţeles este asociată cu o formă a unui semn. Se înţelege că ştiinţa acestor forme ar putea fi numită *morfologie*, aşa cum a şi numit-o Bröndal, în articolul pomenit, care a postulat însă o asemenea ştiinţă, pe alte considerente. Iar înţelesurile propriu-zise, adică conţinuturile lor, rămîn obiectul de studiu al lexicologiei. Formele fiind atît la semne, cît şi la înţelesuri, expresiile folosite de Bröndal – *formă interioară* şi *exterioară* – apar de prisos, ba chiar greşite, căci semnul este şi în interiorul spiritului, nu numai înafară. Mai este de spus că opoziţia admisă de Ries rămîne, dar cu o altă formulare a unuia din termeni. Dacă *formă* nu este în opoziţie cu *înţeles*, acesta din urmă este în opoziţie cu *semn*. Ries trebuia să stabilească opoziţia între aceste elemente şi să admită ca ştiinţe ale lor, *semantica* şi *semeiologia*[9].

§ 11. Definind sintaxa ca ştiinţă a sintagmelor, Ries mai face o greşală, de care însă, desigur, nu-şi dă seama. A defini sintaxa ca ştiinţă a sintagmelor înseamnă a spune că sintaxa studiază sintagmele din toate punctele de vedere. Dar greşala aceasta o fac şi cei care definesc sintaxa ca ştiinţă a frazei, deci şi Delbrück şi alţii. Într-adevăr, afirmaţia aceasta ar trebui să aibă următoarele consecinţe: 1. Ar rezulta că înţelesul sintagmelor în întregimea lor, neanalizat, ar fi obiectul de studiu al sintaxei. Aceasta ne-ar duce însă spre o ştiinţă care ar coincide cu istoria, istoria literară şi critica literară. Căci doar frazele sunt elementele din care sunt alcătuite operele literare, discuţiile politice, etc. Ba, mai mult: există genuri literare alcătuite dintr-o singură frază (proverbe, maxime, cugetări, poeme într-un vers, cimilituri şi altele) sau întrebări şi răspunsuri celebre ale unor oameni mari. Sunt sigur că Ries şi ceilalţi n-au înţeles, nici un moment, în felul acesta sintaxa. Dar felul în care au definit ei această disciplină duce numaidecît la concluzia pe care am tras-o noi aici. Aşadar, definiţiile care afirmă că sintaxa e ştiinţa frazei, acceptate de noi mai sus, nu sunt juste. Ele trebuie corectate în aşa fel încît să nu mai cuprindă şi studiul istoric al vorbirii omeneşti. Pentru aceasta, sintaxa trebuie definită ca ştiinţa elementului formal din frază (sau al frazei), iar nu ca ştiinţa elementului care alcătuieşte conţinutul frazei şi care este de domeniul altor ştiinţe. Dacă definim sintaxa astfel, am ajuns la a o defini drept ştiintă a formelor pe care le au elementele constitutive ale frazei, adică drept ştiinţa formelor înţelesurilor, căci elementul formal din frază este

[9] Înţeleg prin *semeiologie* ştiinţa semnelor, nu şi a înţelesurilor asociate acestor semne, cum face Saussure, *Cours*..., p.33. Şi aceasta, pentru motivul arătat în nota 6.

Scanned with OKEN Scanner

tocmai elementul formal al înțelesurilor. De aici rezultă că este falsă definiția dată de Brugmann sintaxei: știința care se ocupă cu raporturile de înțeles ale elementelor frazei. Căci raporturile dintre elementele semantice ale frazei – căci, desigur, asta înțelege Brugmann prin "raporturi de înțeles ale elementelor constitutive ale frazei" – nu epuizează toate formele pe care le capătă înțelesurile cuvintelor în frază, ba chiar se pare că multe forme ale înțelesului cuvintelor nici nu sunt raporturi (astfel, genul, numărul, persoana, modul, timpul, aspectul verbal, ca să dăm cîteva exemple). Am impresia că raporturile se exprimă prin acordul determinantului cu determinatul, prepoziții, conjuncții, cazuri, etc.. Raporturile presupun numaidecît existența a două lucruri, pe cînd modalitățile (modurile de a fi) se pot naşte şi pe baza considerării unui singur lucru. Să adaog că studiul sintagmelor rigide, fixe, se face, în lingvistică, şi în ceea ce priveşte conținutul, şi că el este o parte din lexicologie sau frazeologie. Din afirmația că sintaxa este știința sintagmelor, mai rezultă, 2) că nu numai înțelesul sintagmelor, ci şi forma lor (adică semnele lor), este obiectul de studiu al sintaxei. Această concluzie n-a fost trasă de nici un alt lingvist afară de Ries. Acum, cînd ştim că nu tot înțelesul sintagmelor este obiectul de studiu al sintaxei, ci numai ceea ce este formă în el, trebuie să corectăm această afirmație în felul următor: sintaxa se ocupă şi cu semnele care sunt asociate acestor forme ale înțelesurilor, deci cu formele semnelor autentice, iar semnele care simbolizează numai conținuturile de înțeles sunt de domeniul lexicologiei (astfel cum a înțeles-o Saussure). Fireşte, corectarea este de făcut numai definiției date de Ries, nu şi gîndirii sale, căci acest învățat a gîndit de fapt lucrurile ca noi. Aşadar, Ries a văzut un mare adevăr, pe care numai nu l-a formulat cum trebuia, anume că sintaxa se ocupă (trebuie să se ocupe, dacă nu se ocupă) nu numai cu nişte înțelesuri, dar şi cu semnele asociate acestor înțelesuri. Pentru noi este clar că sintaxa, definită ca ştiință a ceea ce este formal în frază, nu este numai o ştiință de înțelesuri ci şi o ştiință despre semne, căci semnele acestor înțelesuri sunt şi ele ceva formal, sunt o parte din elementul formal al frazei. Pentru noi este clar că actuala morfologie, rău numită astfel, căci nu numai aşa-numitele forme gramaticale sunt forme, ci şi înțelesurile lor, trebuie cuprinsă în sintaxă, ca partea semeiologică a acesteia. Fraza nu este doar alcătuită numai din înțelesuri, ci şi din semne, şi un studiu al frazei trebuie să fie nu numai un studiu despre înțelesuri ci şi despre semne. Şi este de mirare că cei care au definit sintaxa ca ştiință a frazei n-au văzut că această definiție duce şi la studiul formelor semnelor. Cred că acum obiectul sintaxei apare bine țărmurit şi apare ca ceva unitar, iar nu ca un conglomerat de fapte, cum într-adevăr era conceput de unii. Principiul unic, pe care Ries şi Saussure îl cereau la baza organizării sintaxei,

Scanned with OKEN Scanner

înseamna şi un obiect de studiu unic şi bine ţărmurit. Nu ajungem, aşadar, pe baza acestei definiţii, la o *Mishsyntax*, cum crede Porzig.

[***Domeniul sintaxei. Relaţia sintaxă – stilistică – retorică***]

§ 12. Un mare adevăr, recunoscut atît de Ries, cît şi de Brugmann şi Saussure, este acela că formele, în partea lor care e semn (adică semnele formelor înţelesurilor), nu se pot studia fără a pomeni şi aceste forme ale înţelesurilor. A vorbi numai despre forme ca semn, fără a lua în discuţie şi forma înţelesului cu care sunt asociate, este imposibil pentru gramatic sau lingvist. Dacă el ar face acest lucru, însuşi scopul gramaticii n-ar fi atins. Morfologia de azi sau, cu termenul nostru, *semeiologia sintactică*, trebuie să fie şi semantică, adică semantică sintactică. Dar oare, pentru aceasta, studiul semnelor trebuie făcut odată cu cel al înţelesurilor? Fapt e că Brugmann, *Kurze vergleichende Grammatik*, n-a procedat chiar aşa. El nu tratează chiar în acelaşi timp semnele şi înţelesurile, ci în capitole care alternează. El nu separă cu totul faptele semeiologice şi cele semantice, aşa încît studiul lor să formeze două secţiuni deosebite ale cărţii sale. El a fost împins la aceasta de faptul că semnele prezintă şi fapte care nu-şi au analogie în domeniul înţelesurilor. Astfel este, de exemplu, cu cele trei declinări ale grecei vechi sau cu cele cinci ale latinei şi ale românei, cele două conjugări ale grecei vechi şi cele patru ale latinei şi cinci ale românei, etc.. E drept că şi atunci se spune întotdeauna cu ce înţelesuri sunt asociate aceste forme gramaticale; dar se insistă şi asupra faptului că avem două sau mai multe forme pentru acelaşi înţeles (am avea, adică, o sinonimie a formelor semnelor). Aceasta a şi făcut pe cei mai mulţi să creadă că morfologia se ocupă numai cu formele semnelor nu şi cu înţelesurile lor, adică cu formele înţelesurilor. Dar această concepţie este greşită, căci în limbă nu interesează simbolul ca atare, ci întrucît el este asociat cu un înţeles, deci interesează legătura sa cu un înţeles şi interesează înţelesul însuşi. Cine defineşte morfologia ca pe o disciplină a formelor gramaticale concepute ca semne, postulează, fără să vrea, o ştiinţă a unor semne la care nu se au în vedere şi înţelesurile, postulează, deci, o ştiinţă a ceva nefuncţional şi nesemnificativ (care nu semnifică nimic). Dar cum semnele au o funcţie, aceea de a semnifica un înţeles, definiţia morfologiei ca ştiinţă numai a unor semne este greşită. Cei care definesc astfel morfologia cad, fără să vrea, în greşala combătută de Şcoala lingvistică din Praga, anume, de a nu privi limba funcţional. Dar ei cad în această greşală numai din punct de vedere teoretic, căci, în practică, ei tratează morfologia luînd în considerare şi înţelesul. Din această discuţie, rezultă că o morfologie pură

Scanned with OKEN Scanner

(ca ştiinţă numai de semne) nu este posibilă (acesta este un lucru înţeles şi de Saussure).

§ 13. Încă o observaţie mai avem de făcut lui Ries: teoria categoriilor de cuvinte nu poate fi, în prealabil, exclusă din sintaxă, înainte de a ne fi asigurat că natura claselor de cuvinte nu stă în legătură cu rostul cuvintelor în frază. Dar acest lucru, Ries nu l-a dovedit, deşi e drept că unii au susţinut acest lucru. Este apoi clar, lucru pe care nu l-a făcut Saussure, că teoria claselor de cuvinte trebuie separată de lexicologie; eu întemeiez aceasta pe faptul, nerelevat de Saussure, că, dacă un cuvînt este substantiv sau verb (de exemplu, *mers* şi *a merge, trecere* şi *a trece*), asta este tot ceva formal, nu de conţinut. Şi trebuie să spun că şi formarea cuvintelor apare tot ca ceva formal, şi nu de conţinut, căci prin diferitele procedee de formare a cuvintelor se creează numai anumite categorii de cuvinte şi numai cu un anumit înţeles. Aşadar, nici formarea cuvintelor nu este lexicologie şi trebuie să ne întrebăm dacă ea nu trebuie tratată la sintaxă, în acel capitol în care se studiază categoriile de cuvinte.

Dacă clasele de cuvinte ele însele se nasc după rostul lor în frază, atunci ştiinţa despre cuvinte, postulată de Ries, intră în ştiinţa despre frază. Aceasta n-ar fi deloc curios, dacă avem în vedere cele spuse de noi mai sus, că un studiu despre frază este, în mod necesar, şi un studiu despre cuvinte. Vom numi totuşi acest studiu *sintaxă*, pentru că el ţine seama de faptul că cuvintele sunt elemente ale unei unităţi de vorbire mai mari, adevărata unitate, fraza. Lexicologia rămîne să se ocupe cu ce mai rămîne din înţelesul cuvintelor după ce s-a eliminat forma cuvîntului. Nu se poate face abstracţie însă de categoria cuvîntului. Aceasta este implicată şi de lexicologie. Dar, de fapt, lexicologia este obligată să împrumute aceste discuţii de la sintaxă, mai exact, să le considere cunoscute.

În urma tuturor acestor lămuriri, rezultă foarte clar, împotriva lui Ferdinand de Saussure, că o delimitare precisă între lexicologie şi sintaxă (astfel cum o înţelegem noi, deci cuprinzînd şi morfologia de azi), este posibilă. Numai studiul cuvintelor sintagme aparţine ambelor discipline, cum am spus ceva mai sus.

§ 14. Definiţia pe care am dat-o mai sus *sintaxei*, ca ştiinţă a elementului formal din frază, mai comportă unele consecinţe pe care încă nu le-am examinat. Ea implică, anume, ideea că o parte din *stilistică*, anume aceea care se ocupă cu fraza, deci *stilistica sintactică*, la care noi cuprindem, conform celor spuse mai sus, şi pe cea morfologică, este sintaxă cu adevărat. Lucrul acesta este, de fapt, admis astăzi de unii, după cum este admis, de aceiaşi, lucrul că stilistica fonetică este fonetică, cea morfologică este morfologie şi cea lexicologică este lexicologie, dar nu s-a insistat suficient asupra lui şi nu toată lumea este (sau a fost) de

Scanned with OKEN Scanner

aceeaşi părere. Pentru ca teza noastră să fie într-adevăr clară, se impune să arătăm ce înţelegem prin *stilistică*.

Felul cum concepea stilistica Ries a căzut astăzi în desuetudine. Desigur că, în parte, concepţia sa era una personală: "Stilistica ştiinţifică poate fi, principial, de două feluri, după cum ea are în vedere latura obiectivă sau subiectivă a stilului. În primul caz, ea tratează stilul întrucît este el condiţionat de conţinutul şi de scopul expunerii lingvistice, în al doilea caz, întrucît el este condiţionat de caracterul specific al personalităţii vorbitoare (scriitoare)". "În timp ce stilistica obiectivă, fie cu privire la vorbirea omenească în genere, fie cu privire la o anumită limbă, supune materialul lingvistic unei judecăţi estetice, ea părăseşte într-adevăr domeniul pur gramatical, păşeşte împreună cu retorica, metrica şi poetica alături de gramatică şi formează, împreună cu acestea, o parte a teoriei generale a artei. Dar, ca o parte a teoriei despre artele al căror mijloc de expresie este vorbirea omenească, ea nu tratează un material care este esenţial deosebit de cel al gramaticii ci, dimpotrivă, ea îşi scoate materialul din gramatică, în care el este cuprins în întregime sau ar trebui să fie" (p.127); "Stilistica subiectivă supune, deasemenea, materialul ei, conţinut deja în gramatica întreagă, unei considerări comparative, care se sfîrşeşte cu a constata întrucît un anumit individ posedă un fel propriu de a fi lingvistic şi în ce constă aceasta. Drept un asemenea individ poate fi privit un scriitor (în una ori mai multe ori în totalitatea operelor sale), poate fi privit un grup de scriitori (o direcţie, o şcoală) sau o întreagă epocă sau naţiune. Stilistica subiectivă nu depăşeşte domeniul gramatic ci aparţine gramaticii. Dar nu în sensul că ea ar trebui să intre ca una din părţile ei alături de celelalte (după care principiu chiar să rezulte împărţirea) pentru a o face completă, ci ca un extras din gramatica completă, făcut sub un anumit punct de vedere, aşadar ca rezumat al acesteia, rezumat care să cuprindă numai caracteristicul" (p.128-129).

Cu toate că Ries constată o identitate de material între gramatică şi stilistică, el admite, totuşi, că cele două discipline au scopuri deosebite şi nu se confundă una cu alta.

§ 15. Se poate spune că creatorul concepţiei idealiste despre limbaj, Karl V o s s l e r, n-a făcut, în ceea ce priveşte concepţia sa despre stilistică, altceva decît să îmbine cele două stilistici, pe care le admitea Ries, într-una singură. Bineînţeles, el a adus şi lucruri noi dar acestea sunt înafara definiţiei stilisticii. După Vossler, *Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft*, 1904, p.15-16 (traducerea italiană, p.28), "Stilul este uzul lingvistic individual în opoziţie cu cel general. Dar cel general nu poate, în fond, să fie altceva decît suma aproximativă, pe cît este posibil, a tuturor sau, cel puţin, a celor mai importante uzuri lingvistice

Scanned with OKEN Scanner

individuale. Despre uzul lingvistic, întrucît este convenţie sau regulă, tratează sintaxa; întrucît este creaţiune spirituală, stilistica" (uz = întrebuinţare). Din unele părţi ale operelor sale rezultă că el socoate orice fapt de limbă individual ca avînd o valoare estetică, care este, dealtfel, şi cauza creatoare a sa. Stilistica nu poate să fie, deci, pentru el, decît ştiinţa frumosului în limbă. Dar alte pasaje ale operei sale ne permit să susţinem că nu toate inovaţiile lingvistice se explică estetic, că sunt şi inovaţii cerute de gîndire sau de starea culturală a poporului. Aceasta duce, desigur, la o a doua concepţie despre stilistică, care s-ar ocupa nu cu tot individualul, ci numai cu faptele de limbă individuale şi estetice, în acelaşi timp. Însă această concluzie n-a fost trasă de Vossler. Dacă ţinem seama de definiţia sa, rezultă că, după dînsul, stilistica studiază alte fapte decît cele pe care le studiază gramatica.

Întrucît stilistica, astfel cum este concepută de Vossler, este ştiinţa individualului în limbă, ea s-ar reduce, în fond, la o ştiinţă a abaterilor de limbă pe care le întîlnim la scriitori, căci graiul individual al celorlalţi oameni nu este studiat de lingvişti. Stilistica n-ar fi, deci, lingvistica adevarată căci aceasta s-ar ocupa cu ceea ce este general, convenţional, iar nu cu ceea ce este individual. Dar, după Vossler, tocmai stilistica este lingvistică autentică. Căci el continua (p.16, trad.it., 28-29): "Dar metoda inductivă procedează de la individual la general, de la cazul special la convenţie şi nu în sens invers. *De aceea, întîi stilistică şi apoi sintaxă.* Orice mijloc de expresie, înainte de a deveni convenţional şi sintactic, a fost, de multe ori şi multă vreme, individual şi stilistic; şi, devenind comun, nu încetează, în gura unui artist, de a redeveni individual. Fraza cea mai vulgară, în anumite contexte, poate cîştiga un accent de mare eficacitate şi originalitate. Cu alte cuvinte, toate elementele limbii sunt mijloace stilistice de expresie: toate, fie că unele din ele, considerate în timp, sunt arhaisme sau neologisme, iar privite din punctul de vedere al vreunei reguli arbitrare, sunt licenţe poetice sau retorice, căci orice expresie lingvistică este activitate spirituală sau individuală. Termeni ca: *arhaism, expresie retorică, licenţă poetică* şi alţii asemănători, sunt lipsiţi de orice rigoare ştiinţifică şi reprezintă numai o serie de tautologii inexacte şi mai mult sau mai puţin arbitrare pentru conceptul *stil = expresie individuală a spiritului* ". Aşadar, pentru Vossler, în fond, toată lingvistica ar fi stilistică (atunci cînd vrea să explice convenţionalul). Ea comportă, totuşi, două subdiviziuni, una care studiază limba din punct de vedere al creaţiei şi aceasta este stilistică şi alta care studiază limba ca generalizare, ca evoluţie, şi aceasta este istoria limbii.

§ 16. Concepţia lui Vossler n-a fost păstrată aidoma de elevii săi. Dintre cei doi elevi mai însemnaţi ai lui Vossler, Eugen L e r c h şi Leo S

Scanned with OKEN Scanner

p i t z e r, primul a aderat la definiţia stilisticii ca ştiinţă a individalului, iar cel de-al doilea, la definiţia ei ca ştiinţă a ceea ce este artă în limbă.

Lerch, *Historische französische Syntax*, I, Leipzig, 1925, spunea, după ce dădea definiţia lui Vossler: "Se poate defini şi astfel: stilistica se ocupă cu întrebuinţarea liberă a limbii, sintaxa cu cea supusă regulilor. Mai înainte însă, ca o regulă să se impună, trebuie să fi existat libertate şi există şi după aceea libertate, deoarece individul vorbitor nu este silit, în mod necondiţionat, să urmeze regula. Dacă el contravine ei, trebuie să se distingă dacă face aceasta conştient sau inconştient, cu sau fără cunoaşterea regulii (sau, mai exact, dacă regula îi era prezentă sau nu). În cazul dintîi, el comite o "greşală" care, de obicei, este corectată de mediul social înconjurător (aceasta este valabil, mai ales, pentru copii şi pentru cei fără cultură). În celălalt caz, contravenirea sa la regulă poate duce, în cazul dat, la înlăturarea regulii vechi şi la naşterea uneia noi. Despre "stil" vorbim noi, de preferinţă, în cazul din urmă, de abatere *conştientă* de la o anumită regulă". Dar, imediat după aceea, el arată că inovaţiile făcute pentru expresivitate pot să fie şi inconştiente. Fapt este însă că, după Lerch, nu toate inovaţiile se explică estetic.

Se observă şi deosebirile dintre Vossler şi Lerch: Vossler crede că o expresie individuală devenită regulă, poate căpăta din nou valoarea estetică iniţială, pe cînd Lerch nu vorbeşte despre acest lucru şi dă a înţelege că numai abaterea de la ea are sau poate avea valoare estetică. Apoi Lerch nu consideră toate inovaţiile ca produse de tendinţa spre frumos a omului. Pentru el, există "idealuri de stil", variabile de la epocă la epocă şi acest fapt duce la o inovaţie lingvistică sau la alta. El pare a admite, deci, că numai o parte din inovaţii au cauze estetice.

Spitzer spunea, *Stilstudien*, I, *Sprachstile*, München, 1928, p.4: "Limba întrebuinţată ca artă se numeşte stil".

Cred că, dintre aceste două definiţii sau, mai degrabă, concepţii, cea care corespunde adevărului sau, măcar, uzului vechi şi comun, este cea a lui Vossler şi Lerch. Dar nici definiţia lui Vossler nu ne apare întrutotul justă căci întrebuinţarea individuală a limbii nu este oricînd, la drept vorbind, individuală. Limba unui individ nu are, adesea, nimic individual, este limba fără abateri de la reguli. Este şi acesta un stil şi definiţia lui Vossler nu-l cuprinde şi pe el. Eu aş putea defini astfel: stilul este modul de exprimare (vorbire sau scriere) al unui individ vorbitor (scriitor, orator), este modul său specific de exprimare. De altfel, aceasta s-a spus de mult. Este bine cunoscut dictonul lui Buffon: "Le style, c'est l'homme même". Astfel definit, el cuprinde şi modalitatea de exprimare a cuiva, fără inovaţii de limbă, modalitatea de vorbire conform regulilor, normelor, convenţiilor limbii. Dînd această definiţie, nu înseamnă că nu recunoaştem stilului şi ceva voit, reflectat, cum se admite de obicei. Dar

Scanned with OKEN Scanner

el este, în bună parte, şi ceva legat de posibilităţile omului şi de felul de a fi al omului, de ereditate, de cultura lui, de mediul lui. Şi, astfel, mie mi se pare că stilul nu este numai limba întrebuinţată artistic, ci şi limba ce nu este artă. A defini stilul ca modalitate de expresie a unui individ mai prezintă un avantaj: acesta permite de a clasifica pe scriitori după afinităţile lor de stil. Stilul este ceva care poate separa pe un scriitor de ceilalţi, dar el poate şi lega. Stilul nu presupune numaidecît individualităţi puternic şi total deosebite; el presupune şi modalităţi de expresie comune mai multora. De altfel, se şi vorbeşte despre un stil clasic, unul arhaic, etc.. A defini astfel stilul este a te întoarce, într-un fel, la stilistica făcută în Antichitate (a se vedea, în această privinţă, *Tratatul despre stil* al lui Demetrios – care se pare că a trăit pe la 100 d.H.- în traducerea românească făcută de Constantin Balmuş, Iaşi, 1943).

§ 17. O nouă concepţie despre stilistică a creat Charles B a l l y. Inovaţia sa constă în aceea că el nu întemeiază stilistica pe existenţa unui uz individual al limbii, nici pe ceea ce ar fi arta în limbă, ci pe existenţa expresiilor cu înţeles afectiv. Iată definiţia sa (*Traité de stylistique française*, I, ed. a IIa, p.16): "Stilistica studiază deci faptele de expresie ale limbajului organizat, din punctul de vedere al conţinutului lor afectiv, adică expresia faptelor sensibilităţii prin limbaj şi acţiunea faptelor de limbaj asupra sensibilităţii". După Bally (alte locuri ale cărţii citate şi alte cărţi), unele din faptele lingvistice cu conţinut afectiv sunt individuale, altele sunt colective. O asemenea stilistică presupune un alt material decît cel pe care îl studiază gramatica.

§ 18. În faţa acestor teorii, ce este de admis? Că limbajul este şi artă este sigur, dar el este artă numai în parte. Mai exact: numai unele dintre inovaţiile lingvistice care caracterizează pe individ au fost create sub impulsul tendinţei frumosului. Cînd Vossler a crezut că poate explica orice inovaţie în felul acesta, a greşit. Trebuie să spunem că, dintre inovaţii, trebuie excluse greşelile de vorbire propriu zise şi că numai schimbările conştiente, cum spune Lerch, sunt artă. Dar unele schimbări conştiente nu sunt de domeniul esteticii. Şi cînd Bally a redus la zero sau aproape la zero arta în limbă şi a afirmat că ea se întîlneşte numai în ceea ce el numeşte limba literară (adică în limba cu intenţii artistice a scriitorilor) a greşit şi el. Dealtfel, expresivitatea de care vorbeşte acest învăţat, în legătură cu faptele de limbă afective, acordînd-o şi graiului popular, nu poate fi concepută altfel decît ca o valoare estetică. Iar frumosul, în limbă, nu există numai în expresiile individuale, cum a crezut Vossler şi, desigur, şi elevii săi, ci şi în cele generale. Bally a vorbit despre expresii afective generale. Trebuie, însă, să se vorbească şi despre expresii estetice generale. Acest lucru a fost scăpat, pînă astăzi, din vedere de teoreticienii stilisticii. De aceea, nu se va putea vorbi de pierderea

Scanned with OKEN Scanner

afectivității unei expresii generale, cum credeau Vossler şi Lerch. Vossler spunea că o expresie convenţională îşi poate recăpăta sensul prim. Cred că nu este adevărat. Dacă ea îl recapătă prin intonaţie, etc., aceasta e altceva. În acest caz, intonaţia e faptul estetic, iar nu expresia convenţională. Şi apoi, nu e sigur că tot ceea ce este general în limbă a fost, la început, individual. Aşadar, tot poziţia lui Ries, care distingea în limbă un frumos şi un individual, distincte unul de altul, mi se pare cea justă.

Stilistica poate fi concepută atît ca ştiinţa unuia, cît şi ca ştiinţa celuilalt, dar mai firesc pare să se considere stilul ca felul de a vorbi şi a scrie a cuiva, artistic sau nu, iar stilistica, drept ştiinţa specificului unui individ vorbitor sau scriitor, al unei şcoli sau al unei epoci (nu ca şi al unei naţiuni). Şi, studiindu-se stilul artistic şi cel neartistic, fireşte că vom avea de studiat mai ales pe cel artistic, căci acesta prezintă abateri de la uzul limbii. Aşa s-a ajuns, cu vremea, să se creadă că stilistica se ocupă numai cu stilul artistic. Stilistica creată de Bally, întrucît nu studiază frumosul în limbă (căci, de studiat, tot îl studiază - parţial), dar studiază nişte fapte asemănătoare, anume, tot afective, ca şi frumosul, ar trebui să aibă aceeaşi soartă ca şi stilistica estetică. Ea îşi poate păstra acest nume dar este mai bine să se vorbească de un stil afectiv, alături de unul neafectiv. De altfel, Lerch (*op.cit.*, p.10) considera faptele sintactice afective ale limbajului ca fiind de domeniul sintaxei propriu-zise. Bally a spus în lucrările sale că stilistica se ocupă şi cu stilul neafectiv dar, pînă la urmă, el a identificat stilistica numai cu ştiinţa stilului afectiv, singurul la care se întîlnesc abateri de la uzul lingvistic. Stilistica trebuie să devină, deci, din nou, ceea ce a fost în Antichitate, cînd se numea *retorică*: ştiinţa stilurilor individuale, ale unor grupuri, ale unor epoci. După cum rezultă chiar din această definiţie a stilisticii, stilul nu e numai ceva individual, el poate fi şi ceva colectiv. El e modalitatea de a vorbi şi de a scrie. Stilul nu e ceva individual la maximum. Definind stilistica drept ştiinţă a specificului lingvistic al unui individ, al unei epoci, vom distinge mai multe stiluri, care vor cuprinde fapte de limbă discutate de gramatici, precum şi unele proprii. Aceasta va fi situaţia sintaxei faţă de stilistica sintactică. Stilistica sintactică va studia, deci, utilizarea într-un anumit fel (în toate felurile) a faptelor studiate de sintaxă, cum spunea Ries. Deci, stilistica are o parte care se confundă cu sintaxa, anume, stilistica sintactică. Stilistica nu se opune sintaxei, ci coincide, parţial, cu ea, în ceea ce priveşte materialele. Lucrul acesta l-a înţeles Lerch (p.9), dar Vossler, Lerch şi Spitzer fac greşala de a opune sintaxa şi stilistica, atunci cînd ar fi trebuit să vorbească de toată gramatica şi de toată lexicologia, căci stilistica nu este numai sintactică, ci şi fonetică, morfologică şi lexicală.

Totuşi, stilistica studiază şi o serie de fapte care nu se întîlnesc la fonetică, sintaxă şi lexicologie, şi anume, cele individuale, încă

Scanned with OKEN Scanner

negeneralizate. Dar, repet, stilistica se ocupă şi cu fapte convenţionale, şi, din această cauză, coincide cu celelalte discipline.

§ 19. Ne mai rămîne să discutăm o singură chestiune, aceea a numelui ştiinţei despre care vorbim. Am vorbit pînă acum de *sintaxă* ca de o ştiinţă. Şi am văzut că la fel este cazul şi cu cei care au vorbit despre sintaxă pînă în timpul de faţă. Dar am spus în paragraful 1 că termenul *sintaxă* denumeşte, la unii lingvişti, şi obiectul disciplinei noastre, iar în paragraful 3 am arătat că acesta este sensul originar, că termenul *sintaxă* însemna, la început, *construcţie* şi că, numai abuziv, s-a întrebuinţat acest termen şi pentru ştiinţa construcţiilor. Este de mirare că nici unul din învăţaţii pomeniţi nu înţelege să schimbe numele acestei ştiinţe, atît de rău numite. Ba, ei nici măcar nu pomenesc de sensul pe care îl mai are, cîteodata, cuvîntul *sintaxă*, acela de *fapt sintactic*. Trebuie să recunosc, totuşi, că unii învăţaţi mari, ca Brugmann, l-au evitat. Eu cred că ar trebui să se vorbească despre *sintaxele* limbii, sau mai exact, ale *vorbirii*, iar ştiinţa care se ocupă cu aceste *sintaxe* ar trebui numită *sintaxeologie* sau, mai simplu, *sintactică*. Dar aceşti termeni sunt greu de întrebuintat – cel care ar putea fi acceptat mai uşor este cel din urmă, care a şi fost întrebuinţat deja de Timotei C i p a r i u, *Gramatica limbii române*, II, Bucuresti, 1877 – şi, de aceea, renunţăm la ei. Vom folosi tot cuvîntul *sintaxă* – l-am acceptat şi în titlul acestui curs – dar nu vom denumi cu el o ştiinţă, ci realitatea lingvistică despre care am vorbit. De altfel, am arătat, în paragraful 8, că termenul *sintaxă* nu este potrivit şi pentru alt motiv: el nu se referă la toate realităţile care au aceeaşi natură, căci nu se referă la frazele care nu sunt sintagme (frazele alcătuite dintr-un cuvînt, fără a fi eliptice). Denumind *sintaxeologie* sau *sintactică* studiul frazei din punct de vedere formal, studiu care, după cum am dovedit mai înainte, cuprinde atît ceea ce s-a numit pînă astăzi sintaxă, cît şi ceea ce s-a numit pînă astăzi, morfologie, termenul *gramatică* devine inutil, căci el este întrebuinţat mai ales pentru a denumi întregul rezultat din îmbinarea foneticii cu sintaxa şi morfologia. Dar, de fapt, toate aceste discipline nu alcătuiesc un întreg, un întreg avem numai din unirea tuturor acestor discipline. Lingvistica cuprinde o fonetică, o sintaxă şi o lexicologie, şi nu e de loc potrivit ca primele două discipline să capete, atunci cînd sunt îmbinate, un nume nou [e bine ca pentru fiecare parte a sintaxei să studiem şi stilistica; şi noi, aşa am făcut]. De altfel, termenul *gramatică* este nepotrivit şi din cauza sensului său originar: el însemna, la început, *arta* sau *ştiinţa scrierii*.

Scanned with OKEN Scanner

B. Concepţiile şi metodele sintactice

§ 20. Concepţiile şi metodele sintactice actuale sunt, mai întotdeauna, vestigii ale trecutului. De aceea, cel mai potrivit lucru, atunci cînd vrem să studiem aceste concepţii şi metode, este de a le studia în ordinea apariţiei lor, deci, de a face istoria lor. Un istoric al sintaxei a făcut Delbrück, în *Vergleichende Syntax*, I, p.1-72. Aceleaşi lucruri se pot găsi şi în altă carte a sa, care tratează nu numai istoria sintaxei, ci istoria lingvisticii întregi, *Enleitung in das Studium der indogermanischen Sprachen*, pe care am folosit-o în a Va editie, Leipzig, 1908. Un scurt istoric al sintaxei se găseşte şi la Wackernagel, *Vorlesungen über Syntax*, 2 volume. Unele informaţii, le-am luat din: Delbrück, *Grundfragen der Sprachforschung*, Strassbourg, 1901, Eduard, W e c h s s l e r, *Giebt es Lautgesetze?*, lucrare publicată în *Forschungen zur romanischen Philologie, Festgabe für Hermann Suchier*, Halle a.S., 1900, Benedetto C r o c e, *Estetica*, ed. a VI-a, Bari, 1928, Ernst C a s s i r e r, *Philosophie der symbolischen Formen*, Erster Teil: *Die Sprache*, Berlin, 1923, Otto J e s p e r s e n, *Die Sprache*, Heidelberg, 1925, F u n k e, *Studien zur Geschichte der Sprachphilosophie*, Bern, 1927, Chr. R o g g e, *Der Notstand der heutigen Sprachwissenschaft*, München, 1929, Iorgu I o r d a n, *Introducere în studiul limbilor romanice*, Iaşi, 1932 şi Alfons M ü l l e r, *Betrachtungen zur neuen deutschen Sprachphilosophie*, Giessen, 1938. Pentru concepţiile din veacul nostru, am recurs chiar la operele lingviştilor studiaţi. O istorie dezvoltată a sintaxei a scris Nicolae Drăganu. Opera aceasta, *Istoria sintaxei*, Bucureşti, 1945, publicată postum, nu prezintă, însă, forma pe care i-ar fi dat-o, desigur, autorul, dacă mai trăia; ea prezintă unele supărătoare greşeli de tipar, neglijenţe de redactare, traduceri greşite ale unor texte străine şi chiar afirmaţii greşite, dar ea aduce netăgăduite servicii. La istoricul sintaxei, am tratat, pe scurt, şi definiţiile frazei, menite să ilustreze mai bine diferitele curente sintactice şi să explice, cît de cît, teoriile. În această privinţă, am folosit lucrarea lui Eugen S e i d e l, *Geschichte und Kritik der wichtigsten Satzdefinitionen*, Iena, 1935, unde se citează şi celelalte lucrări cu acelaşi subiect. Este de atras atenţia asupra faptului relevat deja de Delbrück, *Vergleichende Syntax*, I, p.1-2, şi aplicat pe larg de Seidel, că diferitele curente sintactice sunt în legătură cu diferitele curente filosofice, căci acestea din urmă au luat în discuţie şi limba.

§ 21. Ştiinţa faptelor sintactice s-a întemeiat după ce se întemeiase o logică, o poetică şi chiar o retorică şi s-a întemeiat nu cu rosturi teoretice, adică de cunoaştere dezinteresată a faptelor, ci cu rosturi

Scanned with OKEN Scanner

practice: de a deprinde pe oameni scrierea şi vorbirea corectă. Cele mai vechi gramatici de şcoală, scrise de greci, aceea a lui Dionisios Thrax şi aceea a lui Apollonios Dyskolos, se caracterizează prin conceperea limbii ca o realitate autonomă, deosebită de gîndire şi de artă. Concepţia aceasta a dus la o autonomie a gramaticii faţă de logică şi poetică. Lucrul a fost relevat de Delbrück, *Vergleichende Syntax*, I, p.12, care spunea: "Cusurul lor [al gramaticilor greci pomeniţi] stătea, întrucît e vorba de noţiunile sintactice, în raportul lor cu filosofia. Ei s-au eliberat de filosofie, care, înaintea lor, lucrase cu scopuri identice sau asemănătoare, şi ei au făcut bine, întrucît logica şi gramatica au scopuri deosebite. Dar, cu aceasta, ei au dat la o parte şi ceea ce ar fi putut întrebuinţa spre folosul lor, anume (pentru a ne exprima cu formularea de mai tîrziu) noţiunile de *subiect* şi *predicat*, fără de care nu se poate întemeia o sintaxă. Această neglijare s-a răzbunat; o a doua perioadă [a istoriei sintaxei] stă precumpănitor sub semnul filosofiei".

Această concepere a limbii ca pe o realitate deosebită de gîndire şi autonomă a dus la o sintaxă care definea categoriile de cuvinte nu numai prin înţeles dar şi prin semn. Astfel, pentru Dionisios Thrax, numele (substantivul şi adjectivul) este o parte a vorbirii cu cazuri, verbul, una fără cazuri dar cu timpuri, etc..

§ 22. In perioada următoare, care durează pînă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi care cuprinde pe scolasticii evului mediu (secolul al XII-lea şi următoarele) şi pe teoreticienii din secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea al gramaticii generale şi raţionale, sintaxa stă sub influenţa puternică a logicii, manifestată, între altele, şi prin acceptarea, din logica aristotelică, a conceptelor de *subiect* şi *predicat* (dar, pînă tîrziu, numite altfel, iar nu cu aceşti termeni).

În acelaşi timp, gramatica a căpătat un caracter pur teoretic şi atenţia cercetătorilor a fost îndreptată numai asupra înţelesurilor. Cu privire la scolastici, spune Delbrück, p.13-14: "Cînd, cu privire la limbaj (astfel se poate reflecta mai departe în spiritul acelor gînditori), se vorbeşte numai de noţiuni, de idei, de ceea ce este interior, fenomenul exterior al limbilor este, într-adevăr (*eigentlich*), indiferent". Şi, astfel, a putut să apară întrebarea dacă nu cumva toate limbile sunt, în fond, identice şi să fie soluţionată afirmativ. Reprezentarea străină încă secolului al XVIII-lea, anume că o limbă ia naştere din poporul care o vorbeşte, firește nu trebuie să o căutăm în scolastică şi, de aceea, nu trebuie să ne mirăm că întîlnim o frază ca următoarea: « non ergo grammaticus, sed philosophus proprias naturas rerum diligenter considerans, ex quibus modi essendi appropriati diversis rebus agnoscuntur, grammaticam invenit » (Prin urmare nu gramaticul, ci filosoful, luînd seama cu grijă la esenţele specifice ale lucrurilor, de pe

Scanned with OKEN Scanner

urma cărora sunt cunoscute modurile de fiinţare specifice diferitelor lucruri, inventează gramatica), (S. 124) [din Thurot, *Notices et extraits des manuscrits de la bibliothèque impériale*, vol.22, p.2, Paris, 1868]. Aşadar, se poate spune: gînditorii acelei vremi erau scolastici şi în gramatică, şi anume, dacă este permis să aplicăm terminologia lor în gramatică, realişti.

Universalia, adică, în cazul nostru, *noţiunile gramaticale*, erau, pentru dînşii, "ante rem". O formă nouă a aceleiaşi gîndiri se găseşte în *Grammaire générale et raisonnée,* numită, de obicei, după mînăstirea în care a fost lucrată, *Gramatica de la Port-Royal*, şi publicată, pentru prima dată, în 1660. Această ediţie este scrisă de către A r n a u l d şi L a n c e l o t. Faptele gramaticale sunt considerate ca un reflex al celor de gîndire, care ar fi general umane şi, deci, valabile pentru toate limbile, iar acolo unde avem o nepotrivire între faptele de limbă şi cele de vorbire, ca, de pildă, în cazul genului, se spune că faptele de limbă sunt arbitrare şi fără nici un avantaj. Drept caracterizare a cecetărilor sintactice din această epocă, să servească următoarele cuvinte ale lui Delbrück, *op.cit.*, p.31-32: "Dacă comparăm acest timp cu cel de azi, ne izbeşte, mai întîi de toate, puţinătatea materialului lingvistic cu care se lucra. În fond, se avea în vedere numai latina, greaca şi, cu timpul, şi ebraica. Limbile vii, de exemplu, germana nu au fost, desigur, neglijate total în timpul întregii epoci pe care o am în vedere, dar ele n-au avut nici o influenţă în ceea ce priveşte formarea teoriei gramaticale. Dar, dacă îţi îndrepţi atenţia mai ales asupra limbilor literare moarte, pe care trebuie să ţi le însuşeşti cu multă oboseală, se naşte ideea că îndemînarea lingvistică (uşurinţa în vorbire) [*die Sprachfertigkeit*] este un produs al culturii înalte, ba chiar se poate căpăta iluzia că limba este un produs al învăţăturii. Din acest punct de vedere, nu mai apare, atunci, aşa de nefiresc că se priveşte limba numai ca un produs al inteligenţei omeneşti, nu şi al celorlalte facultăţi, precum, de exemplu, fantezia şi că se crede că în formele lingvistice se încorporează categoriile filosofice de tot felul. În cele din urmă, trebuie să se nască aparenţa că limba este un fel de întrupare a logicii, cu care, totuşi, gramatica se atinge numai într-un singur punct, anume la teoria despre subiect şi predicat".

§ 23. O nouă direcţie în ştiinţa faptelor sintactice începe cu învăţaţii germani Wilhelm von H u m b o l d (1767-1835), Franz B o p p (1791-1867) şi Jacob G r i m m (1785-1863), care au adus, de altfel, o schimbare în ştiinţa limbii în general (această ştiinţă merge, şi astăzi, pe calea dechisă de dînşii). Noua direcţie a însemnat şi o lărgire considerabilă a orizontului lingvistic, după cum acest orizont lingvistic a determinat noua direcţie. Se ştie că mişcarea culturală germană, iniţiată de Herder şi Goethe, şi continuată de romantici, se caracterizează printr-un

Scanned with OKEN Scanner

interes viu pentru producţiile spirituale ale popoarelor lumii, fie ele cele vechi, clasice, fie cele medievale şi moderne, fie cele occidentale, orientale sau primitive. Acest interes a dus la cunoaşterea multor limbi, adesea foarte îndepărtate. Dar dintre toate aceste limbi, cea a cărei cunoaştere a avut efecte extraordinare în ceea ce priveşte evoluţia ştiinţei limbajului, este limba sanscrită, descoperită de europeni în sec. al XVIII-lea. Marile apropieri de gramatică şi vocabular dintre această limbă şi limbile clasice (greaca şi latina), precum şi atîtea alte limbi din Europa, au dus numaidecît la concluzia că la baza tuturor a fost o limbă unică, diferenţiată, cu vremea, în mai multe.

Humboldt este creatorul teoriei despre limbaj sau, cum se mai spune, al lingvisticii generale. Adînc pătruns de filosofia lui Kant, Fichte şi Schelling, care aveau în vedere toate facultăţile omeneşti iar nu numai raţiunea sau intelectul şi considerau spiritul ca pe o realitate creatoare şi liberă sau autonomă, el trebuia să vadă, în limbă, reflexul spiritului uman întreg, sub toate formele sale (al popoarelor primitive şi al celor culte) şi trebuia să conceapă limba ca pe o realitate în continuă schimbare. Părerile sale despre limbaj în general sunt expuse în mai multe lucrări, dintre care cea mai importantă este *Über die Kawisprache auf der Insel Jawa*, apărută postum, între 1836 şi 1840. Introducerea acestei cărţi, *Eintleitung in die Kawisprache*, intitulată şi *Über die Verchiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeshlechts*, apărută la Berlin, în 1836, este primul tratat de teoria limbajului, în spirit modern. Ea a fost editată şi singură (fără restul lucrării), după aceea, de August Friedrich P o t t, Berlin, 1876, ed. a III-a, 1883, de Heymann S t e i n t h a l, cu titlul *Die sprachphilosophischen Werke Wilhelms von Humboldt*, Berlin, 1884, şi, cu procedeul fotomecanic, după cea din 1836, în 1936, la Berlin. O ediţie nouă, în mai multe volume, a tuturor lucrărilor lui von Humboldt, a dat Academia berlineză, sub titlul *Gesammelte Schriften*.

Am spus că Humboldt a fost puternic influenţat de filosofia lui Kant[10]. Ca şi acesta, el admite că în om există anumite forme ale intuiţiei şi gîndirii, care se impun datelor căpătate prin simţuri, de la lumea externă şi dau, astfel, experienţa noastră, cunoaşterea noastră. Acest lucru nu rezultă însă dintr-un pasaj ca următorul, relevat de Delbrück, *Enleitung*, p.44, tocmai cu scopul de a dovedi influenţa lui Kant asupra sa: "Raporturile generale care sunt de indicat obiectelor izolate şi flexiunea

[10] După Delbrück, *Vergl. Syntax*, I, p. 34, el ar fi fost influenţat mai ales de Kant şi Fichte. În *Einleitag*, p. 44, acelaşi învăţat vorbeşte numai de influenţa lui Kant. Cassirer, *op.cit.*, p. 100, discutînd un pasaj din Humboldt, găseşte influenţa lui Kant şi Schelling.

Scanned with OKEN Scanner

cuvintelor se întemeiază, amîndouă, în cea mai mare parte, pe orînduirea logică a noţiunilor". Delbrück n-a arătat nicăieri în ce ar consta influenţa pe care a exercitat-o filosofia lui Fichte asupra lui Humboldt. Cred că această influenţă se simte mai ales atunci cînd Humboldt nu admite existenţa unui spirit general omenesc, ci a unuia variat, de la un neam la altul, şi în continuă schimbare. Pentru concepţia lui Humboldt despre limbaj, este caracteristic următorul pasaj, relevat de Cassirer, *op.cit.*, p.102: "Prin reciproca interdependenţă a ideii şi a cuvîntului, se vădeşte clar faptul că limbile nu sunt, într-adevăr, mijloace care să prezinte adevărul deja cunoscut, ci cu mult mai mult: mijlocul de a descoperi adevărul necunoscut. Varietatea lor nu este una de sunete şi semne, ci o varietate a înseşi viziunilor despre lume". Vom da aici, în traducere românească, şi cîteva pasaje din opera principală de teorie a limbajului, a lui Humboldt, şi anume, dintre operele pe care le-a citat şi Delbrück, în *Vergleichende Syntax*, I, p.38-46 [p.51, ed. 1876]: "Particularitatea spirituală a unui popor şi structura limbii sale stau împreună într-o atît de intimă contopire încît, dacă una din ele este dată, cealaltă poate fi derivată perfect din ea. Căci intelectualitatea şi limba îngăduiesc şi favorizează numai forme care convin şi uneia şi alteia; limba este, aşa zicînd, apariţia externă a spiritului popoarelor, limba este spiritul lor şi spiritul lor este limba lor, pe acestea două nu le putem gîndi niciodată destul de identice. Ne rămîne inexplicabil cum se întîlnesc ele în realitate, în unul şi acelaşi izvor, inaccesibil ideilor noastre". Delbrück adăoga (p.39): "Aici, prin intelectualitate, nu trebuie să se înţeleagă cumva numai intelectul, ci, precum dovedesc şi alte locuri (de exemplu, p.105), şi fantezia şi sentimentul", adică, precizez eu, intuiţia. "Tezaurul de cuvinte al unei limbi nu poate fi privit niciodată ca o realitate gata pentru totdeauna. Chiar fără a mai pomeni exclusiv de continua formare de noi cuvinte şi forme ale cuvintelor, tezaurul de cuvinte al unei limbi este, atîta timp cît limba trăieşte în gura unui popor, un continuu produs şi nou produs (*Wiedererzeugnis*) al facultăţii creatoare de cuvinte, mai întîi în neamul care a dat limbii forma ei, apoi în învăţarea, pe vremea copilăriei, a vorbirii şi, în sfîrşit, în întrebuinţarea zilnică a vorbirii. Prezenţa inevitabilă, în vorbire, a fiecărui cuvînt necesar nu este, desigur, numai opera ţinerii de minte. Nici o memorie omenească n-ar putea face aceasta, dacă sufletul n-ar purta într-însul, instinctiv, în acelaşi timp, cheia formării cuvintelor. Şi o limbă străină o înveţi numai prin aceea că, încetul cu încetul, fie şi numai prin practică, devii stăpînul acestei chei pentru ea, numai datorită *felului* unic de a fi al aptitudinilor lingvistice, mai ales, şi particularei înrudiri existente între diferite popoare. Cu limbile moarte, lucrurile stau numai cu puţin altfel. Tezaurul lor de cuvinte este, firește, din punctul nostru de vedere, un *întreg închis*, în care numai o

Scanned with OKEN Scanner

cercetare fericită este în stare să facă descoperiri ce stau la o mare adîncime. Dar studiul lor nu poate reuşi decît numai prin însuşirea principiului care a fost viu odinioară în ele; ele încearcă o adevărată reînviere momentană. Căci o limbă nu poate fi cercetată sub nici o condiţie ca o plantă moartă. Limba şi viaţa sunt idei inseparabile, şi învăţarea este, în acest domeniu, numai nouă creare" (p.39-40,/…/122). Precum se vede, Humboldt are, întîi de toate, în vedere partea alcătuită din *înţelesuri* a vorbirii, care este gîndirea. Delbrück spunea (p.40): "Limba este – după una din cele mai cunoscute definiţii ale sale- activitatea mereu repetată a spiritului uman, pentru a face sunetul articulat capabil de a exprima gîndirea. Mai mult, el consideră sunetul ca pe un mediu care opune rezistenţă". Trebuie să privim formarea limbii, aşa se spune, la p.99, mai ales ca pe o *producere*, în care ideea internă, pentru a se manifesta, are de învins o piedică. Aceasta piedică "este sunetul şi învingerea nu reuşeşte întotdeauna în acelaşi grad".

Dar, pentru Humboldt, limba seamănă, şi chiar se identifică, cu arta. Prin această unire a ideii interne cu sunetul fizic, spune Humboldt, mai mult decît prin orice, "limbajul aminteşte, în modurile cele mai adînci şi inexplicabile ale procedării sale, arta. Şi pictorul şi sculptorul unesc ideea cu materia şi opera lor este reuşită sau nu, după cum această unire, această intimă compenetraţiune, este opera geniului adevărat, sau după cum ideea separată a fost transmisă în materie cu chin şi cu oboseală, numai prin puterea scalpelului şi a penelului" [pasaj dat de Croce, p.365-366, care citează, la p.105-118, din ediţia a II-a a lui Pott]. Croce spune, p.336, că Humboldt n-a identificat limbajul cu arta. Dar, în Delbrück, *Enleitung*, p.45, găsesc că, după Humboldt, "frumosul artistic nu este împrumutat limbii ca o podoabă întîmplătoare, ci, dimpotrivă, el este mai mult o urmare necesară a naturii sale" [textul lui Delbrück, care trimite la operele lui von Humboldt, p. 7-98].

Aşadar, pentru Humboldt, limba nu este un "produs mort", ci o continuă "producere", şi anume, este activitatea continuă a spiritului (cu o formulă celebră a sa, limba nu este un «lucru, εργον, ci activitate, ενεργία »). Şi ea este identică cu gîndirea şi chiar cu arta. Aceasta l-a dus la identificarea frazei cu judecata şi, în general, la un logicism gramatical obişnuit, pe atunci, la filosofi şi gramatici [pe atunci, stăpînea, la logicieni, concepţia că judecata este alcătuită prin unirea a două noţiuni, una despre care se afirmă sau se neagă ceva, *subiectul*, şi alta, care este afirmată sau negată despre cealaltă, *predicatul*, şi că aceste noţiuni sunt legate prin verbul *est*, copula; de exemplu: *terra est rotonda* « pămîntul este rotund ». Judecăţi ca *equus currit* « calul aleargă », erau reduse la *equus curens est* « calul este alergînd ». Aceste afirmaţii erau socotite valabile şi pentru limbaj]. Dar, după Humboldt, activitatea spirituală este

Scanned with OKEN Scanner

deosebită de la un popor la altul şi, deci, şi limba este deosebită de la un popor la altul. El considera limba ca pe "o existenţă organică" -*ein organisches Wesen*- (vezi Wechsler, p.389), ca pe o realitate organică, ca pe un organism sau, mai exact, ca pe un organism spiritual (pentru această din urmă expresie, vezi Funke, *op.cit.*, p. 53)[11]. Prin acest organism al limbii, este de înţeles ceea ce se numeşte astăzi *sistemul limbii* (vezi Wechssler, *op.cit.*, p.388-389); este de înţeles, aşadar, complexul de sunete, complexul de înţelesuri şi complexul de semne al unei limbi. Există, însă, o deosebire esenţială între organism şi sistem, pe care Wechssler n-a văzut-o: organismul este ceva în devenire, sistemul este ceva rigid, fix, neschimbător. Foarte probabil, acest organism al limbii, în partea sa spirituală, este ceea ce Humboldt numeşte *forma lingvistică internă* sau *interioară* (*die "innere Sprachform"*), deşi unii lingvişti, printre care şi Delbrück, *Vergl. Syntax*, I, p.40-43, cred că aceasta este numai felul specific al unei limbi, considerată în partea ei alcătuită din înţelesuri. Cu aceste convingeri, Humboldt trebuia să combată ideea unei gramatici generale sau universale (lucru relevat de Otto J e s p e r s e n, *Die Sprache*, Heidelberg, 1925, p.39): "În locul acestei gramatici pur deductive (spune Jespersen), el voia să întemeieze o gramatică generală inductivă, care trebuia să se construiască pe compararea feluritelor chipuri în care aceeaşi noţiune gramaticală este exprimată în realitate într-un număr de limbi. El a dat un exemplu pentru aceasta, în lucrarea sa despre dual".

§ 24. Humboldt este şi cel dintîi care a înţeles rolul analogiei în viaţa limbii[12]. Într-o lucrare despre limba bască, lucrare despre care nu pot afla din Drăganu, *Istoria sintaxei*, p.23, ce titlu purta, dar care pare să fie

---

[11] Faptul că Humboldt vorbeşte de un organism al limbii sau, mai exact, că socoate limba ca pe "o existenţă organică", poate fi considerat ca o influenţă a lui Schelling asupra sa, căci acest filosof considera natura şi spiritul ca organisme, ca supuse unei dezvoltări asemănătoare celei a organismelor. Dar acest fapt se poate explica şi prin influenţa lui Schlegel, *Über die Sprache und Weisheit der Inder*, 1808, care a exercitat o puternică influenţă asupra evoluţiei lingvisticii de la începutul secolului trecut (el este cel dintîi care, în Europa, a arătat înrudirea dintre sanscrită şi limbile clasice) şi care vorbea, şi el, de un organism al limbii (vezi Delbrück, *Einleitung*, p. 39-40). Şi, poate, Schlegel a vorbit de un organism al limbii sub influenţa lui Schelling. Cel care a introdus noţiunea de *organism*, de *devenire* şi de *evoluţie* în ştiinţele spiritului este Herder, *Ideen zur Philosophie der Geschichte*; iar limbii, această idee i-a fost aplicată întîi de Schlegel. Aşadar, nu avea dreptate Delbrück cînd credea, *Verg. Syntax*, I, p.34, că introducerea ideii de organism în diferitele ştiinţe s-a făcut sub influenţa lui Schelling.

[12] Analogia este acel fenomen lingvistic care constă în crearea unui semn (sau a unei forme a semnului) după modelul alteia (prin analogie cu alta). Astfel, crearea lui *făcuiu*, atunci cînd în limba noastră era numai *feciu*, este un fenomen de analogie. Modelul său au fost formele ca *tăcuiu*, al căror *u* era, la unele, tot analogic (*văzuiu*), la altele, însă, moştenit din latină (*tăcuiu*). Unele creaţii analogice se impun în locul semnelor (sau formelor semnelor) vechi.

Scanned with OKEN Scanner

Ankundigung über das Baskische[13], găsesc următoarele idei pe care le redau în citat, după Drăganu, p.22-23 (nota 1, p.22): "În limbă, totul este rezultatul analogiei, iar limba este o clădire desăvîrşită pînă în amănunte. Dar în dezvoltarea analogică regulată, intervin încrucişările, care o tulbură, iar rezultatul este: împrumutări, amestecuri de forme, etc.; limba se străduieşte să asimileze elementele străine, dar aceasta n-o poate face întotdeauna desăvîrşit. Din pricina aceasta, dezvoltarea analogică nu se face în mod consecvent. Astfel, fiecare limbă constă din două părţi: din forme născute pe bază de analogie şi din forme străvechi. Adevărata ştiinţă va avea sarcina să le despartă pe acestea una de cealaltă. Deci şi rezultatul final al cercetărilor va fi dublu: pe de o parte, vor fi numai forme regulate, analogice, pe de altă parte, va fi grupa formelor străvechi, neanalizabile". Într-o altă lucrare a lui Humboldt, găsim următoarele foarte interesante rînduri, pe care le citãm după Rogge, p. 20: "Fiecare limbă este o fiinţă organică şi trebuie să fie tratată ca atare. De aceea, prima regulă este de a studia înainte de toate fiecare limbă în raportul ei interior, de a urmări şi ordona sistematic toate analogiile care se găsesc în ea, pentru ca, prin aceasta, să obţinem cunoaşterea intuitivă a legării ideilor gramaticale în ea, a sferei noţiunilor desemnate, a naturii acestei denumiri şi a, mai mult sau mai puţin, viei tendinţe către lărgire şi perfecţionare care se găseşte în ea"(şi Delbrück şi Wechseler au relevat acest lucru; aşadar, analogia a fost înţeleasă de aceşti cercetători întocmai cum o înţelegem şi noi astăzi şi a fost înţeleasă în toată importanţa ei) .

§ 25. Franz Bopp este creatorul lingvisticii comparative indo-europene. Cu prima sa lucrare, *Über das Conjugationsystem der Sanskritsprache, in Vergleichung mit jenem der griechischen, lateinischen, persischen und germanischen Sprache*, Frankfürt a. M., 1816 şi, după aceea, cu *Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Send, Armenischen, Griechischen, Lateinischen, Litauischen, Altslawischen, Gotischen und Deutschen*, 3 vol., ed. I, 1833-1849, el impune lumii ştiinţifice un nou domeniu de cercetări şi creează o nouă metodă, metoda comparativă. Deşi el n-a lucrat în domeniul a ceea ce se numeşte astăzi (şi pe vremea lui) *sintaxă*, ci numai în domeniul foneticii, morfologiei şi lexicologiei, lucrările sale au mare importanţă şi pentru sintaxă (în sensul obişnuit). Constatînd asemănări între formele gramaticale (formele semnelor) şi cuvintele (semnele şi înţelesurile lor) limbilor pomenite în

[13] Drăganu, *loc.cit.* spune numai că la 1812 s-a răspîndit ştirea că Humboldt va scrie o carte despre limba şi poporul basc. Bănuiesc că el a interpretat greşit titlul lucrării lui Humboldt, pomenit de noi aici. *Ankundigung* a apărut, probabil, în 1812. Din Wechssler, *Giebt es Lautgesetze?*, p.388, aflu că aceasta este prima lucrare a lui Humboldt.

Scanned with OKEN Scanner

titlul lucrărilor sale, el trăgea concluzia că acele limbi derivă dintr-o limbă mai veche, neatestată prin texte – pe care învățații o vor numi mai tîrziu "indoeuropeană" sau "indogermană" sau "arioeuropeana primitivă"; Bopp însuşi o numea "indo-europeană" (vezi prefața la ed. a II-a a gramaticii sale comparate) şi, cînd găsea o anumită formă gramaticală în mai multe limbi indoeuropene (cum vor fi numite, mai tîrziu, limbile derivate), admitea prezența ei şi în limba primitivă. Astfel, ca să dau un exemplu, din prezența aoristului în greacă şi sanscrită şi din formarea lui în acelaşi fel, Bopp trăgea concluzia existenței unei anumite forme temporale în limba primitivă (exemplul este pomenit şi de Wackernagel, *Vorlesungen*, I, p.45). S-a întemeiat astfel nu numai o morfologie comparată, dar şi o sintaxă comparată (sau, mai exact, comparativă). Noutatea metodei consta în aceea că, prin compararea limbilor surori, se reconstituia limba primitivă, limba "mamă".

Dar Bopp nu s-a mărginit numai să reconstituie morfologia şi sintaxa limbii indoeuropene primitive, ci a căutat să şi explice formele gramaticale, adică să arate originea lor. În această privință, el a susținut părerea justă că formele gramaticale îşi au originea în cuvinte care s-au aglutinat cu altele ce au rămas să constituie tema cuvîntului nou format. El a greşit numai cînd a vrut să arate şi din ce cuvinte s-au născut diferitele forme gramaticale.

Bopp a fost înrîurit, în ceea ce priveşte concepția despre limbaj în general, de Humboldt, aşa că el vorbea de un organism al limbii, explica limba logic şi recurgea la explicațiile prin analogie (în domeniul morfologiei, după noi, tot sintaxă).

§ 26. Jacob Grimm este întemeietorul filologiei germanice. Ca elev al juristului Savigny, care concepea instituțiile juridice ale unui popor ca pe o realitate organică, în legătură cu caracterul unui popor, el se va resimți de influența acestuia (faptul a fost remarcat de Delbrück, *Vergl. Syntax,* p. 34-35. Fireste, Delbrück crede că la ambii are a face numai cu influența lui Schelling, pe cînd, de fapt, putem avea şi o influență a lui Herder). Dintre lucrările sale lingvistice, căci el are şi lucrări de altă natură, cea mai însemnată este *Deutsche Grammatik* [*deutsch* = « germanic », « nu german »], în 4 volume (primul a apărut la 1819, iar în ed. a II-a, la 1822). El considera deci limba, întocmai ca şi Humboldt, ca pe un organism care are dezvoltarea sa (vezi Delbrück, p.51-52) şi este cel dintîi care a urmărit dezvoltarea vreunor limbi (anume, a celor germanice) pe bază de texte, de-a lungul timpului pînă astăzi, creînd, astfel, gramatica istorică şi, deci, lingvistica istorică. Jespersen, *Die Sprache*, p. 24, rezuma în felul următor concepțiile lui Grimm din prefața la vol. I a primei ediții: "El vorbeşte despre gramaticile germane anterioare şi spune expres că nu vrea să păşească în această serie, ci cu totul înafara ei. El le reproşează

Scanned with OKEN Scanner

imensa lor pedanterie; ei voiau să dogmatizeze dăscăleşte, în timp ce, pentru Grimm, limba este, ca orice realitate naturală sau morală (spirituală), o taină inconştientă [autorul vrea să spună că, după Grimm, facultatea vorbirii se îndeplineşte inconştient], care prinde rădăcini în tinereţe. De aceea, fiecare german care ştie bine sau rău germana sa, adică fără cultură, trebuie să se numească pe sine o gramatică a sa proprie, vie, şi să conducă cu îndrăzneală orice reguli gramaticale. Grimm nu are, de aceea, intenţia de a da oarecare sfaturi, ci de a observa ceea ce s-a născut în mod natural şi, foarte potrivit, dedica el opera sa lui Savigny, care l-a învăţat cum evoluează instituţiile la un popor". Jespersen dădea şi următorul citat din prefaţa la ed. a II-a a vol. I a operei capitale a lui Grimm: "Eu sunt duşmanul noţiunilor general-logice în gramatică; acestea aduc cu ele o aparentă rigoare şi fermitate a determinărilor, dar impiedică observaţia, pe care eu o consider ca sufletul cercetării lingvistice... . Deoarece eu, însă, am plecat odată de la preocuparea de a arăta elementul neliniştit, schimbător după timp şi spaţiu, al limbii noastre, a trebuit să admit un dialect sau altul, a trebuit chiar să nu-mi întorc cu totul privirea de la limbile străine înrudite prin origine (cu origine comună)". Grimm mai vorbeşte şi de un spirit al limbii (*Sprachgeist*, vezi citatul din Delbrück, *Vergl.Syntax*, I, p.52), despre care nu sunt sigur că apare şi în lucrările lui Humboldt, şi care nu trebuie luat în sensul pe care îl dăm noi astăzi acestei expresii (= «specificul limbii»), ci în sensul de spiritul uman manifestat în limbă.

§ 27. Dar, în acelaşi timp în care învăţaţii pomeniţi puneau pe baze cu totul noi studiul limbii, se crea o nouă disciplină despre om, anume psihologia. Ceea ce se părea pînă atunci că era numai de domeniul filosofiei – anume, al filosofiei spiritului: logică, estetică şi etică- devenea acum şi obiectul de studiu al unei ştiinţe. Influenţaţi de noua disciplină, sub forma pe care i-o dăduse Johann Friedrich H e r b a r t şi elevii săi, unii lingvişti vor pretinde, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, că limba este un fapt psihologic, iar nu unul logic sau estetic, şi că lingvistica trebuie să apeleze nu la logică sau estetică, adică la filosofia spiritului, ci la psihologie, pentru a explica fenomenele pe care le studiază. Se ajunge, astfel, la un psihologism lingvistic, care are reflexele sale şi în sintaxă. Psihologia lui H e r b a r t şi a elevilor săi reduce toate fenomenele sufleteşti la senzaţii şi reprezentări şi la asocierea acestora. Noţiunea înseşi este o reprezentare, cea lipsită de orice percepţie corespunzătoare. Iar judecata este asocierea a două astfel de reprezentări. Este clar că o asemenea disciplină trebuia să apară lingviştilor drept cea care să explice fenomenele limbii, care apăreau ca senzaţii şi reprezentări şi ca o asociere a acestora, iar nu ca idei (noţiuni), socotite drept obiectul de studiu al logicii.

Scanned with OKEN Scanner

Cel care, pentru prima oară, a aplicat psihologia herbartiană la lingvistică, şi, în special, la sintaxă, este Steinthal (1823-1899). Cu lucrările sale, dintre care, cele mai de seamă sunt *Grammatik, Logik und Psychologie*, Berlin, 1855 şi *Einleitung in die Psychologie und Sprachwissenschaft*, Berlin, 1871, precum şi cu revista întemeiată împreună cu Lazarus, în 1860, "Zeitschrift für Volkerpsychologie und Sprachwissenschaft", Steinthal "a contribuit mai mult decît oricare altul la izgonirea logicii din gramatică şi la înlocuirea ei cu psihologia", spune Delbrück, p.58. Dar înlocuirea logicii cu psihologia nu ducea la rezultate cu totul noi: din moment ce Humboldt n-a considerat limba numai ca identică cu gîndirea, ci o pusese în legătură şi cu formele intuiţiei şi o considerase asemănătoare sau identică cu arta, el a creat noua concepţie despre limbaj (a psihologiştilor), numai că nu pronunţase numele *psihologie*. De altfel, Steinthal a fost puternic influenţat de Humboldt, a cărui doctrină a preţuit-o (a editat principala carte a acestuia şi a scris un studiu despre el). Între altele, el a menţinut şi aprofundat ideea de *formă lingvistică internă*, creată de acesta.

§ 28. Dar Steinthal nu s-a putut dezbăra de teoriile despre limbaj din epoca romantică, care n-ar fi trebuit acceptate de un reprezentant al psihologiei herbartiene. El vorbeşte încă de spiritul limbii (*Sprachgeist*) şi de sufletul poporului (*Volkseele*), aşadar, despre un spirit colectiv, care ar exista înafara spiritului (sufletului) individual, singurul pe care îl admitea psihologia herbartiană. Excluderea acestei noţiuni din lingvistică şi, în special, din sintaxă şi, deci, aplicarea mai strictă a psihologiei herbartiene la limbă, este opera neogramaticilor şi anume, întrucît priveşte sintaxa, opera lui Herman P a u l şi Delbrück. În celebra sa carte, *Prinzipien der Sprachgeschichte*, ed. I, 1880, ed. a II-a, 1886, ed. a III-a, 1897, ed. a IV-a, 1909, a V-a, 1920 (şi a VI-a, după moartea autorului, 1936), Paul considera vorbirea ca exprimînd numai reprezentări aşa că, după dînsul: "Fraza este expresia lingvistică, simbolul faptului că în sufletul individului vorbitor s-a realizat unirea mai multor reprezentări sau grupuri de reprezentări, şi mijlocul de a produce în sufletul ascultătorului aceeaşi unire a aceloraşi reprezentări" (vezi Delbrück, *op.cit.*, p.74). Ca să dau un exemplu, reprezentările: *cineva, tăiere,* şi *copac* dau, prin asociere, fraza: *Cineva taie un copac*. Paul merge atît de departe, încît vorbeşte de reprezentări nu numai în cazul înţelesului cuvintelor (de fapt, el se exprima greşit - *die Vorstellungen von Wortbedeutungen*, "reprezentările înţelesurilor cuvintelor"), ci şi în cazul formelor gramaticale, adică în ceea ce am numit, după Porzig, forme ale înţelesurilor (vezi *idem*, p. 70). Cu toate acestea, se vorbeşte acolo şi de un conţinut de idei (*Gedankeninhalt*) al frazelor; dar, desigur, aceste idei sunt considerate întocmai ca la Herbart, tot reprezentări.

Scanned with OKEN Scanner

§ 29. Delbrück considera vorbirea întocmai cum făcea şi Paul, ca exprimînd tot numai reprezentări. Astfel, el spune (*Vergl. Synt.*, p.58): "Logica este o artă a gîndirii şi noţiunile logice sunt în posesia a puţine spirite. În limbă, care a crescut din acţiunea comună a celor fără cultură, nu pot să fie deci active aceste noţiuni, ci anumite imagini născute prin activitatea psihică inconştientă, a căror geneză ne ajută să înţelegem psihologia". Nu acesta este însă motivul principal pentru care lingviştii au recurs la psihologie ca ştiinţă care să explice faptele lingvistice, ci faptul că limbajul este constituit din reprezentări. El nu acceptă însă definiţia pe care Paul o dăduse frazei, pentru că ea lăsa la o parte frazele alcătuite dintr-un singur cuvînt (impersonale, vocative şi interjecţii, originar şi imperativele indoeuropene); după definiţia lui Paul, fraza consta din cel puţin două elemente: subiectul şi predicatul. Definiţia lui Delbrück va fi de aşa natură încît să cuprindă şi aceste cazuri (*Vergl. Syntax*, I, p.75): "O frază este o expresie (exprimare) care se produce în vorbirea articulată, care expresie apare vorbitorului şi ascultătorului ca un întreg armonios".

§ 30. O nouă formă a căpătat psihologia cu Wilhelm W u n d t, care a şi aplicat propria sa psihologie limbii, în celebra sa lucrare, *Die Sprache*, apărută în două volume la Leipzig, în 1900 (ed. a III-a, 1912, ed. a IV-a, 1922); ele constituie *Erster un Zweiter Theil* din *Erster Band* al operei foarte vaste, intitulate de Wundt *Volkerpsychologie, Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte)*. O scurtă expunere a concepţiei sale despre limbaj se găseşte în Drăganu, *Istoria sintaxei*, p. 57-63. Precum rezultă din chiar titlul colecţiei de studii din care fac parte şi volumele consacrate limbii, Wundt reia concepţia lui Steinthal şi Lazarus, deşi nu acceptă expresia *Volksgeist*. El crede că psihologia individuală nu epuizează realitatea şi că, prin conviețuirea oamenilor, se ajunge la fenomene psihologice proprii, pe care trebuie să le studieze etnopsihologia. Limbajul este unul din aceste fapte. Faţă de Herbart, Wundt aduce şi alte modificări şi contribuţii. După Wundt, definiţiile psihologice date pînă la dînsul frazei sunt greşite, căci dacă spunem sau exprimăm o frază, reprezentările nu apar în conştiinţa noastră deosebit, una după alta, fiecare numai în momentul în care începem să pronunţăm sunetele cu care le denumim ci, dimpotrivă, încă din momentul în care începem să exprimăm fraza, se află în sufletul nostru întreg conţinutul ei de reprezentări şi rămîne acolo pînă ce le terminăm de exprimat. Dacă n-ar fi astfel, am pierde definitiv firul frazei. Firește, în centrul conştiinţei noastre (*Blickpunkt)* se găseşte numai reprezentarea cuvîntului pe care tocmai îl exprimăm, dar în cîmpul de vedere (*Gesichtsfeld*) al conştiinţei, se găsesc şi celelalte părţi din conţinutul ei de idei (reprezentări). După Wundt deci, fraza nu este asociere de reprezentări ci, dimpotrivă, despărţirea în părţi izolate a întregului care se

Scanned with OKEN Scanner

află în conştiinţa noastră. Aşadar, şi fenomenul alcătuirii unei fraze este, în esenţă, o acţiune sufletească analitică, care se manifestă prin despărţirea în elementele sale constitutive, bine distincte, a conţinutului frazei, care se găseşte de la început în sufletul nostru, ca reprezentare complexă (*Gesammtvorstellung*), cu elemente neclare. Dar el este şi sintetic, în acelaşi timp, căci această despărţire nu este o simplă împărţire (*Teilung*) în părţi. Acestea, în momentul cînd s-au despărţit de întreg, intră numaidecît în raporturi de natură logică (de exemplu, subiect şi predicat, obiect şi predicat, atribut şi subiect) şi, deci, nu avem a face cu o împărţire, ci cu analiză şi grupare (*Gliederung*) [am urmat de aproape textul lui Drăganu, p.60-61, căruia i-am făcut, însă, unele modificări, căci Drăganu traduce greşit pe *Vorstellung* şi *Gesammtvorstellung*, prin "idee" şi "idee complexă", în loc de "reprezentare" şi "reprezentare complexă" şi pe *Satz* prin "propoziţie", în loc de "frază"]. Definiţia pe care o dă Wundt frazei este următoarea: "Fraza este exprimarea în limbă a analizei intenţionate a unei reprezentări complexe, în părţile ei constitutive, aşezate în raporturi logice".

Definiţia lui Wundt a fost acceptată de numeroşi lingvişti psihologişti. Delbrück însuşi a acceptat-o, cu unele modificări, în *Grundfragen der Sprachforschung*, Strassbourg, 1901, p. 140: "Fraza este exprimarea în limbă a unei reprezentări complexe analizate", adaogînd, totuşi (p.140-141), cum era firesc pentru cineva care admitea şi fraze alcătuite dintr-un cuvînt, că nu toate frazele sunt reprezentări analizate. Iar, la p.150, el spunea că sunt şi fraze la care unele părţi (cuvinte) nu existau în reprezentarea complexă analizată, ci au fost adăogate (de exemplu: "după ce spun *N. este un prieten credincios*, adaog: *sincer, conştiincios, devotat*). Paul îşi menţine, şi după apariţia cărţii lui Wundt, definiţia pe care a dat-o el frazei (în *Prinzipien*, ed. a IV-a şi a V-a) căci, spune el, dacă reprezentarea complexă a fost despărţită, rămîne să se facă tocmai legarea despre care vorbea el, şi, apoi, nu toate frazele sunt rezultatul analizei.

§ 31. Printre învăţaţii care au continuat psihologismul lingvistic, trebuie pomeniţi aici Franz Nicolaus F i n c k, care, în lucrările: *Der deutsche Sprachbau als Ausdruck deutscher Weltanschauung*, Marburg, 1899 şi *Die Haupttypen des Sprachbaues*, ed. I, Leipzig, 1910 şi ed. a II-a, Leipzig, 1923 (neschimbată), a încercat să explice structura limbilor prin temperamentul popoarelor care le vorbesc, şi Alexandru P h i l i p p i d e, care, în *Originea Românilor*, I, II, *passim*, a numit modalitatea psihologică a unei epoci sau a unui individ, dar, mai ales, a unui popor, *bază psihologică* şi a admis că limba este reflexul bazei psihologice. În epoca mai nouă, de după primul război mondial, psihologismul lingvistic va avea din nou aderenţi. Cei mai de seamă cercetători care trebuie

Scanned with OKEN Scanner

pomeniți aici sunt Wilhelm H a v e r s, *Handbuch der erklarenden Syntax*, Heidelberg, 1931, şi Theofil S i m e n s k y, *Le complement des verbes qui signifient "entendre" chez Homère,* 1927, şi lucrarea *La construction du verbe dans les langues indo-européennnes*, care se publică acum în "Buletinul Institutului de Filologie Română" din Iaşi, XIII-XIV (1946-1947). Ambii aceşti cercetători nu explică prin temperament sau prin psihologia popoarelor, ci prin fenomene psihice general omeneşti. Simensky va ajunge chiar la formularea unor legi sintactice generale, valabile pentru toate limbile de pe glob, tocmai pentru că ele se explică prin procese psihice general omeneşti. Astfel, ca să dau un exemplu, după Simensky, verbele cu sens contrar (*a afirma, a tăgădui; a iubi, a urî; etc.*) au obiecte sau complemente construite la fel. Faptul se explică prin aceea că, din cauza înțelesului lor, verbele cu sens contrar sunt asociate în mintea indivizilor vorbitori. După autor, asemenea legi nu sunt, însă, decît nişte tendințe ale spiritului şi ele pot fi întretăiate (suprimate parțial) de alte tendințe.

§ 32. În legătură cu concepția acestor învățați (psihologiştii), trebuie să adaog că, pentru dînşii, logica însăşi era un fel de psihologie şi judecata însăşi, o asociere de reprezentări sau o reprezentare complexă analizată. Aceasta explică teoria pe care nu ştiu dacă toți psihologiştii au susținut-o, că judecata nu este alcătuită din subiect, predicat şi copulă, ci numai din subiect şi predicat. Fapt este însă că, pentru Wundt, atît subiectul, cît şi predicatul şi chiar alte elemente ale frazei sunt tot noțiuni. Delbrück, *Grundfragen*, dă următoarele citate din Wundt, p. 40: "Sub reprezentări noționale, înțelegem noi astfel de reprezentări care stau față de celelalte reprezentări parțiale, aparținătoare aceluiaşi întreg, în unele din raporturile care sunt obținute prin aplicarea funcțiilor generale ale raportării şi comparării, asupra conținuturilor de reprezentări"; p.40-41: "Sub noțiune, în sens psihologic, înțelegem noi orice element care poate fi izolat în conştiință, prin desfacerea unei reprezentări complexe, care dă naştere unei fraze". În fond, psihologia herbartiană şi cea a lui Wundt se resimt de influența logicii de altă dată, în ceea ce priveşte analiza judecății, căci aceste psihologii disting şi ele un subiect şi un predicat. Mai mult decît o înlăturare a logicii din lingvistică este o încercare de desființare a ei, prin transformarea ei în psihologie (logica s-a deghizat în psihologie). Aceasta este altă atitudine decît aceea a lui Steinthal şi a continuatorilor săi lingvişti, Paul şi Delbrück, care au admis, alături de psihologie, şi o logică. Dar şi aceştia cred într-un fel de logicism, căci ei creează noțiunea de *categorie psihologică* şi *categorie gramaticală*, prin imitația categoriilor stabilite de logică (prin categorie gramaticală, se înțelege substantivul, adjectivul, genul, cazul, modul, timpul, persoana, etc.; categoriile gramaticale sunt considerate ca reflexul celor psihologice).

Scanned with OKEN Scanner

Dar, dacă limbajul era, acum, explicat cu ajutorul psihologiei, gramatica, sau, mai bine zis, lingvistica, nu era identificată total cu psihologia. Aceasta nu rezultă din teoriile învăţaţilor pomeniţi, dar rezultă din practica lor. Astfel, toţi învăţaţii pomeniţi credeau, după Hans Conon von der G a b e l e n t z, *Die Sprachwissenschaft*, Leipzig, 1891 (ed. a II-a, 1901), p. 348 *sq.*, că nu întotdeauna subiectul gramatical este şi cel psihologic şi că, deasemenea, nu întotdeauna predicatul gramatical este şi cel psihologic, că, deci, alături de subiect şi predicat gramatical, avem şi subiect şi predicat psihologic. Pentru explicare, dau următorul pasaj din Philippide, *Principii de Istoria Limbii*, p. 126-127: Neculce: *... şi s-au repezit cum mai degrabă şi oştile carele le lăsase la Leva să meargă la vizirul să-i dee agiutor* 193 [pag. din Kogălniceanu, *Cronicile României*]. Fiindcă atîta vorbă este mai înainte despre repezitul oştilor, apoi *şi s-au repezit*, după cum chiar poziţia arată, este subiectul psihologic, iar *şi oştile* este predicatul care ne spune ceva nou şi important despre acel repezit [=actul repezirii]. Cu toate acestea, după schelet [=gramatică], lucrurile sunt intravertite. Predicatul psihologic poartă întotdeauna accentul cel mai important al frazei (în cazul de mai sus, *şi oştile*).

§ 33. Dar atitudinea psihologistă a lingviştilor faţă de limbă nu putea rămîne multă vreme intactă. Cum logica nu era totuşi încadrată de toată lumea în psihologie şi mai existau încă filosofi care să socotească fraza drept expresia lingvistică a judecăţii (astfel, de exemplu, Christopher S i g w a r t şi Benno E r d m a n n, vezi Seidel, *op.cit.*, p. 94, nota 41, p.30-31, p.116 şi 122 – şi chiar Wundt), unii lingvişti vor ajunge să susţină că limba se explică psihologic dar, în acelaşi timp, şi logic. Era o îmbinare a celor două puncte de vedere, ce păreau, la început, ireconciliabile. Astfel, Wackernagel, *Vorlesungen über der Syntax*, I, p.48, susţine: "dacă ne menţinem la scolastici sau la Gottfried Hermann [gramatic de pe la 1800, autorul operei *De emendanda ratione grammaticae graecae*, 1801], în uzul sintactic avem un *reflex al logicii*, totul este construit pe *ratio*. Această concepţie a stăpînit sintaxa tot atît de mult cît şi cercetarea lingvistică, şi tendinţa de a explica logic şi prin *ratio* orice modalităţi de uz domina în multe feluri. Pînă la un anumit grad, această tendinţă trebuie să rămînă; facultatea logică a spiritului omenesc are o mare şi esenţială participare la formarea limbii. Dar, încetul cu încetul, s-a ajuns la constatarea că numai prin logică nu se poate explica totul, că, pentru lămurirea fenomenelor lingvistice, trebuie să se invoce nu numai o parte a funcţiunilor psihice, ci întreaga *Psyche*. După cum omul nu procedează în toate celelalte fapte şi gîndiri ale sale numai după *ratio*, tot aşa nu putem să presupunem că, la vorbire, el cedează conducerea întotdeauna aceleiaşi *ratio* ".

Scanned with OKEN Scanner

§ 34. În practica lingvistică, explicațiile psihologice nu puteau fi prea variate. În domeniul morfologic (mai exact, al semnelor), se considera ca un fenomen psihologic *analogia*, care era considerată ca rezultatul unei asociații: a formei înlocuite cu a formei model. Asocierea părea firească, mai ales pentru motivul că termenii asociați erau cuvinte din aceeaşi familie sau din aceeaşi clasă de cuvinte. În domeniul înțelesurilor, precum remarca Lerch, *Historische französische Syntax*, I, p.12-13, se recurgea la psihologie, ori de cîte ori un fenomen sintactic prezenta o abatere de la logică, tocmai abaterea fiind explicată psihologic. Ca exemplu de astfel de explicație, să servească, aici, următoarea, dată de Adolf T ö b l e r, *Vermischte Beitrage zur französischen Grammatik*, IV, p.45, şi folosită şi de Lerch, *loc.cit*, pentru a exemplifica metoda în discuție. Cînd, în loc de *mă tem că vine*, se spune *Je crains qu'il ne vienne* (*timeo ne veniat*), avem un *ne* care nu se explică (justifică) logic. El nu se poate explica decît prin încrucişarea lui *mă tem că vine* cu *de n-ar veni = qu'il ne vienne*. Fenomenul care a avut loc, un amestec de construcții, a fost numit *contaminație*. Töbler a constatat numeroase contaminații sintactice în vechea franceză. Un alt fenomen, tot atît de des întîlnit în viața limbilor, este cel numit *atracție* (unii îl numesc şi *asimilație*). Renunțăm a mai defini şi exemplifica aici acest fenomen, deoarece el explică numai ceea ce este greşală în limbă, iar nu ceea ce este regulă. S-au relevat şi fenomene de *analogie sintactică*. Primul exemplu a fost dat, desigur, de Paul, *Prinzipien*: verbele cu două obiecte directe, *er lehrt mich* (acuzativ) *die Kunst* (acuzativ) se construiesc după modelul verbelor mai numeroase (*eu dau*) cu un obiect în dativ şi altul, în acuzativ: *er lehrt mir* (dativ) *die Kunst*. Trebuie să spun,însă, că analogia sintactică n-a prea fost folosită pînă astăzi de lingvişti ca un mijloc de explicație şi că abia Simensky a aplicat-o pe scară mai întinsă.

[Şcoala lingvistică franceză – A.Meillet
Nume – verb. Frază nominală – frază verbală]

§ 35. O nouă concepție sintactică întîlnim la Şcoala Lingvistică din Paris sau Şcoala lingvistică a lui Antoine M e i l l e t, şi anume, la însuşi întemeietorul acestei şcoli şi la elevul său, Joseph V e n d r y è s (cel de-al treilea membru al şcolii, Maurice G r a m m o n t, coleg al lui Meillet, nu s-a ocupat cu sintaxa).

Admițînd, sub influența profesorului său, Ferdinand de Saussure, că limba este un sistem, adică o realitate ale cărei părți sunt în strînsă legătură şi că limba este un fapt social, adică o realitate caracteristică unei colectivități, Meillet va tinde să creeze o lingvistică şi, deci, şi o sintaxă, care să nu mai apeleze la explicații logice şi psihologice, ci să dea

Scanned with OKEN Scanner

explicații proprii sau prin sociologie. Se pare chiar că, după Meillet, lingvistica este o parte din sociologie şi că, deci, a explica lingvistic este a explica sociologic. Vorbind de poziția pe care trebuie să o aiba azi lingvistul, Meillet accentuează cînd asupra punctului de vedere lingvistic (ca, de exemplu, în prefața cărții din care vom da imediat mai jos citate), cînd asupra punctului de vedere social. Afirmația sa şi a lui Saussure că limbajul este fapt social şi că faptele de limbă trebuie să se explice prin societate (prin structura sau starea ei) trebuie privită ca o influență a sociologului francez Emile D u r k h e i m, autorul unei personale teorii sociologice. Meillet nu tăgăduia că, în limbă, avem şi reflexul unor fapte logice sau, mai degrabă, psihologice – căci el pare a fi total împotriva logicismului – dar credea că acestea, fiind general umane, nu explică ceea ce este particular fiecărei limbi. Vom da aici cîteva citate, din principala sa operă de teorie a limbajului, *Linguistique historique et linguistique générale*, ed. a II-a, Paris, 1936, care este, de fapt, o colecție de articole scrise, cele mai multe, între 1906 şi 1920. " L'ancienne grammaire générale est tombée dans un juste décri parce qu'elle n'était qu'une application maladroite de la logique formelle à la linguistique où les catégories logiques n'ont rien à faire" (p. 15); "L'élément variable qu'il reste à déterminer [este vorba de "condițiile variabile care permit sau provoacă realizarea " legilor generale ale evoluției limbilor; în fond, este vorba de schimbările unei limbi, de specificul acelei limbi] ne peut évidemment se rencontrer dans la structure anatomique des organes ou dans le fonctionnement de ces organes [Meillet se referă şi la faptele fonetice şi, de aceea, vorbeşte de organele articulatorii]; il ne se rencontre pas davantage dans le fonctionnement psychique: ce sont là des données constantes, qui sont partout sensiblement les mêmes, et qui ne renferment pas en elles des principes de variation. Mais il y a un élément dont les circonstances provoquent de perpetuelles variations, tantôt soudaines, et tantôt lentes, mais jamais entièrement interrompues: c'est la structure de la société. Or, le langage est éminemment un fait social. On a souvent répété que les langues n'existent pas en dehors des sujets qui les parlent, et que, par suite, on n'est pas fondé à leur attribuer une existence autonome, un être propre. C'est une constatation évidente, mais sans portée, comme la plupart des propositions évidentes. Car, si la réalité d'une langue n'est pas quelque chose de substantiel, elle n'en existe pas moins. Cette réalité est, à la fois, linguistique et sociale. Elle est linguistique: car une langue constitue un système complexe de moyens d'expression, système où tout se tient et où une innovation individuelle ne peut que difficilement trouver place si, provenant d'un pur caprice, elle n'est pas exactement adaptée à ce systeme, c'est-à-dire si elle n'est pas en harmonie avec les règles générales de la langue. A un autre égard, la

Scanned with OKEN Scanner

réalité de la langue est sociale: elle résulte de ce qu'une langue appartient à un ensemble défini de sujets parlants, de ce qu'elle est le moyen de communication entre tous les membres d'un même groupe et de ce qu'il ne dépend d'aucun des membres du groupe de la modifier; la nécessité même d'être compris impose à tous les sujets le maintien de la plus grande identité possible dans les usages linguistiques... Dès lors, il est probable *a priori* que toute modification de la structure sociale se traduira par un changement des conditions dans lesquelles se développe le langage"(p.16-17). (Vechea gramatică generală a fost, pe drept cuvînt lăsată deoparte, ea nefiind decît o aplicaţie stîngace a logicii formale la lingvistică, acolo unde categoriile logice nu au nimic a face. Elementul variabil care rămîne să fie determinat nu poate, evident, să se afle în structura anatomică a organelor sau în funcţionarea acestor organe; el nu se află nici în funcţionarea psihică: acestea sunt date constante, aproape aceleaşi peste tot şi care nu conţin în ele însele principii ale variaţiei. Există însă un element în legătură cu care împrejurările provoacă variaţii continue, uneori rapide, alteori lente, niciodată însă total întrerupte: este vorba despre structura societăţii. Ori limbajul este eminamente un fapt social. S-a repetat adesea că limbile nu există înafara subiecţilor care le vorbesc şi că, drept urmare, nu putem să le atribuim o existenţă autonomă, o fiinţă proprie. Aceasta este o constatare evidentă, doar că fără pondere, ca şi cea mai mare parte a propoziţiilor evidente. Căci, dacă realitatea unei limbi nu este ceva substanţial, nu înseamnă că ea nu există. Această realitate este în acelaşi timp şi lingvistică şi socială. Este lingvistică: întrucît o limbă constituie un sistem complex de mijloace de expresie, sistem în care totul depinde de tot şi în care o inovaţie individuală nu poate să-şi găsească locul decît cu greu dacă, provenind dintr-un pur capriciu, nu este exact adaptată la acest sistem, adică dacă nu este în armonie cu regulile generale ale limbii. Din alt punct de vedere, realitatea limbii este socială: ea rezultă din faptul că o limbă aparţine unui ansamblu definit de subiecţi vorbitori, din faptul că ea este mijlocul de comunicare între toţi membrii unui aceluiaşi grup şi din faptul că modificarea ei nu depinde de niciunul din membrii grupului; chiar necesitatea de a fi înţeles impune tuturor subiecţilor menţinerea celei mai mari identităţi posibile între uzurile lingvistice... De acum înainte este probabil *a priori* că orice modificare a structurii sociale se va traduce printr-o schimbare a condiţiilor în care se dezvoltă limbajul.) Din punctul de vedere al exprimării, obiectez lui Meillet următoarele: 1. A spune că limba este o realitate lingvistică este o tautologie. Meillet ar fi trebuit să spună numai: limba este un sistem şi un fapt social. De fapt, aceasta a şi gîndit el; 2.

Scanned with OKEN Scanner

Autorul anunţă întîi că divergenţele de la o limbă la alta se explică prin aceea că limba e un sistem[14].

Considerînd limba ca o realitate autonomă faţă de gîndire şi chiar faţă de fenomenele sufleteşti, Meillet va ajunge la o teorie gramaticală care este reluarea – nemărturisită şi poate nebănuită de autor - a teoriei gramaticale a vechilor greci (Dionysios Thrax şi Apollonios Dyskolos): "Il n'y a, en réalité, que deux espèces de mots dont la distinction est essentielle, commune à toutes les langues et qui s'opposent nettement l'une à l'autre: la catégorie du *nom* et celle du *verbe*. Le nom indique les "choses", qu'il s'agisse d'objets concrets ou de notions abstraites, d'êtres réels ou d'espèces: *Pierre, table, vert, verdeur, bonté, cheval* sont également des noms. Le verbe indique les "procès", qu'il s'agisse d'actions, d'états ou de passages d'un état à un autre: *il marche, il dort, il brille, il blémit* sont également des verbes (on laisse de coté, à dessein, les mots accessoires, articles, pronoms, prépositions, conjonctions, etc., qui posent des problèmes particuliers)" (p. 175); "Il y a deux sortes de phrases: les *phrases nominales* où une chose est affirmée d'une autre chose [în *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, ed. a VII-a, p. 356, se spune: "La phrase nominale sert à affirmer qu'une qualité, une manière d'être appartient à quelque chose"] et les *phrases verbales*, où est exprimé un procès. Dans les phrases nominales, telles que: *L'homme est bon, La maison est neuve, Il est chez toi*, il ne figure un verbe que pour la commodité de la phrase; les langues sémitiques n'y ont aucune forme verbale; l'indo-européen n'en avait pas, le plus souvent; le russe dit encore aujourd'hui, *dom nov*, "la maison est neuve", *on u tebe*, "il est chez toi". C'est dire à quel point l'analyse de *j'aime* en *je suis aimant,* où s'est complu longtemps la grammaire dite "logique", est artificielle, est loin de la realité. La phrase nominale et la phrase verbale diffèrent de nature, et il est aussi vain de vouloir ramener l'une à l'autre, qu'il le serait de vouloir ramener le nom au verbe et inversement" (p. 179-180)[15]. (Nu există, în realitate, decît două specii de cuvinte între care să fie o distincţie esenţială, comună tuturor limbilor, specii care se opun net una celeilalte: categoria *numelui* şi cea a *verbului*. Numele indică « lucruri », fie că este vorba de obiecte concrete, fie de noţiuni abstracte, de fiinţe reale sau de specii: *Pierre, masă, verde,*

[14] La p. 17, se afirmă, prin contradicţie cu cele spuse în citatul făcut de noi, că punctul de vedere pur lingvistic duce la stabilirea legilor generale. Spun că e o contradicţie, pentru că punctul de vedere pur lingvistic înseamnă, după cele spuse în citatul făcut de noi, a pleca de la sistemul lingvistic. Dar, în citatul nostru, prin sistem se explicau tocmai deosebirile de la o limbă la alta.

[15] Cel dintîi a susţinut că copula este "străină naturii frazei" M. Müller (vezi Seidel, p.29). Aceeaşi doctrină este implicată, cum am văzut, şi în psihologismul lingvistic.

Scanned with OKEN Scanner

verdeaţă, bunătate, cal sunt, în aceeaşi măsură, nume. Verbul indică « procese », indiferent dacă este vorba de acţiuni, de stări sau de treceri de la o stare la alta; *merge, doarme, străluceşte, devine palid* sunt, în aceeaşi măsură, verbe. (Lăsăm deoparte, intenţionat, cuvintele accesorii, articole, pronume, prepoziţii, conjuncţii, etc., care pun probleme particulare) ...; Există două feluri de fraze: *frazele nominale*, în care un lucru este afirmat despre alt lucru, (în *Introducere în studiul comparativ al limbilor indo-europene*... se spune: « Fraza nominală serveşte la a afirma că o calitate, un fel de a fi aparţine unui lucru ») şi *fraze verbale*, în care este afirmat un proces. În fraze nominale precum *Omul este bun, Casa este nouă, El este la tine*, verbul nu figurează decît pentru comoditatea frazei; limbile semitice nu au aici nici o formă verbală; indo-europeana, cel mai adesea, nu avea verb; rusa spune încă şi astăzi *dom nov*, « casa este nouă » sau *on u tebe*, « el este la tine »: Faptul sugerează în ce măsură analiza lui *iubesc* în *sunt iubind*, în care s-a complăcut multă vreme gramatica zisă logică, este artificială, este departe de realitate. Fraza nominală şi fraza verbală diferă ca natură şi este la fel de inutil să vrei să le reduci una la alta, pe cît ar fi să vrei să reduci numele la verb şi invers.) Pasajele acestea sunt luate dintr-un articol scris în 1920. Dar ceea ce este esenţial în ele se găseşte deja într-un articol din 1906, publicat în "Mémoires de la Société de Linguistique", 14 (1906-1908), şi intitulat *La phrase nominale en indo-européen*, unde Meillet făcea, pentru prima oară, distincţia între fraza nominală şi cea verbală: "La phrase verbale énonce un acte ou un état: lat. *it, iacet*, etc., la phrase nominale implique simplement qu'une qualité, une manière d'être est affirmée de quelque chose: *Pierre [est] savant, Pierre [est] dans la maison*. Dans la mesure où un verbe figure dans la phrase nominale, il y est un outil grammatical totalement dénué de sens réel qui lui soit propre". (Fraza verbală enunţă un act sau o stare: lat. *it, iacet*, etc., fraza nominală implică pur şi simplu că o calitate, un fel de a fi, este afirmat despre ceva: *Pierre [este] învăţat, Pierre [este] în casă*. În măsura în care în fraza nominală figurează un verb, el este aici un instrument gramatical întrutotul golit de sensul real care îi este propriu.) Astfel se explică, după autor, faptul că, în unele limbi (cele semitice şi unele limbi indo-europene), verbul *a fi* nu apare în frazele nominale, cel puţin la prezent. În cazurile acestea, Meillet vorbeşte de un tip nominal pur. Definiţia pe care o va da Meillet frazei va urmări aceeaşi autonomie faţă de logică şi psihologie. Se spune în *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, ed. a VII-a, Paris, 1934, p.355 (dar, din Drăganu, *Istoria sintaxei*, p.180, aflu că şi în ed. a II-a, 1908, p.320): "Au point de vue linguistique, et abstraction faite de toute considération de logique ou de psychologie, la phrase peut être définie: un ensemble d'articulations liées entre elles par des rapports grammaticaux et qui, ne

Scanned with OKEN Scanner

dépendant grammaticalement d'aucun autre ensemble, se suffisent à elles-mêmes". (Din punct de vedere lingvistic şi făcînd abstracţie de orice consideraţie logică sau psihologică, fraza poate fi definită: un ansamblu de articulaţii legate între ele prin raporturi gramaticale şi care, nedepinzînd gramatical de nici un alt ansamblu, îşi sunt suficiente lor înşile.) Meillet a definit însă fraza şi altfel (*Linguistique historique et linguistique générale*, p. 133-134): "Une phrase consiste essentiellement en une affirmation; elle comprend au besoin un sujet, c'est-à-dire un mot qui indique de qui ou de quoi quelque chose est affirmé, et est normalement un prédicat, c'est-à-dire un mot qui indique ce qui est affirmé. Le sujet peut n'être pas exprimé, s'il est connu des interlocuteurs; c'est ce qui arrive à l'impératif, forme qui, par définition, s'adresse à un interlocuteur: *viens, venez* n'ont pas besoin du sujet; ce n'est que si l'interlocuteur n'est pas assez désigné par la situation qu'on prévient la personne interpellée: *viens, Pierre*.... Sauf les cas de ce genre, une phrase se compose essentiellement d'un sujet et d'un prédicat...". (O frază constă în mod esenţial într-o afirmaţie; ea cuprinde la nevoie un subiect, adică un cuvînt care indică despre cine sau despre ce este afirmat ceva şi, normal, un predicat, adică un cuvînt care indică ceea ce este afirmat. Subiectul poate să nu fie exprimat dacă este cunoscut de către interlocutori; aşa se întîmplă la imperativ, formă care, prin definiţie, se adresează unui interlocutor: *vino,veniţi* nu au nevoie de subiect; numai dacă interlocutorul nu este suficient desemnat prin situaţie, persoana interpelată este prevenită: *Vino, Pierre*... Cu excepţia cazurilor de genul acesta, o frază se compune esenţialmente dintr-un subiect şi un predicat...)

Precum se vede, nimic din logicismul şi psihologismul lingvistic, decît doar distincţia între subiect şi predicat. Pentru a-i reuşi aceasta, Meillet a trebuit: 1) să considere limbajul nu ca expresia unor fapte de gîndire sau sufleteşti, ci ca expresia realităţii care se oglindeşte în acele fapte de gîndire sau sufleteşti (astfel, cînd autorul stabileşte înţelesul numelui şi verbului, el vorbeşte nu de reprezentări, ci de lucruri şi procese. Asemănarea dintre definiţia pe care a dat-o el frazei în *Introduction* şi aceea a lui Delbrück, din *Vergl. Syntax*, I, să nu înşele: însăşi acea definiţie a lui Delbrück nu era specific psihologistă, căci unitatea nu este specifică numai frazei, ci şi judecăţii; 2) să considere limbajul ca sistem şi să admită că acest sistem determină evoluţia limbii; 3) să admită că structura unei limbi şi evoluţia ei se explică prin structura şi evoluţia societăţii. Dar trebuie să spunem că, dacă primul procedeu a fost creator (să se vadă definiţia numelui şi verbului şi a frazei nominale şi verbale), celelalte două nu numai că n-au dus la nici un rezultat, dar au rămas numai nişte afirmaţii teoretice, fără exemplificare prin fapte: niciodată n-a arătat Meillet cum sistemul lingvistic sau schimbarea

Scanned with OKEN Scanner

structurii sociale face să se realizeze într-o limbă oarecare o anumită lege generală a evoluției limbajului, cum adică face să se nască un aspect lingvistic particular. Voi spune însă că a explica prin sistem este a explica prin analogie, contaminație, etc., căci doar analogia ia ca model un fapt din sistem, contaminația împreunează două fapte din sistem. Explicările prin sistem sunt, deci, mai vechi decît a crezut Meillet și greșit a opus el analogiei explicarea prin sistem.

§ 36. Concepția lui Meillet despre nume și verb, despre fraza nominală și cea verbală și concepția că limba este un sistem, că este în legătură cu structura societății și că nu este un reflex al gîndirii, au fost acceptate și de Vendryès, *Le langage*, Paris, 1921, p.2-3 și 127-131, și în alte lucrări. Acest învățat a făcut unele precizări pe care se pare că nu le întîlnim la Meillet. El scrie, în *Le langage*, p. 133: "Le désaccord entre la grammaire et la logique consiste en ce que les catégories grammaticales et les catégories logiques se recouvrent très rarement; presque jamais, le nombre des unes et des autres ne coincide. Quand on essaie de mettre de l'ordre dans les faits grammaticaux en les classant d'après la logique, on est conduit à faire une répartition arbitraire: tantôt on rangera en des catégories logiques distinctes des faits qui ont le même aspect grammatical (ce qui est faire violence à la langue), tantôt on laissera grouper sous la même catégorie grammaticale des faits qui n'ont, logiquement, rien de commun (ce qui est faire violence à la raison). Le plus simple est donc de choisir entre les deux ordres de classement. Cela justifie les grammairiens, dont la nomenclature, arbitraire et souvent illogique, a cependant une valeur grammaticale. La seule chose qu'il faille exiger d'eux, c'est du moins que leurs classifications, où la logique est sacrifiée, répondent aux conditions grammaticales de la langue qu'ils étudient"; p. 134: "C'est l'affaire des logiciens de définir les catégories logiques, de décider si derrière la bigarure des catégories grammaticales, il y a des catégories logiques qui vaillent pour toutes les langues et soient imposées à toutes, par la structure du cerveau humain… Cette conception d'un esprit humain, aux lois immuables, identiques sous toutes les latitudes, … paraît, aujourd'hui, discutable. Toutefois, quelles que soient les différences des habitudes mentales chez les différents peuples, l'existence de certains traits fondamentaux n'est pas niable. Il y a une logique humaine et les grandes catégories se retrouvent chez tous les hommes qui pensent. Elles sont, naturellement, à la base des catégories grammaticales". (Dezacordul între gramatică și logică constă în foarte rara suprapunere a categoriilor gramaticale și a celor logice; aproape niciodată numărul unora nu coincide cu numărul celorlalte. Cînd se încearcă punerea în ordine a faptelor gramaticale prin clasarea lor conform logicii, se ajunge la o repartiție arbitrară: uneori se vor plasa în

Scanned with OKEN Scanner

categorii logice distincte fapte care au acelaşi aspect gramatical (ceea ce înseamnă a forţa limba), alteori se vor grupa sub aceeaşi categorie gramaticală fapte care nu au nimic în comun din punct de vedere logic (ceea ce înseamnă a forţa raţiunea). Cel mai simplu este deci să alegi între cele două feluri de categorizare. Se justifică astfel poziţia gramaticilor, a căror terminologie, arbitrară şi adesea ilogică, are totuşi o valoare gramaticală. Singurul lucru care trebuie cerut acestora este ca cel puţin clasificările lor, în care logica este sacrificată, să răspundă condiţiilor gramaticale ale limbii pe care o studiază. ...; Este problema logicienilor să definească categoriile logice, să decidă dacă dincolo de mozaicul categoriilor gramaticale există categorii logice care să fie valabile pentru toate limbile şi să fie impuse tuturor prin structura creierului uman... Această concepţie a unui spirit uman cu legi imuabile, identic sub toate latitudinile,... pare astăzi discutabilă. Totuşi, oricare ar fi diferenţele de obişnuinţe mentale la diferite popoare, existenţa anumitor trăsături fundamentale nu poate fi negată. Există o logică umană şi marile categorii logice se regăsesc la toţi oamenii care gîndesc. Ele sunt în mod natural la baza categoriilor gramaticale.)

La Vendryès, se simte, însă, influenţa psihologismului lingvistic. Felul cum defineşte el fraza - p. 82: "La forme sous laquelle l'image verbale s'exprime et se perçoit au moyen des sons" (forma sub care imaginea verbală se exprimă şi se percepe prin intermediul sunetelor) - dar imaginea verbală este cam totuna cu reprezentarea complexă - şi felul cum concepe el "actul mental" pe care-l presupune fraza - p. 86: "une opération d'analyse, lorsque, la représentation étant donnée, l'esprit y distingue un certain nombre d'éléments entre lesquels il établit un rapport..., et ensuite, une opération de synthèse, lorsque ces différents éléments, reconnus et analysés par l'esprit, sont de nouveau combinés par lui, pour constituer l'image verbale" (o operaţie de analiză atunci cînd, reprezentarea fiind dată, spiritul distinge în ea un anumit număr de elemente între care stabileşte un raport..., şi apoi o operaţie de sinteză, atunci cînd aceste diferite elemente, recunoscute şi analizate de spirit, sunt din nou combinate de către el pentru a constitui imaginea verbală) - o dovedesc clar. De altfel, cu această ocazie, era citată una din lucrările lui Finck. Că, în ceea ce priveşte definiţia frazei, la Vendryès "apar şi tendinţe psihologice", a remarcat şi Seidel, *op.cit.*, p.40, fără însă să arate anume ce.

§ 37. Cu vremea, s-a produs, în concepţiile lui Meillet, o schimbare care trebuia considerată ca o apropiere de psihologism. Întrucît ea consta în reluarea – nemărturisită, pentru că asta era uşor de înţeles - a unor teorii ale lui Bally, trebuie să admitem că ea a avut loc sub influenţa acestui învăţat. Meillet nu va mai considera acum limbajul ca exprimînd numai realitatea exterioară individului vorbitor, ci şi stările sufleteşti ale

Scanned with OKEN Scanner

acestuia şi va admite că situaţia din momentul vorbirii şi contextul suplinesc, cîteodată, subiectul frazei. Prima din aceste idei pare să fi apărut întîi la Vendryès, a cărui carte, *Le langage*, exista deja în manuscris la 1914 şi a fost cunoscută, în această formă, de Meillet. De aceea, vom începe cu un pasaj din lucrarea lui Vendryès, *Le langage*, p. 162: "Nous n'avons tenu compte jusqu'ici que de la façon dont les idées sont formulées logiquement, c'est-à-dire que nous n'avons étudié le langage que comme un outil intellectuel. Mais on ne parle pas seulement pour formuler des idées. On parle aussi pour agir sur ses semblables et pour exprimer sa propre sensibilité. C'est-à-dire, qu'en prenant comme base, suivant l'enseignement de l'école, la triple distinction de l'intelligence, de la volonté et de la sensibilité, il y a lieu de distinguer du langage logique, le langage actif et le langage affectif [apariţia termenului *logic* să nu înşele; nu este vorba de o redare perfectă, prin limbaj, a categoriilor logice, ci de o exprimare a lor prin limbaj, astfel cum poate limbajul]. Le langage actif n'a guère été étudié jusqu'ici. Il a, pourtant, son importance, qui apparaît clairement lorsqu'on essaie de se figurer la genèse du langage humain... En outre, au cours de l'histoire, il se présente avec des lois propres: grammaticalement, son domaine est celui de l'impératif dans le verbe et du vocatif dans le nom, qui ont, chacun, dans leur catégorie respective, des formes et des emplois spéciaux. Lorsque nous avons précédemment réuni, sous un même concept, un verbe comme *tais-toi*, un nom comme *silence* et une interjection comme *chut!*, cette confusion n'était possible que parce qu'il s'agissait du langage actif, où les notions distinctes de verbe et de nom s'effacent. Bien que le langage actif s'alimente fréquemment du langage logique auquel il emprunte des expressions grammaticales toutes faites, il mérite cependant d'en être distingué; car il a un rôle propre, dispose d'instruments spéciaux. Mais son étude reste à faire". (Nu am ţinut seama, pînă aici, decît de felul în care ideile sunt formulate logic, adică nu am studiat limbajul decît ca pe un instrument intelectual. Dar nu vorbim doar pentru a formula idei. Vorbim şi pentru a acţiona asupra semenilor şi pentru a exprima propria sensibilitate. Adică, luînd ca bază, conform unui precept şcolăresc, tripla distincţie între inteligenţă, voinţă şi sensibilitate, se poate face o diferenţiere între limbaj logic, limbaj activ şi limbaj afectiv (...). Limbajul activ nu a fost deloc studiat pînă acum. Totuşi el are importanţa sa, care apare clar atunci cînd încercăm să ne imaginăm geneza limbajului uman... Între altele, în cursul istoriei, el se prezintă cu legi proprii: din punct de vedere gramatical, domeniul său este cel al imperativului la verb şi al vocativului la nume, care au, fiecare în categoria lor respectivă forme şi utilizări speciale. Atunci cînd, mai sus, am reunit sub un acelaşi concept un verb ca *taci*, un nume ca *linişte* şi o interjecţie ca *chut*, această

Scanned with OKEN Scanner

confuzie nu era posibilă decît pentru că era vorba de limbajul activ, în care noţiunile distincte de verb şi de nume se şterg. Chiar dacă limbajul activ se alimentează frecvent din limbajul logic de la care împrumută expresii gramaticale prefabricate, el merită totuşi să fie distins de acesta; căci are un rol propriu şi dispune de instrumente speciale. Studiul său rămîne încă de făcut.)

Astfel, în *Linguistique historique et linguistique générale*, II (volum publicat de elevii lui Meillet), Paris, 1936, într-un articol din 1921, p.1: "A chaque notion est attaché un ensemble phonique, appelé mot, donnant corps à cette notion dans la pensée du sujet et qui éveille la même notion ou une notion semblable chez son interlocuteur. Si grand donc que soit dans le langage humain le rôle des éléments *affectifs* et des éléments *actifs*, l'essentiel y est l'élément *intellectuel*, et c'est à l'aide d'éléments intellectuels que s'expriment les sentiments, les appels, les commandements"; p.2: "Pour qu'il y ait phrase, il faut et il suffit que quelque chose soit énoncé; ce peut être un fait particulier ou une vérité générale que l'on indique, un sentiment qu'on exprime, un ordre qu'on formule. On peut convenir d'appeler "prédicats" ce qui est ainsi énoncé. Mais il faut retenir que la phrase ainsi définie diffère des "propositions" de la logique formelle, [prin "propozitie" autorul înţelege deci "judecata"] et, par suite, le terme de "prédicat" n'est pas ambigu. Les conditions où se trouvent les interlocuteurs suffisent souvent à indiquer à quoi s'applique le "prédicat". La phrase à terme unique est chose normale, et c'est sans doute de là qu'est parti le langage". (Fiecărei noţiuni îi este ataşat un ansamblu fonic, numit cuvînt, care conturează această noţiune în gîndirea subiectului şi care trezeşte aceeaşi noţiune sau o noţiune asemănătoare la interlocutorul său. Oricît de mare ar fi, aşadar, în limbajul uman rolul elementelor *afective* şi al elementelor *active*, esenţial este aici elementul *intelectual*, şi tocmai cu ajutorul elementelor intelectuale se exprimă sentimentele, chemările, comenzile...; pentru ca să existe o frază, trebuie şi este suficient ca ceva să fie enunţat; poate fi vorba despre un fapt particular sau despre un adevăr general care este indicat, un sentiment care este exprimat, un ordin care este formulat. Putem conveni să numim *predicat* ceea ce este astfel enunţat. Dar trebuie să reţinem că fraza astfel definită diferă de « propoziţiile » din logica formală, (...) şi, ca urmare, termenul de *predicat* nu este ambiguu. Condiţiile în care se află interlocutorii sunt suficiente adesea pentru a indica la ce se aplică predicatul. Fraza cu termen unic este un lucru normal şi fără îndoială că de aici a şi plecat limbajul.) După aceea, arată că fraza cu un singur element exprimă o constatare care trezeşte un sentiment puternic (*le feu!*- foc !), o întrebare asupra unei astfel de constatări (*le feu?*- foc ?), o chemare (*Pierre! Maman!*-Pierre ! Mamă !), o poruncă (*en avant!,*

Scanned with OKEN Scanner

silence!-Înainte !, Liniște !), o apreciere (*bien! Dommage! Facheux! Mille regrets!*- bine !, Păcat !, Supărător !, Regrete profunde !). Răspunsurile ca *certes, sans doute, peut-être, oui, non* (desigur, fără îndoială, poate, da, nu) erau considerate (p. 3-4) deasemenea ca fraze cu un singur termen. La p. 4, menține definițiile date de dînsul mai înainte verbului și frazei verbale, dar modifică în sens psihologist pe cele date de el mai înainte numelui și frazei nominale: "le nom... sert à exprimer des notions" (numele servește la exprimarea noțiunilor); iar fraza nominală "sert à énoncer une notion" (servește la enunțarea unei noțiuni). Este de spus că, menținînd vechile definiții date verbului și frazei verbale, el n-a păşit total pe planul psihologist sau logicist, şi că este în contradicție cu ce spusese la p.1, unde fiecare cuvînt (şi, deci, şi verbul) era considerat ca fiind asociat unei noțiuni. Cu această ocazie, să mai adaogăm că este greşit să consideri cuvîntul numai ca un "ansamblu (întreg) fonic", el cuprinzînd şi noțiunea asociată întregului fonic; din faptul că, la p.4, considera *le feu!, silence!, facheux!* ca fraze nominale, rezultă că, după el, clasificarea frazelor în nominale şi verbale se întîlneşte şi la limbajul activ. Eu admit că şi la limbajul activ se pot distinge fraze nominale şi fraze verbale, dar cred că frazele cu un singur termen citate acolo nu sunt, la drept vorbind, nominale, ci verbale: *Le feu!* înseamnă: *A izbucnit focul la o casă din cartierul în care strig* sau *A izbucnit focul la casa în care locuiesc* sau *Casa mea a luat foc. Silence!* înseamnă *Faceți tăcere!* sau *Să fie tăcere!* O frază activă nominală ar fi următoarea: *Fii înțelept!* În orice caz, Meillet admite că şi la limbajul activ se poate face distincția între fraza nominală şi cea verbală şi pare deci a admite, împotriva lui Vendryès, şi pe bună dreptate, că şi în limbajul activ se poate face distincția între nume şi verb. La p.5, se spune că imperativul "est le type même de la phrase verbale à terme unique" (este tipul însuşi al frazei verbale cu termen unic); "Que la phrase soit nominale ou verbale, il arrive souvent dans la langue parlée, bien souvent encore dans la langue écrite, que ce sur quoi porte le prédicat ne soit pas assez indiqué par les circonstances ou par le contexte. Alors il est utile ou nécessaire d'énoncer ce à quoi s'applique le prédicat; c'est ce que l'on nomme le "sujet". Le "sujet" n'est pas un élément constant de la phrase; mais il en est l'élément fréquent. Par sa nature même, le "sujet" est nécessairement un nom. On obtient ainsi la phrase à deux termes... Dans beaucoup de langues, la phrase nominale ne comprend aucun élément verbal... Mais il arrive aussi... que, pour relier le sujet et le prédicat de la phrase nominale, on ajoute un verbe "être" qui n'a aucun sens par lui-même et qui sert seulement à la construction de la phrase...". (Fie că fraza este nominală sau verbală, se întîmplă adesea în limba vorbită, şi mai des încă în limba scrisă, ca predicatul să se refere la ceva ce nu este suficient indicat prin circumstanțe sau context. Atunci este util

Scanned with OKEN Scanner

sau necesar să se enunțe la ce anume se aplică predicatul; este ceea ce se numeşte *subiect. Subiectul* nu este un element constant al frazei; dar este un element frecvent al acesteia. Prin chiar natura sa, *subiectul* este necesarmente un nume. Obținem astfel fraza cu doi termeni... În multe limbi, fraza nominală nu cuprinde nici un element verbal... Dar se întîmplă deasemenea... ca, pentru a lega subiectul şi predicatul frazei nominale, să se adaoge un verb, *a fi,* care nu are nici un sens prin el însuşi şi care serveşte doar la construirea frazei ... .) În aceste pasaje, se constată ideea, greşită, după părerea mea, că subiectul nu este un element necesar al frazei. Pentru Meillet, fraza cu un singur termen este fraza numai cu predicat. Fraza cu un singur termen pe care o are în vedere Meillet nu se identifică, deci, cu fraza dintr-un cuvînt despre care vorbea Delbrück: învățatul german nu se gîndea de loc la fraze ca cele discutate de Meillet, care, desigur, nu i-ar fi apărut cu un singur termen, ci eliptice. Meillet aproape că vrea să elimine elipsa subiectului din ştiința limbii, ceea ce nu mi se pare îndreptățit. Dintre exemplele date de Meillet, numai negația şi afirmația ar fi din altă categorie, la ele neputînd fi vorba de elipsă.

§ 38. Totuşi, acest psihologism al său nu l-a dus la părăsirea concepției sale inițiale. A fost numai o accepție a unor elemente psihologice, nu o renunțare la vechiul punct de vedere. Aceasta rezultă chiar din recenzia pe care, în "Bulletin de la Société de Linguistique de Paris", 32 (1931), fasc.3, Meillet a făcut-o cărții *Was ist ein Satz?,* Prag, 1931, a lui Ries (în această recenzie, apar şi unele idei noi cu privire la frază). Se spune, la p. 17: "Les définitions qui ont été données de la phrase sont énumérées, par ordre alphabétique des auteurs, p. 208-224 du livre. Il y en a plus de cent cinquante. Mais elles ne sont pas aussi diverses qu'elles semblent au premier abord. Si, comme le fait remarquer l'auteur, avec raison, on se place, pour définir cette notion essentielle de la linguistique, au point de vue du linguiste, on laisse tomber toutes les définitions dont le caractère est logique – la phrase est autre chose que la proposition – (= judecata; desigur însă că Meillet socoate că propoziționea, ca parte a frazei, este judecata transpusă pe plan lingvistic) ou psychologique – la phrase n'est pas une pensée mais un moyen d'expression – on revient nécessairement aux deux traits essentiels que résume M. Ries dans sa propre définition, p. 18: "Les deux traits qui caractérisent la phrase sont: 1° l'unité; M. Ries parle de *kleinste Redeeinheit*, comme Brugmann parlait de *ein sich zusammenhangendes und abgeschlossenes ganzes*. Il me reproche d'avoir fait intervenir, dans ma définition, l'idée que la phrase se suffit à elle-même. Mais c'est spécifier, plus nettement que par *kleinste Redeeinheit*, le fait que l'ensemble de la phrase est complet et ne laisse attendre aucun élément qui n'y figure. Si j'ai employé le mot *articulation* et non le mot *discours*,

Scanned with OKEN Scanner

c'est que l'articulation, réelle dans le langage parlé, imaginée dans le langage intérieur, est la seule réalité positive avec laquelle opère le linguiste. Le terme de *discours* dit, au fond, la même chose, mais de manière moins précise, moins concrète. L'observation de M. Ries, p. 11, que le sujet de la phrase se suffit à lui-même, ne vaut pas: tout sujet fait attendre un prédicat; il ne se suffit donc pas. 2° le fait que la phrase énonce quelque chose. M. Ries a eu raison d'insister sur ce trait. Mais en le faisant intervenir dans sa définition, il y introduit un element qui n'a rien de linguistique, le *Verhaltnis zur Wirklichkeit*. Par la même, sa definition ne satisfait pas. Ce qui est essentiel c'est que, à la différence du *mot*, qui est simplement associé à une notion, la phrase a pour objet de communiquer quelque chose. Il résulte de là – et c'est essentiel- que la phrase n'est pas un élément constitutif de la *langue*; elle n'est jamais qu'un phénomène transitoire; elle n'existe que dans la *parole*, pour employer la terminologie de F. de Saussure ». (Definițiile care au fost date frazei sunt enumerate, în ordinea alfabetică a autorilor, p. 208-224 ale cărții. Există mai mult de o sută cincizeci, dar nu sunt atît de diferite cum apar la prima vedere. Dacă, așa cum, pe drept cuvînt remarcă autorul, adoptăm, pentru definirea acestei noțiuni esențiale a lingvisticii, punctul de vedere al lingvistului, lăsăm deoparte toate definițiile cu caracter logic – fraza este altceva decît propoziția – sau psihologic – fraza nu este o gîndire ci un mijloc de expresie – revenim necesarmente la cele două trăsături esențiale pe care le rezumă Dl. Ries în definiția sa. (...) Cele două trăsături care caracterizează fraza sunt: 1. unitatea; Dl. Ries vorbeşte de *cea mai mică unitate a vorbirii*, aşa cum Brugmann vorbea de *o unitate autonomă*. Îmi reproşează că am făcut să intervină, în definiția mea, ideea că fraza îşi este suficientă sieşi. Doar că aceasta înseamnă a specifica, mai clar decît prin *cea mai mică unitate a vorbirii*, faptul că ansamblul frazei este complet şi nu reclamă nici un element care nu figurează în ea. Dacă am folosit cuvîntul *articulație*, şi nu pe cel de *discurs*, înseamnă că articulația, reală în limbajul vorbit, imaginată în limbajul interior, este singura realitate pozitivă cu care operează lingvistul. Termenul *discurs* spune în fond acelaşi lucru, doar că în mod mai puțin precis, mai puțin concret. Observația D-lui Ries, p. 11, după care subiectul frazei îşi este suficient lui-însuşi, nu este valabilă: orice subiect reclamă un predicat; nu îşi este aşadar suficient. 2. Faptul că fraza enunță ceva. D. Ries a avut dreptate să insiste asupra acestei trăsături. Doar că, făcînd-o să intervină în definiția sa, el nu rezolvă ceea ce este esențial, anume că, spre deosebire de *cuvînt*, care este pur şi simplu asociat unei noțiuni, fraza are ca obiect comunicarea a ceva. Rezultă de aici – şi acest lucu este esențial – că fraza nu este un element constitutiv al *limbii*; ea nu este decît un fenomen tranzitoriu; nu există decît în *vorbire*, pentru a întrebuința

Scanned with OKEN Scanner

terminologia lui F. de Saussure.) Ceea ce aduce nou acest pasaj este definiția frazei ca o comunicare a ceva și considerarea frazei ca un element al vorbirii, nu al limbii [termenii aceştia vor fi definiți în paragraful unde va fi vorba de F. de Saussure. Însăşi ideea că fraza este un element al vorbirii a fost luată de la acelaşi învățat]. Am, însă, de făcut o obiecție celor spuse de Meillet: cred, anume, că, în fond, "comunicarea a ceva" este identică cu "raportarea la realitate" (cea exterioară nouă sau cea sufletească, a vorbitorului) despre care vorbea Ries.

§ 39. Dar, cu cele spuse mai sus, n-am epuizat manifestările sociologismului şcolii lingvistice franceze. Sub influența sociologului Lucien L é v y – B r ü h l, elev al lui Durkheim, care distingea între o mentalitate primitivă şi una a omului modern, şi a studiat-o deaproape pe cea dintîi, Meillet a explicat – şi, cîteodată, cu succes – unele stări lingvistice prin mentalitatea popoarelor la care s-au găsit acele stări de limbă. Faptul, de exemplu, că, în unele limbi indo-europene şi în limba de origine, pentru *apă* şi *foc* există, alături de un nume neutru, şi unul feminin, a fost explicat de Meillet prin mentalitatea primitivă, şi anume, prin concepția religioasă a indo-europenilor care, alături de *apa* şi *focul* ca obiecte, distingeau şi *apa* şi *focul* ca divinități.

[*Legile generale ale evoluției limbajului. Ferdinand de Saussure*]

O altă caracteristică a şcolii lingvistice din Paris este încercarea – care n-a fost dusă întotdeauna pînă la capăt – de a stabili legile generale ale evoluției limbajului, adică legile de evoluție ale limbajului, valabile pentru toate timpurile şi toate limbile. Cele dintîi legi generale ale evoluției limbajului au fost stabilite de Grammont, care s-a limitat, însă, la domeniul fonetic. Meillet a extins această preocupare şi la domeniul morfologic şi sintactic şi a numit *lingvistică generală* ştiința care s-ar ocupa cu astfel de legi. Alături de lingvistica istorică, el voia deci crearea unei lingvistici generale care, după părerea sa, încă nu exista. Aşa se şi explică titlul volumului său, *Linguistique historique et linguistique générale*, în care mai multe articole sunt consacrate acestei chestiuni[16]. Aşadar, Meillet concepea lingvistica generală altfel decît ca pe o teorie

[16] Trebuie să spunem că preocuparea lui Meillet de a crea o lingvistică generală a prevalat la el asupra celorlalte preocupări, precum aceea de a crea o lingvistică autonomă față de psihologie sau de a aplica sociologia în lingvistică. Aşa se şi face că noi, căutînd, în paragrafele anterioare, să expunem părerile lui Meillet în ceea ce priveşte autonomia limbii sau considerarea ei ca fapt social, n-am putut evita, acolo, introducerea noțiunii de *lege generală*. Dar cred că tendințele lui Meillet, discutate în paragrafele anterioare, meritau să fie tratate separat de aceasta discutată aici, chiar dacă autorul nu a făcut asta întotdeauna.

Scanned with OKEN Scanner

generală despre limbaj, cum era aceea creată de Humboldt. Deosebirea consta în faptul că Humboldt şi cei care l-au urmat stabileau principiile evoluţiei limbilor, ca, de exemplu: schimbarea sunetelor, analogia, etc., pe cînd Meillet voia stabilirea legilor de evoluţie ale limbilor, adică stabilirea legilor după care se produc manifestările unui principiu. Pentru a fi mai clari, să dăm un exemplu. Se poate face constatarea generală că, atunci cînd o limbă dispune de două forme temporale cu exact acelaşi înţeles, cea mai complicată ca semn dispare sau tinde să dispară. Aceasta ar fi stabilirea unui principiu. Dar se poate face şi constatarea că perfectul simplu, care are exact acelaşi înţeles – cel puţin în unele limbi – cu perfectul compus, avînd o formă mai complicată decît acesta, tinde să dispară şi dispare în unele limbi. Şi Meillet chiar crede că astfel stau lucrurile (*Linguistique historique et linguistique générale*, I, p. 155). Aceasta ar fi stabilirea legii generale. Trebuie să spunem că Meillet n-a arătat deosebirile care există între lingvistica generală, postulată de el, şi cea existentă pînă la dînsul. Aceste deosebiri le-am stabilit noi. Şi mai este de spus că, în fond, şcoala lingvistică a lui Meillet, formulînd acest program, relua o idee care se găseşte şi la Grimm şi Humboldt: aceea că limbajul are legile sale de evoluţie. În domeniul legilor fonetice, Meillet recunoştea un înaintaş în Schleicher (*Introduction*, ed. a VII-a, p. 464).

Aceste legi generale ale evoluţiei limbilor, pe care Meillet le considera ca manifestarea unor tendinţe generale, erau explicate de el prin fapte general omeneşti, deci prin anatomie, fiziologie şi psihologie (vezi *Linguistique historique et linguistique générale*, p. 15 şi 59-60 – "legea dată de noi mai sus era explicată prin aceea că forma mai simplă este mai uşor de ţinut minte"). Şi, precum s-a văzut mai sus, realizarea unei legi generale într-o limbă, într-un anumit moment, nu se poate explica, după autor, decît prin condiţiile speciale ale timpului şi locului (vezi şi p. 17 şi 59-60, *op.cit.*). Dar repet ce am spus la paragraful citat, că această afirmaţie a lui Meillet n-a găsit la el nici o aplicaţiune, aşa că rămîne numai o afirmaţie.

Teoria legilor generale ale limbajului uman a avut ca urmare o perfecţionare a metodei comparative: limbile surori pot avea şi, de fapt, au, de multe ori, o dezvoltare paralelă sau convergentă. În asemenea cazuri, comparatistul este deci ispitit să considere ca aparţinînd limbii primitive ceea ce este rezultatul unei evoluţii paralele. Meillet a insistat asupra dificultăţilor pe care le întîmpina, în acest caz, comparaţia dar a dat şi mijlocul de a le învinge: stabilirea legilor generale ale evoluţiei limbilor.

§ 40. În timp ce Meillet crea doctrina pe care am expus-o mai sus, fostul său profesor, Saussure, acum la Geneva, era dus în meditaţiile sale asupra limbii, la rezultate tot atît de importante, care au fost expuse la Universitatea din Geneva, dar care vor fi cunoscute de lumea ştiinţifică

Scanned with OKEN Scanner

numai după moartea sa (1913), cînd elevii săi genevezi, Charles Bally şi Albert Séchehaye, le vor face cunoscute, după cîteva note ale profesorului şi după notele de curs ale unor studenţi, sub titlul *Cours de linguistique générale*, Geneva, 1916 (ed. a II-a, Paris, 1922).

Ferdinand de Saussure nu s-a împotrivit psihologismului lingvistic, cum a făcut-o adesea Meillet. Mai mult chiar, dacă Saussure vorbeşte de o sociologie, el preferă, în loc, expresia *psihologie socială* sau *colectivă* (vezi, de exemplu, p. 21, *op.cit.*). Aceasta se explică, desigur, prin influenţa pe care sociologul francez Tarde a exercitat-o asupra sa. Dar concepţia sa despre limbaj rămîne, în fond, aceea a lui Durkheim: limba este definită ca fapt social, deci ca o realitate colectivă, existentă în conştiinţa colectivă. Ea se schimbă sub impulsul "forţelor sociale" (p. 113, *op.cit.*). Ea este "un produs al spiritului colectiv al grupurilor lingvistice" (p. 19, *op.cit.*), ea este chiar o instituţie[II]. Şi, întocmai ca şi Meillet, Saussure n-a arătat cum forţele sociale schimbă limba. E drept, alături de limbă, Saussure a distins şi o altă realitate lingvistică, *vorbirea*, pe care n-o considera colectivă, ci individuală, şi anume, ca realizarea în act a limbii, care e numai norma de vorbire din conştiinţa noastră. Dar Saussure spunea totuşi că lingvistica trebuie să aibă în vedere numai limba.

Făcînd distincţia între limbă şi vorbire, Saussure va fi dus la concluzia că *fraza este un element al vorbirii*, nu al limbii (vezi p. 172, *op.cit.*). Admiţînd că numai limba este de domeniul lingvisticii, el nu va mai putea admite că fraza este "unitatea lingvistică". Saussure nu s-a împotrivit nici logicismului lingvistic. Aceasta rezultă de la p. 186, *op.cit.*, pasaj citat de noi mai sus.

§ 41. Dar mai interesante decît aceste atitudini sunt, la Saussure, altele.

Ideea că limba este un sistem, pe care Saussure o transmisese pe cînd era profesor la Paris, lui Meillet, nu rămîne, la cel dintîi, o simplă afirmaţie, cum am spus că stă, în realitate, lucrul cu Meillet. Din această idee, învăţatul genevez va scoate concluzii nebănuite de fostul său elev. Chiar noţiunea de *sistem* capătă, la dînsul, o mai mare dezvoltare.

[II] Sub aspectul acestei interpretări a lui Saussure, G.Ivănescu se întîlneşte, peste ani, cu R. Vion, 1992, *La communication verbale. Analyse des interactions*, Hachette, Paris, care identifică, în cadrul teoriei reflexului, o versiune « mai socială » a invariabilităţii concepţiei clasice asupra subiectului, datorată lui Durkheim: faptele sociale şi subiecţii care li se conformează nu sunt asemenea decît pentru o comunitate dată. Este, după Vion, şi concepţia saussuriană asupra limbii. Autorul selectează următoarele citate probatorii pentru similitudine: Durkheim: « Un fenomen nu poate fi colectiv decît dacă este comun tuturor membrilor societăţii. El există în fiecare parte pentru că există în tot »; Saussure: « ...sub forma unor amprente depuse în fiecare creier, oarecum ca într-un dicţionar ... înafara voinţei depozitarilor ».

Scanned with OKEN Scanner

Astfel, după el (p. 106, *op.cit.*), limba este un sistem de semne arbitrare (adică, de semne convenționale, sau, mai exact – vezi p. 109, *op.cit.* – nemotivate). Cînd Saussure spune asta, el nu se referă numai la ceea ce înțelegem noi prin semn – vezi § 10 – ci și la alte înțelesuri, căci prin semn el înțelege semnul fonetic + înțelesul. Dar, pentru noi, care înțelegem prin semn numai semnul fonetic, limba nu poate fi definită cu termenii lui Saussure. Pe de altă parte, caracterul arbitrar, convențional sau nemotivat nu poate exista decît la semnul fonetic, nu și la înțeles, la care problema dacă e *arbitrar, convențional* sau *nemotivat* nu se pune[17]. Cum însă, caracterul arbitrar sau nearbitrar al elementelor sistemului nu importă în definiție, pentru noi, definiția lui Saussure ar trebui transformată astfel: *limba este un sistem de înțelesuri asociat unui sistem de semne*. Saussure mai definește limba și ca un *sistem de valori* (p. 115-116, *op.cit.*), adică "un sistem de echivalențe între lucruri de ordin diferit": un semnificat și un semnificant (după terminologia noastră, "înțeles" și "semn"). În intenția lui Saussure, ideea că limba este un sistem era o opoziție la ideea că limba este un organism (p. 19, *op.cit.*): un organism se dezvoltă prin el însuși, pe cînd un sistem este întotdeauna un produs, e deci în funcție de altceva (în funcție de ceea ce am văzut mai sus). Din faptul că limba este un sistem, rezultă, pentru el, că lingvistica trebuie să urmărească două lucruri: 1. de a descrie sistemul dintr-un anumit moment al unei limbi și 2. de a arăta evoluția lui în timp. Această concluzie o scoate Saussure însă și din faptul că sistemul în discuție este unul de valori (p. 115, *op. cit.*). Arătînd că cele două procedări se impun și mai mult în cazul limbii, el continua (p. 116-117, *op. cit.*): "Voilà pourquoi nous distinguons deux linguistiques. Comment les désignerons-nous? Les termes qui s'offrent ne sont pas tous également propres à marquer cette distinction. Ainsi, "histoire" et "linguistique historique" ne sont pas utilisables, car ils appellent des idées trop vagues; comme l'histoire politique comprend la description des époques, aussi bien que la narration des événements, on pourrait s'imaginer qu'en décrivant des états de langue successifs, on étudie la langue selon l'axe du temps; pour cela, il faudrait envisager séparément les phénomènes qui font passer la langue d'un état à un autre. Les termes d'évolution et de linguistique évolutive sont plus précis, et nous les emploierons souvent; par opposition, on peut parler de la science *des états* de langue ou *linguistique statique*. Mais, pour mieux marquer cette opposition et ce croisement de deux ordres de phénomènes relatifs au même objet, nous préférons parler de linguistique *synchronique* et de

[17] De altfel, chiar F. de Saussure argumenta caracterul arbitrar al semnului, exemplificînd numai cu ceea ce noi înțelegem prin "semn".

Scanned with OKEN Scanner

linguistique *diachronique*. Est *synchronique* tout ce qui se rapporte à l'aspect statique de notre science, *diachronique*, tout ce qui a trait aux évolutions. De même, *synchronie* et *diachronie* désigneront, respectivement, un état de langue et une phase d'évolution". Şi, p. 117: "La première chose qui frappe quand on étudie les faits de la langue, c'est que, pour le sujet parlant, leur succession dans le temps est inexistente: il est devant un état. Aussi le linguiste qui veut comprendre cet état doit-il faire table rase de tout ce qui l'a produit et ignorer la diachronie. Il ne peut entrer dans la conscience des sujets parlants qu'en supprimant le passé. L'intervention de l'histoire ne peut que fausser son jugement. Il serait absurde de dessiner un panorama des Alpes en les prenant simultanément de plusieurs sommets du Jura; un panorama doit être pris d'un seul point. De même pour la langue, on ne peut ni décrire, ni fixer des normes pour l'usage qu'en se plaçant dans un certain état. Quand le linguiste suit l'évolution de la langue, il ressemble à l'observateur en mouvement qui va d'une extrémité à l'autre du Jura pour noter les déplacements de perspective". (Iată din ce cauză distingem două lingvistici. Cum le vom numi ? Termenii pe care îi avem la dispoziţie nu sunt în aceeaşi măsură adecvaţi pentru a marca această distincţie. Astfel, *istorie* şi *lingvistică istorică* nu sunt utilizabili, dat fiind că ei evocă idei prea vagi; dat fiind că istoria politică cuprinde, în egală măsură, descrierea epocilor şi nararea evenimentelor, am putea să ne imaginăm că descriind stările de limbă succesive, studiem limba după axa temporală; pentru aceasta, ar trebui să studiem separat fenomenele *care fac limba să treacă de la o stare la alta*. Termenii de *evoluţie* şi de *lingvistică evolutivă* sunt mai precişi şi îi vom folosi adesea; putem vorbi, prin opoziţie, de ştiinţa *stărilor limbii* sau *lingvistică statică*. Dar, pentru a marca mai bine această opoziţie şi întretăiere a două ordine de fenomene relative la un acelaşi obiect, vom prefera să vorbim despre lingvistică *sincronică* şi despre lingvistică *diacronică*. Este sincronic tot ceea ce se referă la aspectul static al ştiinţei noastre, diacronic, tot ceea ce se referă la evoluţii. De asemenea, sincronie şi diacronie vor desemna respectiv o stare de limbă şi o fază de evoluţie. Primul lucru care ne frapează atunci cînd studiem faptele de limbă este că, pentru subiectul vorbitor, succesiunea lor în timp este inexistentă: el se găseşte în faţa unei stări. Din această cauză, lingvistul care vrea să înţeleagă această stare trebuie să suprime tot ce a produs-o şi să ignore diacronia. El nu poate intra în conştiinţa subiecţilor vorbitori decît suprimînd trecutul. Intervenţia istoriei nu poate decît să-i falsifice judecata. Ar fi absurd să desenăm o panoramă a Alpilor abordîndu-i simultan din mai multe vîrfuri din Jura; o panoramă se face avînd un singur punct de abordare. La fel se petrec lucrurile şi pentru limbă: nu putem nici să descriem, nici

Scanned with OKEN Scanner

să fixăm norme de folosire decît plasîndu-ne într-o anumită stare. Atunci cînd lingvistul urmăreşte evoluţia limbii, el seamănă cu un observator în mişcare care se deplasează de la o extremitate la alta a masivului Jura pentru a nota deplasările de perspectivă.) După aceea, autorul arată (p.118-119) că lingvistica modernă, creată de Bopp, a fost una exclusiv diacronică, sau a amestecat mereu cele două puncte de vedere, încă nedistinse, şi că gramatica de pînă la începutul sec. al XIX-lea, cu toate păcatele ei, reprezenta punctul de vedere sincronic şi, stînd pe acest punct de vedere, avea un scop mai bine definit decît noua lingvistică. Afirmaţiile sale sunt juste. Trebuie numai să adăogăm că, şi în ceea ce priveşte lingvistica principială, lucrurile au stat la fel şi că, de exemplu, Paul trata, în *Prinzipien der Sprachgeschichte*, şi despre stările de limbă şi despre evoluţii, deşi spunea că a descrie stări de limbă este a face o istorie imperfectă a limbii. Saussure încheia această discuţie cerînd ca lingvistica să se întoarcă la punctul de vedere static dar menţinînd şi punctul de vedere evolutiv, descoperit de secolul al XIX-lea.

Contrar celor afirmate de Meillet, după Saussure, sistemul nu are însă nici un rost în evoluţia limbii. Dimpotrivă, sistemul limbii trebuie să se organizeze după schimbările produse, care l-au alterat parţial. Această concepţie, care este susţinută la p.119-124, este întemeiată însă numai pe considerarea efectelor pe care le au, în sistemul limbii, schimbările fonetice, nu însă şi pe fenomenele de analogie sau altele de acest fel, care, într-adevăr, sunt determinate de sistemul limbii.

§ 42. Afirmaţia că limba este un sistem şi distincţia între o lingvistică statică şi una evolutivă au fost însuşite, cu unele modificări puţin importante, şi de elevii genevezi ai lui Saussure, anume Charles B a l l y şi Albert S é c h e h a y e. Ambii aceşti cercetători au aprofundat natura sistemelor lingvistice sau, mai larg, a stărilor de limbă. Ei au dus, deci, mai departe cercetarea, acolo unde Saussure nu lucrase suficient. Ei au mai menţinut de la Saussure şi ideea că limba se explică nu numai psihologic, dar şi logic. Cel mai original este Bally, care singur poate fi considerat iniţiatorul unui nou curent lingvistic. El este, anume, creatorul unei stilistici cu totul altfel concepută decît pînă la dînsul. Această nouă stilistică nu este studiul scriitorilor – nu este, deci, o disciplină care ţine atît de lingvistică cît şi de istoria literară – ci este studiul limbii întregii comunităţi lingvistice, întrucît limba acestei comunităţi exprimă sentimentele indivizilor vorbitori; ea este, deci, o disciplină care face parte numai din lingvistică. Şi ea este concepută anume ca o parte a lingvisticii statice. Bally şi-a dat seama că stările de limbă trebuie studiate şi sub acest aspect, care fusese scăpat din vedere de mai toţi lingviştii de

Scanned with OKEN Scanner

pînă atunci[18]. Bally şi-a expus concepţia în următoarele lucrări: *Précis de stylistique*, Genève, 1905; *Traité de stylistique française*, 2 vol., Heidelberg, 1909, ed. a II-a, tot acolo, 1919-1921; *Le langage et la vie*, Genève, 1913 (ed. a II-a, mărită foarte mult cu lucrarea *Stylistique et linguistique générale* şi cu alte lucrări mai mici, Paris, 1926; ed. a III-a, cu un articol în plus faţă de a II-a, Zurich, 1935). Definiţia, expusă mai sus, a stilisticii a fost dată de Bally în *Traité de stylistique française*. Dar, în *Le langage et la vie*, ea suferă o completare: stilistica este considerată acolo nu numai ca ştiinţă a limbii, întrucît exprimă sentimente, ci şi întrucît exprimă voinţe (dorinţe, rugăminţi, porunci, etc.)[III]. În fond, Bally este pe direcţia psihologismului lingvistic, dar concepută într-un mod personal. Să adaog că, după el, numai limbajul afectiv poate primi epitetul de *expresiv*, poate fi, adică, socotit "expresie"; limbajul intelectual, adică cel care exprimă idei, este numai "comunicare" (precum se vede, deşi limbajul intelectual "exprimă" şi el ceva, nu este expresiv). Curios este însă că Bally cuprinde sub termenul "gîndire" (*pensée*), atît ideile, cît şi afectele.

Nu este fără interes să atragem atenţia asupra unui fapt, mi se pare, încă nerelevat de nimeni, şi anume, asupra influenţei pe care filosofia lui Bergson a exercitat-o asupra lui Bally, după publicarea *Tratatului de stilistică franceză*. Cu un an înainte de apariţia *Tratatului* lui Bally, adică în 1908, a apărut *L'évolution créatrice*, celebra carte a filosofului francez.

---

[18] E drept că despre expresiile afective vorbiseră şi lingvistul german Gröber, *Grundriss der romanischen Philologie*, I, ed. a II-a, p. 271-276, psihologul german Wundt, *Die Sprache* şi lingvistul olandez J. Van Ginneken, *Principes de linguistique psychologique*, Paris, 1907; dar aceştia nu numiseră *stilistică* disciplina care s-ar ocupa cu astfel de fapte şi nu trecuseră la studiul amănunţit al unei limbi, din acest punct de vedere, ci se menţinuseră numai la afirmaţii teoretice.

[III] O poziţie oarecum definitivă asupra stilisticii este formulată de G. Ivănescu în articolul *Stilistică, lingvistică poetică şi alte ştiinţe sociale*, 1985, « Analele ştiinţifice ale Universităţii « Al.I.Cuza » din Iaşi », secţiunea III e. lingvistică, tomul XXXI, p. 3-12. Citim aici, p. 4: « Dacă e cazul să întrebuinţăm expresia: ştiinţe de graniţă, putem spune că stilistica este o ştiinţă de graniţă. Dar aceasta nu înseamnă că lingvistica se situează numai la graniţa dinspre istoria literară a lingvisticii, sau numai la graniţa dinspre lingvistică a istoriei literare, şi nu înseamnă nici că stilistica e o ştiinţă autonomă între cele două ştiinţe. Ci ea este o preocupare care aparţine atît (şi în aceeaşi măsură) lingvisticii, cît şi (şi în acelaşi timp) istoriei literare, ea este o ramură a fiecăreia din cele două ştiinţe. Cel puţin acesta este cazul cu unele din aşa-numitele ştiinţe de graniţă. Şi cred că nu mai avem dreptul de a vorbi de o stilistică lingvistică şi de una literară, ci de o stilistică care este în acelaşi timp şi lingvistică şi istorie literară, dar care, limitată la studierea procedeelor generale ale colectivităţii lingvistice, pare mai « lingvistică » decît cealaltă, care studiază procedeele ce caracterizează scriitori sau grupuri literare ». G. Ivănescu menţine termenul *stilistică*, pulverizat în ultimii douăzeci de ani; ca demers, însă, el se încadrează în analiza actuală a discursului.

Scanned with OKEN Scanner

Se argumenta acolo că inteligența umană nu este făcută pentru a filosofa și a face știință, ci pentru a servi vieții omului care este, în întregime, afectivă și practică. Bally va găsi în această concepție un sprijin mai mult cum că limbajul exprimă stări afective; dar, cum la Bergson voința era pusă pe același plan cu sentimentul, Bally va ajunge să creadă că și studiul expresiilor voinței este stilistică. Așa se explică, deci, definiția dată de el stilisticii, în *Le langage et la vie*, scrisă tocmai sub influența lui Bergson. Însăși apariția termenului *viață* în această lucrare este de socotit ca o influență a aceluiași filosof. Autorul ajunge pînă la a afirma că, în viață, inteligența nu joacă un rol important, că viața este alcătuită din stări afective și volitive și că intelectul servește numai ca să luăm cunoștință de ele. Dar limbajul este în legătură cu viața. El nu este, deci, în serviciul ideilor, nu este o creație logică, el serveste, întîi de toate, la exprimarea stărilor afective și volitive. Atitudinea aceasta este, firește, greșită. Așa se și face că Meillet scria următoarele despre cartea în discuție, a lui Bally: "Tout en retenant l'idée fondamentale de M. Bally, on se demandera donc si l'ardeur de son prosélytisme ne l'a pas conduit à exagérer". (Reținînd ideea fundamentală a lui Bally, ne vom întreba deci dacă prozelitismul nu l-a condus la exagerări.) - (relevat de Iordan, *Introducere în studiul limbilor romanice*, p. 377). Fapt este însă că, în lucrarea lui Bally, găsim și o frază ca: "J'ai essayé de répondre à celle [obiecția făcută stilisticii sale] qui veut que le langage soit régi uniquement par la logique, et crois avoir montré ce qu'il faut accepter et ce qu'il faut rejeter de cette hypothèse"(p. 42-43) (Am încercat să răspund aceleia ... care vrea ca limbajul să fie dirijat numai de logică și cred că am arătat ce trebuie acceptat și ce trebuie refuzat din această ipoteză.) Așadar, și după Bally, tot rămîne ceva în limbaj care să se explice prin logică.

[*Statutul frazei.*
Relația limbă-gîndire]

§ 43. Acestor elemente ale limbii care se explică prin logică și care, orice s-ar spune, nu constituie numai un mijloc, ci constituie, alături de simțire și voință, esența vieții noastre sufletești, le va consacra Bally lucrarea sa, intitulată *Linguistique générale et linguistique française*, Paris, 1932. Din chiar cele spuse de el acolo, rezultă că gîndirea are, în viața noastră, și, deci, și în limbă, un loc mai important de cum crezuse el în *Le langage et la vie*. El revenea astfel la concepția sa mai veche, din *Traité de stylistique*, unde se dădea gîndirii în limbă locul pe care ea îl are realmente. Pentru completarea imaginii noastre despre Bally, voi da

Scanned with OKEN Scanner

următoarele citate: *Traité*, p. 256: "Les procédés linguistiques[19] n'évoluent pas parrallèlement aux faits de langage qu'ils contiennent; l'emploi d'un procédé ne permet jamais de préjuger sur la signification ni sur la valeur expressive d'un fait de langage; plus généralement, dans un état de langue donné, le groupement des faits d'après les procédés formels dont ils sont issus ne correspond pas nécessairement au groupement de ces mêmes faits d'après le sens et la valeur expressive que les sujets leur attribuent dans cet état de langage; autrement dit, dans une période déterminée de l'évolution d'une langue, *le système des formes ne correspond pas au système des valeurs*; et, en nous plaçant au point de vue spécialement stylistique, *le système des moyens d'expression ne correspond pas au système expressif*". (Procedeele lingvistice nu evoluează paralel cu faptele de limbaj pe care le conțin; folosirea unui anumit procedeu nu conduce niciodată la alterarea semnificației sau a valorii expresive a unui fapt de limbaj; general vorbind, într-o stare de limbă dată, gruparea faptelor după procedeele formale din care acestea provin nu corespunde în mod necesar cu gruparea aceloraşi fapte după sensul şi valoarea expresivă pe care le-o atribuie subiectul în această stare a limbajului; altfel spus, într-o perioadă determinată a evoluției unei limbi, *sistemul formelor nu corespunde cu sistemul valorilor*; şi, plasîndune din punctul de vedere strict stilistic, *sistemul mijloacelor de expresie nu corespunde cu sistemul expresiv.*) Se constată din acest citat că, spre deosebire de Saussure, Bally distinge un sistem al înțelesurilor şi unul al semnelor. La p.256-259, Bally va cere ca sintaxa să "plece de la modalitățile şi raporturile logice presupuse la toate subiectele vorbitoare ale unui grup lingvistic şi să se caute mijloacele, oricare ar fi ele, pe care limba le pune la dispoziția subiectelor, pentru a reda (a exprima) pe fiecare din aceste noțiuni, pe fiecare din aceste modalități, pe fiecare din aceste raporturi". Discuția întreagă a fost redată în traducerea românească de Drăganu, în *Istoria Sintaxei*, p.166-167; *Linguistique générale et linguistique française*, p.31-32: "Toute énonciation de la pensée par la langue est conditionnée logiquement, psychologiquement et linguistiquement. Ces trois aspects ne se recouvrent qu'en partie... Il y aurait avantage à les étudier séparément; mais les facteurs psychologiques de la pensée sont si bien engrenés dans sa texture logique, qu'on ne peut en faire totalement abstraction dans l'analyse logique; à son tour, la forme linguistique ne peut être entièrement séparée des deux autres. On ne s'étonnera donc pas de trouver, dans la description logique de la phrase, des considérations qui relèvent des deux autres ordres". "Logiquement,

[19] Prin procedee lingvistice, procedee formale sau chiar forme, Bally înțelege, în acest pasaj, ceea ce noi numim *semn*.

Scanned with OKEN Scanner

une phrase est la communication d'un jugement. Un jugement est une représentation virtuelle actualisée par une assertion. Une représentation est virtuelle tant qu'elle n'est pas conçue comme vraie, fausse ou possible par un sujet pensant. C'est alors une simple vue de l'esprit, qu'on peut figurer par un mot isolé: "la pluie, rouge, neiger, etc." C'est l'assertion qui actualise la représentation, en la localisant dans un sujet, qui devient ainsi le lieu du jugement, par le fait qu'il pose la représentation comme vraie, fausse ou possible: "j'affirme qu'il pleut. Je nie qu'il pleuve. Je ne sais s'il pleut", ou, sans une forme implicite: "Il pleut. Il ne pleut pas. Pleut-il?"[20] (Orice enunțare a gîndirii prin limbă este condiționată logic, psihologic şi lingvistic. Aceste trei aspecte nu se suprapun decît parțial; studierea lor separată ar reprezenta un avantaj; dar factorii psihologici ai gîndirii sunt atît de bine angrenați în structura sa logică, încît analiza logică nu poate face total abstracție de ei; la rîndul ei, forma lingvistică nu poate fi separată în întregime de celelalte două. Nu ne vom mira, aşadar, dacă vom găsi, în descrieirea logică a frazei, considerații care țin de celelalte două categorii. Din punct de vedere logic, o frază este comunicarea unei judecăți. O judecată este o reprezentare virtuală, atîta timp cît nu este concepută ca adevărată, falsă sau posibilă, de către un subiect gînditor. În cazul acesta, ceea ce putem figura printr-un cuvînt izolat este un simplu punct de vedere al spiritului: *ploaia, roşu, a ninge* etc. Aserțiunea este cea care actualizează reprezentarea localizînd-o într-un subiect, care devine astfel locul unei judecăți, prin faptul că instalează reprezentarea ca adevărată, falsă sau posibilă: *Afirm că plouă; Neg că plouă, Nu ştiu dacă plouă* sau, fără o formă implicită: *Plouă. Nu plouă. Plouă ?.*) « La représentation est donc l'objet du jugement; avec l'assertion, elle forme le prédicat par rapport au sujet du jugement; la représentation est un procès, fonction du temps dont le lieu est le sujet jugeant, auquel elle est reliée par l'assertion. La représentation ainsi actualisée peut être appelée *dictum* et l'asserion qui l'actualise, *modus*". (Reprezentarea este deci obiect al judecății; împreună cu aserțiunea, ea formează predicatul care se referă la subiectul judecății; reprezentarea este un proces, funcție de timpul al cărui loc este subiectul care judecă şi de care este legată prin aserțiune. Reprezentarea astfel actualizată poate fi numită *dictum* iar aserțiunea care o actualizează, *modus*); p. 33: "En fait, l'acte d'assertion (grammaticalement: le verbe modal) peut exprimer non seulement la vérité, la fausseté ou la possibilité du dictum, mais tous les mouvements de l'âme susceptibles d'accompagner l'affirmation, la négation ou le doute: plaisir ou déplaisir, désirs ou craintes, éloges ou

[20] Cred că forma explicită a întrebării *plouă?* este: *Întreb dacă plouă* sau *Doresc să ştiu dacă plouă.*

Scanned with OKEN Scanner

blâmes, etc.. C'est là une complication psychologique du jugement qui joue un rôle énorme dans la logique de la vie. Ces mouvements affectifs et volitifs sont si souvent si bien au premier plan de l'énonciation, qu'ils masquent l'assertion proprement dite. Dans: "je veux que vous sortiez", l'idée de volonté domine tous le modus; ... à plus forte raison, si l'ordre prend la forme brève de l'impératif: "sortez!"; p.33-34: "Les verbes exprimant l'assertion peuvent être appelés *verbes modaux* ou, plus exactement, *copules modales*. Les plus logiques (*juger, penser, croire*) correspondent aux *verba sentiendi*, de la grammaire latine qu'on nommerait plus justement *verba judicandi*. Mais les aspects psychologiques de la pensée obligent – nous venons de le voir – à y englober les verbes de désir, de volonté, de crainte, de plaisir et de déplaisir, etc.; en un mot, tous les verbes qui expriment la pensée. Toute pensée comporte une assertion". (De fapt, actul aserțiunii (din punct de vedere gramatical, verbul modal) poate să exprime nu numai adevărul, falsul sau posibilitatea *dictum*-ului, ci şi toate mişcările sufleteşti susceptibile de a însoți afirmația, negația sau îndoiala: plăcere sau neplăcere, dorințe sau temeri, elogii sau blamări, etc. Avem aici o complicație psihologică a judecății care joacă un rol enorm în logica vieții. Aceste mişcări afective şi volitive sunt atît de adesea şi atît de clar în priml plan al enunțării, încît maschează aserțiunea propriu-zisă. În: *Vreau să ieşiți*, ideea de voință domină toate *modus*-urile; ... cu atît mai mult dacă ordinul ia forma scurtă a imperativului: *ieşiți !*. Verbele care exprimă aserțiunea pot fi numite *verbe modale* sau, mai exact, *copule modale*. Cele mai logice (*a judeca, a gîndi, a crede*) corespund la *verba sentiendi* din gramatica latină, care ar putea fi numite, mai just, *verba judicandi*. Dar aspectele psihologice ale gîndirii obligă – aşa cum tocmai am văzut- să înglobăm aici verbele de dorință, de voință, de teamă, de plăcere şi de neplăcere, etc.; într-un cuvînt, toate verbele care exprimă gîndirea. Orice gîndire comportă o aserțiune.)

Din ultimul citat rezultă că elementele psihologice ale frazei sunt de ordin afectiv sau volitiv. Aşadar, după Bally, logicul şi psihologicul sunt, în cazul de față, complementare. Ar rezulta deci că, pentru el, fraza este, din punct de vedere psihologic, comunicarea unui sentiment sau a unei voințe. În legătură cu ultimele citate, trebuie să spun că Bally nu dă şi o definiție lingvistică frazei. Acolo unde ea ar fi de aşteptat (p. 38), nu găsim nimic. În legătură cu aceleaşi citate, mai este de relevat faptul că Bally consideră drept copulă şi verbul *a fi* (p.48-49), ceea ce pare în contradicție cu cele afirmate mai înainte de autor căci, în acest caz, unele judecăți sau fraze au două copule.

§ 44. Séchehaye a avut în vedere, în cursul activității sale, ceea ce, în limbă, este gîndire. Activitatea sa apare, deci, complementară față de

Scanned with OKEN Scanner

aceea desfăşurată de Bally la început. În cea mai însemnată lucrare a sa, *Essai sur la structure logique de la phrase*, Paris, 1926, găsim un pasaj ca următorul (p. 212): "Noi am voit să punem în lumină, dacă este permis să ne exprimăm astfel, osatura psihologică a frazei, considerată în expresia ei gramaticală. Dar tocmai comunicarea ideilor, şi nu expresia sentimentelor, a procurat gramaticii elementele esenţiale ale construcţiilor sale. Bazele edificiului sintagmatic au fost puse de inteligenţa care gîndeşte, care încearcă să se facă înţeleasă şi care reacţionează prin logică în faţa dificultăţilor întreprinderii. Ea creează astfel limba, al cărei ţel propriu este, în acest sens, expresia gîndirii obiective. Dacă, în contactul său permanent cu vorbirea şi cu viaţa, limba, creaţia inteligenţei, a rămas amestecată şi, aproape în întregime, străbătută de elemente afective, aceasta n-a influenţat dezvoltarea generală a instituţiilor gramaticale şi numai pe canavaua unei gramatici făcute pentru a exprima o gîndire dedusă logic, s-au brodat şi s-au adăugat fără sistem, puţin la întîmplare, creaţiile gramaticii afective (stilisticii)". Credem că aceste susţineri ale lui Séchehaye reprezintă punctul de vedere just, pe care, un moment, Bally l-a părăsit şi, chiar dacă Séchehaye n-a arătat în cartea sa că se ridică împotriva exagerărilor lui Bally, desigur că a gîndit acest lucru. Bally însuşi, cum am văzut, a părăsit, în ultima sa mare lucrare, acest punct de vedere, şi asta, desigur, sub influenţa cărţii lui Séchehaye.

§ 45. Să arătăm şi concepţia lui Séchehaye despre frază. Părerile sale în această chestiune se întîlnesc în lucrarea pomenită şi într-un articol intitulat *Les deux types de la phrase*, publicat în *Mélanges d'histoire littéraire et de philologie offerts à M. Bernard Bouvier*, Genève, 1920, şi apoi în *Cahiers Ferdinand de Saussure*, 4, Genève, 1944. Vom cita din această ultimă ediţie, p.7-8: "Quelle différence y-a-t-il entre une phrase comme *l'oiseau chante*, avec son sujet et son prédicat, et l'expression correspondante, *l'oiseau chantant* ou *l'oiseau qui chante*, dans laquelle, ce qui était le prédicat est devenu un simple complément[21]? Jespersen, qui démontre que dans les deux cas le rapport logique des termes en présence est le même (*Sprogets Logik*, Copenhague, 1913), place cette différence dans le fait que l'un (*l'oiseau chante*) exprime [eu cred, însă, că nu raportul logic este acelaşi, ci raportul real, dintre lucruri] une pensée complète, tandis que l'autre (*l'oiseau chantant* ou *l'oiseau qui chante*) n'est qu'une idée, un élément de pensée insuffisant par lui-même pour constituer une communication. Cette opinion est fondée sur une évidence que nous ne songeons pas à nier, cependant une objection se présente. Comment se fait-il qu'il y ait des phrases, des communications achevées,

[21] Séchehaye numeşte *complement* atît obiectul sau complementul predicatului, cît şi atributul subiectului.

Scanned with OKEN Scanner

qui offrent exactement le même caractère grammatical que le groupe de termes *l'oiseau chantant*? Quand je lis sur une porte *entrée interdite* ou *défense d'entrer*, quand je rencontre dans un récit *vains efforts* ou *surprise de l'assistance*, j'ai affaire à des phrases qui n'ont point de sujet mais seulement un terme principal accompagné d'un complément[22]. Nous accordons à Jespersen que la proposition formée d'un sujet et d'un prédicat (*l'oiseau chante*) est faite pour l'expression des pensées complètes et nous l'appellerons "phrase-pensée". Mais il y a d'autres phrases qui, pour exprimer la pensée, se contentent du moule propre à l'expression d'idées isolées (*entrée interdite, vains efforts*, qui sont construites comme *l'oiseau chantant*): c'est ce que nous appellerons la "phrase-idée". Răspunsul la întrebarea pusă în acest pasaj se întîlneşte în pagina următoare, p. 9: "Le propre de toutes ces phrases [fraze-idei, alcătuite numai dintr-un cuvînt sau dintr-un termen principal şi unul sau mai multe complemente], et ce qui leur permet de se contenter de l'énoncé d'une idée plus ou moins complexe, c'est donc qu'elles émanent d'une circonstance censée connue et dont l'idée émise est, pour ainsi dire, le prédicat"; p. 9-10: "Qu'est-ce qui distingue la phrase-pensée de la phrase-idée...? C'est qu'elle a justement ce qui manque à celle-ci, elle possède dans son propre énoncé un sujet, c'est-à-dire un point de départ qui supplée plus ou moins complètement à la circonstance ambiante. Elle est autonome, du moins elle cherche à l'être. Une définition scolaire trop dédaignée des théoriciens nous dit que le sujet est la chose dont on parle et le prédicat, ce que l'on en dit. Cette définition est juste par la simple raison qu'elle correspond à l'impression que produisent sur nous un sujet et un prédicat dans une phrase type, comme *l'oiseau chante*. Notre définition est la même, seulement elle se rattache à une théorie plus générale de la phrase. Celui qui énonce *l'oiseau chante* dit quelque chose au sujet de l'oiseau en général ou d'un oiseau en particulier, et sa phrase est indépendante de la circonstance spéciale, dans la mesure où l'énoncé de son sujet est intelligible en dehors d'elle. La phrase à sujet est la forme propre au style didactique, à l'histoire et au récit fictif... Si je l'emploie pour parler des réalités présentes, c'est que je les considère assez froidement pour choisir, parmi les sujets possibles, celui sur lequel je veux faire porter ma déclaration et pour formuler à son propos un jugement en forme... Cette pensée autonome ... est étrangère à ma personne et à celle de mon interlocuteur"; p. 10: "La phrase-pensée s'oppose encore à la phrase-idée comme un procédé de communication à

[22] Cred că echivalentul românesc al lui *entrée interdite* , "intrarea oprită", nu este o "frază-idee", ci o frază "gîndire", cu elipsa unora din elementele ei (fraza întreagă ar fi: *intrarea aceasta este interzisă*).

Scanned with OKEN Scanner

un procédé d'expression. Sans sujet, la phrase est assimilable à une sorte de réflexe linguistique qui jaillit d'une impression soudaine; au contraire, avec un sujet, la phrase traduit la pensée entière, elle la formule de la façon la meilleure pour en assurer la compréhension. L'auteur d'une telle phrase pense à son interlocuteur et se conforme à ses légitimes exigences. Celui qui parle par phrase-idée agit avec plus de spontanéité et moins de calcul"; p.11-12: "Il paraît évident que, dans ses formes inférieures et primitives, la langue est dominée par le type syntaxique de la phrase-idée. En d'autres termes, la langue a d'abord confondu dans une même forme grammaticale et la phrase à plusieurs termes et la détermination de l'idée. Même lorsque le sujet parlant avait l'intention de poser un sujet, faute d'une forme grammaticale spéciale, ce sujet ne pouvait être que le terme principal d'un ensemble dont l'autre terme était le complément. Là où nous disons: *le soleil brille*, il disait: *soleil brillant*, forme plus appropriée à l'expression de la phrase-idée: *je vois* (sujet sous-entendu) *un soleil brillant*. Il faut rappeler ici ce que l'on nous dit de la structure des formes verbales en groénlandais. Dans cette conjugaison, les désinences personnelles sont encore assez analogues aux particules possessives pour qu'on puisse interpréter la forme qui signifie "j'entends", par exemple, comme équivalant à "mon audition"(Finck, *Die Haupttypen des Sprachbaues*, p.36 et sq.). Plus près de nous, la phrase nominale qui est l'antique héritage que plusieurs de nos idiomes ont reçu de l'indo-européen, rend le même témoignage, pour autant qu'une différenciation ultérieure n'est pas intervenue. Sans doute, *Deus omnipotens* "Dieu est tout puissant" et *Deus omnipotens* "le Dieu tout-puissant" expriment deux choses bien distinctes pour la conscience du latin; mais ces deux groupes sont cependant constitués des mêmes éléments morphologiques et l'on peut conclure de cette confusion formelle à une confusion réelle, primitive. C'est plus tard, à la suite d'une lente évolution, que la phrase-pensée, dès longtemps existente en puissance, a trouvé son expression grammaticale propre. Cela se fait par voie de différenciation. La plus importante création qui vit alors le jour est celle d'une flexion verbale distincte de la flexion nominale. Désormais, le verbe devient le prédicat par excellence et il se détache comme tel de son sujet substantif. Là même où il n'y a point d'idée verbale, on le voit souvent employé sous la forme réduite d'une copule, simple indice grammatical de la prédication. La phrase-pensée, une fois existente dans la grammaire, tend à envahir toute la syntaxe et à se substituer au type ancien... . Reculant devant cet envahissement, la phrase-idée n'occupera plus que les parties de la langue qui lui appartiennent en propre et qui n'ont pas pu lui être arrachées". (Ce diferență există între (...) o frază ca *Pasărea cîntă*, cu subiectul şi predicatul său şi expresia corespunzătoare, *pasărea cîntîndă* sau *pasărea*

Scanned with OKEN Scanner

care cîntă, în care ceea ce era predicat a devenit un simplu complement ? (...) Jespersen, care demonstrează că în cele două cazuri raportul logic între termenii prezenți este același (...), atribuie această diferență faptului că unul (*pasărea cîntă*) exprimă (...) o gîndire completă, în vreme ce celălalt (*pasărea cîntîndă* sau *pasărea care cîntă*) nu este decît o idee, un element de gîndire insuficient prin el însuși pentru a constitui o comunicare. Această opinie se bazează pe o evidență pe care nu o vom nega, totuși o obiecție apare. Cum se face că există fraze, comunicări complete, care prezintă exact același caracter gramatical ca și grupul de termeni *pasărea cîntîndă ?* Cînd citesc pe o ușă *intrarea interzisă* sau *interdicție de a intra*, cînd întîlnesc într-o povestire: *eforturi zadarnice* sau *surpriză în asistență*, am de a face cu fraze care nu au de loc subiect ci doar un termen principal însoțit de un complement. Suntem de acord cu Jespersen asupra faptului că propoziția formată dintr-un subiect și un predicat (*pasărea cîntă*) este destinată exprimării gîndirilor complete și o vom numi *frază-gîndire*. Există însă alte fraze care, pentru a exprima gîndirea, se rezumă la tiparul propriu exprimării ideilor izolate (*intrarea interzisă, eforturi zadarnice*, care sunt construite la fel cu *pasărea cîntîndă*): aceste situații le vom numi *frază-idee*. (...) Specificul tuturor acestor fraze (...) precum și ceea ce le permite să se mulțumească cu enunțarea unei idei mai mult sau mai puțin complexe, este așadar faptul că ele sunt rezultatul unei împrejurări ținute a fi cunoscută și în legătură cu care ideea emisă este, ca să zicem așa, predicatul. (...) Ce anume distinge *fraza-gîndire* de *fraza-idee* ? Faptul că una are tocmai ceea ce-i lipsește celeilalte, că posedă în propriul său enunț un subiect, adică un punct de plecare care suplinește, mai mult sau mai puțin complet, împrejurarea. Este autonomă sau, cel puțin, încearcă să fie. O definiție școlară, disprețuită pe nedrept de teoreticieni ne spune că subiectul este lucrul despre care se vorbește și predicatul, ceea ce se spune despre acest lucru. Această definiție este justă din simplul motiv că ea corespunde cu impresia pe care o produc asupra noastră un subiect și un predicat într-o frază tip, precum *pasărea cîntă*. Definiția noastră este aceeași, doar că ea se leagă de o teorie mai generală a frazei. Cel care enunță *pasărea cîntă* spune ceva în legătură cu pasărea în general sau cu o pasăre în special, iar fraza sa este independentă de împrejurarea specială în măsura în care enunțarea subiectului este inteligibilă înafara ei. Fraza cu subiect este forma proprie stilului didactic, istoriei și povestirii fictive... Dacă o folosesc pentru a vorbi despre realitățile prezente înseamnă că evaluez cu suficientă detașare pentru a alege pentru a alege dintre subiectele posibile pe acela asupra căruia vreau intervină declarația mea și pentru a formula în legătură cu el o judecată de forma... Această gîndire autonomă... este străină de persoana mea, precum și de cea a interlocutorului. (...)

Scanned with OKEN Scanner

Fraza-gîndire se mai opune frazei-idee şi aşa cum un procedeu de comunicare se opune unui procedeu de expresie. Fără subiect, fraza este asimilabilă cu un fel de reflex lingvistic care izbucneşte dintr-o impresie bruscă; dimpotrivă, cu subiect, fraza traduce întreaga gîndire, o formulează în cel mai bun fel pentru a asigura înţelegerea. Autorul unei asemenea fraze se gîndeşte la interlocutorul său şi se conformează exigenţelor sale legitime. Cel care vorbeşte prin frază-idee acţionează cu mai multă spontaneitate şi cu mai puţin calcul.(...) Apare evident că, în formele sale inferioare şi primitive, limba este dominată de tipul sintactic al frazei-idee. Cu alte cuvinte, limba a confundat mai întîi într-o aceeaşi formă gramaticală şi fraza cu mai mulţi termeni şi determinarea ideii. Chiar atunci cînd subiectul vorbitor avea intenţia să introducă un subiect, în lipsa unei forme gramaticale speciale, acest subiect nu putea fi decît termenul principal al unui ansamblu al cărui celălalt termen era complementul. Atunci cînd spunem: *soarele străluceşte*, el ar spune *soarele strălucitor*, formă mai potrivită exprimării frazei-idee *văd* (subiect subînţeles) *un soare strălucitor*. Trebuie să amintim aici ceea ce ni se spune despre structura formelor verbale în groenlandeză. În această conjugare, dezinenţele personale sunt încă destul de analoge particulelor posesive pentru ca să se poată interpreta forma care înseamnă *aud*, de exemplu, ca echivalent al *auditiei mele* (...). Mai aproape de noi, fraza nominală, moştenirea antică pe care au primit-o mai multe dintre idiomurile noastre de la indo-europeană, probează acelaşi lucru, cu excepţia vreunei diferenţieri intervenite ulterior. Fără îndoială, *Deus omnipotens*, Dumnezeu este atotputernic şi *Deus omnipotens, Dumnezeu atotputernicul, exprimă două lucruri* clar distincte pentru conştiinţa latinei; dar aceste două grupuri sunt totuşi constituite din aceleaşi elemente morfologice şi, din această confuzie formală, putem ajunge la ideea unei confuzii reale, primitive. Doar mai tîrziu, în urma unei lente evoluţii, fraza-gîndire, existentă de multă vreme în mod virtual, şi-a găsit propria expresie gramaticală. Aceasta are loc pe calea diferenţierii. Cea mai importantă creaţie care a apărut în acel moment a fost flexiunea verbală, distinctă de flexiunea nominală. De acum înainte, verbul devine predicat prin excelenţă şi se detaşează, în această calitate, de subiectul său, substantiv. Chiar şi acolo unde nu apare ideea verbală, îl vedem adesea folosit, sub forma redusă a unei copule, simplu indiciu gramatical al predicaţiei. Fraza-gîndire, o dată instalată în gramatică, tinde să invadeze întreaga sintaxă şi să se substituie tipului vechi... . Regresînd în faţa acestei invazii, fraza-idee nu va mai ocupa decît părţi din limbă care îi apaţin de drept şi care nu au putut să-i fie răpite.) - (urmează înşirarea tipurilor de frază cu un singur termen, cam acelea pe care le-am văzut la expunerea concepţiei lui Meillet, plus tipul impersonal *plouă*).

Scanned with OKEN Scanner

Concepția aceasta a lui Séchehaye, clădită pe distincția între fraza verbală și fraza nominală, stabilită de Meillet, aduce nou relevarea importanței situației (circumstanțelor) vorbitorului în vorbire. Precum am spus la timp, Meillet și-a însușit această idee, de altfel, justă. În loc de fraza-idee și fraza-gîndire, Meillet va vorbi de fraza cu un singur termen și de fraza cu doi termeni. Este interesant de adăugat că aceste expresii care apar rar și în articolul pomenit al lui Séchehaye, vor fi preferate de acest învățat în *Essai sur la structure logique de la phrase.*

§ 46. Unele din ideile fundamentale ale școlii lingvistice din Paris și ale celei din Geneva vor fi reluate de două școli lingvistice care se manifestă de pe la 1930 încoace, anume de școala lingvistică din Copenhaga, întemeiată de Viggo B r ø n d a l (1887-1942) și Luis H j e l m s l ev (n. 1899), și de școala lingvistică din Praga, întemeiată de Nikolai Sergeevich T r u b e t s k o y (1890-1938) și reprezentată, în sintaxă, mai ales de Roman J a k o b s o n (n. 1896). Ceea ce, mai ales, caracterizează aceste școli este ideea că limba este un sistem și tragerea ultimelor consecințe ale acestei afirmații. Aceste consecințe se simt repede, dacă avem în vedere că membrii celor două școli în discuție caută să găsească la faptele lingvistice raporturi de simetrie, ceea ce i-a și făcut să le reprezinte grafic sub forma unor figuri geometrice. Dar aceste reprezentări grafice considerate ca redînd unități, nu redau vizual tot sistemul limbii. Din aceasta rezultă că, după dînșii, mai mult decît un sistem, limba este o pluralitate de sisteme, ele însele așezate sistematic (în sistem). Mai trebuie să adaog că ambele școli vorbesc de un sistem de înțelesuri, întîi de toate, și admit că sistemul de semne se suprapune peste celălalt. Membrii școlii lingvistice din Copenhaga mai numesc sistemul și structură și numesc lingvistica care ține seama de acest principiu, lingvistică structurală (unii din membrii cercului din Praga o numeau funcțională, întrucît orice element al sistemului are o funcție, determinată de sistem). După mărturisirea unora din membrii acestor școli, lingvistica structurală rămîne încă să fie creată. Desigur însă că aspectul general al acestei concepții este vizibil de pe acum. Din lipsă de timp, renunțăm a mai trece la amănunte. Vom atrage doar atenția asupra unui alt caracter al acestei doctrine, derivat, dealtfel, din cel arătat mai sus. Anume, întrucît, după ambele școli, limba este însuși sistemul, punctul lor de vedere este pur lingvistic. Psihologismul este respins de-a binelea de aceste școli. Așadar, de la psihologismul secolului trecut, prin școala lingvistică a lui Meillet și aceea a lui Saussure, care încă îl păstrase dar adăogase ideea de sistem, s-a ajuns la respingerea oricărui psihologism în lingvistică și la menținerea pe teren pur lingvistic.

Scanned with OKEN Scanner

§ 47. Lupta împotriva psihologismului lingvistic al secolului trecut a fost însă începută mai de mult şi de oameni cu alte concepţii decît aceea structuralistă. Cînd, în jurul anului 1900, filosofii au început să susţină că spiritul nu este guvernat de legi, ca cele ale naturii, şi au început să pretindă ca ştiinţele spiritului să se emancipeze de tutela ştiinţelor naturii, cînd filosofii au început să considere spiritul ca o realitate liberă, adică necondiţionată de nimic decît de scopul pe care şi-l pune spiritul însuşi, lingvistica nu putea să rămînă prea multă vreme străină de noua concepţie. Dar psihologia apărea tocmai ca o ştiinţă de legi. Se va cere deci izgonirea ei din lingvistică sau, cel puţin, se va susţine inutilitatea ei în explicarea faptelor lingvistice, care sunt de altă natură, şi se va pretinde că, întrucît acestea sunt libere, ele nu pot fi explicate decît prin filosofia idealistă a spiritului şi prin istoria spiritului uman[23]. Se va opune, deci, o lingvistică a cercetării cauzelor, uneia care n-a reuşit, şi nici măcar n-a intenţionat acest lucru, ci s-a limitat numai la constatarea de fapte, şi se va numi "pozitivism" sau "naturalism" atitudinea mai veche, combătută[24].

Filosofia idealistă la care se va recurge va fi cea germană din timpul romantismului sau cea germană şi italiană iniţiată pe la 1900 (cea a lui Windelband şi Riekert şi cea a lui Croce). Mai tîrziu, lupta împotriva psihologismului lingvistic va fi dusă şi pentru alte motive: psihologia, astfel cum fusese ea construită de Herbart şi de Wundt, apărea nu numai ca o disciplină incompletă despre suflet sau ca una care implica erori grave (să ne aducem aminte că ea reducea totul la reprezentări şi la asociaţii, în timp ce actele sufleteşti sunt mai variate şi, adesea, radical distincte unul de altul). Ea trebuia să fie, deci, înlocuită cu o nouă disciplină care nu putea fi decît filosofia spiritului. Direcţia antipsihologistă continuă şi astăzi, atît în filosofie, cît şi în lingvistică. Înrîurirea filosofică idealistă asupra lingvisticii a întors spiritele din nou la concepţia lingvistică a lui Humboldt.

---

[23] În fond, idealismul lingvistic nu va lupta numai împotriva psihologismului lingvistic ci şi împotriva concepţiei generale despre limbă din epoca psihologismului lingvistic, care se caracteriza prin aceea că admitea, în limbă, legi. După părerea noastră însă, legi care să-şi merite acest nume a încercat să stabilească, întîi, şcoala lingvistică franceză a lui Meillet.

[24] Noţiunea de *pozitivism* sau *naturalism* implică însă, întîi de toate, altceva: conceperea spiritului ca pe o realitate de acelaşi fel cu natura şi, deci, supusă unor legi. Termenul, creat de Auguste Comte, fusese întrebuinţat tocmai pentru a denumi această concepţie care credea că poate găsi legi şi în domeniul spiritului, că poate transforma, deci, ştiinţele spiritului în ştiinţe pozitive, ca cele ale naturii.

Scanned with OKEN Scanner

[*Idealismul lingvistic*]

§ 48. Cel dintîi care trebuie pomenit, atunci cînd este vorba de creatorii noii concepții despre limbă, este lingvistul german Karl Vossler, întemeietorul școlii lingvistice idealiste (de fapt, întemeietorul numai a unuia din curentele idealiste ale lingvisticii). Concepția despre limbaj a acestui învățat se găsește în întregime expusă deja în lucrările: *Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenchaft*, Heidelberg, 1904 și *Sprache als Schöfung und Etwicklung*, tot acolo, 1905. Filosofia idealistă de la care pleacă Vossler este, mai ales, aceea a lui Croce. Ca și acesta, el va admite că actul de vorbire este intuiție pură, adică reprezentare lipsită de judecarea cea adevărată sau falsă (corespunzătoare sau nu realității) a acestei reprezentări; ca și filosoful italian, el va admite că arta este intuiție pură și, deci, va identifica limbajul cu arta și știința limbajului cu științele artei (lingvistica generală, cu estetica și istoria limbii, cu istoria artei, mai precis, a literaturii). Ca atare, limbajul este o creație liberă (sau necondiționată) și individuală. Atît Croce cît și Vossler nu uită, însă, că limbajul servește și comunicării ideilor, că își pierde, adică, natura sa specifică, de a fi artă și că aceasta face ca o inovație individuală să se răspîndească la toți membrii comunității, să devie, deci, creație colectivă. Acest fapt este ajutat, după Vossler, de afinitatea spirituală care există între membrii unui popor și care face ca fiecare individ să creeze în același fel și, mai ales, aceasta are ca urmare faptul că limba este și o creație colectivă condiționată, nu liberă (observ că Vossler se contrazice cu sine însuși cînd admite că afinitatea dintre membrii unui popor face ca ei să inoveze la fel; căci doar aceasta înseamnă o condiționare a actului creator; și doar, mai înainte, admisese că actul creator e necondiționat). Și mai este o contradicție: afirmația ultimă nu merge cu afirmația că inovația se răspîndește din nevoia de a ne înțelege. După Vossler, numai în cazul din urmă, cînd limbajul a fost străbătut și de elemente logice și practice (de idei și de voințe), se poate vorbi de evoluție, adică de o realitate care să evolueze. Căci atunci cînd luăm în considerare limba ca intuiție pură, nu se poate vorbi decît de actul creator și de seria de acte creatoare, distincte unul de altul, neinfluențate unul de altul. Așadar, limba (vorbirea) poate fi privită, după Vossler, din două puncte de vedere, ca artă sau creație și ca mijloc de comunicare sau ca evoluție (de aici, și titlul celei de a doua lucrări). Limba, ca evoluție, mai este considerată de el ca identică cu cultura (este clar că, prin cultură, el înțelege altceva decît arta, înțelege ideile, cunoștințele dintr-un anumit timp). Numai știința celei dintîi se identifică cu estetica și se cheamă *stilistică*; știința celei de-a doua, care este gramatica istorică (eu aș spune *lingvistica diacronică*), este o parte din istoria culturii (concepută,

Scanned with OKEN Scanner

desigur, ca istoria ideilor). Dar adevărata lingvistică este numai stilistica, nu şi aceasta din urmă, adevărata istorie a limbii este numai istoria limbii ca artă. Cu aceste lămuriri, se vor înţelege mai bine cele spuse de Vossler într-un pasaj pe care l-am dat la §16 şi în care el cerea, între altele, să se facă întîi stilistică şi pe urmă sintaxă (care, se subînţelege, este, pentru el, o parte din gramatica istorică).

Vossler mai susţine că psihologia, întrucît se ocupă cu ceea ce este creaţie sufletească condiţionată, nu poate explica ceea ce este incondiţionat, adică ceea ce este intuiţie pură şi cunoaştere. După dînsul, dimpotrivă, condiţionatul se explică prin incondiţionat şi, deci, psihologia va trebui să recurgă la estetică şi la logică. Discuţia aceasta (p.23 şi 153-154 din traducerea italiană) este încheiată cu următoarele cuvinte: "Ceea ce lingvistica estetică explică, psihologia naturalistă, în cazul cel mai favorabil, poate numai să descrie: dar descrierea nu este încă ştiinţă". Ceva mai departe, autorul susţinea că fenomenele de analogie nu se explică psihologic, ci lingvistic. Argumentul său era următorul (p. 26-27 şi 157-158, ed. italiană): "Prin urmare, obiect al psihologiei este infinita posibilitate sau varietate a asociaţiilor, pe cînd obiect al lingvisticii, numărul strîns limitat al asociaţiilor realizate sau pietrificate în limbaj. Trebuie realitatea limitată să fie măsurată cu posibilitatea infinită?"

Am văzut mai sus că, de fapt, Vossler nu explică faptele de limbă numai estetic. El admite şi o afinitate de tendinţe la toţi indivizii vorbitori ai unei naţiuni. Mai tîrziu (articolul *Sprache als Ausdruck der Volkspsyche*, publicat în *Faust*, 1925, fasc. 6, p.13-20; indicaţia o iau din Drăganu, *Istoria sintaxei*, p.108), el va vorbi şi de un "suflet al poporului" (*Volkseele*), prin care înţelege "dispoziţii sufleteşti, situaţii, obişnuinţe, concepţii, înclinaţii, condiţiuni," etc. . Într-o altă lucrare, *Frankreichs Kultur im Spiegel seiner Sprachentwicklung*, Heidelberg, 1913; ed. a II-a, *Frankreichs Kultur und Sprache*, Heidelberg, 1929, Vossler va explica faptele de limbă şi prin ideile dominante şi caracteristicile sufleteşti ale deosebitelor epoci, realitate pe care el o va numi tot "spiritul lingvistic". Istoria unei limbi devine, în felul acesta, strîns legată de istoria literară şi politică a unui popor. Ca să exemplific cît de cît aceste afirmaţii, voi adăoga, de exemplu: după Vossler, generalizarea articolului partitiv în limba franceză, în sec. al XIV-lea şi al XV-lea, se explică prin aceea că, în acel timp, au căpătat preponderenţă, în viaţa naţională franceză, nişte oameni cărora totul le apărea divizibil şi măsurabil, anume negustorii şi, în general, orăşenii. Să mai adaog că raţionalismul sec. al XVII-lea se va manifesta, după Vossler, în limbă, prin aceea că s-a pus ordine şi logică în faptele limbii franceze, atît de tulburi pînă atunci.

§ 49. Concepţia şi metoda de lucru ale lui Vossler au fost acceptate şi de alţi lingvişti, elevi ai săi sau numai adepţi, printre care sunt

Scanned with OKEN Scanner

de pomenit, mai ales, Lerch şi Spitzer. Dintre dînşii, cel mai fidel doctrinei lui Vossler este Lerch. Dar, cum este şi de aşteptat, el aduce şi cîteva lucruri noi. În expunerea noastră, vom insista, mai ales, asupra acestora. Vom folosi prefaţa şi introducerea la *Historische französische Syntax*, I, care cuprinde cele mai multe din ideile sale despre sintaxă, şi în forma cea mai evoluată.

După autor (p.XVII-XIX), analogiile şi contaminaţiile nu se explică total prin asociere şi încrucişare. Psihologia arată numai *de ce* asemenea forme, analogice sau contaminate, s-au născut. Trebuie, însă, să arate şi de ce ele au *fost primite sau acceptate* de comunitatea lingvistică dintr-un anumit timp. Aceasta nu se poate explica decît prin aceea că ele sunt mai frumoase, mai plastice sau mai avantajoase. Avantajoasă este, după Lerch, o inovaţie care serveşte claritatea vorbirii; el exemplifică chiar cu un caz de înlăturare a omonimiei, realizat printr-un fenomen de analogie: *je vendrai* şi *je tendrai* din vechea franceză sunt înlocuite cu analogicele (după *je viens, je tiens*) *je viendrai, je tiendrai*, pentru a se înlătura omonimia cu "voi vinde", "voi tinde". Se vede că Lerch a adus o modificare destul de importantă doctrinei lui Vossler: el admite că nu crearea unei inovaţii de limbă se explică estetic, ci generalizarea, impunerea ei, şi că o inovaţie lingvistică se explică numai psihologic. Pe de altă parte, Vossler nu vorbise nimic despre nevoia de înlăturare a omonimiei. Citatele care urmează vor completa concepţia despre limbă a lui Lerch: p.21: "Aşadar, nu ajunge că *se nasc* contaminaţii şi inovaţii analogice – este vorba, mai ales, dacă comunitatea lingvistică le acceptă sau le respinge, şi pentru ce ea s-a comportat cînd aşa şi cînd aşa, şi aceasta n-o poate explica psihologia generală, ci numai istoria limbii. Căci nu pot să răzbată decît acele înnoiri (adică abateri de la tradiţie) care corespund oarecum unei *nevoi sufleteşti* a comunităţii lingvistice, care i-au plăcut, care au fost valorificate de ea nu negativ ci pozitiv, şi, de aceea, n-au fost corectate ci, dimpotrivă, *imitate*, pînă ce ele au înlăturat, în sfîrşit, modul de exprimare tradiţional şi au devenit ele însele tradiţii"; p. 22: "Metoda psihologică, care contează pe posibilităţi generale, ce pot să se realizeze întotdeauna şi pretutindeni sau niciodată şi nicăieri, nu poate să explice de ce nu s-a ajuns la rezultate identice în toate limbile sau, cel puţin, în limbi cu aceeaşi origine (ca, de exemplu, franceza şi italiana) sau, cu alte cuvinte, ea nu poate explica variaţiile individuale ale limbilor. Ca *individuum* – uz individual – se poate înţelege o limbă numai prin istoria ei şi, de aceea, lingvistica poate să lucreze numai istoric şi nu poate trăi fără noţiuni istorice, ca: *renaştere, reformă, predominarea burgheziei*, etc.. Dacă, de exemplu, sintaxa franceză este cu mult mai supusă regulilor decît cea germană, aceasta se explică prin fapte istorice, ca opoziţia între centralismul francez (Ludovic al XVI-lea) şi puzderia de

Scanned with OKEN Scanner

state germane"; p. 24: "Metoda psihologică poate numai să indice condiţiile pentru o inovaţie, nu însă şi cauza pentru care ea a fost acceptată sau respinsă. Aceasta o poate numai metoda istorică" (să se remarce apropierile acestei afirmaţii cu cele spuse de şcoala lingvistică din Paris, în special cu cele ale lui Meillet despre legile generale ale limbajului şi despre cauzele sociale ale schimbărilor limbii); p. 24: "Ca "psihologică" (dar, mai potrivit, "estetică") este denumită şi acea metodă care îşi propune ca, dintr-un anumit mod de expresie, să reconstituie starea sufletească a aceluia care a întrebuinţat-o"; p. 25: "Noi preferăm să numim această metodă *estetică* deoarece, spre deosebire de cea propriu-zis psihologică, ea nu se întemeiază, conştient sau inconştient, pe o concepţie *naturalistă* despre limbaj, ci consideră expresia lingvistică ca pe o creaţie spirituală, o creaţie spirituală *individuală*. Căci ea nu se ocupă exclusiv (cum face, în fond, şi Haase, autorul unei sintaxe franceze) cu aşa numitul mecanism al *scurgerii reprezentărilor* ("Vorstellungsblauf"), adică cu partea *intelectuală* a limbii, ci şi cu modurile de expresie în care se manifestă fantezia, afectul, tendinţa volitivă a individului vorbitor (care, fără îndoială, nu trebuie separate); şi, chiar acolo unde ea ia în consideraţie ceva pur intelectual, ea îl priveşte nu ca pe ceva mecanic, guvernat de legi, ci ca pe ceva liber şi ales. Ea caută, pentru a spune astfel, să descopere valoarea sufletească, "timbrul stilistic originar" al fiecărei inovaţii sintactice. Ea priveşte limba drept ceea ce este ea: drept *artă*, adică drept intuiţie sufletească ("als Formannahme einer seelischer Intuition"). Căci arta este nu numai limba artistului cuvîntului, ci şi limba zilnică: cine povesteşte mereu o întîmplare, de exemplu, un accident de tramvai pe care l-a trăit, o povesteşte aşa de intuitiv pe cît îi este posibil; în fiecare conversatie, în fiecare poruncă, capătă expresie agitaţia sufletească a individului vorbitor; nici chiar expunerea ştiinţifică nu poate fi judecată numai ca opera ştiinţifică, ci şi ca operă expozitivă. Deoarece, însă, estetica, înţeleasă drept, este acea ştiinţă care, de la o creaţie spirituală oarecare, de la o dramă, o simfonie, un tablou, etc., conclude prin "Einfuhlung" la intuiţia sufletească a creatorului ei, pentru ca, pe baza acestei intuiţii, să reproducă şi să controleze procesul de creaţie, metoda lingvistică care, de la un oarecare mod de vorbire, conclude prin "Einfuhlung" la intuiţia sufletească a autorului ei, este *estetică*". Dar, mai departe (p. 26-27), autorul spune: "De aceea, principial, trebuie să se ceară, chiar dacă autorul sau autorii adevăraţi ai unui mod de vorbire abia pot fi descoperiţi, ca să se meargă înapoi la timpul cînd modul de vorbire era încă *nou* şi concura încă cu alte moduri de vorbire. Astfel, modul de privire estetic se varsă de la sine în cel *istoric*. Dar, şi din alt punct de vedere, metoda estetică (spre deosebire de cea naturalist-psihologică) nu stă în contrast cu metoda istorică, ci amîndouă se întregesc reciproc.

Scanned with OKEN Scanner

Valoarea specifică a diferitelor moduri de vorbire este tocmai motivul pentru care aceste moduri de vorbire sunt acceptate sau respinse de o epocă anumită. Unul place, deoarece el apare *mai logic* decît concurenţii lui, altul, deoarece corespunde mai bine nevoilor fanteziei sau ale sentimentului, etc.. Fără îndoială, există, în această privinţă, preferinţe care se exclud reciproc: dacă *Je crains qu'il ne vienne* (Mă tem să nu vină) - cu *ne* pleonastic - satiface mai bine fantezia, *Je crains qu'il vienne* (Mă tem că vine) - fără *ne*- satisface mai degrabă intelectul şi, astfel, vechea franceză preferă construcţia cu *ne*, secolul al XVII-lea, dimpotrivă, construcţia fără *ne*. Totuşi, este clar că nici o inovaţie nu s-a impus, trecător sau durabil, dacă n-a avut sau, cel puţin, n-a părut să aibă un avantaj faţă de concurentele sale. Pe de altă parte, cunoaşterea valorii ei estetice încă nu ajunge pentru ca să înţelegem impunerea acestei inovaţii. Căci avantajul ei, care, de obicei, este compensat printr-un dezavantaj corespunzător, nu este un motiv suficient pentru impunerea ei. Astfel, de exemplu, un mod de expresie poate fi înlăturat de cercurile dătătoare de ton ale unei anumite epoci, tocmai pentru că el este atît de afectiv".

§ 50. În ceea ce priveşte definiţia frazei, interesant este că Lerch se întoarce la Wundt şi Delbrück, pe care, însă, nu-l acceptă integral; dar el a suferit şi alte influenţe (aceea a psihologului Karl B ü h l e r). El consideră fraza ca "dezmembrarea unei reprezentări complexe în părţi, cărora le corespund cuvintele"(p. 5). Totuşi, el nu consideră (p.6) drept fraze expresii ca: *Oh!, Ja, Nein, Keine Ahnung, Bier hier!, Ein Reiter!*, iar, mai departe (p. 6-7), spune următoarele: "O definiţie pozitivă a frazei este foarte greu de dat, din cauză că, potrivit triplei efectuări a vorbirii umane, anume manifestarea unui ton propriu (exclamaţie), producerea ("Auslosung") unei acţiuni străine (poruncă) şi expunerea unei stări obiective de fapte (enunţare, declarare) există cel puţin trei feluri de fraze (cf. Bühler, I dg. Jahrbuch VI, 1 *sq.*) şi, pe lîngă aceasta, cîteodată, una şi aceeaşi frază poate realiza o efectuare dublă (de exemplu, fraza *Poşta este acolo!* poate fi, în acelaşi timp, expunerea unei stări de lucruri şi manifestarea tonului meu, cîteodată şi somaţie, către un servitor, de a se duce acolo). Dacă însă, pe lîngă frazele enunţiative, recunoaştem şi fraze exclamative şi imperative, atunci cele mai multe definiţii ale frazei sunt nepotrivite (chiar şi aceea a lui Wundt, ca dezmembrare a unei reprezentări complexe), deoarece ele, corespunzător originii din logică a noţiunii de "frază", sunt croite prea unilateral, numai pentru fraza enunţiativă. Dacă fraza este, anume, dezmembrarea unei reprezentări complexe, atunci nu există fraze cu un singur membru. Dar Delbrück a arătat că imperativele indo-europene, foarte probabil, nu aveau, la origine, terminaţii personale, aşadar, nu conţineau nici o raportare la persoană şi nici la activ şi mediu, aşadar ele

Scanned with OKEN Scanner

au fost, realmente, expresii lingvistice cu un singur membru. Şi, chiar între frazele enunţiative, există formaţiuni cu un singur membru, anume impersonalele, ca lat. *tonat*, «tună » şi ital. *piove*, "plouă". Dacă, deci, trebuie să dăm o definiţie a frazei ..., ne vom mulţumi cu una destul de generală: o frază este expresia lingvistică (în limbă) pentru un conţinut psihic relativ închis în sine". Cuvîntul *relativ* este introdus de autor în definiţia frazei, deoarece fraza nu alcătuieşte întotdeauna un întreg absolut şi îşi completează sensul după context.

Este interesant de adăugat că, într-un articol al lui Lerch, *Der Aufbau der Syntax (Germanisch-romanische Monatschrift*, VII, 1915, 3), apar unele idei pe care le-am întîlnit la Meillet şi Séchehaye şi care, parcă, se găsesc la el pentru prima oară. Mă refer la faptul că, după Lerch, p.104, predicatul este singura parte de frază necesară, că fraza constă, propriu-zis, din predicat, iar subiectul nu este decît o anexă tîrzie, că frazele cele mai simple constau şi azi numai din predicat şi că subiectul era şi este suplinit de situaţie, de intuiţie ori de vreun gest (am luat informaţia din Drăganu, *Istoria sintaxei*, p. 113, care face o amănunţită expunere a concepţiei sintactice a lui Lerch).

§ 51. Concesiile faţă de psihologie, sau, măcar, faţă de acest termen, pe care l-am întîlnit la Lerch, apar şi mai pronunţate la Leo Spitzer. Aceasta se explică, desigur, întîi de toate, prin puternica influenţă pe care a exercitat-o asupra sa psihologistul Bally, precum şi un alt lingvist psihologist, germanistul Sperber. Anume, Spitzer denumeşte ca "psihologic" punctul său de vedere (articolul *Über syntaktischen Methoden auf romanischem Gebiet*, publicat în *Die neueren Sprachen*, XXVI, 1918), care este, însă, cel al lui Vossler, Lerch şi Bally. O importantă inovaţie terminologică a lui Spitzer faţă de Vossler este aceea că el numeşte momentul acela în care o inovaţie este creată de individul vorbitor, prin afect şi fantezie, *moment creator*, iar momentul în care ea se impune în limbă, fiind cerută de nevoia de claritate (pentru înlăturarea unei omonimii), *moment fixator*. Dar, şi în această privinţă, el urmează pe Sperber (informaţia o iau din Iordan, *Introducere*..., p.223, nota 1). O expunere amănunţită a concepţiei sintactice a lui Spitzer se găseşte la Drăganu, *Istoria sintaxei*, p.127-137.

Trebuie să adaog că, spre deosebire de Vossler, la care noţiunea (şi expresia) de *formă lingvistică interioară* ("innere Sprachform"), create de Humboldt, au găsit aprobare, Lerch şi Spitzer n-au acceptat această noţiune (şi expresie) a romantismului lingvistic. Aceasta se explică prin aceea că ei sunt mai aproape de psihologismul lingvistic decît Vossler.

§ 52. La idealismul lingvistic aparţine şi romanistul italian Giulio B e r t o n i care, însă, nu poate fi considerat ca un adept al lui Vossler şi Croce, deşi a fost influenţat de aceştia. Întrucît asupra sa s-a exercitat,

Scanned with OKEN Scanner

mai ales, influenţa filosofului italian Giovanni G e n t i l e, şi întrucît, sub această influenţă, el a creat o concepţie despre limbaj cu altă înfăţişare decît aceea a lui Vossler, el trebuie socotit ca avînd o poziţie singulară în cadrul idealismului lingvistic. Bertoni şi-a expus concepţia sa despre limbaj în cărţile: *Programma di filologia romanza come scienza idealistica*, Geneva, 1923, *Lingua e pensiero*, Florenţa, 1932, *Lingua e poesia*, Florenţa, 1937, *Lingua e cultura*, Florenţa, 1939 şi în *Introduzione alla linguistica*, Modena, 1940. Spre deosebire de Vossler care, împreună cu Croce, susţinea că limbajul adevărat este artă şi că cel care nu este artă, ci comunicare de idei, este, oarecum, limbaj denaturat, Bertoni va admite, sub influenţa lui Gentile, că limbajul este întotdeauna gîndire sau, cu propriile sale cuvinte: "Limbajul nu este haina gîndirii, ci gîndirea însăşi". Era, în fapt, o revenire integrală la concepţia lui Humboldt, căci Croce şi Vossler reveniseră numai parţial. Pentru înţelegerea perfectă a acestei afirmaţii a lui Bertoni, trebuie să adaog însă că, prin gîndire, Bertoni înţelege ca, de altfel, şi Gentile, şi arta literară şi chiar faptele umane care au o gîndire la bază (cele economice, politice, juridice şi educative). Căci idealismul lui Gentile şi Bertoni ca, de altfel, şi cel al lui Croce şi Vossler, trebuie înţeles ca un idealism metafizic, care identifică cu ideile noastre realitatea exterioară nouă sau pe cea pe care o creăm noi (faptele noastre). Pentru noi însă, care nu putem accepta aceste susţineri ale filosofiei idealiste, ci admitem, conform concepţiei realiste, că lumea exterioară nouă şi faptele noastre au o existenţă deosebită de ideile noastre, afirmaţia lui Gentile şi Bertoni are alt înţeles: limbajul nu este numai artă, ci şi ceea ce, obişnuit, se numeşte gîndire, gîndire teoretică (ştiinţă, filosofie) şi gîndire practică (proiecte, planuri, etc.); aşadar, limbajul se identifică cu literatura artistică, ştiinţifică, retorică, etc., în întregimea ei. Concluziile, pe care nu le-a tras Gentile dar le-a tras Bertoni, sunt că istoria limbii se identifică cu istoria literaturii şi, în general, cu istoria gîndirii umane sau, deoarece spiritul tot este numai gîndire, istoria limbii se identifică cu istoria spiritului uman, cu istoria omenirii înseşi. Ce poate rămîne din aceste afirmaţii este numai că *istoria limbii se identifică cu istoria gîndirii şi literaturii umane* căci, înafară de gîndire şi literatură, mai există şi alte fapte spirituale, care nu sunt limbaj, anume, faptele economice, politice, juridice şi educative, în ceea ce au ele esenţial (asemenea fapte au la bază un plan, o gîndire practică, dar ele sunt altceva decît această gîndire, sunt realizarea ei). Şi, de fapt, Bertoni ar fi trebuit să mai tragă o concluzie: aceea că lingvistica generală este nu numai o estetică, cum sustineau Croce şi Vossler, dar şi o logică, care este ştiinţa generală a gîndirii teoretice iar, întrucît Bertoni identifica gîndirea cu tot spiritul, el trebuia să mai tragă concluzia că lingvistica

Scanned with OKEN Scanner

generală este filosofia spiritului. Acest lucru, Bertoni nu l-a susținut și, probabil, din cauză că nu vedea cum s-ar putea face o lingvistică care să se identifice cu logica sau o logică care să se identifice cu lingvistica. O altă identitate, aceasta, însă, stabilită de Bertoni, este aceea între limbă și istorie, aceasta din urmă fiind concepută nu ca știință a faptelor umane, ci ca însăși seria faptelor umane. O asemenea identitate nu se poate înțelege decît dacă avem în vedere punctul de vedere idealist al autorului.

Și alte motive au trecut de la Gentile la Bertoni. Astfel, Gentile vorbea de gîndirea ca act și gîndirea gîndită, prima fiind fapt spiritual, cea de-a doua, natură. La Bertoni, se întîlnește distincția între vorbirea ca act și vorbirea vorbită. Pe cea dintîi, lingvistul italian o considera un act spiritual și o numea *limbaj*, pe cea de-a doua, o considera natură și o numea *limbă*. Termenii aceștia, astfel definiți, par să se refere la realități deosebite de cele numite de Saussure *vorbire* și *limbă*. Totuși, și după Bertoni, limba este aproximativ una la o întreagă colectivitate lingvistică și este ceva abstract ("la lingua in astratto"- limba ca abstracție -), ceva care nu se găsește în realitate, pe cînd limbajul este individual și este ceea ce există de fapt, adică concret ("la lingua in concretto »- limba în stare concretă -) – el este așa-numitul *stil*. În această privință, se simte, la Bertoni, și influența lui Croce și Vossler. O deosebire față de Saussure se mai constată în faptul că Bertoni cere ca lingvistica să se ocupe cu actul vorbirii, nu cu limba, să stabilească adică tonul caracteristic în limba fiecărui individ, stilul. După Bertoni, noțiunile (individuale sau generale) despre limbaj, alcătuite numai după gramatică, fără înțelegerea textelor scrise într-o limbă, n-ar fi cunoștință (știință) adevărată, pentru că ar considera spiritul drept natură. Autorul crede că limbajul, ca spirit, este inanalizabil, și că distincția în cuvinte și aplicarea clasificării nu se poate face decît la limbă, care este natură. În această privință, el se resimte de influența lui Croce care crede, greșit, că faptele spirituale nu sunt clasificabile și că operația clasificării se aplică numai faptelor naturii.

[*Concluzii*]

După părerea noastră, limba și limbajul nu trebuie definite ca vorbire vorbită și vorbire ca act. Căci vorbirea vorbită nu poate avea altă existență decît ca vorbire scrisă (lucru înțeles și de Bertoni) sau ca vorbire memorată (lucru nepomenit de Bertoni dar, desigur, înțeles de el), nu poate fi decît *limba* lui Saussure.

Scanned with OKEN Scanner

În celelalte lucrări, discuţia este dominată de deosebirea dintre limbă şi limbaj[25]. Acum se admite că nu avem limbaj decît acolo unde avem lirism, în rest, avem limbă. Limbajul este, acum, identificat cu arta, iar limba, cu cultura. Se poate spune, deci, că ideile lui Bertoni au evoluat. Bertoni consideră, acum, limba tot ca act spiritual, dar ca act lipsit de liricitate. Bertoni merge pînă acolo încît susţine că, chiar într-o operă literară (de artă), nu avem în întregime artă, de la început pînă la sfîrşit, ci numai acolo unde e lirism. În rest, avem cultură. Este o concepţie care se întîlneşte şi la Croce şi Vossler. Autorul presupune acum că limba este inovaţie numai întrucît este artă şi că, acolo unde limba este cultură, ea este comună tuturor. Ceea ce nu este, însă, adevărat, căci limba poate fi inovaţie şi atunci cînd este numai cultură. Nu ni se pare potrivită nici denumirea ca "limbă" a acelei vorbiri (sens saussurian) care este cultură. Ea trebuie numită vorbire. Rămîne însă, şi din această concepţie, ideea că vorbirea este cînd artă, cînd cultură, adică gîndire (căci cultura nu este decît gîndirea întrucît ea s-a popularizat sau a trecut în mase mai largi).

Bertoni n-a luptat împotriva psihologismului lingvistic, dar l-a considerat insuficient pentru explicarea faptelor lingvistice.

§ 53. O concepţie înrudită cu cea a lui Bertoni, dar creată în mod independent de el, se întîlneşte la filosoful neokantian Ernst Cassirer, precum şi la numeroşi lingvişti germani (anume, indoeuropenişti) care au început să activeze mai ales în deceniul de după primul război mondial. Se poate spune că toţi aceştia alcătuiesc o adevărată şcoală care, fiindcă a reluat mai fidel decît Vossler teoriile lingvistice din vremea romantismului, în special pe aceea a lui Humboldt, a fost numită de Otto Funke, *Studien zur Geschichte der Sprachphilosophie*, Berna, 1928, şcoala "neoromantică". Acest nume poate fi păstrat, mai ales că el a fost acceptat de unii dintre corifeii acestei noi direcţii lingvistice. Dar, cu tot atîta drept, şi chiar mai potrivit, ne apare termenul idealist care, iarăşi, a fost întrebuinţat de unii din lingviştii şi filosofii din această şcoală pentru a denumi concepţia lor. În cadrul acestui idealism, mai nou decît cel al lui Vossler, trebuie să distingem mai multe grupuri. Cel dintîi care trebuie pomenit, dacă ţinem seama de ordinea cronologică, este Cassirer, autorul, între altele, al unei *Philosophie der symbolischen Formen*, al cărei prim volum (*Erster Teil*), *Die Sprache*, a apărut la Berlin, în 1923. Autorul se deosebeşte de Vossler prin aceea că nu reduce limba la artă, el o consideră

[25] Să nu se creadă că Bertoni a luat distincţia între limbă şi limbaj de la Saussure. Aceasta rezultă din felul cum cele două realităţi sunt definite şi numite şi, apoi, din faptul că Bertoni a făcut această distincţie sub influenţa lui Gentile. De altfel, Saussure nu este citat în *Programma* şi, din prefaţa acestei cărţi, rezultă că Bertoni şi-a creat sistemul lingvistic în al doilea deceniu al veacului XX, deci cam în acelaşi timp cu Saussure.

imv. 183008

Scanned with OKEN Scanner

ca pe o oglindă a facultăţii de cunoaştere a omului şi, în general, a spiritului uman. După dînsul, limba exprimă atît *senzorial-concretul* (cum este cazul cu onomatopeea), cît şi *reprezentarea* (sau intuiţia), gîndirea noţională şi judecata (eu n-aş face distincţie între gîndire noţională şi judecată). În aceasta stă apropierea sa de Bertoni şi de Humboldt. Spre deosebire, însă, de aceştia, el nu identifică limba chiar cu facultatea de cunoaştere, ci o socoate ca pe o oglindă a acesteia sau a spiritului uman. Mai exact, el consideră limba, împreună cu mitul (religia), arta şi ştiinţa, ca pe o formă simbolică cu caractere proprii, distincte de ale celorlalte forme simbolice şi nu reduce, deci, lingvistica la estetică, cum n-o reduce nici la teoria cunoaşterii sau a mitului, ci o consideră ca o disciplină coordonată acelora. Precum se vede, atitudinea sa este contradictorie: deşi admite o "autonomie" a limbii (cuvîntul este al său), el socoate limba ca pe un reflex al întregului spirit. Dar atunci, cum mai este posibilă autonomia ?

§ 54. Un alt grup îl formează lingviştii care pleacă de la concepţia filosofică a lui Edmund Husserl, creatorul aşa-numitei fenomenologii şi al metodei fenomenologice. Fac parte din această şcoală: Walter Porzig, Herman A m m a n, Gunther I p s e n şi Iulius S t e n z e l. Am putea pune alături şi pe Karl Bühler, care prezintă, însă, multe apropieri de concepţiile psihologiste despre limbaj. Întrucît această şcoală pleacă de la ceea ce este fundamental doctrinei fenomenologice, ea ar putea fi numită "şcoala idealistă fenomenologică". Alfons Müller, *Betrachtungen zur deutschen Sprachphilosophie*, Giessen, 1938, vorbeşte de un grup fenomenologic, dar consideră teoria acestui grup ca una din formele teoriei existenţiale despre limbaj, reprezentată şi de un alt grup, acesta alcătuit din Leo W e i s g e r b e r şi Georg S c h m i d t - R o h r, iar în grupul fenomenologic, nu cuprinde pe Porzig, Amman şi Bühler. Cred că termenul "existenţial" nu poate fi întrebuinţat cu sensul pe care i-l dă Müller, pentru că el nu corespunde realităţii: prin existenţialism, se înţelege o anumită filosofie care, însă, nu a influenţat pe lingviştii de care este vorba (cum se înţelege, acest nume nu şi-l dau lingviştii în discuţie). Nu înţeleg, apoi, de ce un lingvist ca Porzig nu trebuie alăturat lui Stenzel şi Ipsen, chiar dacă între ei sunt şi unele deosebiri fundamentale. Mi se pare cel mai potrivit să se vorbească de un grup fenomenologic şi de un grup alcătuit din Weisgerber şi Schmidt-Rohr. Asupra ambelor grupuri, s-a exercitat o puternică influenţă a celor două şcoli lingvistice franceze, în special a lui Saussure. Ea se manifestă, mai ales, prin acceptarea distincţiei între limbă şi vorbire şi prin considerarea limbii ca fapt social.

Prin metoda fenomenologică, trebuie să înţelegem acea metodă de cercetare a lucrurilor în ceea ce au ele esenţial dar, fără a apela la lucruri, trebuie să înţelegem intuiţia esenţelor. Aplicarea ei duce la crearea

Scanned with OKEN Scanner

fenomenologiei. Fără să fiu sigur că am dreptate, cred că pretenţia lui Husserl de a fi creat o metodă şi o disciplină nouă nu este întemeiată. Metoda sa nu este altceva decît metoda cunoaşterii a priori sau metoda raţionalistă. Numai că, acum, cunoaşterea prin raţiune este numită "intuiţie". Dacă nu este aceasta, ea se reduce la o simplă reflecţie asupra generalului. Admiţînd însă, nişte esenţe, adică nişte idei pe care omul trebuie să le intuiască, Husserl separă ideile de sufletul uman. Aceste idei pe care, întrucît este vorba de limbă, el le numeşte "înţelesuri ideale", sunt independente de psihicul indivizilor vorbitori, adică au o existenţă ideală. Astfel stînd lucrurile, Husserl va lupta împotriva psihologismului dominant pe vremea lui, în logică şi în lingvistică. După dînsul, viaţa sufletească şi spirituală nu se va mai putea reduce numai la reprezentări (cum se reducea ea în concepţiile lui Herbart şi Wundt). Avem, în sufletul nostru, şi ceva impus dinafară, din acea lume ideală, care, în fond, merge cu lumea reală. O judecată nu este numai o asociere de reprezentări sau analiza unei reprezentări complexe; ea este o judecată despre ceva, o judecată cu privire la un obiect, la realitate.

Lupta împotriva psihologismului va trece şi la lingviştii fenomenologici, dar aceştia vor fi mai concilianţi cu psihologia limbajului. Ei vor recunoaşte şi acestei discipline un loc, alături de celelalte discipline ale limbajului.

Dintre concepţiile fenomenologice, vom discuta aici, mai ales, pe cea a lui Porzig, care, de altfel, este primul lingvist fenomenolog.

§ 55. Liniamentele concepţiei sintactice a acestui învăţat se găsesc în articolul *Die Aufgaben der indogermanischen Syntax*, publicat în *Stand und aufgaben der Sprachwissenschaft*, Heidelberg, 1924. Autorul afirmă că punctul de vedere psihologic în sintaxă nu-şi are legitimare. Pentru ca aceasta să fie posibil, ar trebui ca, paralel cu sintaxa istorică şi cu cea comparativă, să existe o psihologie istorică şi una comparativă, ceea ce, însă, nu este cazul. Concepţia psihologistă a făcut ca, pînă astăzi, înţelesurile cu care are de-a face lingvistul să fie căutate în fenomenele psihice ale individului vorbitor. Dar există înţelesuri şi la logică, iar Husserl a arătat că înţelesurile sunt independente de orice element psihic. De aceea, autorul distinge, în limbă, trei planuri (nu două, cum se distinsese pînă la el): - expresia exterioară – prin sunete; - fenomenele psihice manifestate prin această expresie; - faptul comunicat. Şi, într-adevăr, la frazele *Cade lampa!* şi *Atacă duşmanul*, el distinge:- faptele exterioare ale vorbirii, - faptele psihologice ale celui care vorbeşte (reprezentarea despre lampa care cade sau duşmanul care atacă) şi - faptul că acea lampă cade sau că duşmanul atacă, pe care le comunică altuia cel care vorbeşte. Porzig crede că numai faptul comunicat trebuie numit *înţeles* (voi atrage atenţia că această comunicare a unei « părţi » din realitate este altceva decît

Scanned with OKEN Scanner

comunicarea "înţelesurilor ideale" ale lui Husserl; dar şi la Husserl, ele mergeau cu realitatea). Ştiinţa care se ocupă cu expresia "exterioară" este, după Porzig, gramatica; cea care se ocupă cu fenomenele psihice manifestate în vorbire este psihologia limbii şi stă alături cu discipline ca psihologia simţurilor sau a gîndirii; ştiinţa care se ocupă cu înţelesurile este cea de a treia disciplină lingvistică. Porzig o numeşte "Bedeutungslehre" şi o subdivide în *semasiologie* sau *Semantik*, care se ocupă cu conţinutul înţelesurilor şi *Syntax*, care se ocupă cu modurile de înţeles (subiect, predicat). Drăganu, *Istoria sintaxei*, p.147, traduce *Bedeutungslehre* prin "semasiologie" şi, într-adevăr, acesta este termenul cu care ar trebui să traducem termenul german; dar, deoarece Porzig întrebuinţează el însuşi termenii *Semasiologie* şi *Semantik* pentru a denumi ştiinţa care se ocupă cu conţinuturile înţelesurilor, traducerea nu este potrivită. Este drept însă că, de fapt, Porzig ar fi trebuit să numească *semantică* sau *semasiologie* studiul întreg al înţelesurilor. După autor, acest studiu nu este nici metafizică, pentru că el nu vrea "să constate înseşi stările de lucruri" şi el nu este nici logică, pentru că el nu vrea nici "să verifice raportul înţelesurilor lingvistice cu aceste stări de lucruri" (logica le judecă ca adevărate sau false). Următoarele citate ne vor da idee de deosebirile pe care le vede Porzig între cele trei discipline. P.133: "Acum este uşor să dăm un răspuns des discutatei chestiuni dacă noţiuni ca subiect şi predicat aparţin psihologiei, lingvisticii sau logicii. Deoarece aceşti termeni denumesc moduri de înţeles, ei nu au ce căuta în psihologie; în loc de "subiect psihologic", se poate spune, mai bine, împreună cu Wundt, "reprezentare dominantă". Logicii aparţin aceste noţiuni numai întrucît toate conţinuturile de înţeles şi modurile de înţeles sunt supuse şi unei judecăţi logice. Patria lor proprie şi domeniul principal al întrebuinţării lor, le au ele, dimpotrivă, în lingvistică, în special în ştiinţa înţelesurilor"; p. 134: "Chiar abstracţie făcînd de atari categorii (interjecţiile care exprimă o situaţie reală şi imperativele indo-europene), există întotdeauna, de obicei, vorbiri cu înţeles simplu. Numai trebuie să observăm că "înţeles" este cu totul altceva decît reprezentarea individului vorbitor sau ascultător şi că el nu coincide nici cu starea de lucruri. Cînd, noaptea, răsună strigătul *Foc!* sau santinela strigă în adăpost *Foc de baraj!* (în germană, un singur cuvînt, *Sparrfeuer!*), procesele de reprezentări şi sentimente care sunt deşteptate prin aceasta în ascultător, sunt foarte multiple şi complicate. Că chiar starea de lucruri exterioară este una foarte complexă, este neîndoios. Cu toate acestea, însă, înţelesurile ambelor vorbiri citate ca exemplu sunt înţelesuri *simple*. Ele referă ("meinen"), într-adevăr, o stare de lucruri complicată, dar o referă ca pe ceva simplu; adică, ele referă situaţia totală, ca atare, fără ca înţelesul să mai fie, din nou, analizat în sine". Din cele ce urmează

Scanned with OKEN Scanner

(p.134-135), rezultă că, după Porzig, asemenea "înțelesuri singuratice sunt oarecum lipsite de formă", că, adică, la ele nu se poate spune dacă avem a face cu un substantiv sau verb, cu un subiect, predicat sau obiect. După autor, într-o frază ca *Omnia praeclara rara*, avem un subiect numai pentru că avem şi un predicat şi viceversa (e interesant de adăugat că Porzig consideră subiect *Omnia praeclara*, deci ceea ce, obişnuit, se numeşte *sfera subiectului*) şi, deasemenea, *omnia* este atribut pentru că *praeclara* este regent.

Din cele spuse, rezultă că, după Porzig, înțelesurile sunt numai comunicare rece a unui fapt sau a unei voințe (căci el vorbeşte şi despre imperative) şi că expresiile cu conținut afectiv, care, deasemenea, au un înțeles, căci comunică ceva, cad în domeniul psihologiei limbii, atunci cînd sunt studiate din punct de vedere al valorii lor afective. Este interesant că, după Porzig, înțelesurile sunt numai idei, nu şi reprezentări, şi că ele comunică ceva. Ideea aceasta am întîlnit-o şi la şcolile lingvistice franceze, în special la Meillet.

§ 56. Cu privire la natura frazei, autorul spune următoarele (p.140-141): "Trebuie să fim clari că şi această chestiune prezintă trei puncte de vedere, după cum se concepe fraza: gramatical (ca semn), sintactic (ca mod de înțeles) sau psihologic (ca sediment al unui proces psihic). Numai a treia latură a chestiunii este ținută de noi momentan în seamă. Plecînd de aici, îmi pare că, pentru ceea ce, în general, se înțelege prin frază, este esențial faptul că ea reprezintă o împletire ("Gefunge") de înțelesuri (Drăganu traduce, p.149, prin "sintagmă semantică"). Căci ar trebui să nu mai fie nici o divergență de păreri asupra faptului că o frază reprezintă, şi în ceea ce priveşte partea semantică, o *formă*. Dar, precum s-a stabilit mai sus, un înțeles simplu nu are nici o formă, căci aceasta este determinată tocmai de împletire. Toate aşa-numitele fraze cu un singur termen, precum interjecțiile, vocativele, forma originară a imperativului în indo-europeană, etc., nu sunt de considerat, aşadar, ca fraze, deoarece ele, de fapt şi în sens strict, au numai un *singur* înțeles. Desigur, starea de lucruri din limbile indo-europene, care au un sistem de categorii întipărit, este întrucîtva complicată de faptul că în ele abia apar cuvinte articulate fără o determinare categorială, aşadar, chiar înțelesuri simple dau aparența că au formă. Dar interjecțiile adevărate (abstracție făcînd de sunetele manifestării pure, expresia unor fenomene psihologice, nu a unor stări de lucruri) arată, totuşi, adevărata situație. Despre un cuvînt ca *au!*, care nu numai *manifestează* durerea, dar şi însemnează că cel care îl spune suferă durere[26], va fi greu de spus dacă el este substantiv sau verb, subiect sau

[26] Prin *manifestare*, autorul înțelege ceea ce Bally numea "expresie", prin însemnare, ceea ce Bally numea "comunicare".

Scanned with OKEN Scanner

obiect. El are un înțeles, dar nu unul care să posede o *formă*. Dar este oare altfel cînd cineva care a căzut în apă strigă *Ajutor!*? Desigur, noi putem spune că vorbirea noastră este, în acest caz, după forma sa gramaticală, un substantiv, noi putem, chiar, să construim şi o frază în care ea este obiect, dar toate acestea nu schimbă cu nimic faptul că ea însemnează situația de a cere ajutor. Ascultătorul, care interpretează vorbirea după înțeles, nu poate înțelege din ea această situație decît ca simplă, orice analiză mai specială, că primejdia vine de la apă, foc, şarpe sau hoți, nu este conținută în vorbire. De aceea, se recomandă ca asemenea expresii cu înțeles simplu să nu fie considerate ca *fraze*". Dar Porzig susține, mai departe, că, prin subordonarea ideii de frază ideii de împletire semantică, problema frazei nu este încă soluționată, căci există doar şi împletiri de înțeles care nu sunt fraze. Trebuie să se stabilească, deci, şi ce *formă* trebuie să aibă împletirea semantică pentru ca ea să poată fi considerată frază. Luîndu-ne după limbile indo-europene, ar trebui să spunem că numai modul de înțeles numit *predicativ* este cel care produce fraza. Dar există şi limbi în care noi avem fraze analizate nu predicativ, ci atributiv, şi, astfel de cazuri există, excepțional, şi în limbile indo-europene (autorul se gîndeşte la ceea ce Meillet numea "fraza nominală pură"). Ținînd seama de aceasta, autorul continua (p. 142): "Mai curînd rezultă din asta că, acolo unde noi considerăm o împletire de înțelesuri ca frază, nu ne pluteşte pe dinaintea ochilor un anumit mod de înțeles, cît *caracterul încheiat* ("Geschlossenheit") al *modului de înțeles"*. El recunoaşte că asta înseamnă a reveni la Delbrück, dar fără ca definiția pe care acesta o dădea frazei să fie corectată de psihologism. Definiția lui Porzig este următoarea (p. 142): "O frază este o împletire de sensuri (o sintagmă semantică) cu acea formă prin care starea de lucruri este referită (comunicată, "gemeint") ca încheiată". Cu privire la impersonale, autorul crede că altă dată vor fi fost ele înțelesuri simple fără formă, deci, în situația strigătelor noastre *Foc!* sau *Ajutor!*, dar că, în limbile indo-europene atestate, ele sunt verbe adevărate şi, ca atare, au şi subiect (la *es regnet*, este pronumele *es*) care este, însă, nedefinit.

§ 57. Nu putem expune decît foarte pe scurt concepția lingvistică a lui Amman, din *Die menschliche Rede*, I, Lahr i. B., 1925 şi II, tot acolo, 1928. Spre deosebire de Porzig, autorul socoate ca înțelesuri nu numai noțiunile, dar şi intuițiile, adică reprezentările. El admite însă că numai substantivul exprimă noțiuni şi reprezentări, numai el este cuvîntul noțiunii, pe cînd verbul, adjectivul şi adverbul exprimă altceva: verbul, cuvîntul procesului, exprimă un conținut de viață ("Lebensgehalt") iar adjectivul şi adverbul, cuvintele calității, exprimă o valoare de trăire ("Erlebniswert"). Pentru a înțelege aceste afirmații, sunt necesare cîteva

Scanned with OKEN Scanner

lămuriri. O frază ca *Trandafirul înfloreşte*[27], care are ca predicat un verb, nu are, după autor (I, p.118), "realmente sensul unei enunțări, unei judecăți". Autorul nu acceptă nici interpretarea unei asemenea fraze ca *Trandafirul este înflorind*, cum procedau logicienii din evul mediu încoace, ci crede că "forma curată a enunțării este următoarea: "Înflorirea /aşteptată/ a trandafirului /despre care este vorba sau despre care s-a întrebat/ a devenit, acum, realitate". Dar el crede că forma aceasta denaturează sensul adevărat al frazei *Trandafirul înfloreşte*, care ne comunică un eveniment ("Erlebnis", p.119): « înflorirea nu numai că este enunțată despre trandafir, dar îi este impusă ca o acțiune, ca o manifestare a vieții" (p.118). Cînd noi ne bucurăm de înflorirea unui trandafir, este viața trandafirului care influențează asupra noastră. Trandafirul nu mai este, atunci, obiect, el este strîns legat de noi, "viața lui, înflorirea lui, devine a noastră" (p.119). O asemenea concepție despre natura verbului trebuia să-l ducă pe autor la concluzia următoare, foarte importantă, pentru că se împotriveşte unei concepții aproape milenare (p.124): "Cu rezultatul că verbul nu este, în genere, cuvînt care să exprime noțiuni sau este aceasta în ultimul rînd, cade şi posibilitatea de a concepe fraza verbală ca o unire de noțiuni". De asemenea, adjectivele şi adverbele exprimă impresiile pe care le produc asupra noastră lucrurile şi acțiunile deci, exprimă nişte trăiri ale individului vorbitor. Dacă întîlnesc un parchet strălucitor şi-mi spun, în interiorul meu, cuvîntul de atenție *lunecos!* exprim o senzație, "în timp ce structurez lingvistic senzația, eu îmi aduc în conştiință valoarea ei vitală ("Lebenswert"); eu valorific această impresie ca *lunecos*..." (p.128).

Se constată, aşadar, că, pe cînd Porzig elimina dintre înțelesuri reprezentarea şi stările afective ale individului vorbitor, Amman tocmai le considera şi pe acestea înțelesuri. Ce este însă mai curios, este că el dă verbului, adjectivului şi adverbului, pe lîngă sensul lor de procese şi calitate, şi o valoare afectivă, ceea ce nu se făcuse pînă la el.

Cum se înțelege chiar din cele spuse mai sus, după Amman, judecata şi fraza nu sunt realități care se suprapun. Dacă unele fraze sunt judecăți, altele, şi anume, cele verbale, care exprimă constatări de fapte, nu sunt, în acelaşi timp, şi judecăți. După autor, nici subiectul şi predicatul gramatical nu corespund întotdeauna cu subiectul şi predicatul judecății.

În urma tuturor acestor informații, date de noi, apare curios că Amman se consideră fenomenolog. Nu găsim, în fond, la el, ceea ce este caracteristic lingviştilor fenomenologi. De altfel, autorul singur, în prefața la vol. I, mărturiseşte că nu cunoaşte filosofia lui Husserl decît din discuții

---

[27] Poate, în româneşte, fraza germană *Die Rose blüht* ar trebui tradusă *Înfloreşte trandafirul*, cu verbul în locul prim din frază.

Scanned with OKEN Scanner

cu alţii şi că şi-a creat concepţia sa lingvistică înainte de a fi cunoscut această filosofie.

§ 58. Cea mai de seamă lucrare de filosofia limbajului a lui Stenzel este *Philosophie der Sprache*, München şi Berlin, 1934. Ipsen şi-a expus concepţia în mai multe articole, dintre care, cele mai interesante pentru discuţia noastră sunt *Sprachphilosophie der Gegenwart*, Berlin, 1930 şi *Der neue Sprachbegriff*, "Zeitschrift für Deutschkunde", 1932, p.1-18. Aceşti doi cercetători consideră limba ca pe o realitate a spiritului şi caută apariţia spiritului în limbă. Mai mult, ei ajung pînă la a susţine că spiritul apare, uneori, în limbă. Identificarea totală a spiritului şi a limbii se întîlneşte, însă, numai la Ipsen. Ca fenomenolog, el distinge între expresia fonetică, însemnare ("Bedeuten") sau înţeles şi referire ("Meinen"). El crede că, în legătură cu aceste distincţii stă şi aceea între silabă, cuvînt şi frază: silaba este unitatea de vorbire cea mai mică; cuvîntul, unitatea de înţeles cea mai mică şi el poate numai însemna ceva, nu şi referi; fraza este unitatea de referire cea mai mică. După acelaşi autor, limba este prima şi cea mai originară dintre lumile spiritului (el admite, în această privinţă, părerile lui Hegel; ar fi putut pomeni şi de Croce şi Vossler).

§ 59. Am spus că un curent idealist, deosebit de cel al lui Vossler şi Bertoni şi de cel fenomenologic, este reprezentat de Leo Weisgerber şi G. Schmidt-Rohr. Müller, *op.cit.*, referindu-se la faptul că aceşti doi cercetători admit o "influenţă a limbii asupra formării ideilor" (p. 32), a numit grupul alcătuit de ei, "grupul ideologic". Dar termenul nu mi se pare potrivit, pentru că el nu sugerează acest lucru. Mai degrabă, întrucît Weisgerber este considerat de unii lingvişti din generaţia sa ca un şef de şcoală, trebuie să vorbim de şcoala idealistă a lui Weisberger, deşi Schmidt-Rohr nu este printre ei. Vom pomeni aici dintre lucrările lui Weisgerber, numai *Muttersprache und Geistesbildung*, Göttingen, 1929, ed. a II-a, neschimbată, tot acolo, 1941. Schmidt-Rohr şi-a expus concepţia în *Mutter Sprache, Vom Amt der Sprache bei der Sprache der Volkwerdung*, Iena, 1933 (ed. a II-a a cărţii *Die Sprache als Bildnerin der Volker*, 1932). Această şcoală se caracterizează, şi ea, prin identificarea totală a limbii cu gîndirea sau cu cunoaşterea. Numai că, după cum am spus, limba nu este, pentru dînşii, o imagine a gîndirii, ci o creatoare a ei. Deasemenea, spre deosebire de cei mai mulţi lingvişti fenomenomenologi, ei nu deosebesc decît semnul fonetic şi înţelesul. După Schmidt-Rohr, fraza se identifică cu judecata.

§ 60. Un alt curent lingvistic este constituit de lingviştii care s-ar putea numi "rasişti" (care consideră rasa ca pe un factor explicativ în limbă; este vorba de rasele pe care le-au constatat antropologii). Am spus mai sus (§ 30) că Philippide explică prin psihologia etnică a unei limbi în sintaxă. Mai exact ar fi fost să spun că explică acest lucru prin psihologia

Scanned with OKEN Scanner

rasială. Philippide înțelegea anume că un popor este alcătuit din două sau mai multe rase, dintre care una sau mai multe pot fi în majoritate, și că rasele componente ale unui popor, mai ales cele majoritare, impun în limbă tendințele lor. Dar Philippide, deși este cel dintîi care a insistat asupra faptului că structura sintactică a unei limbi stă în legătură cu psihologia rasială, n-a arătat niciodată ce fapte sintactice se pot pune în legatură cu rasa și în legătură cu care rasă. Lucrul acesta n-a fost făcut nici de Finck (lucrările sale au fost citate tot la § 30), care stabilise o serie de corespondențe între diferitele structuri lingvistice și diferitele temperamente. Cel dintîi care a făcut acest lucru, în domeniul sintaxei, este indo-europenistul german Julius P o k o r n y. Într-adevăr, în *Zeitschrift für celtische Philologie*, vol. 16 și. urm., el a arătat că tipul lingvistic hipotactic (subordonator, deci cu propoziții secundare), care caracterizează limbile indo-europene și fino-ugrice, stă în legătură cu rasa nordică și est-baltică, pe cînd tipul lingvistic paratactic (coordonator, deci numai cu propoziții principale), caracteristic limbilor hamitice, precum și limbilor celte (acestea, indo-europene), stă în legătură cu rasa mediteraneeană (celții de astăzi sunt mediteraneeni). Cele două tipuri sintactice în discuție presupun, într-adevăr, deosebiri de structură sufletească: o rasă (de fapt, un popor în care predomină o anumită rasă) care se exprimă numai sau, mai ales, prin propoziții principale exprimă realitatea astfel cum o primește prin simțuri, ca pe o serie de acte sau obiecte izolate și independente unul de altul, căci stabilirea raporturilor dintre lucruri este opera gîndirii, care prelucrează datele simțurilor; un popor care se exprimă și prin propoziții secundare, ba chiar face aceasta foarte des, dovedește că intuiește raporturile reale dintre lucruri sau fapte, că gîndește aceste raporturi, că are, prin excelență, aptitudini logice, adică de gîndire. Aceste două structuri psihice par perfect în concordanță cu condițiile de viață în care au trăit rasele în discuție: cele mai de la Sud au trăit în condiții climatice blînde, care nu le-au obligat la mari eforturi de gîndire pentru asigurarea vieții, pe cînd cele de la Nord au trăit în condiții grele de viață, ceea ce i-a îndemnat neîncetat să caute mijloace noi de hrană, îmbrăcăminte și locuință, adică să-și exercite în cea mai mare măsură facultatea de cunoaștere.

§ 61. Curentul rasist, care are reprezentanți nu numai în sintaxă, ci și în fonetică (este de pomenit, în această privință Guntert), ajunge la o mai vastă teoretizare cu Edgard G l a s s e r, *Einfühlrung in die rassenkundliche Betrachtung der Sprache*, Heidelberg, 1939. Nu putem intra însă în analiza acestei opere care are, după cît mi se pare, și multe părți șubrede.

§ 62. După acest lung istoric al concepțiilor și metodelor sintactice, care nu cuprinde, însă, pe toți marii inovatori ai concepțiilor și metodelor

Scanned with OKEN Scanner

sintactice (au fost lăsaţi la o parte învăţaţi ca Noreen, Ferdinand Brunot, Jespersen, Schuchard, Sapir, Kalopki, Juret, Gustave Guillaume şi alţii), se impune o privire generală asupra lor, care să ne arate ce forme a căpătat pînă astăzi sintaxa, apoi se impune o critică a acestor forme şi, mai ales, o critică a teoriilor şi metodelor sintactice care, precum s-a văzut, sunt adesea contradictorii. Este ceea ce vom face acum, pe scurt.

[*Natura faptelor lingvistice. Aspecte logico-semantice*]

§ 63. Cred că se impune, pentru toată lumea ştiinţifică, cu necesitate distincţia făcută de Saussure între lingvistica statică (sau sincronică) şi cea evolutivă (sau diacronică). Lucrul a fost, de altfel, general acceptat. Motivele care îi îndeamnă pe toţi la această distincţie sunt tot acelea care l-au îndemnat pe Saussure. Voi spune totuşi că, dacă ne-am ţine de prescripţiile lui Saussure, lingvistica statică ar rămîne o ştiinţă pur descriptivă; ea ar trebui să se ocupe numai cu descrierea stărilor lingvistice, cu descrierea unor stări de conştiinţă, fără a arăta şi cauzele pentru care o atare stare de limbă este aşa şi nu altfel. Ne putem întreba dacă cel puţin o parte din aspectul unei stări lingvistice nu se explică prin factori prezenţi în acel timp, de exemplu, prin psihologia poporului respectiv şi dacă, deci, studiul static al unei limbi nu devine mai interesant trecînd şi la cauze. Mă mai întreb, deasemenea, dacă nu este perfect îndreptăţită la studiul unei stări de limbă şi întoarcerea spre trecut, întrucît ea ar explica ceea ce este prezent în acea stare de limbă. E drept că atunci am face şi lingvistică diacronică dar am face-o numai întrucît este necesară pentru explicarea unei anumite stări de limbă. Alături însă, de cele două forme ale lingvisticii (şi, deci, şi ale sintaxei şi morfologiei), distinse de Saussure, trebuie să distingem şi lingvistica comparativă, creată de Bopp. Ea nu urmăreşte fenomenele cronologic ci, plecînd de la anumite stări de limbă, conclude la existenţa unor stări lingvistice mai vechi, legate de celelalte prin anumite schimbări. Ea este, deci, atît o lingvistică statică, întrucît reconstituie o stare de limbă care stă la baza celorlalte, cît şi evolutivă, întrucît arată şi ce schimbări lingvistice s-au produs între acea stare de limbă iniţială şi stările de limbă dezvoltate din ea. De altfel, Saussure a vorbit şi despre această a treia formă a lingvisticii, pe care el a numit-o "lingvistica retrospectivă".

Admiţînd distincţiile acestea ale lui F. de Saussure[28] şi întemeindu-le tot ca dînsul, rezultă că ne ridicăm împotriva conceperii

[28] Trebuie să spun că cele trei distincţii au fost făcute – independent de Saussure - şi de Philippide, în cursul nepublicat (litografiat în 1921), *Introducere în ştiinţa limbii*, redactat în 1914. El însă întemeia această distincţie pe alte consideraţii.

Scanned with OKEN Scanner

limbii ca organism (firește, spiritual), așa cum se făcuse pînă la dînsul (organismul presupune o evoluție, mai exact, o creștere, o maturitate și o decadență). Firește că sunt unele analogii între limbă sau, în general, spirit și organisme, dar ele nu merg, desigur, pînă la capăt. Și nici nu este cazul să le discutăm aici. De altfel, asemenea concluzii ar trebui să fie trase numai după o examinare atentă a limbii, din acest punct de vedere. A considera limba ca sistem presupune mai puține lucruri, adică angajează mai puțin decît a afirma că ea este organism. Afirmînd că limba este un sistem, ne vom referi numai la natura ei, considerată static. Vorbind de formarea unui nou sistem lingvistic, adică de prefacerea unui sistem lingvistic în altul, vom rezolva, din capul locului, și problema evoluției limbii. Poate că și identificarea limbii cu un sistem are nevoie de un studiu special, dar fapt e că afirmația aceasta apare oricărui lingvist drept corespunzătoare unui adevăr.

§ 64. Firește, trebuie să admitem și distincția lui Saussure între *limbă* și *vorbire*. Nu suntem, însă, de acord cu acest învățat cînd susține că limba este colectivă, iar vorbirea este individuală. După părerea noastră, ambele realități în discuție sunt atît individuale, cît și colective, și anume, în același timp, individuale și colective. Ele sunt individuale pentru că apar numai la individ, ca act al acestuia (vorbirea) sau ca sistem de norme lingvistice din conștiința lui (limba). Ele sunt colective pentru că sunt identice sau asemănătoare la toți membrii unei comunități lingvistice. Căci vorbirea, care s-ar părea că e numai individuală, repetă, în fond, frînturi din vorbirea altora și, adesea, chiar fraze întregi sunt identice. Pentru acest motiv (că ea seamănă cu vorbirea altora), ea este înțeleasă de ceilalți. Tot ce este colectiv este și individual. Ceea ce este individual nu este, în mod necesar, colectiv dar, de multe ori, poate de cele mai multe ori, este colectiv. Acesta este adevăratul raport între individual și colectiv. Există, firește, și fapte de vorbire care sunt absolut individuale, adică n-au devenit colective. Dar să nu se scape din vedere că ele sunt, de multe ori, și fapte de limbă, vreau să spun că ele sunt adesea, și elemente ale sistemului de norme lingvistice din conștiința individului vorbitor, sistem specific numai aceluia care a creat acea inovație lingvistică.

Vom da însă dreptate lui Saussure cînd susține că fraza este numai un element al vorbirii, nu și al limbii (am văzut că această afirmație revine și la Meillet). Dar Saussure n-a insistat suficient asupra acestui lucru, mai ales că n-a arătat din ce fel de elemente se alcătuiește limba. De aceea, vom încerca să dăm noi aceste precizări, completînd, într-un fel, pe învățatul genevez. S-ar putea conclude că limba este alcătuită numai din cuvinte. Aceasta chiar pare să fie concepția învățatului genevez. Dar, în acest caz, limba ar trebui să fie numai obiectul de studiu al lexicologiei. În

Scanned with OKEN Scanner

acest caz, numai studiul vorbirii ar cuprinde, pe lîngă studiul cuvintelor, şi pe acela al frazei şi al sunetelor. Această concepţie nu se poate, însă, admite; ea presupune că limba, deşi este sistemul de norme ale vorbirii, cuprinde, totuşi, numai o parte din aceste norme; anume, numai pe cele referitoare la lexic. Desigur că limba cuprinde şi normele morfologice şi sintactice (noi am spune "numai sintactice") ale vorbirii. Dar, cum există aceste norme în conştiinţa indivizilor vorbitori? Există ele tot sub forma pe care le-o dau gramaticii în cărţile şi studiile de gramatică? Desigur, nu. Formularea lor astfel cum o găsim în cărţile şi studiile de gramatică a costat multă muncă pe gramatici. În conştiinţa indivizilor vorbitori, ele nu se găsesc formulate, ele sunt numai aplicate de indivizii vorbitori. Ce existenţă pot să aibă deci ele în mintea indivizilor vorbitori?

S-ar putea admite că aceste norme se cuprind în ceea ce noi am numit *formele cuvintelor* (forme ale semnelor şi forme ale înţelesurilor). Deci, studiul acestor norme s-ar face atunci cînd se studiază formele cuvintelor. Ar trebui să admitem, aşadar, că acea sintaxă preconizată şi realizată întîia oară de Miklosich – sintaxa concepută ca ştiinţă a formelor gramaticale şi a înţelesurilor lor - ar lua în considerare limba, nu vorbirea. Ar trebui să mai admitem că sintaxa, concepută ca o ştiinţă a frazei sau *sintaxa mixtă*, ar avea ca obiect de studiu vorbirea. Aceste concluzii mi se par întemeiate dar ar trebui să li se facă unele adaosuri. Ne aducem aminte că sintaxei preconizate şi realizate de Miklosich i s-a adus obiecţia că nu cuprinde toate normele sintactice ale unei limbi. Aşadar, normele sintactice şi morfologice ale limbii, întrucît se cuprind ele în formele cuvintelor, nu cuprind toate normele sintactice şi morfologice ale unei limbi. Cum pot exista celelalte norme în mintea omenească? Dar, chiar şi cele la care ne-am referit pînă acum nu există în mintea noastră numai ca forme ale cuvintelor. Mai întîi, limba nu este alcătuită, cum, desigur, se crede astăzi de toată lumea, numai din cuvinte izolate. Ea este alcătuită şi din sintagme mai mici decît fraza, precum *cer albastru, cer înnourat, pălărie de paie, casa în care s-a născut Goethe, cultul eroilor,* etc.. Desigur că, nu numai asociaţiile de înţelesuri (de idei) pe care le presupun aceste sintagme se găsesc memorate în conştiinta noastră, dar şi imaginile fonetice (ale semnelor) se găsesc memorate acolo. Acestea din urmă sunt uşor ţinute minte datorită faptului că şi înţelesurile lor sunt asociate în mintea noastră. Aşadar, odată cu asociaţiile de idei şi reprezentări din mintea noastră, avem şi asociaţii de semne. Aşadar, în mintea noastră, există şi sintagme. Studiul acestor sintagme, în ceea ce au ele formal, se identifică cu sintaxa. Sintaxa, astfel cum o definise Ries şi cum a practicat-o Brugmann, ca pe o ştiinţă a sintagmelor, ar fi, întrucît pleacă de la sintagme mai mici ca fraza, o ştiinţă a limbii sau chiar exclusiv a limbii. Nu mai vorbesc de faptul că există şi sintagme fixe, rigide,

Scanned with OKEN Scanner

echivalente ale unui singur cuvînt (dar şi a mai multora), aşa-numitele "locuţii", despre care trebuie să admitem numaidecît că sunt memorate. În al doilea rînd, în mintea noastră există şi fraze memorate. Sunt ele vorbire? Sau sunt limbă? Ele sunt, desigur, de amîndouă. În această categorie sunt însă, mai ales, acele fraze care alcătuiesc locuţii, construcţii fixe, precum *Na-ţi-o frîntă că ţi-am dres-o*, egală, ca sens, cu "Iată că am stricat acest lucru".

§ 65. Marea discuţie a lingvisticii, şi care nu se poate considera încă încheiată, este aceea cu privire la natura faptelor lingvistice. Teoriile de pînă astăzi se pot reduce la următoarele trei tipuri: 1. Faptele de limbă sunt o realitate distinctă de alte realităţi, chiar de cele psihologice şi spirituale; 2. Faptele de limbă sunt fapte psihice (reprezentări); 3. Faptele de limbă sunt fapte spirituale (gîndire, cunoaştere, voinţă). Potrivit acestor concepţii, s-au dat soluţii diverse problemelor fundamentale ale lingvisticii şi s-au întrebuinţat metode diferite în cercetarea lingvistică. Trebuie să spunem însă că atitudinea de la nr.1 nu şi-a găsit prea mulţi reprezentanţi iar, cîteodată, ea este asociată cu atitudinea de la nr. 2 (şcoala lui Meillet). Ne putem gîndi şi la o eventuală asociere a ei cu atitudinea de la nr. 3. Aşadar, "lupta" s-a dat numai între "psihologism" şi "spiritualism", dacă putem numi astfel concepţiile care socot limba ca identică cu spiritul (ar trebui să vorbim, de fapt, de "idealism", cum s-au numit aceste concepţii; la ele, eu cuprind, însă, şi logicismul din evul mediu şi epoca modernă). Şi încă trebuie să spunem că, la unele şcoli sau la unii învăţaţi, aceste două concepţii apar unite, aşa că se poate distinge şi un al patrulea tip de teorii. Noi vom examina întîi psihologismul şi spiritualismul lingvistic, şi apoi concepţia care le îmbină şi cea care stă pe punctul de vedere pur lingvistic, dar vom face aceasta luînd întîi în considerare sincronii de limbă şi, după aceea, diacronii.

§ 66. *Psihologismul lingvistic* a apărut ca o reacţie la logicismul lingvistic, iar nu ca o reacţie la spiritualismul lingvistic al lui Humboldt, deşi o parte din doctrina acestuia n-a fost acceptată de psihologişti. Întrucît a luptat împotriva logicismului, psihologismul a avut, parţial, dreptate, căci logicismul era unilateral şi nu avea în vedere decît gîndirea despre general (universal), în loc să considere spiritul uman în totalitatea lui. Dar cînd unii lingvişti psihologişti şi chiar Grimm respingeau logicismul pentru motivul că gîndirea pe care o studiază logica este numai apanajul oamenilor culţi sau al oamenilor de ştiinţă, pe cînd gîndirea în legătură cu care stă limbajul este a tuturor oamenilor, ei greşeau. Căci psihologia studiază sau trebuie să studieze orice gîndire, chiar şi pe aceea pe care o studiază logica. Şi, oare, este vreo deosebire esenţială între gîndirea omului de ştiinţă şi aceea comună? Noi credem că nu şi că, de fapt, logica, bine făcută, nu poate fi separată de psihologie. Iar condiţia pe

Scanned with OKEN Scanner

care am cerut-o mai sus logicii, aceea de a fi bine făcută, trebuie cerută şi psihologiei. Şi noi credem, împreună cu alţii, că psihologia secolului trecut (cea herbartiană) şi aceea a lui Wundt concepeau greşit sufletul uman cînd îl reduceau la o serie de reprezentări şi la o serie de procese ale acestor reprezentări.

Nu totul este, în sufletul uman, reprezentare. Gîndirea, de exemplu, nu poate fi considerată ca atare, chiar dacă ea este însoţită de reprezentări. Este drept că psihologii şi psihologiştii despre care este vorba socoteau gîndirea tot ca reprezentare şi, deci, psihologia lor cuprindea şi o logică, a cărei prezenţă ei nu voiau s-o recunoască. Dar, întrucît ei distingeau o logică şi o psihologie, atitudinea lor era contradictorie şi implica, pînă la urmă, ideea că cele două ştiinţe sunt net deosebite. S-a ajuns atunci la concepţia că logica se ocupă cu gîndirea ştiinţifică şi filosofică, adică cu gîndirea despre general, despre universal, şi că psihologia se ocupă cu gîndirea noastră de toate zilele sau cu gîndirea despre faptele istorice, adică cu gîndirea despre individual, despre particular, considerată, în fond, ca alcătuită din reprezentări. Aceasta este nu numai concepţia unor logicieni şi psihologi din secolul trecut dar, într-o formă modificată, şi aceea a lui Amman, care nu se deosebeşte de antecesori decît prin aceea că, în loc de psihologie, vorbeşte de lingvistică. Dar dacă se susţinea că limbajul trebuie explicat numai cu ajutorul unei asemenea psihologii, nu trebuia să treacă mult timp pentru a se înţelege că această psihologie era insuficientă şi că alte discipline filosofice vor fi necesare lingvistului. Aşa se şi explică lupta idealismului fenomenologic împotriva psihologismului. Lupta împotriva psihologismului pe care au dus-o Croce şi Vossler nu poate fi menţionată aici, cu vreun merit deosebit din punctul de vedere care ne interesează pe noi, căci, în fond, concepţia idealistă estetică a lui Croce şi Vossler, reducînd limbajul la intuiţie, la reprezentare, se află pe aceeaşi poziţie cu psihologismul pe care l-a combătut. Critica decisivă au făcut-o, deci, numai Husserl şi Porzig, care au susţinut că limbajul nu se reduce numai la reprezentări ci şi la înţelesuri ideale, la gîndire, la idei. Dar ei au mai susţinut că limbajul sau gîndirea este vorbire sau gîndire despre ceva, despre realitate. Această critică ar trebui îndreptată şi asupra lui Croce şi Vossler căci, prin intuiţie, aceştia înţeleg tocmai o reprezentare despre care nu ni se spune dacă corespunde sau nu realităţii. Este însă, oare, îndreptăţită această critică? Este adevărat că a avea o reprezentare şi a o comunica prin limbaj este altceva decît a comunica şi ceva din realitate? Este adevărat că a comunica o reprezentare despre căderea unui copac sau a unei lămpi, sau despre atacul dat de duşman este altceva decît a comunica ceva din realitate? Şi, cu această ocazie, ridicăm o obiecţie chiar lui Porzig care a crezut, şi el, că reprezentarea nu corespunde unei

Scanned with OKEN Scanner

realităţi. Dar, mai întîi de toate, este de spus că atît psihologiştii, cît şi Porzig, vorbesc numai de reprezentări, atunci cînd ar trebui să vorbească şi de percepţii. Ba, mai mult, în cazurile luate de ei în discuţie (căderea unui copac sau a unei lămpi, sau atacul duşmanului, ca fapte văzute de cineva), nu avem reprezentări, cum afirmă ei, ci percepţii ale unor fapte reale. Eu cred că orice percepţie şi orice reprezentare este despre ceva real, presupune ceva real, afară de cazul cînd avem a face cu o iluzie sau cu ficţiuni (printre care şi arta). Cred că se poate spune şi despre percepţie şi reprezentare ceea ce a spus Porzig despre înţeles şi Husserl despre gîndire: ele sunt percepţia şi reprezentarea a ceva. Aşadar, au greşit Husserl şi Porzig cînd au crezut că acest caracter nu-l prezintă şi reprezentările şi a greşit şi Ipsen cînd a crezut că poate distinge, în limbă, un anumit plan (al reprezentărilor), în care nu există raportare la real. Cu toate acestea, au dreptate Porzig şi Ipsen să distingă în limbaj trei planuri, trei serii de elemente, căci orice percepţie şi reprezentare exprimată prin limbaj nu este numai percepţia sau reprezentarea brută (percepţia primită prin simţuri sau reprezentarea "negîndită"), ci este percepţia sau reprezentarea "gîndită", transformată din ceva spaţial în ceva temporal, din ceva momentan în ceva care se scurge (e drept, însă, că există şi percepţii şi reprezentări ale mişcării, schimbării, acţiunii). Mai mult, chiar o gîndire despre universal, care, deci, nu ar trebui să aibă alături de ea o reprezentare, este însoţită de reprezentări. Se pune, acum, întrebarea: trebuie să considerăm ca înţeles, imitînd pe psihologişti şi pe Amman, atît percepţia sau reprezentarea, cît şi gîndirea care o însoţeşte (şi care nici nu-şi mai merită numele de gîndire atunci cînd însoţeşte o reprezentare, ea fiind, atunci, o simplă constatare)? Sau trebuie să considerăm ca înţeles, împreună cu Porzig şi Husserl, numai gîndirea care însoţeşte percepţia şi reprezentarea? Cred că, în această chestiune, trebuie să dăm dreptate acestora din urmă. Percepţia şi reprezentarea care însoţesc limbajul (şi, tot aşa, şi intuiţia despre care vorbeau Croce şi Vossler) nu pot să fie considerate ca înţelesuri ale semnelor, ele fiind de natură deosebită de aceea a limbajului (de natură spaţială, de cele mai multe ori, pe cînd limbajul este, oricînd, de natură temporală). Nu există limbaj decît acolo unde există gîndire sau constatare. Animalele, care au percepţii şi reprezentări, n-au totuşi limbaj (decît unul primitiv). Această gîndire sau constatare poate cuprinde chiar elemente pe care percepţia şi reprezentarea numai le sugerează dar nu le cuprind. Astfel e, întîi de toate, cazul cu timpul în care se plasează faptul perceput sau reprezentat. El este dat în gîndire sau constatare, dar nu este dat în percepţie sau reprezentare. Este, însă, drept că o percepţie presupune, întotdeauna, timpul prezent (ea este percepţia a ceva prezent). Dar o reprezentare lasă timpul în nelămurire. El poate fi sau trecut, sau viitor, sau prezent (în acest ultim

Scanned with OKEN Scanner

caz, reprezentarea este despre un lucru sau proces care nu se găseşte în faţa noastră, ci în altă parte). Desigur, apoi, că o reprezentare a ceva voit, dorit, se dovedeşte ca ceva posibil în viitor, dar, în acest caz, nu avem a face cu un viitor autentic. La fel ca şi cu timpul, stă lucrul cu o serie de raporturi ca, de exemplu, cel de cauză, cel de scop sau cel de consecinţă. Ele rămîn numai subînţelese în percepţie sau reprezentare, căci n-au cum să fie reprezentate şi nu apar decît în gîndire. Este drept că, atunci cînd este vorba de domeniul sufletesc sau spiritual, aceste raporturi sunt, parcă, intuite sau reprezentate; dar, în orice caz, aceasta este o intuiţie sau reprezentare de alt soi decît cea a unei realităţi perceptibile prin simţuri. Şi acelaşi lucru ca şi cu timpul şi cu unele raporturi se întîmplă şi cu negaţia. Negaţia nu poate fi considerată cu nici un chip ca un element al percepţiei sau reprezentării. Ea nu poate fi înţeleasă decît ca un element al gîndirii.

Aşadar, lingvistul nu are, în fond, a face decît cu semnele fonetice şi cu gîndirea, care alcătuieşte înţelesurile acestor semne. Percepţiile şi reprezentările nu sunt obiectul său de studiu. Şi nu sunt măcar obiectul de studiu al unei psihologii a limbajului, cum crede Porzig, căci ele nu sunt limbă, nu sunt un element al limbii. Percepţiile şi reprezentările sunt obiectul de studiu al psihologiei, al sociologiei, al teoriei cunoaşterii, dar nu al logicii şi al lingvisticii. Gîndirea este radical deosebită de percepţie şi reprezentare. Lucrul acesta n-a fost înţeles deoarece, în secolul trecut, domina şi, chiar în secolul nostru, încă domină concepţia că sunt "noţiuni" numai *casă, revoluţie,* etc. iar nu şi *casa în care s-a născut Goethe, revoluţia franceză de la 1789*, etc..

Dar, alături de *noţiunile generale*, caracteristice, mai ales, ştiintelor naturii, există şi *noţiunile individuale*, caracteristice ştiinţelor spiritului şi corespunzătoare unei percepţii sau reprezentări. Psihologia secolului trecut a greşit şi mai mult, considerînd chiar noţiunile generale ca reprezentări. Dar reprezentanţii ei nu puteau, totuşi, trece peste caracterul discursiv, linear, al gîndirii şi vorbirii şi, de aceea, ei socoteau judecata sau fraza drept o combinare de reprezentări sau analiza unei reprezentări complexe.

Porzig greşeşte şi cînd crede că ştiinţa care se ocupă cu "faptele exterioare"ale vorbirii, adică cu semnele fonetice, este gramatica. Ea este ştiinţa semnelor, deci ceea ce s-a numit, pînă acum, morfologie şi onomasiologie, şi chiar fonetică sau fonologie. Gramatica, astfel cum a fost concepută pînă azi, se ocupă şi cu înţelesuri.

§ 67. Din felul cum se exprimă Porzig (vezi paragrafele 55 şi 56), adică, mai întîi, cînd vorbeşte de înţelesuri, el vorbeşte numai de idei dar face şi distincţia între *însemnare* şi *manifestare*, rezultă că, după el, stările afective care îşi găsesc expresia în limbă nu sunt înţelesuri. Am spus, mai sus (§ 55) că, prin aceasta, el lasă să se înţeleagă că expresiile cu conţinut

Scanned with OKEN Scanner

afectiv sunt de domeniul psihologiei limbajului, iar nu al lingvisticii şi logicii. Această concepţie ar fi, în fond, aceea pe care a exprimat-o şi Bally în *Linguistique générale et linguistique française*, cînd distingea între elementele logice şi elementele psihologice ale frazei (Bally considera, totuşi, şi voinţa, adică decizia, ca element psihologic). Apoi, învăţatul genevez distinsese, şi el, chiar din *Traité de stylistique française*, între *comunicare* şi *expresie*. Numai că el considerase şi afectele ca înţelesuri. Că aşa stau lucrurile, rezultă din faptul că şi afectele au semne fonetice proprii. În această privinţă, dăm, deci, dreptate lui Bally. Dar ne despărţim de el şi de Porzig, cînd ei cred că ceea ce ei numesc elementele logice ale limbajului sunt numai elemente logice şi nu, în acelaşi timp, şi psihologice. Am spus mai sus (paragraful precedent) că logica se identifică cu o parte din psihologie, apoi am spus, despre elementele afective ale vorbirii, că ele nu sunt numai elemente afective ci, măcar în parte, şi elemente estetice şi că ele sunt, deci, nu numai de domeniul psihologiei, ci şi de domeniul esteticii. Aici trebuie să mai discutăm şi dacă este potrivit să se numească exprimarea gîndirii şi a deciziilor într-un fel, iar exprimarea sentimentelor în alt fel. Cred că termenul *comunicare* se impune cu înţelesul dat de Bally. El nu se potriveşte decît pentru exprimarea gîndirii şi a deciziilor, nu şi a sentimentelor care, dacă sunt communicate, capătă o expresie logică şi nu o expresie afectivă. Şi cred că acest termen este mai potrivit decît cel întrebuinţat de Porzig, pentru a exprima acelaşi lucru, *însemnare*; căci *însemnare* se referă şi la expresiile cu conţinut afectiv. Cred, însă, că nici termenul *expresie*, nici termenul *manifestare* nu sunt potrivite pentru a denumi expresiile cu caracter afectiv. Termenul *comunicare* are însă, şi el, un cusur: el se referă numai la *limbajul comunicare*. Dar ce facem atunci cu limbajul interior? Mai potrivit mi se pare, în acest caz, termenul *enunţare*, întrebuinţat de Meillet şi Bally, sau *aserţiune*, întrebuinţat de cel din urmă.

§ 68. O mare problemă care rămîne, încă, de soluţionat este aceea dacă, într-adevăr, limba se identifică cu gîndirea pe care o studiază logica şi teoria cunoaşterii, deci cu cunoaşterea. E drept că unii lingvişti şi filosofi au afirmat această identitate şi chiar ne-au determinat şi pe noi s-o admitem. Motivul, însă, pentru care socot că problema este încă deschisă este următorul: lingvistica generală n-a ajuns a fi identică cu logica sau teoria cunoaşterii şi nici acestea cu cea dintîi. Între cele două discipline (căci logica şi teoria cunoaşterii alcătuiesc, la drept vorbind, o singură disciplină, cum susţin Croce şi Gentile) există încă deosebiri mari. Şi nu mă refer la faptul că lingvistica generală cuprinde, afară de ceea ce ar fi, în ea, identic cu logica şi teoria cunoaşterii, şi o ştiinţă despre semne. Ci mă refer chiar la faptul că ceea ce, în lingvistica generală, este discuţie numai despre gîndire sau cunoaştere, nu se identifică cu logica şi teoria

Scanned with OKEN Scanner

cunoaşterii. Se întemeiază, oare, distincţia între cele două discipline pe puncte de vedere deosebite, dacă ea nu se întemeiază pe o diversitate de obiect, care e unul şi acelaşi? Cred că nu pe puncte de vedere deosebite se întemeiază distincţia între cele două discipline, căci aceste puncte de vedere nu se pot găsi, ci pe greşeli de metodă. Identitatea, evidentă pentru noi, a limbii şi gîndirii ne duce la postularea identităţii şi între lingvistica generală (de fapt, o parte a ei, anume întrucît se ocupă cu limbajul-gîndire) şi logică cu teoria cunoaşterii[29]. Este concluzia pe care n-au îndrăznit s-o tragă Gentile, Bertoni, Stenzel, Ipsen, Weisgerber şi Schmidt-Rohr şi care pune lingvisticii şi logicii-teoriei cunoaşterii un nou program de lucru. Pentru noi, este evident că, ori lingvistica de pînă azi greşeşte, ori greşeşte logica şi teoria cunoaşterii, ori greşesc toate aceste discipline şi că trebuie să se ajungă la constituirea unei singure discipline, care să poată fi privită fie ca lingvistică generală, fie ca logică-teoria cunoaşterii. Vom încerca, în cele ce urmează, să arătăm aceasta, luînd în discuţie fraza şi elementele ei fundamentale.

[*Concluzii*
Relaţia subiect – predicat. Problema copulei]

Marea piedică care stă în calea identificării limbajului (a unui anumit limbaj) cu gîndirea pare să fie faptul că fraza (de fapt, numai unele fraze, anume cele care exprimă gîndire şi numai gîndire, cunoaştere şi numai cunoaştere) nu poate fi identificată cu judecata[30]. Este drept că au fost logicieni şi că sunt filosofi ai limbajului care au susţinut acest lucru, dar ei sunt în minoritate. Şi se pune întrebarea: nu cumva fraza (fraza care exprimă gîndire) este o judecată denaturată, dat fiind că ea este expresia, în limbă, a judecăţii? Nu cumva structurile lor sunt deosebite? Din felul cum se face astăzi logica şi lingvistica, această concluzie s-ar impune cu necesitate. Noi credem, totuşi, că nu aşa stau lucrurile. Noi credem în identificarea totală a frazei care exprimă gîndire cu judecata. Pentru comoditatea vorbei, în discuţiile care urmează, vom numi fraza care exprimă gîndire *frază teoretică* sau *cognitivă* (frază cunoaştere).

§ 69. Dacă vom compara doctrina logicienilor cu cea a lingviştilor şi gramaticilor, vom constata o deosebire importantă între modul de a concepe judecata şi modul de a concepe fraza teoretică: pe cînd logicienii

---

[29] Firește, întrucît teoria cunoașterii se ocupă cu percepții și reprezentări, ea nu mai coincide cu lingvistica.

[30] Prin *frază* înțelegem, împreună cu toți lingviștii discutați mai sus, nu numai ceea ce se înțelege, în gramatica română, prin acest termen, adică o vorbire alcătuită din mai multe propoziții, ci chiar o singură propoziție, ea nedeosebindu-se prin nimic esențial de fraza care este alcătuită din mai multe propoziții.

Scanned with OKEN Scanner

consideră judecata ca alcătuită numai din subiect şi predicat, lingviştii consideră ca elemente absolut indispensabile frazei teoretice, subiectul şi predicatul, dar mai vorbesc şi de atribut şi complement sau propoziţii atributive şi propoziţii completive. Dacă judecata şi fraza teoretică ar fi identice, ar trebui să se distingă, la ele, aceleaşi elemente şi acelaşi număr de elemente. Cum se explică, atunci, deosebirea? Răspunsul e uşor de dat: pe cînd lingvistul consideră ca unităţi fiecare cuvînt al frazei care, fiind luat izolat, exprimă un conţinut semantic, logicianul consideră ca unităţi nu numai cuvintele, dar şi sintagmele, dacă ele se referă la un singur obiect, la o singură persoană, etc.. Astfel, în fraza *Revoluţia franceză de la 1789 a trezit un imens entuziasm în intelectuali*, ceea ce lingvistul numeşte *subiect* şi *atribute* va fi considerat de logician ca *subiect*, iar ceea ce lingvistul numeşte *predicat* şi *complemente* (cu *atributele* acestora), va fi considerat de logician ca *predicat*. Şi, într-adevăr, dacă luăm în consideraţie nu cuvintele, ci realităţile, atunci sintagma *revoluţia franceză de la 1789* se referă la un proces unic (desigur, însă, foarte complex), acela al revoluţiei în discuţie, iar sintagma *a trezit un imens entuziasm în intelectuali* se referă, deasemenea, la un proces unic, trezirea entuziasmului la intelectualii timpului. Din cele ce urmează, va fi, însă, uşor să se înţeleagă că, în fond, nu e vorba de un punct de vedere logic şi de altul, lingvistic, şi că ambele puncte de vedere trebuie acceptate, atît la logică, cît şi la lingvistică. În sprijinul concepţiei că subiectul şi predicatul sunt singurele părţi care trebuie distinse şi în frază, mai putem aduce faptul că subiectul şi predicatul frazei sunt definite la fel ca şi subiectul şi predicatul judecăţii. Trebuie, chiar, să admitem că acest lucru nu este permis decît dacă subiectul şi predicatul frazei sunt, în acelaşi timp, şi subiectul şi predicatul judecăţii. Definiţia lui Meillet, care este şi aceea a lui Séchehaye, mi se pare cea mai corespunzătoare realităţilor: subiectul este lucrul despre care se spune ceva, adică se afirmă sau se neagă ceva, predicatul este ceea ce se spune despre subiect, adică ceea ce se afirmă sau se neagă despre el (această definiţie este şi cea care se predă în şcolile cele mai elementare)[31].

[31] Definiţia subiectului şi predicatului judecăţii se face numai cu a afirma şi a nega. Ea s-ar putea face şi cu termenul *a gîndi*. Lucrul despre care se gîndeşte este subiectul, ceea ce se gîndeşte este predicatul. Aşadar, distincţia între subiect şi predicat stă în legătură cu faptul că gîndirea sau vorbirea este despre ceva (concepţia lui Husserl şi Porzig). Dacă astfel stau lucrurile, atunci, la drept vorbind, subiectul nu este un element al gîndirii, el este exterior gîndirii şi gîndirea propriu-zisă este alcătuită numai din predicat. Este, de altfel, aceasta şi părerea lui Meillet despre frază (vezi § 37). Dacă, totuşi, subiectul este formulat, asta este pentru a se arăta despre cine se gîndeşte. Dar, în acest caz, subiectul este echivalent cu *lucrul, fiinţa, procesul* pe care îl numim aşa. O frază ca cea discutată mai sus este, în fond, echivalentă cu *Procesul pe care îl numim revoluţia franceză de la 1789 a trezit*, etc.. Pentru a ţine seama de faptul că subiectul este

Scanned with OKEN Scanner

Dacă, însă, acestea sunt adevaratele definiţii ale subiectului şi predicatului frazei, atunci este evident că subiectul şi predicatul sunt exprimate, de multe ori, nu numai printr-un singur cuvînt, dar şi printr-o sintagmă şi că nu mai este loc pentru atribute, complemente, propoziţii atributive şi propozitii completive. De altfel, acest lucru nu este de loc curios pentru noi. După cele spuse mai sus (§ 64), limba (astfel cum o concepuse Saussure) nu este alcătuită numai din cuvinte, dar şi din sintagme. E drept că sintagmele din care este alcătuită limba sunt numai sintagme subiect; dar, o sintagmă subiect precum e *Casa în care s-a născut Goethe* cuprinde şi elemente ale sintagmelor predicat, în cazul de faţă, *s-a născut*. Dar, dacă nu numai logicianul, ci şi lingvistul va vorbi numai de subiect şi de predicat, pe de altă parte, logicianul va trebui să distingă şi el, în cadrul sintagmei subiect şi în cadrul sintagmei predicat, elementele componente, care vor trebui numite tot ca în gramatică, numai dacă aceste numiri sunt recomandabile chiar în gramatică. Dar numirile de atribut şi complement şi, deci, şi numirile *propoziţiune atributivă* şi *propoziţiune completivă* nu sunt cele mai potrivite pentru a denumi ceea ce denumesc ele în lingvistică şi gramatică. Mai întîi, termenul *atribut* este întrebuinţat în unele limbi (de exemplu, franceza) cu sensul de "predicat" şi, dacă avem în vedere sensul originar al cuvîntului, credem că şi acest uz este tot atît de legitimat cît şi celălalt. Noi credem însă că, pentru predicat, cel mai potrivit nume este acela de *predicat*. Dar, dacă acceptăm acest termen, nu acceptăm şi termenul *atribut* cu sensul pe care îl are în gramatica română (şi cea germană). Am văzut că Séchehaye a întrebuinţat termenul *complement* atît pentru ceea ce gramatica română numeşte *complement*, cît şi pentru ceea ce gramatica română numeşte *atribut*. Cred că acest uz este foarte potrivit realităţilor: atît complementul, cît şi atributul (ceea ce se numeşte în gramatica română astfel) sunt complemente, adică completări ale unui substantiv, verb, adjectiv, dar repet: completări ale unui substantiv, verb sau adjectiv, nu completări a ceea ce se numeşte, în gramatica de pînă astăzi, subiect şi predicat. Unele gramatici fac greşala de a considera atributul ca o completare, ca un lămuritor (determinator) al subiectului şi complementul ca o completare, ca un lămuritor (determinator) al predicatului. Din faptul, însă, că alte gramatici, care procedează bine, definesc atributul ca pe o completare a substantivului, oricare ar fi rolul lui în frază, iar complementul ca pe o completare a verbului şi adjectivului, oricare ar fi rolul acestora în frază, rezultă că, în fond, chiar aceste gramatici nu mai opun atributul şi complementul subiectului şi predicatului, ci îl opun substantivului,

---

exprimat şi el în frază, vom spune că subiectul este ceea ce este vechi în frază, predicatul este ceea ce este nou în ea.

Scanned with OKEN Scanner

verbului, adjectivului. Ele pun, deci, atributul şi complementul pe o treaptă cu substantivul, verbul, adjectivul, nu cu subiectul şi predicatul. Aceste gramatici mărturisesc, în fond, că fraza nu are decît două părţi, subiectul şi predicatul şi că, în interiorul acestora, distingem substantive, verbe, adjective, atribute şi complemente. Ele întrebuinţează o expresie sintactică (referitoare, adică, la funcţiune) cînd e vorba de atribut şi complement; ele, însă, nu ne dau numele sintactice (adică, referitor la funcţiune) al cuvintelor pe care le completează atributul şi complementul, ci întrebuinţează expresii folosite de morfologie (morfologia nu studiază funcţii sintactice, totuşi, întrucît e posibil ca diferitele categorii de cuvinte să stea în legătură cu funcţia sintactică, a vorbi de substantiv, verb, adjectiv este, poate, a vorbi tot de funcţii sintactice). Dacă noi am acceptat pentru ceea ce s-a numit, pînă astăzi, atribut şi complement, termenul *complement*, atunci realitatea pe lîngă care stă un complement ar trebui numită *completat*. Dar pentru *completat* şi *complement* există deja numiri în gramatică, *determinat* şi *determinant*. Astfel, atît în cadrul sintagmei subiect, cît şi în cadrul sintagmei predicat, vom distinge *determinate* şi *determinante*. Întrebuinţîndu-i, vom înlătura tautologiile făcute pînă acum, cu ocazia analizelor gramaticale, de tipul *x este atribut* pentru că *determină pe subiect sau pe substantiv*, *y este complement* pentru că *determină pe predicat sau pe verb sau pe adjectiv*. Dacă dăm cuiva un nume pentru că este determinant, apoi, chiar acesta este numele pe care trebuie să-l dăm şi nu vom mai spune că este determinant pentru că determină. În analizele gramaticale, se va spune numai că *x este determinant (sau complement) al lui z*. Şi, fireşte, o asemenea analiză va fi nu numai gramaticală ci şi logică. Nu numai lingvistul şi gramaticul, dar şi logicianul va trebui să treacă la analiza elementelor din care sunt alcătuite subiectul şi predicatul. Va însemna aceasta că el trebuie să vorbească şi despre substantiv, verb şi adjectiv, precum şi despre categoriile în care se pot clasifica determinantele? S-ar părea că, în această privinţă, cerem o prea mare inovaţie în logică. Înainte de a discuta, însă, această problemă, trebuie să discutăm altele, impuse de analiza judecăţii şi frazei teoretice numai în subiect şi predicat, ca elemente fundamentale.

Mai întîi, n-am lămurit chestiunea propoziţiilor secundare, atributive şi completive. Fiindcă noi nu vorbim decît de complemente, nu şi de atribute, le vom numi pe toate *completive* sau *determinante*. Cuprindem la ele, propoziţiile atributive sau relative, obiective directe, obiective indirecte, temporale, locale, modale, comparative de cantitate, comparative consecutive şi finale. Precum vom vedea mai departe, cele cauzale, cele condiţionale şi cele concesive nu sunt propoziţii completive sau determinante – ele nu completează înţelesul cuvîntului determinat şi

Scanned with OKEN Scanner

nu trebuie, deci, socotite ca părţi ale predicatului. Propoziţiile atributive sunt părţi din subiect, cîteodată. Ele sunt, deci, şi subiective. Toate celelalte categorii şi, cîteodată, şi propoziţiile atributive sunt părţi de predicat. Cu atît mai mult, vom considera subiect sau părţi din subiect propoziţiile subiective şi părţi din predicat, propoziţiile predicative. Ele sunt doar considerate ca atare de către gramatica tradiţională. Va trebui, însă, să înţelegem că unele din ele (cele subiective, de tipul *s-a constatat că..., s-a întîmplat că..., se pare că...,e de temut că...,* etc. şi cele predicative, de tipul *sunt ceea ce sunt, devin ceea ce am fost* sunt, în fond, şi ele completive (completează un cuvînt). Este, însă, evident că astfel de propoziţii sunt ele însele, în întregimea lor, determinante (deşi, la rîndul lor, pot fi descompuse în determinate şi determinante). Aşadar, există şi determinante alcătuite dintr-o sintagmă, nu numai dintr-un singur cuvînt. În al doilea rînd, trebuie stabilit dacă predicatul trebuie considerat ca un determinant al subiectului. Am impresia că, deşi lingviştii au considerat, pînă azi, predicatul tot ca un determinant, în fond, predicatul, mai ales dacă îl concepem larg, ca sintagmă, nu este determinant, nu este complement, adică un completator al subiectului: el, pur şi simplu, spune ceva despre subiect, ceea ce este altceva decît a determina.

Din tot ce am spus aici, rezultă că nu se poate vorbi de propoziţii simple, alcătuite numai din subiect şi predicat, şi de propoziţii dezvoltate, alcătuite din subiect şi predicat, plus un atribut sau un complement sau mai multe din acestea, astfel cum face gramatica românească (de fapt, aceste propoziţii simple sau dezvoltate sunt fraze). Se poate vorbi, însă, de subiecte şi predicate simple, alcătuite, adică, dintr-un singur cuvînt, şi de subiecte şi predicate dezvoltate, alcătuite, adică, din cîte o sintagmă, mai exact, din determinate şi determinante.

§ 70. În legătură cu această chestiune, a elementelor fundamentale în care se descompune judecata şi fraza teoretică, este şi chestiunea copulei. Cei mai mulţi logicieni admit că subiectul şi predicatul se leagă prin verbul *a fi*. Ei scapă din vedere că există şi altfel de judecăţi decît cele de tipul *Parisul este capitala Franţei, Omul este muritor*, şi anume, cu un predicat verbal, nu substantival sau adjectival; iar cînd nu scapă din vedere acest lucru, le reduc şi pe cele cu predicat verbal la celelalte (*equus currit* este redusă la *equus currens est*). Lingviştii, în general, n-au socotit copula ca pe ceva indispensabil frazei. Meillet a admis, însă, existenţa a două tipuri de fraze, tipul *nominal* şi tipul *verbal*, pe care le-a considerat ca fiind radical deosebite. Dar, din faptul că a admis o asemenea distincţie, nu rezultă că el considera copula ca absolut indispensabilă primului tip. De altfel, el afirmă că verbul *a fi* nu apare în funcţie de copulă în toate limbile şi crede că, acolo unde apare, el apare "pentru comoditatea frazei" (§ 35), "serveste numai construcţiei frazei" (§ 37).

Scanned with OKEN Scanner

Cred că Meillet are dreptate şi că concepţia sa trebuie socotită valabilă şi pentru judecăţi, dar mai cred că el n-a formulat perfect ceea ce a voit să spună. Copula arată, în limbile în care ea apare, că avem o frază teoretică sau o judecată, iar nu o sintagmă subiect. Din această cauză, ea nici nu-şi merită numele de copulă. Acest termen trebuie părăsit şi înlocuit cu *indiciu de frază* sau cu *indiciu de judecată*. Legarea termenilor se face altfel: prin acord, consecutio temporum şi recţiune. O dovadă că nu legarea este scopul aşa-numitei copule o constituie faptul că, în vorbire, se leagă, de multe ori, determinatul cu determinantul, fără verbul *a fi*. Aşa-numita *copulă* nu apare decît în cazul legării predicatului cu subiectul, deci, tocmai la legarea prin care se naşte judecata sau fraza teoretică. Dar repet: nici în acest caz, aşa-numita copulă nu este obligatorie şi ea este înlocuită (în unele limbi) cu alte mijloace (în ruseşte, ea este înlocuită cu o formă specială a adjectivului predicat, deosebită de aceea a adjectivului care nu este predicat). Aşadar, nu există copulă. Ea este numai un mijloc de a arăta că există frază şi este întrebuinţată atunci cînd limba nu dispune de alte mijloace, cum este cazul rusei.

Fireşte, ceea ce Bally numea *copulă modală* (vezi § 43) nu este, nici ea, copulă ci este atitudinea pe care o are subiectul vorbitor faţă de predicat, felul cum consideră predicatul, deci, ceea ce se numeşte, în gramatică şi lingvistică, *mod* (al verbului). Şi nu poate fi nici o îndoială că acest mod se răsfrînge şi asupra legăturii dintre subiect şi predicat căci doar orice predicat se referă la subiect.

[*Relaţia frază – judecată*]

§ 71. Rămîne acum să discutăm dacă cele două tipuri de fraze distinse de Meillet şi de alţii (Vendryès, Séchehaye, Lerch, Porzig, Amman) ne obligă să distingem şi două tipuri de judecăţi. De altfel, tocmai astfel ar trebui să stea lucrurile dacă, într-adevăr, logica şi o parte din lingvistică, aceea care se ocupă cu fraza teoretică, sunt una şi aceeaşi disciplină.

Problema distingerii celor două tipuri de fraze pune, din nou, în discuţie, natura frazei şi ne obligă să trecem şi la examinarea naturii substantivului, adjectivului şi verbului predicativ (modal). Vom discuta deci, cu această ocazie, şi ceea ce promisesem la sfîrşitul paragrafului 69. Am văzut că Meillet a definit în mai multe feluri fraza nominală: 1. ea afirmă o calitate, un mod de a fi despre un lucru; 2. ea afirmă un lucru despre un lucru; 3. ea "enunţă" o noţiune. Definiţiile acestea stau, fireşte, în legătură cu definiţiile date de el numelui. Totuşi, aceste definiţii sunt numai două: 1. numele indică "lucruri", fie ele obiecte concrete, fie ele noţiuni abstracte, fie ele fiinţe reale, fie ele specii; 2. numele "exprimă"

Scanned with OKEN Scanner

noţiuni[32]. Învăţatul francez a definit, însă, fraza verbală, întotdeauna, într-un singur fel: ea exprimă un proces (e drept, însă, că, o dată, a definit-o altfel; ea exprimă "un act sau o stare", dar, în fond, e acelaşi lucru). În legătură cu această definiţie, stă şi aceea dată de el mereu verbului: verbul exprimă *procese* (acţiuni, stări, treceri de la o stare la alta). Lucruri parţial asemănătoare a spus şi Amman. Pentru dînsul, numai substantivul exprimă noţiuni şi reprezentări, numai substantivul e cuvîntul noţiunii; verbul, cuvîntul procesului, exprimă un conţinut de viaţă iar adjectivul, cuvîntul calităţii, exprimă o valoare de trăire (adjectivul e în aceeaşi situatie cu adverbul). La Amman, aceste afirmaţii se îmbinau cu aceea că frazele verbale nu sunt judecăţi (desigur, tocmai pentru că ele nu consistă din îmbinarea a două noţiuni, cum este definită, de unii, judecata). Apropieri de Meillet avem, la el, atunci cînd defineşte substantivul drept cuvîntul noţiunii şi cînd afirmă că fraza verbală nu exprimă judecăţi. Căci, între ceea ce înţelege el prin judecată şi ceea ce Meillet consideră ca enunţarea unei noţiuni este o strînsă legătură sau, cel puţin, trebuie să admitem noi o legătură; în concepţia lui Amman, numai enunţările de noţiuni sunt judecăţi. Nu ştiu dacă Amman defineşte judecata chiar ca o asociere a două noţiuni. O asemenea definiţie a judecăţii ar fi corespunzătoare, în perspectiva logică, celei date judecăţii de Herbart şi herbartieni: o asociere de reprezentări. Fapt e, însă, că Meillet, considerînd fraza nominală ca enunţătoare de noţiuni, dă a înţelege că această categorie de fraze constă din analizarea unei noţiuni. Această definiţie a frazei nominale, care ar putea fi extinsă şi asupra judecăţii, ar fi echivalentul, în perspectivă logică, a definiţiei date judecăţii şi frazei de Wundt: analiza unei reprezentări complexe. Ea se întîlneşte la un logician ca Goblot şi poate Meillet va fi fost influenţat de acest logician atunci cînd a dat o nouă definiţie frazei nominale. Trebuie să spunem, cu această ocazie, că termenul întrebuinţat de Meillet, *enunţare*, nu ni se pare potrivit şi că, în fond, este vorba despre separarea uneia din notele care formează conţinutul noţiunii, de celelalte note, şi afirmarea ei despre lucrul care a dat naştere acelei noţiuni. Prin acest proces, acea notă a devenit predicatul frazei nominale. Iar numele predicat ar exprima, deci, acea notă, iar nu o noţiune. Dar această problemă va fi discutată, cu un material de idei mai amplu, ceva mai jos. Deocamdată, să spunem că socotirea frazei nominale drept o desfacere a unei noţiuni este îndreptăţită numai pentru cazurile în care fraza expune cunoştinţe deja achiziţionate de noi, nu şi pentru

[32] În acelaşi articol (vezi § 37), Meillet afirmase că oricărei noţiuni îi corespunde un cuvînt, deşi ar fi trebuit să se exprime, potrivit concepţiei sale, că îi corespunde un nume. Afirmînd că oricărei noţiuni îi corespunde un cuvînt, el dădea a înţelege că şi verbul exprimă noţiuni. Dar, desigur, nu aceasta este adevărata sa concepţie.

Scanned with OKEN Scanner

cazurile în care fraza constată, întîia oară, caracterele unui lucru. În acest din urmă caz, fraza nu mai e analiză, ci asociere, sinteză. Trebuie să ne întoarcem, aşadar, la celebra distincţie a lui Kant între judecăţile analitice şi cele sintetice.

Vom respinge, din capul locului, părerea lui Amman că verbul exprimă un conţinut de viaţă iar adjectivul şi adverbul, o valoare de trăire căci, precum am văzut, la § 57, prin aceste lucruri, autorul înţelege şi stări afective ale individului vorbitor. Desigur că verbul, adjectivul şi adverbul nu exprimă prin ele însele stări afective, ci numai fapte de gîndire. Nu putem accepta, din definiţiile lui Amman, decît considerarea verbului drept cuvînt al procesului şi considerarea substantivului şi adverbului drept cuvînt al calităţii, deci, tocmai ceea ce el a acceptat, în această chestiune, de la gramatica tradiţională.

Este, deasemenea, hotărît, o greşală să se limiteze judecăţile numai la acele afirmaţii şi negaţii, numai la acele gîndiri care "enunţă" o noţiune, pentru a întrebuinţa expresia lui Meillet, care, adică, ne arată ce este un lucru, ne arată calităţile sale specifice şi, deci, permanente. Trebuie să considerăm judecăţi şi acele gîndiri care dau ceea ce este accidental, ceea ce este proces trecător, ceea ce face sau ceea ce suferă acel lucru în cutare moment. Ori, asemenea judecăţi au ca predicat un verb sau un verb cu determinantele sale. Dacă am exclude asemenea judecăţi din domeniul de cercetare al logicii, am exclude ştiinţe întregi, ca cele istorice, ceea ce, firește, apare inacceptabil. De altfel, atît Meillet, cît şi Amman, fac greşala de a numi *noţiuni* numai noţiunile generale, nu şi pe cele individuale. Noi am recunoaşte că, în cazul judecăţilor care au ca predicat un verb, nu mai avem a face cu enunţarea unei noţiuni, dacă am înţelege prin *noţiuni* numai noţiunile generale. Cum, însă, noi admitem şi noţiuni individuale, vom admite că judecata al cărei predicat este un verb enunţă, şi ea, o noţiune, şi anume, o noţiune individuală. Şi să nu se creadă că verbul ar exprima o reprezentare a acţiunii sau a procesului. Am spus că reprezentările nu sunt limbă (vorbire) şi nu sunt, deci, de domeniul lingvisticii. Avem a face cu gîndire, dar cu o gîndire de altă natură decît aceea despre general, despre permanent: cu una despre particularul trecător. Fiindcă există şi astfel de fapte (acţiuni, procese), trebuia să existe şi o formă specială a gîndirii pentru gîndirea lor şi această formă este verbul. Verbul nu este numai o realitate lingvistică, el este şi una a gîndirii. Această realitate a gîndirii, pe care o exprimă verbul, n-a putut-o vedea Meillet şi, de aceea, el a trebuit să considere, oricînd, verbul ca exprimînd ceva din realitate, iar nu ceva sufletesc. Pe cînd, despre nume, a admis întîi că exprimă ceva din realitate iar, mai tîrziu, că exprimă ceva sufletesc.

Scanned with OKEN Scanner

Meillet a afirmat că numele exprimă noţiuni. Noi am precizat: noţiuni generale. Meillet mai spunea: fraza nominală enunţă noţiuni. Noi am arătat, însă, că şi fraza verbală enunţă noţiuni. Putem, acum, trage concluzia că verbul exprimă şi el noţiuni, şi anume, noţiuni individuale? Nu. Căci, după părerea noastră, nu predicatul exprimă noţiunea, ci subiectul. Aşadar, chiar în fraza nominală, nu numele predicat exprimă noţiunea, ci numele subiect. Aşadar, Meillet greşeşte cînd crede că numele exprimă întotdeauna noţiuni. Numele predicat poate fi substantiv sau adjectiv. Adjectivul exprimă, prin el însuşi, nu un lucru sau o fiinţă, ci o calitate. Aşadar, cînd predicatul este adjectiv, este clar că el nu exprimă o noţiune. Dar, nici cînd predicatul este substantiv, el nu exprimă o noţiune (era greşită definiţia pe care a dat-o, o dată, Meillet frazei nominale, că ea afirmă un lucru despre un lucru). Precum au arătat Edmond G o b l o t, *Traité de logique*, ed. a V-a, p.182-183, Séchehaye, *Essai sur la structure logique de la phrase*, p.58-61 şi Paul, *Flexiunea nominală internă*, p.57-64, substantivul predicat are un sens abstract, calitativ, modal, sau, mai exact, definitoriu, iar nu unul concret. În acest caz, adică, substantivul nu mai exprimă un lucru ci însuşirile care fac ca un lucru să fie acel lucru, de exemplu, *Parisul este capitala Franţei, Socrate este om*. În acest caz, substantivul nu exprimă sfera (extensiunea) noţiunii, cum este cazul cu substantivul subiect, ci conţinutul, cuprinsul ei. Dar numai exprimînd sfera noţiunii se poate spune că exprimă noţiunea. Şi, bineînţeles, exprimă şi lucrul (tot aşa este cu substantivul care determină un alt substantiv). Verbul merge, aşadar, perfect cu substantivul predicat şi cu adjectivul predicat.

Firește, însă, cînd afirmăm că numai substantivul subiect exprimă noţiuni, luăm punctul de vedere al limbii, nu al vorbirii. Ne referim, adică, la faptul că singurul cuvînt izolat care exprimă noţiuni este substantivul (pentru acest motiv, alături de adjectivul *bun* şi de verbul *a merge*, există şi substantivele *bunătate, mers*).

Dar, în fond, frazele întregi prin care vorbim exprimă noţiuni. Doar noi nu facem altceva, atunci cînd vorbim, decît să detaliem (să expunem pe larg) noţiunile noastre, asociate unui singur semn fonetic. A enunţa o noţiune este a o exprima detaliat. Această ultimă expresie este chiar mai potrivită decît prima, întrebuinţată, mai sus, după Meillet. De aceea, în vorbire şi gîndire, este greu să găsim, alături de noţiuni, şi alte elemente ale frazei sau judecăţii. Verbul, adjectivul, substantivul predicat[IIIbis] nu exprimă noţiuni şi nici nu putem spune ce fel de elemente

---

[IIIbis] Ca şi în alte cazuri, G. Ivănescu avea să revină asupra ideii de substantiv predicat. Găsim, în *Nume şi verb*, p.265: « Aşadar, după concepţia noastră, numele nu poate fi niciodată predicat, şi invers. Nume este numai substantivul subiect, substantivul

Scanned with OKEN Scanner

ale gîndirii exprimă. Lingvistul vorbeşte, în acest caz, de cuvinte. Logicianul nu dispune (nu poate dispune) de un termen pentru a denumi ceea ce este înţelesul unui cuvînt. El nu poate întrebuinţa termenul *cuvînt*, deoarece acesta se referă la întrega unitate de sens şi semn sau, poate, chiar numai la semn. Unii logicieni au crezut că se poate vorbi de *noţiuni substantive, noţiuni adjective, noţiuni verbe*, etc.. Cele spuse mai sus ne arată că această concepţie este greşită. Am putea spune că o judecată poate fi analizată în *elemente care gîndesc lucrul (substanţa)*, altele, *care gîndesc calitatea*, altele, *care gîndesc acţiunea şi procesul*, şi aceasta ar fi valabil şi pentru partea de înţelesuri a limbii. La vorbire şi gîndire, n-am avea noţiuni, ci numai judecăţi, gîndiri. Noţiunile n-ar exista decît numai la ceea ce Saussure numeşte *limbă*. Acum dăm răspunsul la problema pusă în § 69: logicianul nu va accepta numirile: substantiv, adjectiv, verb, etc., decît dacă lingvistica, în studiul sensurilor, va apela la ele. Dar, vorbind de sensurile limbii, nu vom putea distinge sensuri substantive, sensuri adjective, sensuri verbe, etc. Noi vom vorbi, întotdeauna, numai de *sensul unui substantiv, sensul unui adjectiv*, etc.. Am văzut, de altfel, că nici nu este o totală suprapunere a sensurilor peste semne: substantivul are două sensuri. Deci, numirile *substantiv, adjectiv*, etc., nu au ce căuta la logică. Dar, echivalentele în domeniul gîndirii a acestor realităţi tot pot fi stabilite. Am spus, mai sus, că substantivul subiect exprimă sfera (extensiunea) noţiunii şi că substantivul predicat exprimă conţinutul (comprehensiunea) noţiunii, adică totalul de note al noţiunii. Adjectivul şi numeralul exprimă numai una din notele care alcătuiesc acest conţinut şi anume, adjectivele exprimă o notă calitativă iar numeralul, una cantitativă.

În urma acestei discuţii, rezultă că este greşită concepţia şcolii lingvistică franceze a lui Meillet, care confundă substantivul şi adjectivul

---

în genitiv, substantivul obiect şi circumstanţial. Predicat nu poate fi decît verbul, astfel cum l-am conceput noi mai sus; şi invers, verbul singur este predicat, adică este vorbire, este afirmare sau negare despre ceva. Noţiunea de verb, astfel cum o concepem noi, se identifică cu cea de predicat. Distincţia pe care o facem aici reia distincţia făcută de Platon, în cadrul frazei, între *ὄνομα* şi *ῥῆμα*, distincţie care era în fond una lingvistică, întrucît ţinea seama de semne şi de funcţia lor (deşi neglija sensul). Şi ea reia şi distincţia lui Aristotel între *ὑποκείμενον* (subiect) şi *κατηγορούμενον* (predicat), căci Stagiritul întrebuinţa termeni care par a fi de natură sintactică, dar înţelegea să coboare analiza limbii şi a gîndirii şi în faptele pe care azi le numim de natură morfologică, stabilind cele zece categorii de predicate. Distincţia între predicatul verbal şi cel nominal rămîne mai departe valabilă, însă nu vom mai întrebuinţa aceste expresii, ci pe aceea de predicat de acţiune sau de proces, mai simplu: predicat narativ şi predicat de stare sau de esenţă, mai simplu: predicat descriptiv sau predicat definitoriu. De asemenea, nu se va mai vorbi de fraza (eu aş zice: propoziţia) verbală şi fraza (eu aş zice: propoziţia) nominală, ci de propoziţia narativă şi de cea descriptivă sau definitorie. Aceşti termeni există de altfel la logică, unde se face distincţia între judecăţile narative şi judecăţile descriptive, ca şi cele definitorii ».

Scanned with OKEN Scanner

într-o singură categorie de cuvinte, *numele*. Ele sunt radical deosebite chiar atunci cînd sunt predicate. Dar adjectivul, ca adjectiv, nu poate fi, niciodată, subiect. Dacă el este subiect, în fond, nu mai este adjectiv, ci substantiv (*Bătrînul a murit*). Şi, firește, în acest caz, nu mai putem accepta nici clasificarea pe care o face Meillet frazelor: fraza nominală şi fraza verbală. Există o frază *substantivală*, cea al cărei predicat este substantiv, una *adjectivală*, care are ca predicat un adjectiv şi o frază *verbală*, cea al cărei predicat este un verb[33]. Dar ele ar putea fi numite şi altfel: *frază definitorie*, *frază calitativă* şi *frază de acțiune* sau de *proces* sau, mai potrivit, *narativă*. Aceste categorii trebuie distinse şi în domeniul judecăților[34].

[Am spus (atunci) că substantivul predicat exprimă conținutul întreg al noțiunii, pe cînd adjectivul şi numeralul exprimă numai una dintre notele care alcătuiesc acest conținut (adjectivul exprimă notele care se referă la calitățile unui lucru, iar numeralul, notele care se referă la cantitatea unui lucru). Ar fi trebuit să spun că în această situație sunt numai adjectivul şi numeralul predicate, şi că adjectivul predicat şi numeralul predicat sunt, la drept vorbind, alte părți ale vorbirii decît adjectivul şi numeralul care fac parte din sintagma subiect. După cum verbul trebuie să-şi schimbe forma sau trebuie să se combine cu alte cuvinte atunci cînd el devine un element al sintagmei subiect – anume, el trece la participiu, devine adjectiv verbal sau se combină cu relativul *care* - tot aşa şi adjectivul predicat şi numeralul predicat îşi schimbă forma cînd devin elemente ale sintagmei subiect. De fapt însă, în cazul de față, forma fundamentală nu se întîlneşte – cel puțin, în unele limbi – la predicat, ci în sintagma subiect. Astfel, ceea ce numim *adjectiv* şi *numeral* este numai o parte din sintagma subiect, iar calitatea ca predicat şi cantitatea ca predicat se exprimă, cel puțin în unele limbi, prin adjectiv şi numeral, însoțite de verbul *a fi*, care nu mai are sensul de „a exista". Nu se poate, deci, da o singură definiție adjectivului şi numeralului: există o definiție a acestor categorii ca predicate şi o definiție a acestor categorii ca elemente ale sintagmei subiect.

Tot acolo, am considerat verbul ca exprimînd numai procese sau acțiuni (acte, identificînd oarecum acțiunile cu procesele). De fapt, prin acțiuni, trebuie să înțelegem numai ceea ce este voit, deci numai

---

[33] Am neglijat, în discuția de mai sus, frazele de tipul *Cartea aceasta este a prietenului meu*, precum şi alte tipuri de fraze. Frazele ca cea din această notă sunt fraze substantivale, dar de alt tip decît frazele substantivale discutate. Predicatul este, aici, un substantiv cu sens concret, nu calitativ. Din cauză că arată apartenența, acest tip de fraze ar putea fi numit *substantival posesiv*.

[34] Mai trebuie să distingem şi fraza sau judecata *existențială* (ex: *Există limbaj*). Dar, întrucît existența este gîndită ca un proces, fraza şi judecata existențială sunt, în fond, fraza şi judecata de proces.

Scanned with OKEN Scanner

faptele omeneşti şi, cel mult, faptele unor animale, iar prin procese, numai fenomenele naturii şi, în general, fenomenele la baza cărora nu stă o voinţă (*a merge* exprimă o acţiune; *a se încălzi, a se răci, a se îmbolnăvi* exprimă procese).

Prin verb se mai exprimă şi stări ale unor lucruri sau ale unor fiinţe (*a boli, a străluci, a iubi*, etc.). În strînsă legătură cu acestea din urmă, stau şi funcţiunile vieţii sociale, căci şi ele sunt tot un fel de stări: *a domni, a împărăţi*. Şi, firește, avem şi un verb care arată existenţa (*a fi, a exista*). Afară de acestea, trebuie să mai distingem *suferirea* unei acţiuni. Acţiunile nereflexive se exprimă prin verbul numit *activ*, cîteodată şi prin *reflexiv* (în greaca veche, mediul), de exemplu, *a se duce*; acţiunile reflexive se exprimă numai prin *reflexiv* (*a se spăla*), procesele se exprimă prin verbul numit *activ* şi prin cel *reflexiv* (în greaca veche, mediul, stările şi existenţa se exprimă prin verbul numit *activ*, iar „suferirea" unei acţiuni, prin verbul *pasiv*). De aici rezultă că numirile *activ* şi *reflexiv* nu corespund întotdeauna realităţii.]

§ 72. Dar, pînă acum, noi am presupus că subiectul şi predicatul frazei teoretice coincid cu subiectul şi predicatul judecăţii. Am văzut însă că, după Amman, lucrurile nu stau întotdeauna aşa. Pe de altă parte, lingviştii psihologişti au admis că se poate distinge şi un subiect psihologic şi un predicat psihologic şi că acestea nu coincid întotdeauna cu subiectul gramatical şi predicatul gramatical. Ce sunt, însă, în fond, subiectul psihologic şi predicatul psihologic? Pentru noi, care am susţinut, mai sus, identitatea unei părţi din psihologie (anume, a psihologiei care se ocupă cu gîndirea, cu cunoaşterea), cu logica, ele nu pot fi altceva decît subiectul logic şi predicatul logic, subiectul şi predicatul judecăţii ca act de gîndire, deci, autenticul subiect şi autenticul predicat. Ceea ce se numeşte *subiect gramatical* şi *predicat gramatical* nu sunt, în realitate, subiect şi predicat al frazei, decît dacă ele sunt şi subiect, respectiv predicat, al judecăţii. Căci nu se pot da alte definiţii subiectului şi predicatului decît acelea pe care le-am dat mai sus (§ 59). Va trebui, deci, să nu se mai vorbească de subiect gramatical şi de predicat gramatical, ci numai de subiect şi predicat pur şi simplu, înţelegîndu-se prin aceşti termeni subiectul şi predicatul judecăţii şi al frazei considerate ca judecată, deci, ceea ce s-a numit, pînă azi, *subiect psihologic* şi *predicat psihologic* sau *subiect logic* şi *predicat logic*[35].

---

[35] Această excludere a termenului *gramatical,* în discuţiile asupra subiectului şi predicatului, este cu atît mai bine venită pentru noi, care am susţinut (§ 19) că termenul *gramatică* este foarte nepotrivit şi că trebuie scos din uz. Este drept că, în loc de subiect gramatical şi predicat gramatical, s-ar fi putut vorbi de subiect lingvistic şi predicat lingvistic. Dar, în fond, aşa ceva nu există.

Scanned with OKEN Scanner

Ce s-a înţeles, pînă azi, prin subiect gramatical a fost substantivul cu sens concret, în cazul nominativ, ce s-a înţeles, pînă azi, prin predicat gramatical a fost substantivul modal şi adjectivul, precedate de aşa-numita "copulă" (în limbile care o au) şi verbul personal. Aşadar, prin subiect gramatical şi predicat gramatical s-au înţeles fapte care se referă la categoriile de cuvinte (substantiv concret în nominativ şi verb sau copulă + substantiv ori adjectiv). În paragraful precedent, am arătat însă că categoriile de cuvinte sunt în legătură cu analiza noţiunii, întîi de toate, iar nu cu analiza realităţii. Fraza îşi capătă structura ei în legătură cu acest fapt. Şi, într-o expunere teoretică care nu polemizează cu nimeni şi detaliază numai conţinutul unei noţiuni, substantivul determinat cu determinantele sale va fi subiect, iar verbul cu determinantele sale va fi predicat. Dar în vorbire, intervin şi alte noţiuni, legate de cea pe care o detaliem numai printr-o notă comună. Să dăm un exemplu: Creangă spune undeva, în *Amintiri*, că el şi cu alţi consăteni ai lui locuiau la *Pavăl ciubotarul din uliţa Rădăşeni*. După ce mai spune cîteva cuvinte despre dînşii, arată ocupaţiile lui Pavăl. Deci, alt subiect al povestirii, altă noţiune detaliată. După aceasta, însă, continuă: *Cu noi şedea şi Bodrîngă, un moşneag fără căpătîi, însă de tot hazul*. Şi povestirea despre Bodrîngă continuă. Deci, alt subiect. Dar acest nou subiect a fost, în fraza citată, realmente predicat. El era predicat pentru că numai aşa putea fi legat de ceea ce se povestise mai înainte. Căci se spusese mai înainte, între altele, că autorul şi cu unii consăteni ai lui locuiau undeva. Dar acest fapt este legat de Bodrîngă. Ambele subiecte au ceva în comun: o notă din conţinutul lor. Şi, fiindcă ea fusese arătată despre un subiect, se spune acum că ea se găseşte şi la alt subiect. Dar, atunci, ea este lucrul cunoscut şi subiectul real devine, pentru moment, predicat. Faptul se manifestă lingvistic prin aceea că accentul frazei cade pe *Bodrîngă* şi prin aşezarea acestui cuvînt la urma frazei, după verb. Fraza este echivalentă cu: « locuirea împreună cu noi îl caracteriza şi pe Bodrîngă". Şi aceasta ar fi trebuit să fie exprimarea dacă am fi voit să redăm subiectul prin substantiv şi predicatul prin verb, cu complementele sale. Dar, o asemenea exprimare este greoaie. Limba a preferat o exprimare care este uzitată şi atunci cînd *Bodrîngă* ar fi subiectul logic: *Bodrîngă şedea cu noi* (sunt, totuşi, unele deosebiri care nu merită, însă, să fie discutate aici). Acesta nu este, însă, singurul caz în care se produce aşa-numita "discordanţă" între elementele psihologice sau logice şi cele "gramaticale" ale frazei. Dacă fraza *Casa în care s-a născut Goethe a fost distrusă de bombardament* va fi spusă nu în cadrul unei expuneri despre casa în care s-a născut Goethe, ci ca o rectificare a afirmaţiei făcute de altul că această casă a fost distrusă de intemperii, ea va avea ca subiect, în fond, *distrugerea casei lui Goethe* iar ca predicat, *de bombardament*.

Scanned with OKEN Scanner

Dacă aceeaşi frază va fi o rectificare la afirmaţia altuia, că a fost distrusă de bombardament casa în care s-a născut alt mare scriitor german, atunci subiectul real va fi *casa care a fost distrusă de bombardament dintre cele în care s-au născut mari scriitori germani* iar predicatul va fi *este cea în care s-a născut Goethe*. Am redat, firește, subiectul şi predicatul nu prin sintagmele cu care apar ele în fraza luată de noi în considerație, ci cu alte sintagme, tocmai pentru a face clare adevăratele subiecte şi predicate. Dar asemenea exprimări sunt greoaie.

[***Independența construcției frastice. Statutul apoziției***]

Limba rămîne la o singură structură lingvistică, cu toată variația de subiect şi predicat, şi anume, la aceea a frazei care ar fi făcut parte dintr-o expunere teoretică. Prin structura frazei, înțelegem aici ceea ce s-a numit, pînă astăzi, punctul de vedere gramatical. Ea rezultă din exprimarea unei gîndiri prin anumite categorii de cuvinte. Precum se vede, construcția frazei este indiferentă față de subiectul şi predicatul frazei şi judecății. Ea este aceeaşi chiar cînd subiectul şi predicatul sunt altele şi singurele deosebiri sunt numai de accent al frazei: subiectul se exprimă prin lipsa accentului frazei, predicatul, prin prezența lui. Şi este explicabil de ce structura frazei este aceeaşi chiar cînd subiectul şi predicatul sunt diferite: s-a văzut că era greu să se exprime conținutul acestor fraze altfel. A înlocui verbul *locuia* cu un substantiv este a întrebuința o formă nu prea întrebuințată în românește, *locuirea*, şi aşa mai departe. E drept că substantivul, adjectivul, verbul, etc., sunt în legătură cu analiza noțiunilor pe care le detaliem în fraze (vezi paragraful precedent). Dar este mai comod, date fiind mijloacele lingvistice de care dispui la un moment dat, să foloseşti categoriile de cuvinte după natura stărilor de lucruri la care se referă vorbirea: substantivul exprimă lucrurile concrete din realitate, adjectivul exprimă calitățile, verbul, acțiunile sau procesele, etc.. Structura frazei este, deci, determinată de realitatea despre care vorbim, deci este în legătură cu ceva obiectiv, subiectul şi predicatul sunt ceva deja cunoscut şi ce se adaogă acestuia de către spiritul nostru, deci, în legătură cu ceva subiectiv. Cred că acest plan subiectiv se identifică, în fond, cu planul analizării noțiunilor despre care am vorbit în paragraful precedent. Rezultatul ultim la care ajungem este că a fi subiect şi a fi predicat este altceva decît a fi substantiv concret în nominativ, verb predicativ, etc.. Este şi concluzia la care a ajuns Porzig, care distingea între categorii semantice (substantiv, adjectiv, etc.) şi funcții semantice (subiect, predicat, etc.) - vezi *supra*. Trebuie să spunem, totuşi, că numai verbul creează fraza, indiferent dacă el este sau nu predicat (face excepție fraza

Scanned with OKEN Scanner

nominală pură). Verbul este un indiciu al frazei, un semn că avem fraze. Poate aceasta a şi făcut să se creadă, atîta timp, că el este, oricînd, predicat.

§ 73. Lingvistica vorbeşte şi de fraze (teoretice) fără subiect: frazele alcătuite din/sau cu aşa-numitele "impersonale". Ce este de admis în această privinţă? Sunt aceste fraze realmente fără subiect, cum s-a admis de mulţi? Sau ele au subiect, aşa cum crede Porzig? Şi ceea ce este valabil pentru limbă trebuie socotit valabil şi pentru gîndire?

Desigur, Porzig nu are dreptate să afirme că impersonalele au subiect. Pronumele care apare pe lîngă verbul impersonal, în unele limbi, nu se referă la un subiect, ci el este un semn al persoanei a treia a verbului similar, căci, în acele limbi (franceza, germana, engleza), pronumele nu este subiect ci are tocmai funcţia de a arăta persoana şi numărul. Aşadar, frazele alcătuite din impersonale nu au subiect. Este şi firesc lucrul acesta. Fraze ca: *plouă, ninge, fulgeră, tună, se întîmplă,* etc. exprimă nişte procese care nu pot fi enunţate despre o realitate oarecare. Subiectul lor este imposibil de găsit. Cum, însă, verbul este indiciu de frază şi cum impersonalele sunt verbe, pot exista şi fraze fără subiect. Dar, dacă există fraze fără subiect, există şi judecăţi fără subiect. Logica trebuie să ia în consideraţie şi astfel de cazuri.

§ 74. Ar fi, însă, să dau o falsă impresie despre frază dacă aş spune că ea cuprinde numai elemente determinate şi elemente determinante, acestea din urmă, absolut necesare pentru a contura sensul celor dintîi, deci absolut necesare pentru a exprima ceva cu înţeles. Există, în frază, mai exact, în unele fraze, şi elemente care, deşi sunt subordonate unui substantiv, verb sau adjectiv şi, deci, sunt numite, în gramatica tradiţională, atribute sau complemente, nu completează, în realitate, înţelesul unui cuvînt, nu îl conturează, el fiind deja conturat, ci îi adaogă ceva nou şi, într-o anumită măsură, de prisos. Dacă asemenea elemente ar fi lăsate la o parte din frază, fraza ar avea acelaşi sens, ar fi mai săracă, dar n-ar fi denaturată şi n-ar suferi nimic în ce priveşte înţelegerea. Să dăm cîteva exemple: Creangă, *Amintiri*: *Stau cîteodată/ şi-mi aduc aminte ce vremi şi oameni mai erau prin părţile noastre pe cînd începusem şi eu, (drăgăliţă, Doamne,) a mă ridica băeţaş la casa părinţilor mei, / în satul Humuleştii, / din Tîrg drept peste apa Neamţului, / - sat mare şi vesel, /împărţit în trei părţi care se ţin tot de una: / Vatra Satului, Delenii şi Bejanii.// Ş-apoi Humuleştii şi pe vremea aceea nu erau (numai aşa,) un sat de oameni fără căpătîi, / ci sat vechi răzăşesc, / întemeiat în toată puterea cuvîntului: / cu gospodari tot unul şi unul, / cu flăcăi voinici şi fete mîndre, / care ştiau a învîrti şi hora, dar şi suveica, de huia satul de vatale în toate părţile; / cu biserică frumoasă şi nişte preuţi şi dascăli şi poporani ca aceia, de făceau mare cinste satului lor. /// Şi mi se pare că avea mare dreptate bietul bătrîn, / căci, în locul bisericii Sfîntului Lazăr,*

Scanned with OKEN Scanner

fusese altă biserică, / de lemn, / al cărei hram era Sfîntul Dumitru, / făcută şi înzestrată cu moşie de Vasile Lupu Voivod, / ca şi cea de la noi din Humuleşti. // / Însă Mănăstirea Neamţului, (bună mehenghe,) cînd a făcut spitalul din Tîrgu Neamţului, face şi biserica Sfîntului Dumitru de piatră, / îi schimbă hramul, numind-o Sfîntul Lazăr, / o-nchide cu zidire în cuprinsul spitalului, / şi hramul Sfîntului Dumitru l-a pus la paraclisul de la spital; / iar moşia preuţilor a păpat-o că şi pe moşia Humuleştii. Am despărţit prin linii verticale toate elementele frazelor care nu erau absolut necesare în frază, care nu completează un cuvînt făcîndu-l să exprime o realitate concretă, ci sunt adăogate la ceea ce este esenţial şi am cuprins în paranteze astfel de elemente, cînd ele erau aşezate în mijlocul unei sintagme alcătuite din subiect şi predicat, dar şi elemente de altă natură, ca *drăgăliţă Doamne*, sau *numai aşa*, cînd ele aveau aceeaşi poziţie. Aceste elemente ale frazei care, deşi sunt subordonate altora, nu sunt, totuşi, complemente autentice, se găsesc, faţă de ceea ce numim noi complement, exact în aceeaşi situaţie în care se găsesc propoziţiile atributive (relative) explicative faţă de cele determinative; chiar în exemplele date de noi, apar propoziţii atributive explicative. Ele sunt pronunţate, spre deosebire de complementele autentice, după o pauză pe care o face individul vorbitor, pauză care este notată, în scris, prin virgulă, punct şi virgulă, două puncte (totuşi, cîteodată, şi complementele autentice sunt separate prin virgule de restul subiectului sau predicatului - vezi textele de mai sus). În categoria lor, intră şi unele apoziţii, acelea care sunt separate prin pauză, în vorbire, şi prin virgule, în scris, de restul frazei. De altfel, după noi, numai astfel de apoziţii sunt adevărate apoziţii şi, de exemplu, în *Ion pădurarul a adus o căprioară* sau *E copilul lui Vasile lăutarul*, sau *apa Siretului, tîrgul Paşcanilor*, nu avem apoziţii, cum susţine doctrina gramaticală curentă, căci *pădurarul, lăutarul, Siretului, Paşcanilor* sunt absolut necesare frazei, dacă vrem să fim clari şi nu sunt numai nume, în sensul profan al cuvîntului. O apoziţie autentică avem, însă, în *Petru Rareş, Domnul Modovei*... . Cum vom numi aceste elemente ale frazei care, deşi sunt subordonate altora, nu sunt, totuşi, complemente, ci adaose, adăugiri ? Cred că cel mai potrivit nume este chiar acesta de *apoziţie*. Noi concepem, deci, apoziţia, cu mult mai larg decît este ea concepută de obicei: ea este nu numai o anumită specie de atribut substantival, cel care nu este în genitiv şi nu are prepoziţie, dar şi atribute cu prepoziţie, precum şi o anumită specie de complement (terminologia tradiţională), şi chiar anumite propoziţii secundare. Şi, dacă apoziţiile sunt, într-un fel, detaşate de restul frazei, asta pentru că ele sunt, în fond, echivalente de predicat, sunt, în fond, judecăţi noi, introduse în judecata care constituie fraza sau adăogate ei. Orice apoziţie este o nouă judecată, exprimată, însă, pe scurt, numai prin predicat, căci subiectul este

Scanned with OKEN Scanner

elementul căruia ea îi este subordonată. Ar fi curios dacă omul n-ar avea această posibilitate de exprimare pe scurt a unor judecăți, în momentul cînd face o altă judecată şi tocmai cu ocazia ei. Atunci, omul ar fi nevoit să facă o mulțime de judecăți în legătură cu elementele altei judecăți numai după ce a făcut-o şi pe aceasta şi ar lungi considerabil vorbirea, precum şi-ar întrerupe firul vorbirii sale mereu. Apoziția este un element fundamental al limbii şi este de mirare că gramaticii şi lingviştii au ignorat-o atît de mult timp. Nu se va înțelege nimic din natura intimă a faptelor de vorbire dacă nu se va avea în vedere apoziția, astfel cum a fost concepută de noi. Şi, în acelaşi timp, introducerea noțiunii de apoziție în lingvistică va transforma lingvistica (anume, sintaxa) într-o disciplină foarte apropiată de logica naturală, dacă nu cumva, chiar identică cu ea. Dar introducerea noțiunii de apoziție în lingvistică va mai avea un efect: nu orice frază va putea fi socotită ca identică cu judecata; există şi fraze care exprimă mai multe judecăți. Trebuie să recunoaştem, însă, că acest lucru este posibil pentru că însăşi mintea omenească, cu ocazia unei judecăți, face, simultan, altele. Aşadar, fraza care exprimă mai multe judecăți nu face altceva decît să reflecte o stare de lucruri a gîndirii înseşi. Lucrul acesta este cu atît mai adevărat, cînd o frază are mai multe subiecte sau mai multe predicate.

[***Relații interfrastice***]

§ 75. Dar o frază poate exprima două sau mai multe judecăți nu numai pe calea apozițiilor, ci şi prin aceea că ea leagă sintagme care, din punctul de vedere al structurii lor, ar putea constitui fraze deosebite, autonome. Cînd se leagă astfel de fraze, menținîndu-se, totuşi, structura lor de fraze, avem aşa-numita coordonare a mai multor propozițiuni, avem aşa-numitele propoziții coordonate sau principale.

[Gramatica tradițională a făcut o distincție netă între fraza alcătuită dintr-o singură propoziție principală, în jurul căreia gravitează altele, secundare, şi fraza alcătuită din mai multe propoziții pricipale sau, cum se spune, între fraza alcătuită prin subordonare şi cea alcătuită prin coordonare. Clasificarea fiecăreia din aceste categorii nu era pusă în legătură cu clasificarea celorlalte. Suntem în drept, însă, să ne întrebăm de ce, alături de celelalte fraze, formate prin subordonare, avem şi altele, alcătuite prin coordonarea unor principale. La paragraful 75, am spus că propozițiile principale ale unei fraze au structura de fraze şi că, prin aceasta, se disting ele de propozițiile secundare. Dar problema rămîne intactă: de ce unim într-o frază unică ceea ce am putea exprima prin mai multe fraze ? Această întrebare nu şi-au pus-o, pînă astăzi, gramaticii şi lingviştii. Soluția acestei probleme nu se poate da decît examinînd relația,

Scanned with OKEN Scanner

raportul, dintre cele două sau mai multe propoziţii principale care alcătuiesc fraza sau dintre acţiunile pe care le exprimă ele. Va să zică, suntem tot la studiul unor relaţii, dar nu între subiectul logic şi predicatul logic, cum a fost cazul pînă acum, ci la studiul relaţiilor dintre propoziţiile principale ce alcătuiesc o frază. Concluzia la care am ajuns este că totdeauna propoziţiile principale coordonate, care alcătuiesc o frază, stau, unele faţă de altele, în aceleaşi raporturi în care stau propoziţiile secundare cu cele principale (e vorba de acele propoziţii secundare care nu-s complementele unui verb, nu sunt, adică, circumstanţe, ci exprimă un fapt primar care implică pe altul). Toate raporturile pe care le-am întîlnit deci pînă acum între subiectul logic şi predicatul logic, se vor întîlni şi aici. Pentru acest motiv, şi apar ele unite într-o singură frază. De altfel, ele pot fi foarte uşor transformate în fraze alcătuite dintr-o secundară şi o principală. De cele mai multe ori, ele au, deasemenea, aceeaşi structură binară, bimembră, pe care am întîlnit-o şi la frazele alcătuite dintr-o principală şi o secundară. A clasifica frazele alcătuite din propoziţii principale este a le clasifica din punct de vedere al relaţiilor dintre ele. O altă clasificare a lor nu este posibilă. Vom găsi aceleaşi categorii de raporturi ca şi la clasificarea frazelor alcătuite dintr-o secundară şi o principală şi pe care le-am studiat mai înainte. Vom avea, fireşte, şi unele deosebiri. Cînd gramatica de pînă astăzi a crezut că cele două categorii de fraze, cele cu coordonare şi cele cu subordonare, sunt radical deosebite, a greşit. Natura lor e, în fond, identică. Iar logica, care, pînă azi, n-a vorbit de judecăţi corespunzătoare frazelor cu coordonare de principale, va trebui să deschidă acest nou capitol al ei. Foarte puţine lucruri din ce am spus aici şi din ce vom spune se găsesc la G. D r a g o m i r e s c u, *Sintaxa şi stilistica propoziţiilor independente*, Braşov, 1939.]

[Gramatica tradiţională spune că propoziţiile principale coordonate alcătuiesc fraze prin juxtapunerea sau prin legarea lor cu ajutorul unor conjuncţii. Între conjuncţii, se distinge categoria celor copulative (*şi, nici,* şi altele). Unii vorbesc chiar de propoziţii principale copulative. În fraza *Ploaia încetă, apele se scurseră, oamenii îşi reluară lucrul*, avem numai juxtapunere. În *M-am dus la Universitate şi m-am înscris*, avem legarea printr-o conjuncţie copulativă sau avem propoziţii copulative. Cred că nu este fericită întrebuinţarea termenului *copulativ* pentru conjuncţiile în discuţie şi, cu atît mai puţin, pentru frazele în discuţie. De altfel, şi celelalte conjuncţii, care nu sunt numite copulative, fie cele care introduc principale, fie cele care introduc secundare, leagă două propoziţii una de alta şi, deci, sunt copulative. Trebuie, deci, să găsim un termen care să se refere la natura adevărată a propoziţiilor principale în discuţie. Trebuie să vedem, deci, ce deosebeşte aceste propoziţii principale de alte categorii de propoziţii principale. În fond, atît

Scanned with OKEN Scanner

propoziţiile juxtapuse luate în considerare mai sus, cît şi cele legate prin *şi*, sunt de aceeaşi natură. Ele exprimă fapte care au o strînsă legătură între ele, fie prin aceea că unul implică pe altul, fie prin aceea că unul succede altuia. Cele două procedee pot fi întrebuinţate şi pentru a exprima fapte simultane, dintr-un anumit loc, fapte care, adică, caracterizează un cadru anumit, în cutare moment (e vorba de descrieri, după cum, mai înainte, era vorba de naraţiuni). Tocmai fiindcă este o strînsă legătură între faptele în discuţie, ele sunt exprimate într-o singură frază. Ele alcătuiesc o unitate în natură, expresia lor alcătuieşte, de asemenea, o unitate. Astfel de fraze corespund adesea frazelor de implicaţie. Ele pot fi chiar transformate în fraze de subordonare, una din principale, cea care exprimă o acţiune primară, fundamentală, fiind transformată în propoziţie secundară de timp, cauză, iar cea care exprimă o acţiune posterioară, fiind transformată într-o propoziţie de scop.

Frazele alcătuite din propoziţii principale, introduse prin *nu numai (că)...ci şi, sau* şi *nici* sunt coordonate, dar sunt într-o atît de strînsă legătură, încît nu pot fi pronunţate separat, sau nu pot fi gîndite fără a gîndi şi pe cealaltă, aşa că aproape că s-ar putea vorbi de fraze alcătuite numai din propoziţii secundare.]

§ 76. Una din marile erori ale tuturor teoriilor gramaticale examinate mai sus este aceea că ele reduc toate frazele (sau toate propoziţiile, fie ele principale, fie ele secundare) la un singur tip, acela al judecăţii de forma *a este b*, sau, cel mult, la două tipuri: cel nominal şi cel verbal. Logica a greşit, desigur, cînd a socotit că şi judecăţile verbale se reduc la cele nominale, dar ea a arătat, totuşi, că alături de judecăţile de tipul *a este b,* numite *categorice*, există şi alte tipuri de judecăţi. Dintre aceste tipuri, cel mai important este acela al judecăţilor numite *ipotetice*. Este încă discuţie asupra lor. S-a crezut, pînă la Goblot, că ele se exprimă prin fraza condiţională (perioada condiţională), de exemplu: *Dacă un triunghi are două laturi egale, el are şi două unghiuri egale*. Dar Goblot a arătat, *Traité de logique*, ed. a V-a, p.194-195, că asemenea judecăţi pot fi formulate şi altfel, anume ca şi cum ar fi judecăţi categorice: *Triunghiul cu două laturi egale are şi două unghiuri egale*. Acest logician a susţinut că ceea ce caracterizează judecăţile ipotetice nu este formularea prin perioada condiţională, ci faptul că ele socot un lucru ca o consecinţă implacabilă (de neînlăturat) a altui lucru, faptul că ele judecă un raport de implicare (necesar). Aşadar, dacă judecăţile categorice au forma *a este b* (noi am adăuga şi tipul *a face b* care este acela al judecăţilor verbale), cele ipotetice au forma *a implică pe b*. După Goblot, o judecată ca *omul este muritor* este tot ipotetică, deşi ea nu este formulată niciodată prin perioada condiţională, ceea ce a şi făcut să fie considerată, mai înainte, ca judecată categorică. Eu cred că judecăţile ipotetice sunt şi categorice. Aşa se şi

Scanned with OKEN Scanner

face că ele pot fi formulate şi după schema *a este b*. Această exprimare o avem chiar în formula lui Goblot: *a* este, atunci, subiectul iar *implică b* este, atunci, predicatul judecăţii. Dar, întrucît raportul dintre *a* şi *b* este cu totul de altă natură decît la judecăţile celelalte – el este necesar - , aceste judecăţi pot căpăta şi o formă nouă, aceea condiţională: *Dacă cineva este a, el este şi b (Dacă eşti om, eşti muritor.)* Asta, mai ales cînd judecata este de tipul: *a este b, implică pe a este c. (Dacă un triunghi are două laturi egale, el are şi două unghiuri egale)*; pot exista şi alte tipuri, înrudite, însă, cu acesta: *a este b implică pe c este d.* Care este însă subiectul şi care este predicatul unei asemenea judecăţi? Pentru a soluţiona aceste probleme, să comparăm judecata exprimată condiţional cu judecata exprimată categoric. Aşadar, este evident că propoziţia secundară a perioadei condiţionale este subiectul, iar propoziţia principală a aceleiaşi perioade este predicatul. Cele spuse aici despre judecăţi sunt, după noi, valabile şi pentru faptele de limbă. De aceea am spus, mai înainte, că propoziţiile secundare condiţionale nu sunt completive, în sensul care s-a dat, pînă acum, acestui cuvînt. Ele sunt subiective, în sensul care s-a dat, pînă acum, acestui cuvînt şi în sensul pe care îl dăm şi noi. Acest lucru se manifestă lingvistic şi prin faptul că ele ocupă locul prim în frază.

[Se constată că, pe cînd frazele care corespund judecăţilor numite « categorice » au o structură lingvistică unitară şi se pronunţă fără pauze în interiorul lor, frazele care exprimă o implicare au două părţi, separate printr-o pauză în vorbire, au, aşadar, o structură binară. Structura binară se explică prin cele două acţiuni în relaţie.]

[A doua deosebire faţă de ce am susţinut mai înainte este că, alături de frazele de tipul *a este (face) b* şi de cele de implicaţie, erau şi alte tipuri. Unul din ele este înrudit de aproape cu cel al frazelor de implicaţie, căci şi astfel de fraze au două părţi, despărţite prin pauză; dar se deosebeşte de acela prin faptul că, în realitate, raportul nu este de dependenţă. Ambele acţiuni sunt tot una de importante şi sunt independente. Dar ele se leagă fie prin aceea că prezintă un paralelism, fie prin aceea că se petrec în acelaşi timp. Exemple: *Precum (după cum)..., tot aşa; Pe cînd (în vreme ce)..., ...*, etc.: *Precum soarele împrăştie negurile, tot astfel ştiinţa de carte împrăştie superstiţiile milenare ale omenirii*; Creangă: *Pe cînd soacra horăia dormind dusă, blajina noră migăia prin casă; Cînd jălea el aşa, iaca şi capra venea cît putea, încărcată cu de-ale mîncării şi gîfîind. Şi cum venea, cît de colo vede cele două capete cu dinţii rînjiţi în fereşti; Şi cum ospăta el, cade fără sine în groapa cu jăratic*; C. Negruzzi: *În vreme ce nenorocitul Moţoc pierea astfel, Lăpuşneanul porunci să se ridice masa şi să se strîngă tacîmurile.*

Scanned with OKEN Scanner

În cadrul temporalelor, secundara nu este o circumstanță, nu este o completivă, în sensul dat de noi acestui cuvînt, căci ea exprimă un fapt autonom.]

[Goblot credea că judecățile se împart, din punct de vedere al relației, numai în *categorice* și *ipotetice*. Ceilalți logicieni disting însă și o altă categorie, aceea a judecăților de tipul *a este (face) sau b sau c*, judecăți pe care ei le numesc *disjunctive*, de exemplu: *Prietenii noștri sau n-au plecat la timp, sau au obosit; Luptătorilor le este sortită sau moartea sau victoria*. Ele se produc atunci cînd conștiința noastră despre manifestările unui obiect (subiectul frazei) oscilează între mai multe păreri și deci la un subiect se atașează două sau mai multe predicate; știu că aceste predicate sunt singurele care trebuie atașate acelui subiect, că alte predicate sunt excluse, dar nu știu care din ele este, realmente, de atașat. Astfel de judecăți sunt echivalente cu mai multe judecăți, unele prezumtive, altele, de necesitate: *Poate prietenii noștri n-au plecat la timp + Poate prietenii noștri au obosit + Alte ipoteze sunt excluse*. Cred că, alături de judecățile categorice și ipotetice, precum și alături de celelalte categorii de judecăți care se mai pot distinge, trebuie să se distingă și această categorie de judecăți; și cred că acest lucru trebuie să se facă și în ce privește limbajul: există, adică, fraze *disjunctive*. Pînă acum, asemenea fraze erau considerate ca alcătuite din două sau mai multe propoziții. Cîteodată, lucrul stă și așa: *Sau plecați voi de aici, sau plecăm noi*. Dar nu despre astfel de fraze disjunctive este vorba aici, ci despre cele de tipul discutat mai sus, unde, la drept vorbind, avem o singură propoziție (cu două predicate). În românește, predicatele unei fraze disjunctive sunt precedate de *sau, ori, fie, fie că*. Frazele disjunctive pot avea și mai mult de două predicate.]

[Logicienii nu mai admit alte categorii de judecăți. Dar aceasta este o deficiență a lor. De fapt, alături de categoriile de judecăți – pentru noi, și de fraze – distinse mai sus, trebuie să distingem și altele. Ele au ceva asemănător cu frazele disjunctive. Trebuie să distingem, mai întîi, frazele cu două sau mai multe predicate, precedate de *și* (cu accentul frazei), de *nu numai (că)* la primul sau primele predicate și *ci și, dar și* la ultimul. În ambele cazuri, se arată că despre un lucru (subiect) se afirmă două sau mai multe predicate. Astfel de fraze sunt foarte apropiate, ca sens, de cele care au un subiect și mai multe predicate, dintre care, ultimele două sunt legate prin conjuncția coordonatoare *și* (neaccentuat în frază). Dar noi nu putem vorbi de propoziții principale coordonate, în acest caz. Avem numai predicate coordonate. Firește, fiecare predicat presupune o judecată nouă. Dar toate aceste judecăți sunt gîndite și afirmate printr-un singur act de gîndire și vorbire. Avem atîtea judecăți cîte predicate sunt. Dar, pentru

Scanned with OKEN Scanner

că toate au acelaşi subiect, a fost posibilă îmbinarea lor într-un singur act al gîndirii. De aceea, putem vorbi aici şi de o singură judecată, în loc de mai multe. Frazele alcătuite din două sau mai multe propoziţii principale, introduse cu *şi* (cu accentul frazei), *nu numai (că), ci şi*, nu intră în discuţia noastră de aici. Ele sunt fraze cu propoziţii coordonate. Dar astfel de fraze, introduse prin *şi*, sunt incorecte. Numai celelalte pot apărea normal în vorbire: *Nu numai tu ai făcut aceasta, dar au făcut-o toţi de acolo*. Este greu să găsim un nume categoriei de fraze despre care e vorba aici. Negativul lor, ca şi al celor disjunctive, este exprimat prin *nici*, care precede fiecare predicat.]

§ 77. În aceeaşi situaţie cu judecăţile ipotetice, ni se par nouă a fi şi judecăţile care se exprimă printr-o frază alcătuită dintr-o propoziţie secundară de cauză, cu *deoarece, fiindcă, dat fiind că* (e vorba, deci, de o anumită categorie de cauzale) sau dintr-o propoziţie secundară cu *întrucît* sau dintr-o construcţie cu participiul prezent (gerunziul) şi una principală. După cîte ştiu, lucrul acesta n-a fost remarcat de logicieni. Ce este mai interesant este, însă, că aceste judecăţi sunt, de fapt, nişte judecăţi pe scurt, nişte rezumate ale unui silogism. Aceasta mă duce la concluzia că silogismul poate fi conceput şi ca o judecată unică. Silogismul, deşi este alcătuit din trei judecăţi, se formulează, de fapt, de multe ori, printr-o singură frază; am putea spune: printr-o singură judecată. Fie silogismul: *Socrate este om* (premisa minoră), *Omul este muritor* (premisa majoră). *Deci Socrate este muritor*. Fireşte că această formulare a silogismului este perfect îndreptăţită. Dar ceea ce s-a gîndit prin cele trei judecăţi se poate formula şi astfel: *Deoarece (fiindcă, dat fiind că) Socrate este om* (subiectul frazei), *el este muritor* (predicatul frazei); sau: *Fiind om, Socrate este muritor*. Primele două formulări mai au o variantă: *Deoarece (fiindcă, dat fiindcă, întrucît) este om, Socrate este muritor*. Aşadar, una din premise (cea majoră) este subînţeleasă şi se exprimă numai premisa cealaltă (minoră) şi concluzia. Şi anume: premisa minoră este exprimată fie printr-o propoziţie secundară de cauză, fie printr-o propoziţie secundară cu *întrucît*, fie printr-o construcţie participială, iar concluzia alcătuieşte subiectul şi predicatul frazei, adică propoziţia principală. Trebuie să concludem că propoziţiile secundare despre care este vorba nu fac parte din subiectul şi predicatul frazei, că ele exprimă judecăţi şi că, în această situaţie, sunt şi construcţiile participiale în discuţie. Mă îndoiesc dacă această interpretare este cea justă. Mai întîi de toate, se observă că, atît premisa minoră, cît şi concluzia nu sunt redate, în judecata noastră, în forma pe care o aveau ele cînd erau judecăţi deosebite, ci cu unele modificări: premisa minoră îşi pierde, în fond, caracterul de judecată, iar concluzia pierde pe *deci*, ca să nu mai vorbim de faptul că subiectul premisei

Scanned with OKEN Scanner

lipseşte, cînd este exprimat în concluzie, sau, dacă este exprimat în premisă, este exprimat prin pronume în concluzie. Mă întreb, de aceea, dacă nu cumva noua judecată, despre care am spus că exprimă un silogism, nu are, în fond, alt subiect şi alt predicat decît cele ale concluziei. În fond, într-un silogism, premisele sunt ceea ce ştim, ceea ce s-a spus deja, iar concluzia este ceea ce adăogăm la lucrul ştiut. Aşadar, în fond, propoziţia secundară de cauză sau cu *întrucît*, sau construcţia participială + subiectul *Socrate* alcătuiesc subiectul frazei noastre, iar propoziţia principală cu *el*, sau fără *Socrate*, alcătuieşte predicatul frazei noastre. Că această analiză este justă, ne-o arată şi faptul că silogismul în discuţie se poate exprima şi altfel: *Faptul că Socrate este om implică faptul că el este muritor*, în care, pînă la cuvîntul *om* inclusiv, avem subiect, iar de la cuvîntul *implică*, inclusiv, avem predicatul. Ceea ce, înainte, se exprima prin *deci*, sau prin *deoarece, fiindcă, dat fiind că, întrucît*, sau prin participiu, este, acum, exprimat prin *implică faptul că*. Am ajuns, deci, să stabilim că o propoziţie secundară de cauză sau cu *întrucît* face parte din subiectul unei fraze. Situaţia se prezintă exact sau aproape exact ca la judecăţile ipotetice (frazele condiţionale) şi ea se explică în acelaşi fel ca şi acolo: aceste judecăţi afirmă că există un raport necesar (de implicare) între două lucruri, între două fapte. Ele se pot exprima şi categoric şi atunci formula lor este identică cu a judecăţilor ipotetice: *a implică b*. Deci, exprimarea printr-o frază a unui silogism este, la drept vorbind, o singură judecată, aşa că, şi în acest caz, fraza se identifică numai cu judecata, şi nu cu silogismul. Silogismul este silogism adevărat numai dacă este gîndit şi exprimat în trei judecăţi. Altfel, el este o judecată unică. Cred, deci, că modul de exprimare pe scurt a unui silogism nu este numai un fapt de vorbire, ci şi de gîndire, şi studiul lui nu este numai lingvistică, ci şi logică.

[O slabă implicare găsim exprimată şi prin *unde: Unde a mers mia, merge şi suta. Unde* este aproape egal cu *dacă*.]

Scanned with OKEN Scanner

II. NATURA RELAȚIEI DINTRE SUBIECT ȘI PREDICAT

[Am arătat, la paragrafele 76 și 77, că, din punct de vedere al relației dintre subiect și predicat, trebuie să distingem două mari categorii de fraze: cele care au sensul « *a* este (face) *b* » și cele care au sensul « *a* implică pe *b* ». Am mai arătat, tot acolo, că acestea din urmă capătă o formulare proprie: *dacă este (face) a, este (face) și b* sau *deoarece (din moment ce, dat fiind că, întrucît) este (face) a, este (face) și b*. Spuneam atunci că aceste două categorii de fraze corespund celor două categorii de judecăți distinse de Goblot, din punct de vedere al relației dintre subiect și predicat, judecățile *categorice* și cele *ipotetice*.

Gramaticii și lingviștii n-au împărțit, pînă astăzi, frazele din punctul de vedere al relației dintre subiectul logic și predicatul logic, în mai multe categorii. În cursul acesta (paragrafele 76 și 77), eu am introdus, *pentru prima oară în gramatică*, o clasificare, din acest punct de vedere, a frazelor. Și, fiindcă logicianul Goblot distingea, din punct de vedere al relației dintre subiect și predicat, numai fraze categorice și ipotetice, am distins și eu numai aceste două categorii, adogînd, însă, celor ipotetice, pe cele cauzale, și considerînd concesivele drept negativele ipoteticelor și cauzalelor. Cînd, alături de frazele ipotetice, pe care le-am numit *condiționale* (deci, după gramatică), am mai distins și frazele cauzale și le-am considerat cam de aceeași natură cu cele ipotetice, nu știam că, de fapt, eu aplicam, în gramatică, ceva din clasificarea judecăților făcută de Erdmann, *Logik*, I, Haale, 1907, care, alături de ipotetice, distinge și cauzalele. A vorbi de *fraze condiționale* și de *fraze cauzale*, în loc de propoziții secundare condiționale și propoziții secundare cauzale, își are importanța sa și constituie, deasemenea, o inovație față de gramatica tradițională (care a vorbit, totuși, despre perioada condițională). Într-adevăr, aceasta înseamnă a da propoziției secundare, de condiție sau de cauză, o importanță mai mare decît i se dă, înseamnă a trece caracterul ei asupra caracterului întregii fraze. Pînă acum, se vorbea de complemente circumstanțiale sau de propoziții secundare circumstanțiale. Noi constatăm că unele din aceste complemente circumstanțiale sau propoziții circumstanțiale nu exprimă, de fapt, circumstanțe ale acțiunii exprimate prin predicat sau prin predicatul propoziției principale, ci exprimă acțiunea primă, care declanșează pe aceea. Tocmai în acest caz, avem și structuri deosebite ale frazelor – cele condiționale sau cauzale. N-am dat, pînă acum, un nume categoriei de fraze care exprimă două acțiuni, din care una, exprimată printr-o secundară, implică pe cealaltă, exprimată printr-o principală. Ele

Scanned with OKEN Scanner

nu pot fi numite *ipotetice*, pentru că nu sunt numai condiționale. Le vom numi *fraze de implicare* (*implicație*). Dar atunci, nu mai putem numi pe celelalte, ca la logică, *fraze categorice*. De aceea, propun, pentru ele, expresia de *fraze de contingență*, deși ele pot exprima și fapte de implicație (*a* implică pe *b* = *Triunghiul cu două laturi egale are și două unghiuri egale*, *Dacă un triunghi are două laturi egale*, etc.).

Astăzi trebuie să spun că nici această clasificare nu mă mulțumește, mai exact, că ea nu este completă, că ea nu ia în considerație toate categoriile de fraze.

În încercarea mea de a crea o sintaxă care să fie identică cu logica și stilistica, m-am izbit de unele dificultăți. Cea mai însemnată este, desigur, constituită de faptul că studiile sau manualele de logică nu iau în considerație toate categoriile de judecăți, că manualele de logică nu sunt complete. O bucată de vreme, am crezut că împărțirea judecăților din punct de vedere al relației dintre subiect și predicat, pe care o găseam în tratatele de logică, era completă. Azi însă, ea îmi apare insuficientă. Și, odată cu aceasta, îmi apare insuficientă și clasificarea frazelor din punct de vedere al relației dintre subiect și predicat (firește, dintre subiectul logic și predicatul logic). Voi încerca aici o nouă clasificare, din acest punct de vedere. Ce voi spune mai jos este, deci, și logică și gramatică. Deosebirea față de ce am susținut mai înainte constă, întîi de toate, în aceea că socot *frazele de implicație* ca alcătuite nu numai din fraze condiționale și cauzale, dar și din categorice, și anume: *finale, modale, de variație concomitentă, consecutive, de timp* și *de loc*. Într-adevăr, un raport de implicație, mai puternic sau mai slab, în orice caz, un raport de dependență a unei acțiuni de alta, se exprimă nu numai prin cele două categorii de fraze, dar și prin unele fraze alcătuite dintr-o principală și o secundară finală sau un complement final; prin unele fraze alcătuite dintr-o principală și o secundară modală; prin ceea ce am numit *fraze de variație concomitentă*; prin frazele consecutive, alcătuite dintr-o propoziție principală și o secundară consecutivă, precum și prin unele fraze alcătuite dintr-o propoziție principală și una secundară de timp sau loc. Dacă am scăpat din vedere aceste categorii, asta, pentru că unele din propozițiile finale, de mod, de timp și de loc sunt simple complemente, mai exact, complemente care exprimă o circumstanță. Dar nu toate propozițiile secundare, finale, modale, temporale și locale exprimă o circumstanță. Unele din ele exprimă și faptul de care atîrnă acțiunea exprimată prin principală și, deci, sunt exact în situația condiționalelor. Și exclusiv în această situație mi se par a fi consecutivele, precum și cele pe care le-am numit de *variație concomitentă*. Finalele, modalele, temporalele și locale, despre care e vorba aici, preced propoziția principală. Rar stau în urma ei. Faptul se explică prin aceea că *real* și

Scanned with OKEN Scanner

logic, acțiunea exprimată prin ele produce pe cea exprimată prin principală. Să le explicăm rînd pe rînd.]

[Frazele de *contingență*, ca și cele de *implicație*, condiționale, au fost studiate în capitolul anterior. N-am spus acolo numai că, uneori, propoziția secundară condițională se exprimă și prin *gerunziu* (participiu prezent): Creangă: *trăind și nemurind, ai să vezi cine sunt eu*; Agârbiceanu: *Imense orizonturi noi ți se deschid citindu-le* (poeziile). Ne rămîne să vorbim aici numai despre cele cauzale. Propoziția așa-zisă « secundară » a frazei cauzale poate începe nu numai cu conjuncțiile arătate în paragraful de mai sus, care caracterizează mai ales graiul cult, dar și cu conjuncția *cum*, caracteristică graiului popular: Creangă: *Și cum erau filele cam unse, trăgea mușchii și bondarii le ele.* Așa-numita « propoziție secundară » a frazei cauzale – propoziție secundară care, după noi, e subiect, se poate exprima însă și altfel, și anume, prin întrebuințarea așa-numitului « participiu prezent sau gerunziu » în locul verbului secundarei, al conjuncției care îl precedă, ceea ce înseamnă că gerunziul este un echivalent de indicativ, precedat de conjuncțiile cauzale pomenite: Ispirescu: *Negăsind nimic de ronțăit, luă și ea cojile de măr, pe care le lepădase stăpînă-sa*; *Temîndu-se, el chemă calul, care veni într-o clipeală de ochi*; *Zînele se uitară cu jind la dînsul și, nemaiavînd ce face, se întoarseră acasă*; *Argatul, văzîndu-se singur, descinse frîul de pe lîngă sine*; *Între curtenii împăratului, care merseră la biserică, era și grădinarul, fiind bătrîn, credincios și vechi slujbaș al împăratului*; *Atunci împăratul, neavînd încotro, dete de bărbat fie-si pe argat, dară îi și oropsi, gonindu-i de la casa lui*; *Atunci împăratul, fiind și bătrîn, se coborî din scaunul împărăției.*

În toate aceste exemple, gerunziul este raportat la subiect. Dar el poate fi raportat și la un substantiv, care nu e subiectul frazei, ci e numai *subiectul* acțiunii exprimate prin gerunziu: Creangă: *Satul Broștenii fiind împrăștiat mai ca toate satele de la munte, nu se rușina lupul și ursul a se arăta ziua mare prin el*; *Fetele împăratului întîmplîndu-se de față, cînd a lovit spînul pe Harap Alb, li s-a făcut milă de dînsul*; *Un roi de albine se învîrtea în zbor deasupra capului său. Harap Alb văzîndu-le așa, i se face milă de dînsele* (ultimele două exemple mi se par, însă, greșit construite); Rebreanu: *Toată lumea din Sibiu îl cunoștea și-l iubea, fiind un medic priceput*; Ispirescu: *Li se urîse, șezînd tot singure*; Agârbiceanu: *Lui Pârvu i se face o mare nedreptate fiind mereu respins cu cererile sale*; Patrașcanu: *ne veni ca o sfîrșală, fiind la capătul puterilor noastre.* În acest caz, ca, dealtfel, și în cel al condiționalei exprimată prin participiu, participiul cu celelalte cuvinte care gravitează în jurul lui trebuie considerate ca o propoziție secundară.

Scanned with OKEN Scanner

Frazele cauzale se exprimă şi prin participiul trecut cu complement, despărţit de restul frazei prin pauză (în scris, prin virgulă). Exemplu: *Deprinşi de mici cu greutăţile, oamenii aceştia nu mai spuneau nimic; Siliţi să se mute de acolo, bieţii oameni s-au aciuat pe unde au putut.* Cf. şi Creangă: *Şi slabă şi stîlcită cum era, căzu la pat, bolnavă de moarte.*]

[*Finale.* Creangă: *Pentru a nu răzleţi feciorii de pe lîngă sine, mai dură încă două case alăturea; După asta, capra şi iedul au luat o căpiţă de fîn ş-au aruncat-o peste dînsul în groapă, ca să se mai potolească focul; Nevasta celui bogat, de multe ori, făcea zile fripte bărbatului, ca să-l poată descotorosi odată de frate-său; Haiti, lipseşti dinaintea mea şi du-te unde-a dus surdul roata şi mutul iapa, ca să nu mai aud de numele tău !; Ia poftim de încalecă pe Bălan, jupîneasă, zise părintele de tot posomorît, să facem pocinog sfîntului Neculai cel din cui; Satul, văzînd că acest om nu se dă la muncă nici în ruptul capului, hotărî să-l spînzure, pentru a nu mai da pildă de lenevie şi altora*; Rosetti: *Ca să ajungă mai devreme, vînătorii îşi tăiară drumul prin pădure.* Aşadar, şi infinitivul, precedat de *pentru*, exprimă acelaşi lucru ca şi propoziţia secundară finală.]

[*Modale. Cum îţi vei aşterne, aşa vei dormi.* Se întrebuinţează şi *după cum, precum,* în secundară, *tot aşa,* în principală. În fond, aici este o comparaţie, şi anume, un paralelism între două acţiuni: Eminescu: *Precum viaţa consistă în mişcare, tot aşa şi adevărul social este de-a pururea în mişcare.*]

[*Variaţia concomitentă. Cu cît ne urcam, temperatura scădea.* Popular, şi: *De ce te apropii de el, de ce se face mai rău.* Pînă acum, asemenea fraze erau tratate la comparativele de cantitate, dar greşit. Ele nu exprimă o comparaţie, ci numai o variaţie concomitentă a două realităţi, legate între ele cauzal. Ele sunt deci foarte înrudite cu cauzalele şi cu condiţionalele. E drept însă că, în cazul de faţă, variaţia e numai de cantitate, nu şi de calitate.]

[*Consecutive.* Bălcescu: *Drumul trece parte pe o şosea de pămînt, parte pe un pod de lemn, care amîndouă sunt aşa de strîmte, încît de abia poate cuprinde un car lărgimea lor*; Iarnik-Bârseanul: *Cîntă puiul cucului -În mijlocul codrului; Ş-aşa cîntă de cu dor, Frunzele în vînt că zbor; Ş-aşa cîntă de cu jale, De pică frunza pe cale; Ş-aşa cîntă de duios, De pică frunzele jos*; Odobescu: *Stăpînul ridica de prin sate toţi vecinii cu gloate, de rămîneau ţarinile nearate şi ogoarele pustii*; Creangă: *Smărăndiţa plîngea ca o mireasă, de sărea cămeşa de pe dînsa; Ş-odată încep iepele a fugi, de pîrîiau roatele; Şi cînd a ajuns acasă, era foarte vesel, încît nu ştia baba lui ce l-a găsit, de-i aşa cu chef*; Eminescu: *Ce lipeşte elementele sale, vecinic în discordie, încît acestea constituiesc o*

Scanned with OKEN Scanner

putere atît de mare ?; Creangă: *În pădure a plouat grozav şi s-a făcut o mîzgă ş-un gheţuş, de nu te mai poţi de fel ţine pe picioare; apoi îi scoate limba afară, i-o străpunge cu acul şi i-o presură cu sare şi piper, aşa că limba îndată se umflă şi soacra nu mai putu zice nici cîrc.*]

[*Temporale. Cînd, imediat ce, îndată ce, cum, de cum.* Creangă: *Cînd te-i sătura de strujit pene, îi pisa la mălai, şi cînd a veni bărbatu-tău de la drum, om face plachie cu costiţe de porc de cele afumate; Acum deodată, pînă te-i mai odihni, ie furca în brîu; Cînd se scula baba în zori de ziuă, ie nurori dacă ai de unde!; Cum a ieşit duşmanul din casă, iedul cel mic se dă iute jos din horn şi încuie uşa bine; Cum ajunge în pădure, chiteşte un copac care era mai mare şi trage carul lîngă el*; Gane: *De cum se ivise zorile, generalii, coloneii, maiorii alergau călări în toate părţile, dînd felurite ordine.* Nu numai secundara, dar şi principala poate începe prin *cum*, în graiul popular. *Cînd, de cîte ori, ori de cîte ori* pot exprima şi iteraţia (Tiktin spune, p.251, « frecvenţa »); *Cînd îşi aducea ea aminte de puicile cele moldovene şi boghete, de vinişorul din cramă, de răsipa ce s-a făcut cu munca ei, şi c-au văzut-o cuscrii dormind aşa lăfăietă cum era, crăpa de ciudă şi rodea în nurori, cum roade cariul în lemn*; Ispirescu: *Cînd ieşea balaurul la mîncare, toată lumea se închidea în case şi sta ascunsă, pînă ce-şi potolea foamea cu vreun drumeţ pe care-l trăgea aţa la moarte.* Un caz deosebit avem în următorul exemplu: Creangă: *Şi boceşte el şi boceşte, pînă îl apucă leşin* (aici, *pînă* este oarecum consecutiv); Alecsandri: *De multe ori am călătorit pe mare şi, de cîte ori m-am depărtat de marginea pămîntului, am simţit în inima mea deşteptîndu-se un dor fierbinte de familie şi de patrie*; Ion Ghica: *Ori de cîte ori m-am întors în ţară, am alergat îndată în acest oraş.*

Să se compare şi expresiile următoare, în care apare infinitivul precedat de *pînă a nu* sau chiar un complement de timp: *Pînă a n-ajunge plugar, Aveam falnic armăsar- Şi o ghioagă nestrujită, Cu piroane ţintuită* (= *cînd nu eram plugar*); Odobescu: *Noaptea pe la cîntători, pînă a nu se revărsa bine de zori, el era purces la vînătoare*; Gr. Alexandrescu: *Cu vreo treizeci de ani înainte de a se zidi biserica, un cioban îşi avea stîna în locul acela, pe coasta dealului.*

Deasemenea, în unele cazuri, avem gerunziul: Tiktin: *Sosind şi Colhida, Argonauţii se duseră la regele Aetes şi cerură pielea cu lîna de aur*; Ispirescu: *Luînd mărul, omul nu se mai gîndea dară decît la bucuria ce o să simtă el şi nevasta, cînd s-or vedea împresuraţi de copii; ...voind să se întoarcă, ei se rătăcise; Întorcîndu-se, spuse băiatului că i-a găsit un loc, unde să se bage argat; Ajungînd la nişte zîne, făcu precum îl învăţase calul; Aşezîndu-se el acolo, la zîne, băiatul se puse cu toată inima pe muncă; Luînd şi nucile, pe care le ochise el,*

Scanned with OKEN Scanner

încălecă şi pe ici ţi-i drumul; *Argatul, văzîndu-se singur, descinse frîul de pe lîngă sine*. Gerunziul este raportat, în toate aceste cazuri, la subiect. În următoarele, însă, gerunziul este raportat la un alt substantiv decît cel care e subiect: Ispirescu: *Şi mai trecînd ce mai trecu, împăratul îşi aduse aminte de cele trei mănunchiuri de flori*; *Trecînd şi argatul de la grădinărie din întîmplare pe acolo, fata îl lovi cu mărul drept în cap*; *Trecînd cele trei zile, filosoful veni din nou*. În ultimele două cazuri (construcţia gerunzială şi cea prin infinitiv precedat de *pînă a nu*, la care să se adaoge complementul de timp care precede verbul), se exprimă acţiuni care preced pe a principalei şi care, în parte, o determină.]

§ 78. Negativele judecăţilor şi frazelor studiate în cele două paragrafe precedente ar trebui să tăgăduiască raportul de implicare dintre două fapte, deci ar trebui să aibă forma *a nu este b*. Lucrul a fost arătat de Goblot, *op.cit.*, p.197. El, însă, n-a arătat că astfel de judecăţi şi de fraze se identifică cu frazele în care avem aşa-numitele *propozitii secundare concesive*[36]. De fapt, însă, în astfel de fraze, nu avem nici o concesie şi, de aceea, greşit sunt numite astfel. Ba, avînd în vedere că, prin astfel de fraze, se exprimă chiar neimplicarea unui fapt care ar trebui, totuşi, să fie implicat de altul, astfel de fraze ar trebui numite "opozitive".

[Altă modificare pe care o aduc concepţiei expuse mai înainte este că nu mai consider frazele concesive ca negativele frazelor de implicaţie, ci ca o categorie deosebită, care exprimă sau care tăgăduieşte un raport de implicaţie. Cine spune: *Deşi sunt bolnav, mă duc la Universitate* afirmă că boala nu atrage, în cazul de faţă, lipsa de la Universitate, că ea nu are efectul aşteptat.]

§ 79. Există un singur caz în care, după cît s-ar părea, fraza teoretică nu coincide cu judecata. Atunci cînd fraza este întrebătoare. În acest caz, nu există o afirmaţie sau negaţie, ci tocmai dorim să ştim ceva, dorim să ajungem la o afirmaţie sau negaţie. Logica n-a studiat, pînă acum, astfel de fraze, întrucît ele nu sunt judecată încheiată, ci una în suspensie. Dar, la drept vorbind, şi întrebarea este formă a spiritului nostru teoretic, este o formă a gîndirii noastre şi, deci, întrebarea trebuie studiată şi de logică. Şi în întrebare există subiect şi predicat (concepute larg, astfel cum le-am conceput noi), şi în întrebare subiectul şi predicatul nu sunt, numaidecît, identice cu ceea ce s-a numit, pînă astăzi, subiect şi predicat. Firește, însă, că ele nu pot fi definite astfel cum sunt definite la fraza cunoaştere. La ele, se va spune că subiectul este realitatea despre care dorim să ştim ceva şi că predicatul este ceea ce vrem să ştim despre acea realitate. Nu mai ştiu, de multă vreme, nimic, despre un prieten al

---

[36] E drept însă că, la p.199-200, el exprima o astfel de judecată printr-o frază cu o propoziţie secundară concesivă.

Scanned with OKEN Scanner

meu. Cineva îmi spune că îl cunoaşte şi că a avut relaţii mereu cu el, pînă acum puţin timp în urmă. Eu doresc să ştiu ce mai face prietenul meu. Iată, deci, şi subiectul şi predicatul. Voi întreba: *Ce mai face X?* Aici, este o totală potrivire între ceea ce s-a numit subiect psihologic şi subiect gramatical, predicat psihologic şi predicat gramatical. Bate cineva la uşă, dar nu văd cine este. Voi dori să ştiu cine este. Eu ştiu ceva: s-a produs, la uşă, zgomotul caracteristic atunci cînd cineva îşi anunţă venirea, ştiu, deci, că a venit cineva. Acesta este subiectul. Doresc, acum, să ştiu şi *cine* a venit. Acesta este predicatul[IV]. Aici avem acea discordanţă între ceea ce s-a numit subiect psihologic şi subiect gramatical, predicat psihologic şi predicat gramatical. Fireşte, fraza întrebătoare poate fi de toate categoriile pe care le-am stabilit la fraza teoretică neîntrebătoare.

[*Limbajul influenţă. Fraza afectivă*]

§ 80. Limbajul nu trebuie, însă, identificat numai cu gîndirea, astfel cum au făcut atîţia cercetători şi filosofi. Întrucît, alături de limbajul care exprimă idei ("limbajul logic" al lui Vendryès), există şi un limbaj care caută să *influenţeze*[V] pe auditor ("limbajul activ" al lui Vendryès),

---

[IV] Discutarea statutului unor interogative ca *cine, ce*, etc. va fi şi o problemă specială a gramaticii generative. În teoria guvernării şi legării, pe care N. Chomsky (1984, *Knowledge of Language. Its Nature, Origine and Use*, Holt, Rinehart and Winston, New York) o vede ca pe o teorie universală a limbajului, se precizează că domeniul legării este tocmai tipologia categoriilor vide, rezultat al deplasărilor; stabilită în funcţie de două trăsături, anafora şi pronominalul, WH-urma include formele luate în discuţie de G. Ivănescu.

[V] Regăsim aici influenţa lui Humboldt, după care (în interpretarea lui Cassirer, tr. fr. 1972, *La philosophie des formes symboliques. Le langage*, Minuit, Paris), vorbirea nu ar fi posibilă decît în apostrofă şi replică, bazată pe o tensiune între EU şi TU, şi care îşi încetează existenţa odată cu sfîrşitul actului vorbirii, acesta fiind singura mediere autentică între o facultate de gîndire şi alta. Plecînd de la această idee fundamentală, Humboldt încearcă să clarifice »din interior » folosirea acestei forme care este vorbirea - fenomen în acelaşi timp subiectiv şi obiectiv, semnificaţie primitivă parţial sensibilă, parţial intelectuală. Limba este energie şi nu lucru. Recunoscînd, odată cu Humboldt, că diversitatea limbilor nu se reduce la o diversitate de sunete şi semne, ci că ea implică o diversitate de optici asupra lumii, că limbajul, prin funcţia sa simbolică, ar fi la originea categorizărilor lumii, lingvistica va cunoaşte, datorită lui Bakhtin, 1929, *Marxismul şi filosofia limbajului*, o schimbare de optică, prin introducerea conceptului de *dialogism* – una din componentele dimensiunii interactive a limbajului.Termenul *dialog* este conceput în sens larg, nu numai ca un schimb cu voce tare între indivizi care se află faţă în faţă, ci ca orice fel de schimb verbal, discursul scris fiind, de exemplu, parte integrantă a unei discuţii ideologice de mari proporţii. El răspunde la ceva, respinge, confirmă, anticipă asupra răspunsurilor şi obiecţiilor potenţiale, etc.. Orice enunţare, oricît ar fi de completă şi semnificativă prin ea însăşi, nu constituie decît o secvenţă a unei comunicări verbale neîntrerupte. Pentru Bakhtin, *şi aşa cum va observa şi G.*

Scanned with OKEN Scanner

sau, mai propriu, care exprimă voința individului vorbitor (voința, sub toate formele sale: dorință, îndemn, poruncă, rugăminte, etc.), se pune întrebarea dacă limbajul nu se identifică cu însăşi această voință. Şi, întrucît această voință este obiectul de studiu al teoriei acțiunilor omeneşti, numită şi *etică*, se pune problema dacă studiul limbajului care este voință nu se identifică cu o parte din teoria acțiunilor omeneşti[VI]. Noi credem că această concluzie nu se poate înlătura. Şi, dacă cumva s-ar putea crede că lingvistica nu se identifică şi cu o parte din teoria acțiunilor omeneşti, asta, pentru că disciplina filosofică despre care vorbim n-a înțeles, pînă astăzi, că ea trebuie să se ocupe şi cu actele de voință care stau la baza acțiunilor, sau n-a înțeles să le trateze sub forma concretă sub care apar ele. După cum fraza cunoaştere noi am numit-o *frază teoretică*, fraza voință, o vom numi *frază practică sau volitivă*. Ea este alcătuită, ca şi cealaltă, tot din subiect şi predicat, pe care le concepem larg, ca sintagme, întocmai ca şi la fraza teoretică, dar pe care trebuie să le definim altfel, deşi asemănător: subiectul este realitatea despre care voieşti să fie ceva, să fie cumva, să facă ceva, predicatul este ceea ce voieşti să fie sau să facă acea realitate. Fraza practică poate fi interogativă, anume atunci cînd individul care hotărăşte stă la îndoială şi se întreabă ce să facă sau cînd cineva întreabă pe altul ce să facă el sau ce să facă altul. Ea poate fi negativă, cînd exprimă voința de a nu se face ceva. După cele spuse de noi la § 37, fraza practică poate fi, deasemenea, nominală sau verbală. Vom spune acum că ea poate fi *substantivală, adjectivală*, etc.. Vom mai adăoga că ce s-a spus mai sus (§72) despre

---

Ivănescu în acest Curs, chiar discursul interior, care contribuie la structurarea gîndirii este punctat de intonații; o astfel de punere a problemei implică faptul că orice text se prezintă ca o reluare-modificare, conştientă sau nu, a unor texte anterioare. Relațiile intertextuale rezultă din aceea că orice formă de conştiință sau de cunoaştere trece prin activitatea discursivă (funcția simbolică a limbajului – la Cassirer); pentru Bakhtin, adevărata substanță a limbii nu este constituită de un sistem abstract de forme lingvistice, nici de enunțarea-monolog izolată, nici de actul psiho-fiziologic al producerii sale, ci de fenomenul social al interacțiunii verbale- realitatea fundamentală a limbii. Studii ulterioare, ca cele ale lui Fr. Jacques (1979, *Dialogiques*, P.U.F., Paris) sau C. Kerbrat-Orechionni (1990, *Les interactions verbales*, Armand Colin, Paris) vor detalia şi nuanța această problematică, pe care o anunță şi *Cursul de sintaxă* a lui G. Ivănescu.

[VI] Anticipînd, G. Ivănescu avea să vorbească despre antropologismul lingvistic ca premisă a conceperii sintaxei, semanticii, stilisticii, a lingvisticii în general. De pe alte poziții şi cu alte obiective, cognitivismul, aşa cum este practicat, de exemplu, de Şcoala de la Geneva (A. Reboul, J. Moeschler, 1998, *Pragmatique du discours*, Armand Colin, Paris), îi confirmă opinia: « La linguistique, l'étude de la langue, peut-elle se contenter d'une stratégie scientifique fermée ? Ne doit-elle pas, au contraire, changer et s'adapter à une strategie scientifique ouverte ? Ce qu'il faut (…), c'est compléter de telles stratégies scientifiques fermées par des programmes de recherche qui s'appuient sur des stratégies scientifiques ouvertes » (op. cit., p.36).

Scanned with OKEN Scanner

indiferența de structură a frazei teoretice față de subiectul și predicatul ei, este valabil și pentru fraza practică. Se pot concepe chiar fraze practice fără subiect (*să plouă!, să ningă!,* pronunțate de o divinitate). Nu se pot concepe, însă, silogisme imperative, exprimate printr-o singură frază.

§ 81. Alături de frazele *teoretice* și *practice*[VII], trebuie să distingem și frazele *afective*, ultima categorie de fraze care se mai poate distinge. Clasificăm, așadar, frazele în trei mari categorii, întocmai cum a făcut Lerch (§ 50), care însă, le-a numit altfel: *enunțiative, imperative, exclamative*, numai că, numirile folosite de el fiind prea strîmte, am ales altele. Totuși, trebuie să recunoaștem că frazele *afective* pot fi numite și *exclamative*, exclamația, adică o intonație deosebită, vie, fiind ceea ce le caracterizează. Căci, trebuie să precizăm, o frază este afectivă nu pentru că ea face cunoscut și altora că noi suntem stăpîniți de un sentiment, ci pentru că acest sentiment dă o structură deosebită frazei. Una este a spune: *Mă tem că se întîmplă ceva; Mă mir că nu vine la timp*. Și altceva este a spune: *Să nu se întîmple ceva!, Nu vine la timp!, Să nu vie la timp!* Firește, numai cele din urmă sunt fraze afective; cele dintîi exprimă niște procese afective, dar considerate ca procese, și sunt, deci, fraze teoretice. Exprimarea explicită a modului frazei, dacă e vorba să acceptăm terminologia lui Bally, înseamnă, în fond, desființarea frazei afective, după cum, exprimarea explicită a modului frazei teoretice și volitive este, deasemenea, desființarea frazei și înlocuirea ei cu una teoretică. Frazele afective sunt, însă, în fond, nu o categorie nouă, alături de celelalte două. Întrucît afectele nu pot căpăta ființă decît în urma unui act de cunoaștere sau de voință și, deci, însoțesc întotdeauna astfel de acte, fraza afectivă va fi, întotdeauna, sau o frază teoretică (cognitivă) sau una practică (volitivă). Așadar, ar fi mai nimerit ca, în cadrul fiecăreia din cele două categorii stabilite mai înainte, să distingem un tip de frază *neafectiv*, fraza *teoretică pură*, și un tip de frază *afectiv*, fraza *teoretică afectivă* și fraza *practică afectivă*. Logica și teoria acțiunilor s-ar ocupa numai cu frazele teoretice și practice pure, cele afective rămînînd de domeniul esteticii, cel puțin în parte. Și, bineînțeles, și

---

[VII] Și sub acest aspect, G. Ivănescu aduce în discuție, anticipă chiar, o problematică încă actuală și controversată. În clasificarea pe care J. L. Austin (tr. fr. 1970, *Quand dire c'est faire,* Seuil, Paris) o dă actelor de limbaj, se operează o bipartiție a actelor ilocuționare în esențialmente reprezentative și non-esențialmente reprezentative; primele cuprind performativele și constativele, iar performativele sunt considerate, la rîndul lor, declarative, promisive și prescriptive. Ori, dificultățile apar în momentul în care această clasificare ar trebui să integreze acte ca interogația și exclamația. Dacă interogația ar putea fi un fel de prescripție (în măsura în care a interoga un auditor înseamnă a-i cere să răspundă), exclamativele ar putea fi considerate constative dar și non-esențialmente reprezentative, starea de lucruri reprezentată nefiind un adevărat conținut ci tema sau ocazia actului de vorbire.

Scanned with OKEN Scanner

al psihologiei, întrucît estetica, întocmai ca şi logica, teoria cunoaşterii şi teoria acţiunilor se confundă cu psihologia.

[Frazele afective sunt, şi ele, *teoretice (cognitive)* cînd sentimentul este provocat de o stare de lucruri, de un eveniment care intră în conştiinţă sau care este numai bănuit de noi, şi *practice (voluntative)*, cînd sunt provocate de un fapt viitor, voit de noi. Frazele afective au o intonaţie specială.

Sentimentul cel mai obişnuit, provocat de faptele reale, cunoscute de noi, este mirarea, surpriza. Ea se produce atunci cînd obiectul sau procesul este neobişnuit. Ea se exprimă în mai multe feluri. Aceste diferite feluri de exprimare n-au fost, pînă acum, studiate, pentru limba română. Mirarea de un fapt real se exprimă prin indicativ, cu inversiunea predicatului şi subiectului (e vorba de predicatele şi subiectele aşa-numite *psihologice* sau *logice*) iar în cadrul lor, cu inversiunea adjectivului şi substantivului: Creangă: *Doamne, măi femeie, doamne, multă minte-ţi mai trebuie, zicea tata, văzînd-o aşa de ahotnică pentru mine; Ei, apoi, să nu bufneşti de rîs ? zise Harap Alb. Măi, măi, măi, că multe-ţi mai văd ochii; Şi părintele Ioan de sub deal, Doamne, ce om vrednic şi cu bunătate mai era ! Prin îndemnul său, ce mai de pomi s-au pus în ţintirim, care era îngrădit cu zaplaz de bîrne streşinit cu şindilă, şi ce chilie durată s-a făcut la poarta bisericii pentru şcoală* ! În primul exemplu, *ce* este egal cu *ce fel de*, care, desigur, şi stă la bază. Să se remarce, în ultimul exemplu, apariţia sintagmei *ce mai de…*, care este o brachilogie pentru *ce mulţime de* (plus subiectul – substantiv plural …plus *mai*…plus predicatul) şi care a rezultat prin elipsa lui *mulţime* şi mutarea lui *mai* între *ce* şi *de*.

Mirarea se exprimă şi prin alte forme gramaticale decît *ce*, anume *cum* şi *cît, cîtă (cîţi, cîte)* sau invariabilul *cît: Cum aş fi studiat !*; Caragiale: *Cîte lucruri aş fi putut afla şi învăţa* (fraza nu e reală, ci ireală, dar se pot construi şi reale: *Cîte lucruri a învăţat!*). *Ce* şi *cîte* sunt echivalentul lui *mulţi, multe*. În cazurile discutate, mirarea este produsă de cantitatea neobişnuită a unui lucru (sau a unor lucruri). În frazele de mirare despre un fapt real, avem adesea, alături de elipsa altor cuvinte, care ar alcătui subiectul frazei, şi elipsa verbului *a fi: Mare minune !; Ce minune !; Păcatele mele (cele grele) !;* Caragiale: *Ce păcat, m-am gîndit eu, că nu ştiu o limbă străină, să fi intrat şi eu în vorbă.*

Aceasta este fraza cu un termen, sau fraza-idee, despre care vorbeau Meillet şi Séchehaye.

Mirarea despre un fapt real trecut se exprimă prin indicativ şi altfel decît mai sus. În loc de: *Ce mai de băieţi şi fete s-au adunat atunci la şcoală*, se va zice (Creangă): *Şi unde nu s-au adunat o mulţime de băieţi şi fete la şcoală, între care eram şi eu, un băiet prizărit, ruşinos*

Scanned with OKEN Scanner

şi fricos şi de umbra mea. Aşadar, indicativul cu topica inversă a frazei, iar fraza, introdusă prin *unde nu.* Această sintagmă este însă caracteristică lui Creangă. Graiul popular din alte părţi întrebuinţează numai *unde.* E interesant că *nu* nu dă sens negativ frazei, ceea ce dovedeşte că, la origine, asemenea fraze au fost interogative şi exprimau un protest sau o afirmaţie: *Nu s-au adunat o mulţime de băieţi şi fete la şcoală ?* Apariţia lui *unde* nu este greu de explicat. În acest caz, avem o contaminaţie între fraza de mirare cu *unde* fără negaţie şi fraza interogativă cu negaţie. Greu de explicat e însă *unde* ca semn al mirării. Poate şi el era, la origine, o frază interogativă, care exprima tot protestul (la o afirmaţie a altuia): *Unde ?!* Să ne gîndim la fraza de azi: *Da de unde ?!* cu acelaşi sens.]

[Mirarea despre un fapt real, trecut sau prezent, se exprimă şi prin *conjunctiv prezent: Să facă el una ca asta!.* Conjunctivul de acest fel este introdus adesea prin *unde*, care exprimă şi mai puternic mirarea: Ispirescu: *Fiind sub ascultarea bucătăresei, fata de împărat se silea în toate chipurile să-i fie pe plac. Unde să se adune ea cu celelalte slugi din curte ! Unde să scoată ea un cuvînt de pîră sau de zîzanie ! Unde să calce ea cuvîntul bucătăresei şi să se amestece în certurile şi becisniciile celorlalţi ! Ferit-a Dumnezeu !* Desigur că, la origine, asemenea fraze sunau: *unde s-ar fi pomenit să...* şi ele erau interogative. Cu vremea, intonaţia interogativă s-a pierdut şi a rămas numai cea exclamativă. Şi totuşi, încă s-ar putea spune că ele sunt şi interogative.]

[Adesea, mirarea provocată de un fapt real se exprimă prin *indicativ* şi *conjunctiv*, dar nu numai cu intonaţia mirării, ci şi cu aceea a întrebării: Creangă: *Cînd am venit eu din Ardeal în Pipirig, unde se pomeneau şcoli ca a lui Baloş în Moldova? Doar la Iaşi să fi fost aşa ceva şi la Mănăstirea Nemţului; He, he, să fie sănătos dumnealui, om bun, d-apoi chiteşti dumneata că nu ne cunoaştem noi cu Ştefan al Petrii?; D-apoi, călugării, o adunătură de zamparagii duglişi din toată lumea, cuibăriţi prin mănăstire, ce n-ajung ? Şi eu să înşir atîtea şcoli pentru a căpăta voie să mă fac un popă prost, cu preoteasă şi copii, prea mult mi se cere!*

Cîteodată, mirarea se transformă în protest, dojană, indignare: Creangă: *Ce fel de treabă e asta? Noi să lucrăm şi ea să doarmă!; Nici noaptea să nu mă pot odihni de incotele voastre?; Eu, atunci, să nu-mi caut de drum tot înainte?; Atunci iedul de sub chersîn să nu tacă?; Ei apoi, să nu bufneşti de rîs ? zise Harap Alb. Măi, măi, măi, că multe-ţi mai văd ochii; Ştiu că are haz şi asta, voi să vă lăfăiţi şi să huzuriţi de căldură, iară eu să crăp de frig! Bună treabă! Să-mi dau eu liniştea pentru hatîrul nu ştiu cui!.* În unele cazuri, fraza interogativă cu negaţie exprimă tocmai afirmativul: Creangă: *De la o vreme, prinzînd moş Bodrîngă la inimă, să nu înceapă a cînta din fluier o corăbiească de*

Scanned with OKEN Scanner

cele frămîntate în loc? Noi atunci, să nu ne întărîtăm la joc?. La fel stă cazul cu primele două exemple interogative din Creangă, citate în acest alineat. În al treilea, dimpotrivă, o frază afirmativă are sens negativ.]

[Mirarea provocată de un fapt bănuit de noi se exprimă prin *prezumtiv* şi prin *conjunctiv*: Alecsandri: *L-or fi mîncat racii pe jumătate, de o săptămînă, sărmanul. Or fi făcut lăsat de săc cu dînsul!; Creangă: Ce să fie acolo, ziceau oamenii alergînd care de care, din toate părţile; Doar la Iaşi să fi fost aşa ceva şi la Mănăstirea Neamţului; Pare că au intrat în pămînt. Unde să fie, unde să fie ?; Ce să se fi întîmplat ?*. Cred însă că, de fapt, nu conjunctivul prezent e forma verbală care se întrebuinţează, ci acel conjunctiv prezent care e alcătuit din *să fi* + participiul prezent al verbului de conjugat şi care, la *a fi*, este înlocuit cu conjunctivul prezent.]

[Tot mirarea este exprimată şi prin nişte fraze interogative care repetă oarecum întrebarea pusă de cineva, deşi ea este o parte – şi anume, prima – din răspunsul dat. Fraza de mirare repetă pe cea de întrebare, deoarece ne mirăm tocmai de întrebarea pusă. Creangă: *Oare pe unde se pot găsi aşa pietre ? – Pe unde să se găsească, nepoate ? Ia, în pădurea cerbului*; Alecsandri: *Unde-i bărbatul meu ? – Unde să fie ? La grajd. De n-aş şti că-i beizadea, aş crede că-i herghelegiu* (aceste fraze exprimă şi posibilitatea); Creangă: *Dacă nu l-oi ajuta eu, cine să-l ajute* ? (exemplul e dat de Sandfeld şi Olsen şi, pentru a fi complet, trebuia să cuprindă şi întrebarea al cărei răspuns este fraza în discuţie); Chiriţescu: *Nu ţi-e urît ? – De ce să-mi fie* ?; Marino-Marin: *Dau, dau, cum să nu dau ?* În loc de conjunctiv prezent, apare, cîteodată, şi viitorul indicativului: Pamfile: *Ce plîngi, tu, Adame ? – Cum n-oi plînge ?* Înrudit cu aceste cazuri, este următorul: Rebreanu: *Un miel aşa de frumos ? Cum să-l tăiem ?*, în care ultima frază nu este răspuns la o întrebare, ci la o hotărîre, aceea de a tăia un miel frumos.

Tot aici trebuie cuprins şi următorul caz: Creangă: *Apoi dă, frate, zise istalalt scărpinîndu-se în cap, ce să fac ? – Ce să faci ? Să te învăţ eu.*]

[Mirarea, surpriza, se mai exprimă, în povestiri care au tonul popular, şi prin sintagmele interogative *Ce să vezi ?, Ce să vadă ?*, care preced fraza care exprimă ceva neprevăzut. Ceea ce urmează se exprimă neafectiv: Creangă: *Şi cînd ajung la gazdă, ce să vezi? Mai fiecare tovarăş al meu furluase cîte ceva; Iese afară spăriată, dă încolo, dă pe dincolo, şi cînd intră în bordei, ce să vadă? Bietele nurori jăleau pe soacră-sa; Şi cînd colo, ce să vezi? Toţi erau cu părul, cu barba şi cu musteţele pline de promoroacă.* Faptul caracterizează stilul popular. La acest fel de fraze mă refeream, la § 106, cînd spuneam că prin conjunctiv se exprimă şi necesitatea acţiunii, căci doar aici *ce să vezi ?, ce să vadă ?*

Scanned with OKEN Scanner

= *ce trebuia să vezi ?, ce trebuia să vadă ?* (*ce nu se mai putea înlătura ?*)[37]. În legătură cu astfel de fraze, stau şi acelea care exprimă mirarea pentru un fapt trecut sau prezent, prin conjunctivul trecut sau prezent de la verbul *a vedea*: *Să-l vezi cum se chinuie!*; Creangă: *Şi apoi să fi văzut pe neobositul părinte, cum umbla prin sat, din casă în casă!*. Asemenea fraze au fost, la origine, numai propoziţia secundară dintr-o perioadă condiţională: *Să fi văzut pe neobositul părinte cum umbla din casă în casă, ai fi înmărmurit de admiraţie*. Avem şi fraze exclamative introduse prin *să fi auzit, să auzi*.]

[*Mirarea* se poate exprima şi prin *fraze condiţionale*: Creangă: *Mai fericit erai de o mie de ori să paşti porcii la Cogeasca veche, Isaie, decît să mai fi ajuns şi zilele aceste!; Ai toată voia de la mine, fătul meu, dar mare lucru să fie, de nu ţi s-or tăia şi ţie cărările* (*să fie*, pentru *are să fie*, deci echivalează cu un viitor, întreaga condiţională e la viitor). Şi în acest caz, avem inversiunea elementelor din aşa-numita propoziţie principală a frazei condiţionale. Mirarea, în acest caz, e pretextată de un fapt ireal. La fel, şi în exemplul următor: Creangă: *A doua zi, Nică Oşlobanu ca mai ba să dee pe la şcoală, dar nici părintele Duhu pe la biserica Sfîntul Lazăr, că l-ar fi pironit părintele Oşlobanu pe cruce...* (să se observe topica inversă)].

[*Resemnarea* se exprimă: 1.prin fraze interogative la *conjunctiv prezent*: Creangă: *Apoi, dă, frate, zise istalalt, scărpinîndu-se în cap, ce să fac ?*; 2.în graiul moldovenesc, prin *viitorul I* al indicativului prezent, alcătuit cu *oi* + o intonaţie specială (altfel, această formă de viitor exprimă nesiguranţă, faţă de cea cu *voi* din limba literară şi de *am* + *conjunctiv prezent*, care exprimă siguranţa vorbitorului): *oi face!*]

[*Ocara, dojana* sau, mai degrabă, *ironia*, se exprimă, probabil, la fel ca şi mirarea. Dau aici numai cîteva exemple de fraze *condiţionale* la *ireal* sau *imperfectul indicativului* cu sens ireal: Creangă: *Ba că chiar erai să ne dăruieşti cu milă şi cu daruri împărăteşti, dacă nu te vedeam cînd ai pîşlit-o, farmazoană ce eşti!; Ei, Harap Alb, zice atunci Ochilă, dacă nu eram eu şi cu Păsărilă, ce făceaţi voi acum?; Amar era să fie de voi, de nu eram noi amîndoi*. Poate ultimul exemplu exprimă chiar mirarea. Faptul că ironia se exprimă la fel ca şi mirarea (în frazele de mai sus avem topica inversă, ca şi la mirare) se explică prin aceea că ironia este o mirare nesinceră, simulată. Ironia se poate exprima şi prin simularea fricii. Unele din exemplele de la §107 erau de această natură:

---

[37] Un exemplu care arată necesitatea, mirarea, dar care nu trebuie încadrat în acest paragraf, este următorul: Creangă: *Cînd auzeam noi de masă, tăbăram pe dînsa şi apoi, aţine-te gură: Ce să faci ? că doar numai de două ori pe an este ajunul*.

Scanned with OKEN Scanner

Creangă: *Moşule, ia seama de ţine telegarii ceia, să nu ia vînt, că Iaşul ista-i mare şi, Doamne fereşte, să nu faci vreo primejdie.*]

[Nu se poate porunci sau da un sfat decît pentru viitor sau prezent (care, de fapt, e un viitor apropiat). Pentru trecut, echivalentul poruncii sau îndemnului este *reproşul*. Atunci cînd el este însoţit de o stare afectivă, se manifestă (se poate manifesta) în limbă prin *conjunctivul trecut: să fi învăţat !*]

[***Fraza monoremă***]

§ 82. După toate aceste lămuriri, suntem în măsură să soluţionăm problema frazei cu un singur termen; fraza cu un singur termen a mai fost numită şi *fraza-idee*. Primul nume a fost preferat de Meillet, celălalt, de Séchehaye. Ambii învăţaţi au înţeles să denumească, cu această expresie, nu numai o frază inanalizabilă în subiect şi predicat, cum am afirmat noi, mai sus, că este cazul cu frazele alcătuite dintr-un verb impersonal, ci şi fraze care, realmente, aveau subiect, dar nu-l exprimau, deci, fraze care au suferit elipsa subiectului (exemple date de Meillet şi Séchehaye: *Entrée interdite* (Intrarea oprită)*!; Vains efforts* (Eforturi zadarnice)*!; Bien!; Domage!; Mille regrets* (Bine!; Păcat!; Mii de regrete). Poate tocmai faptul că aceste fraze au şi subiect, deşi el este subînţeles, l-a determinat pe Séchehaye să nu denumească fraza *cu un singur termen*, ci *frază-idee*. Pentru noi, este evident că asemenea fraze au doi termeni şi că, deci, expresia preferată de Meillet este greşită. Pentru ele, nu se poate întrebuinţa decît expresia lui Séchehaye. În fond, aceasta înseamnă că astfel de fraze sunt simple sintagme ale limbii (concepută saussurian).

Examinînd nişte expresii ca: *Foc!* şi *Ajutor!*, pe care Meillet le considera fraze cu un singur termen şi pe care, desigur, şi Séchehaye le-ar fi socotit « fraze-idee », Porzig a afirmat că ele nu sunt fraze, deoarece ele exprimă un înţeles unic, neanalizat, şi a afirmat că ele n-au formă, că ele nu pot fi considerate, adică, nici ca subiecte, nici ca predicate. Această afirmaţie a lui Porzig s-ar părea că trebuie, după el, extinsă asupra tuturor expresiilor pe care Séchehaye le-a numit *fraze-idei*, iar Meillet, *fraze cu un singur termen* (Porzig n-a exemplificat cu expresii alcătuite din două cuvinte, ca *Eforturi zadarnice!* dar, în fond, exemplul său, *Sparrfeuer!*, este tot de această natură). Noi dăm dreptate lui Séchehaye şi Meillet, că astfel de expresii *sunt fraze* şi că ele exprimă numai predicatul şi credem că şi cu *Foc!* şi *Ajutor!*, lucrurile stau la fel[VIII], deşi, la ele, avem a face

[VIII] Asemenea situaţii sunt incluse, actualmente, fie la fraza exclamativă monoremă (cu tot ceea ce implică, din punct de vedere al actelor de limbaj, exclamaţia), care traduce o

Scanned with OKEN Scanner

numai cu obiectul unor verbe subînțelese (*S-a produs foc!; Dați-mi ajutor!*). Cred că n-are dreptate Porzig, atunci cînd admite că astfel de expresii n-au formă, că, adică, lor nu li se poate aplica analiza în subiect şi predicat şi că, prin urmare, ele nu sunt fraze. În această situație, sunt şi *En avant!; Silence!*, date de Meillet ca exemple pentru fraza cu un singur termen sau *Keine Ahnun.; Bier hier!; Ein Reiter!*, date de Lerch. Toate aceste expresii sunt fraze. Dar situația în care se găseşte vorbitorul sau starea noastră afectivă fac ca ele să conste numai din predicat. Cred că în aceasta situație sunt chiar interjecțiile cu *au!*, pentru a da un exemplu invocat şi de Porzig. Trebuie să considerăm ca predicate şi răspunsurile ca: *Certes; Sans doute; Peut-être; Oui; Non* (desigur, fără îndoială, poate, da, nu) - date de Meillet ca exemple pentru fraza cu un singur termen şi, deci, considerate de el, just, ca echivalente de predicate. Ca dovadă că aşa stau lucrurile, este faptul că ele înlocuiesc un răspuns care este alcătuit numai de predicat: la întrebarea *Ai fost acolo?* se răspunde *Am fost* (*Acolo* nu apare, fiind subiect) sau *Da.*

[***Concluzii***]

§ 83. Dacă după toate aceste lămuriri, căutăm să vedem care definiție a frazei este cea mai justă, constatăm că singura definiție valabilă pentru toate cele trei feluri de fraze este aceea a lui Delbrück, care a fost preluată şi de Meillet, Ries şi Lerch. Nu se poate găsi alt element comun tuturor celor trei categorii de fraze decît unitatea lor de înțeles, faptul că acest înțeles constituie un întreg semantic. Trebuie să adăogăm însă, împreună cu Lerch, că această unitate este relativă. Credem, însă, că este exagerată afirmația acestui învățat, că, în fond, nu se poate da frazei o definiție valabilă pentru toate cazurile.

§ 84. În urma celor spuse mai sus, apare, desigur, evidentă identitatea lingvisticii (întrucît se ocupă cu înțelesurile) cu o parte din logică, teoria acțiunilor şi estetică sau, ceea ce este totuna, cu o parte din psihologie. Faptele lingvistice sunt înseşi faptele de cunoaştere, de voință şi cele care produc afecte şi, deci, un punct de vedere lingvistic, alături de punctul de vedere logic, volitiv, estetic sau, ceea ce este totuna, psihologic, nu există. Sau, mai exact, punctul de vedere logic şi psihologic este şi cel lingvistic. S-a văzut că aşa-numitul punct de vedere *gramatical* în distingerea subiectului şi predicatului nu este realmente gramatical, adică lingvistic, pentru motivul că nu există subiect şi predicat gramatical, ci numai subiect şi predicat logic sau psihologic, şi acestea

---

atitudine, un sentiment al vorbitorului, fie la clasa morfo-sintactică a interjecției (a se vedea, printre altele, Dubois, Jean, 1974, *Grammaire de base*, Larousse, Paris).

Scanned with OKEN Scanner

sunt şi lingvistice. Cînd, apoi, şcoala lingvistică franceză şi alte şcoli au crezut că pot găsi şi un punct de vedere lingvistic, alături de cel psihologic şi logic, s-au înşelat. Ce este, în definitiv, punctul de vedere lingvistic al şcolii lingvistice franceze a lui Meillet? Este considerarea numai a semnelor, fără a ţine seama de înţeles. Dar limba nu constă numai din semne. A confunda, de exemplu, toate categoriile de cuvinte care se declină, într-o singură categorie, numele, cum face şcoala franceză a lui Meillet, este, desigur, a nesocoti realitatea lingvistică, căci substantivul, adjectivul, numeralul, ba chiar şi substantivul predicat faţă cu substantivul subiect, au înţelesuri deosebite. Ceea ce ni se impune nu este de a le identifica pe toate aceste categorii, ci de a explica de ce înţelesuri atît de deosebite au recurs la aceleaşi variaţii ale semnelor, mai exact, la semne cu aceleasi forme. De altfel, identitatea formală între substantiv, adjectiv, numeral nu este totală: substantivul are numai forme de un singur gen, adjectivul şi numeralul, pentru toate genurile; substantivul este determinat şi, deci, autonom, adjectivul şi numeralul sunt determinante şi, deci, apar numai pe lîngă substantiv, etc.. Aşadar, şcoala franceză neglijează chiar elemente formale. În fond, problema se reduce la a căuta sensurile tuturor faptelor din planul semnelor. Dacă sunt şi fapte de gîndire şi voinţă şi afecte care nu-si găsesc expresia în semne, este o problemă pe care nu căutăm s-o soluţionăm aici, ea trebuind să fie soluţionată numai prin examinarea unui material foarte vast, adică, cel puţin, toată sintaxa unei limbi. Dar, oricum ar fi, datoria lingvisticii nu este de a-şi căuta o realitate lingvistică distinctă de cunoaştere şi voinţă, sau, în general, de faptele sufleteşti şi spirituale, ci tocmai de a-şi considera obiectul de studiu ca identic cu aceste realităţi. Ce o va deosebi de logică, ştiinţa voinţei, estetică şi psihologie, va fi faptul că, pe lîngă studiul înţelesurilor, ea va face şi un studiu al semnelor acestor înţelesuri şi va căuta să explice de ce, în anumite cazuri, aceleaşi semne (totuşi, nu chiar aceleaşi) sunt asociate la înţelesuri deosebite sau aceleaşi înţelesuri sunt exprimate prin semne deosebite. Este drept că, tocmai pentru că lingvistul ia în consideraţie că există şi semne, el va numi gîndirea, voinţa şi afectele *sensuri, înţelesuri* şi că se va naste, astfel, o deosebire de terminologie între el şi logician, psiholog, etc. (Porzig greşea cînd credea că noţiunea de *sens* se întîlneşte şi la logică. Acolo avem numai noţiunea de *cunoaştere,* de *gîndire*). Însă, această deosebire de terminologie nu este fundamentală: sunt numai nume deosebite pentru aceeaşi realitate.

Prin îndeplinirea acestei datorii a lingvisticii de a se considera ca o ştiinţă de cunoaşteri, voinţe şi afecte întîi de toate, lingvistica va ajunge identică cu logica, teoria voinţelor, estetica şi psihologia, chiar dacă nu-şi va propune să ajungă identică cu ele. Poate aceasta este singura autonomie care i se cuvine lingvisticii. Dar ea nu va trebui să scape,

Scanned with OKEN Scanner

niciodată, din vedere că trebuie să se constituie ca o ştiinţă de înţelesuri, în primul rînd. Pentru realizarea acestei lingvistici (şi, în special, sintaxe, concepută larg, şi ca morfologie), va trebui, de multe ori, să se părăsească vechea terminologie a gramaticii tradiţionale şi să se creeze una nouă. Pînă acum, gramatica a folosit o terminologie creată aproape în întregime în Antichitate. Cîţiva termeni s-au creat în Evul Mediu şi în secolul trecut (*copulă, categorie gramaticală, aspect*, etc.). Munca gramaticilor constă în a defini aceşti termeni; în şcoala secundară, studiul gramaticii se reduce la învăţarea unei terminologii şi la categorisirea faptelor de limbă după aceşti termeni, fără a căuta să se vadă natura adevărată a faptelor de limbă discutate, adică înţelesurile cu care avem a face. Efortul de a stabili înţelesurile se întîlneşte în gramaticile mai dezvoltate, cu scop ştiinţific, dar terminologia este lăsată intactă. Abia o serie de lingvişti recenţi au căutat să creeze şi o terminologie potrivită cu realităţile menite să le desemneze. Concepţiile acestor lingvişti, întrucît intrau în amănunte, n-au putut fi expuse la istoricul chestiunii. Trebuie pomeniţi Noreen, Brunot şi alţii. Situaţia este, din acest punct de vedere, încă tulbure. Cu ocazia criticii pe care am făcut-o, mai sus, diferitelor concepţii sintactice, am arătat şi cîteva mari erori de terminologie ale sintaxei şi am propus, deja, unii termeni noi, mai adecvaţi realităţii. În sintaxa limbii române moderne, care urmează, plecînd de la ceea ce am stabilit deja, mai sus, voi căuta să întrebuinţez o terminologie care să se refere la natura adevărată a faptelor lingvistice, care să sugereze, deci, această natură, iar atunci cînd n-o vom găsi la gramatica tradiţională şi la lingviştii care au făcut inovaţii terminologice, ne vom sili s-o creăm noi înşine. Sunt sigur că, prin înlăturarea a tot ce actuala terminologie prezintă nefiresc şi prin crearea unei terminologii adecvate, se va ajunge la o sintaxă (cu morfologie) care să nu mai apară atît de radical distinctă de logică, de teoria voinţei, de estetică şi de psihologie.

§ 85. Tot ce am spus mai sus este valabil în perspectiva statică a limbii. Să examinăm însă lucrurile şi din perspectiva evolutivă a limbii. În fond, a căuta să facem acest lucru este a căuta să explici faptele de limbă, a le privi genetic.

Porzig tăgăduia că lingvistica are nevoie de psihologie şi pentru motivul că, deşi există o lingvistică evolutivă şi comparativă, nu există o psihologie evolutivă şi comparativă. El scăpa, însă, din vedere că nu există nici o logică istorică şi comparativă şi, totuşi, credea că şi lingvistica se ocupă cu înţelesuri, ca şi logica. Realitatea este însă alta. În fond, există şi o psihologie istorică şi comparativă şi, deasemenea, şi o logică istorică şi comparativă. Dar ele nu poartă acest nume, ci istoria omenirii, istoria sufletului uman, istoria spiritului uman, istoria gîndirii umane, istoria culturii umane. Ceea ce Porzig numeşte *psihologie* este

Scanned with OKEN Scanner

numai aşa-numita *psihologie generală* şi, după părerea noastră, o parte din ea se identifică cu lingvistica generală. Este drept că această psihologie nu se împarte în una statică şi în alta, evolutivă, dar cred că ea (şi nu numai considerată ca o psihologie a societăţii) este susceptibilă de asemenea diviziune. O psihologie care ar studia schimbările de mentalitate şi cauzele lor ar fi tocmai această psihologie evolutivă. A studia schimbările limbii în domeniul înţelesurilor înseamnă a face o astfel de psihologie[IX].

Dar nu în sensul acesta s-a înţeles, pînă astăzi, aplicaţiunea psihologiei la faptele lingvistice. Fapt este că schimbările limbii au fost explicate, în parte, psihologic, adică prin procese psihologice. Împotriva convingerilor lui Vossler, noi va trebui să acceptăm explicaţiile asociaţioniste ale psihologiei secolului trecut, dar vom vorbi nu numai de asociaţia reprezentărilor, ci şi a ideilor. E drept, pe de altă parte, că psihologia asociaţionistă nu explică totul, dar ea poate explica ceva. Cîteodată, însă, un fapt care este produsul asociaţiei este folosit de limbă pentru alte scopuri, capătă, deci, o altă cauză. Mă gîndesc la acele fenomene de analogie a căror impunere în limbă a fost explicată de Lerch prin nevoia de a înlătura omonimia.

Psihologia asociaţionistă a secolului trecut mai are, însă, un alt mare cusur: ea a conceput sufletul uman numai ca un rezultat al realităţii exterioare nouă, numai ca pe ceva pasiv, pe cînd, în realitate, sufletul este şi creator şi, deci, activ. Psihologia va trebui să înţeleagă – şi se pare că ea a şi înţeles deja - că, de exemplu, gîndirea nu-şi are structura ei, determinată numai de realitatea exterioară, ci că această structură îi este impusă şi de mintea noastră. Există nu numai ceva *a posteriori* în gîndirea noastră, ci şi ceva *a priori* şi eu cred că aceste două ordine de fapte se suprapun. Psihologia trebuie să devină identică cu logica şi cu teoria cunoaşterii şi limba, explicată psihologic, va fi explicată, prin chiar aceasta, şi logic. Pentru mine, este evident că structura limbajului omenesc se explică prin structura gîndirii umane şi că a face aceasta nu este a fi împotriva psihologiei, ci numai împotriva unei anumite psihologii.

[IX] Într-o anumită măsură, dezideratul exprimat aici îşi află o soluţionare în ceea ce A. Reboul şi J. Moeschler (1998, *Pragmatique du discours*, Armand Colin, Paris) numesc strategia interpretului: « En effet, si l'interprétation des expressions référentielles passe par la construction de représentations mentales et de domaines de référence, la facilitation de cette interprétation implique que l'on tienne compte, lorsque l'on choisit la (ou les) expression(s) référentielle(s) qui entre(nt) dans un énoncé, des représentations mentales dont dispose l'interlocuteur et du domaine de référence en cours avant la nouvelle expression référentielle. En d'autres termes, cela suppose que l'on soit capable d'évaluer les représentations mentales disponibles et le domaine de référence courant et que l'on puisse les attribuer à son interlocuteur » (*op.cit.*, p. 177).

Scanned with OKEN Scanner

Dar, înafară de această psihologie, care priveşte omul ca fiind oriunde şi oricînd acelaşi, trebuie să se recurgă, de către lingvist, şi la psihologia temperamentului, precum şi la psihologia etnică şi rasială. În definitiv, prin psihologia asociaţionistă sau una care se confundă cu logica şi teoria cunoaşterii, nu se poate explica tocmai ceea ce este mai important într-o limbă, structura ei, specificul ei[X]. Acest lucru nu-l va putea face o psihologie care consideră omul ca fiind oarecum acelaşi, oricînd şi oriunde, ci numai una care va lua în seamă şi deosebirile dintre oameni sau grupurile de oameni. Meillet credea că psihologia nu explică decît ceea ce este general în limbi, că nu explică, deci, decît legile generale ale limbajului şi că ea este incapabilă de a explica şi ce este variabil, ce este specific. El credea aceasta din cauză că nu vedea psihologia aşa cum trebuie, ca pe o disciplină care să se ocupe şi cu diferenţele dintre oameni, ci numai ca pe o ştiinţă de asociaţii şi analize. Dar concepţia aceasta despre psihologie este greşită şi, deci, greşită şi concluzia ei cu privire la limbă. Psihologia explică nu numai legile generale ale limbajului, ci şi ceea ce este particular fiecărei limbi.

A explica limba psihologic nu înseamnă, însă, a o explica numai logic, cum s-a spus mai sus. Aceasta înseamnă a o explica şi estetic, căci noi nu vedem contradicţie, antinomie, între psihologie şi estetică. Cînd Vossler a crezut că estetismul înseamnă lupta împotriva psihologiei, a greşit. De altfel, elevii săi au revenit la concepţia justă. Vossler a mai greşit cînd a crezut că totul, în limbă, se explică estetic. Trebuie să admitem, împreună cu atîţia alţi filosofi şi învăţaţi, că limba se explică, întîi de toate, prin gîndirea şi prin temperamentul şi, în general, prin caracterele psihice ale poporului care o vorbeşte şi că numai pe acest fond se grefează afectul şi, deci, şi esteticul. Acesta este şi motivul pentru care nu putem da dreptate lui Vossler, cînd el cere să se facă întîi stilistica unei limbi şi pe urma sintaxa ei. Nu se poate aplica acest procedeu decît cînd facem lingvistică evolutivă (istoria limbii) şi, încă şi acolo, nu oricînd. El nu va putea fi aplicat, anume, decît atunci cînd un fapt sintactic a avut, la origine, o valoare afectivă. Există, însă, şi fapte sintactice care nu au avut, la origine, o valoare afectivă. Apoi, nu orice expresie afectivă sau estetică îşi pierde această valoare cînd se generalizează, cînd, adică, din

---

[X] Acest specific face obiectul cercetărilor aprofundate ale actualei şcoli lingvistice de la Praga. O lucrare de referinţă, în această direcţie, este cea a lui P. Sgall, E. Hajicova, J. Panevova, 1986, *The Meaning of the Sentence in Its Semantic and Pragmatic Aspects*, Academia, Prague. Ocupîndu-se de contrastele între engleză şi limbile slave, autorii precizează, p.272: «These basic, structural differences between the individual languages should be matched by differences in the transductive components used in the description of these languages. In particular, the transition from syntax to morphemics could differ from one language type to another…".

Scanned with OKEN Scanner

individuală, devine colectivă. Este, aici, una din marile erori ale lui Vossler şi care se găseşte corectată prin concepţia lui Bally, care consideră stilistica sa drept ştiinţa expresiilor afective ale colectivităţii lingvistice. Aşadar, generalizarea nu înseamnă transformarea din afectiv în lipsit de afectivitate, din artistic în gramatical, cum spune Vossler, nu înseamnă deci, *gramaticalizarea.* O expresie afectivă îşi pierde valoarea sa afectivă prin alt proces, care este tot individual, la origine, şi care se poate generaliza la toţi membrii unei comunităţi lingvistice. Gramaticalizarea unui fapt stilistic nu este deci întotdeauna posibilă şi, cînd ea se produce, este altceva decît o trecere de la individual la general. Este greşit a considera expresiile afective ca exclusiv individuale, şi expresiile gramaticale ca exclusiv generale. Dealtfel, elevii lui Vossler (Spitzer şi Lerch) au şi interpretat astfel actul lingvistic de creare şi cel de răspîndire, pe care ei l-au numit de *fixare* sau de *impunere*: cel dintîi se explică prin psihologia asociaţiei, cel din urmă se explică prin nevoile de claritate ale omului (cazul înlăturării omonimiei prin acceptarea unei forme analogice), prin cele estetice sau prin tendinţele spirituale ale unei epoci. Fireşte, pe lîngă aceste interpretări, rămîne valabilă şi concepţia lui Vossler: un fapt de limbă poate fi creat din motive estetice. Dar el se poate impune pentru aceleaşi motive.

Vossler mai afirmă că istoria limbii ca artă sau ca inovaţie este altceva decît istoria limbii ca evoluţie. Dar, de fapt, istoria limbii ca inovaţie se face parţial la istoria limbii ca evoluţie, căci doar schimbarea limbii se face prin inovaţii. Spunînd că istoria limbii este istoria inovaţiilor, el n-a putut evita, de fapt, istoria limbii ca evoluţie, şi el n-a făcut, deci, altceva decît să tranforme vechea gramatică istorică într-o gramatică istorică explicativă, concepută ca ştiinţă a individualului (de fapt, şi a colectivului). O singură deosebire se naşte între o lingvistică care s-ar ocupa cu inovaţiile şi cea care s-ar ocupa cu evoluţiile: cea dintîi ar cuprinde mai mult decît cea din urmă, întrucît ea s-ar ocupa nu numai cu inovaţiile care au devenit generale, dar şi cu cele care nu s-au impus colectivităţii lingvistice şi au rămas individuale.

Pentru a încheia şi cu critica doctrinei lui Vossler, să spun că acea contradicţie a doctrinei sale, relevată de noi la paragraful 48, anume explicarea generalizării unui fapt stilistic prin aceea că el s-a creat totuşi printr-o tendinţă colectivă, a poporului întreg, trebuie înlăturată prin următoarea modificare a concepţiei sale: un fapt lingvistic care se explică printr-o tendinţă colectivă, prin chiar aceasta nu mai poate fi considerat individual şi, desigur, nu mai apare întîi la un singur individ, ci la mai mulţi, principial la toţi membrii acelei colectivităţi. Aceste tendinţe colective nu pot să fie decît sau ceva general uman, cum crede şcoala lingvistică franceză, sau ceva specific unui popor, cum crede Pokorny şi

Scanned with OKEN Scanner

alţii. Dar alături de faptele lingvistice care se explică prin astfel de tendinţe, sunt faptele lingvistice pur individuale la origine şi care se răspîndesc numai prin propria lor putere. O metaforă care devine generală este în această situaţie. Vossler ar fi trebuit să distingă clar între inovaţia individuală şi inovaţia colectivă. Şi cred că ambele categorii de inovaţii pot să fie atît de ordin afectiv-estetic, cît şi de ordin logico-gramatical.

[***Sintaxa şi semantica verbului în limba română modernă***]

C. LIMBA ROMÂNĂ MODERNĂ

§ 86. Prin *limba română modernă* înţeleg limba română literară sau de cultură românească, astfel cum este scrisă şi vorbită ea de pe la 1780 încoace. Ea se opune limbii literare române vechi, scrisă şi vorbită în ţările române, pînă la acea dată. Că acestea sunt cele două forme pe care, în general privind lucrurile, le-a căpătat limba literară românească şi că data care le separă trebuie plasată pe la 1780 am încercat să dovedesc în *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iaşi, 1948, în special în paragrafele 1, 2, 3 şi 70.

SINTAXA LIMBII ROMÂNE MODERNE

§ 87. Sintaxa limbii române moderne, care urmează şi care este concepută şi ca morfologie, va studia, mai ales, faza ultimă a limbii literare române moderne, aceea pe care o vorbim şi noi astăzi, şi care, deşi îşi are începuturile în graiul unor scriitori munteni şi moldoveni din prima jumătate a secolului al XIX-lea, s-a impus tuturor românilor abia pe la 1880 (vezi, pentru aceasta, lucrarea mea citată, paragraful 3). Ea este deci concepută ca o sintaxă statică, sincronică, a limbii române de cultură de azi. Dacă, în titlul acestui curs, nu se pomeneşte că este vorba numai despre limba de cultură şi nu şi despre graiurile populare, aceasta, pentru că epitetele *vechi* şi *modern* nu pot fi aplicate decît limbii de cultură româneşti şi nu şi graiurilor populare, la care, o asemenea distincţie nu-şi are rost (vezi lucrarea citată, paragraful 70). Fireşte că un studiu mai ales sintactic – în sensul care s-a dat pînă acum acestui cuvînt - şi stilistic asupra limbii moderne nu va putea evita de a deveni şi un studiu asupra graiului popular, căci doar prin scriitorii popularizanţi au pătruns în limba literară modernă atîtea particularităţi ale graiurilor populare. Sintaxa care urmează se va ocupa deci, în mod fatal, şi cu fapte de limbă populare, caracteristice, adică, numai graiului popular. Am spus că acest studiu va fi unul static, sincronic. Cu toate acestea, vom încerca să dăm şi explicaţii faptelor de limbă pe care le vom înregistra şi descrie. În ce priveşte faptele de limbă românească modernă, dispunem, astăzi, de

Scanned with OKEN Scanner

gramatici sau studii suficiente. Vom pomeni aici pe cele mai importante şi din care am luat şi cel mai adesea materialul de limbă:

-Heiman T i k t i n, *Gramatica română pentru învăţământul secundar*, ed. I, Iaşi, 1891, ed. a II-a, Iaşi, 1895, ed. a III-a, revăzută de I.-A. Candrea şi publicată sub titlul: *Gramatica română. Etimologia şi Sintaxa*, Bucureşti, 1945. Autorul a publicat şi un *Rumänischen Elementarbuch*, Heidelberg, 1905

-Alexandru P h i l i p p i d e, *Gramatică elementară a limbii române*, Iaşi, 1897.

-I. Aurel C a n d r e a, *Cours complet de grammaire roumaine*, Paris, 1900.

-August S c r i b a n, *Gramatica limbii româneşti (Morfologia)*, Iaşi, 1925.

-Kristopher S a n d f e l d et Hedwig O l s e n, *Syntaxe roumaine, I, Emploi des mots à flexion*, Paris, 1936.

-Iorgu I o r d a n, *Gramatica limbii române*, ed. I, Bucureşti, 1937, ed. a II-a, Bucureşti, 1946.

-Alexandru R o s e t t i şi Jaques B y c k, *Gramatica limbii române*, ed. I, Bucureşti, 1943, ed. a II-a, Bucureşti, 1945 (numele lui Byck nu apare pe copertă la ediţia I).

-Nicolae D r ă g a n u, *Elemente de sintaxă a limbii române*, Bucureşti, 1945.

-Sextil P u ş c a r i u, *Limba română, I, Privire generală*, Bucureşti, 1940.

-Iorgu I o r d a n, *Limba română actuală*, Iaşi, 1943.

-Iorgu I o r d a n, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, 1945

I. CATEGORIILE DE FRAZE

A. MODALITATEA FRAZELOR

§ 88. Am spus la timp (paragraful 80) că cea mai importantă clasificare a frazelor este aceea în *fraze teoretice* şi *fraze volitive*. Caracterul teoretic sau volitiv al unei fraze[XI] se cunoaşte după modul verbului propoziţiunii principale care alcătuieşte fraza (sau propoziţiunilor principale care alcătuiesc fraza) – numai verbul propoziţiei principale, căci numai acesta este expresia tipului frazei,

[XI] Mai ales sub aspectul lor pragmatic, tipurile de frază recunoscute în *Curs* şi rafinate în *Nume şi verb* pot fi puse în relaţie (dincolo de faptul că ele reprezintă o sinteză a delimitărilor clasice) cu interpretări recente. A se vedea, de exemplu, utilizarea expresivă vs. cauzală a limbajului la D.D. Evans, 1970, în J. Ladrière ed., *L'articulation du sens* ..., Ed. du C.G.R.F., Aubier-Montaigne.

Scanned with OKEN Scanner

propoziţiile secundare fiind complemente ale unui cuvînt sau apoziţii. Fireşte, numai modurile personale sunt în această situaţie, nu şi cele nepersonale. Şi anume, frazele teoretice se construiesc cu modul indicativ, cu modul pe care Rosetti îl numeşte *prezumtiv*, cu modul numit conjunctiv, cu imperativul şi cu cel numit optativ sau condiţional. Faptul că mai multe moduri slujesc la construcţia atît a frazelor teoretice, cît şi a celor volitive, ne dovedeşte că înăuntrul ambelor categorii sunt de făcut alte clasificări, tot atît (sau aproape tot atît) de importante ca şi aceea în *fraze teoretice* şi *fraze volitive*. Noi credem că fiecare mod verbal indică o modalitate deosebită a frazelor teoretice şi a celor volitive. Ce este această modalitate, vom încerca să spunem la urmă, după examinarea faptelor.

§ 89. Frazele teoretice exprimă realul, posibilul (eventualul) şi irealul. Realul poate fi, însă, cunoscut sau, ceea ce e totuna, afirmaţia sau negaţia noastră despre real este certă, sigură (întrebarea trebuie luată şi ea în consideraţie aici, întrucît la ea se aşteaptă un răspuns sigur). În acest caz, realul este exprimat prin indicativ. Aşadar, indicativul este modul realităţii sigure. A defini indicativul numai ca modul siguranţei, cum face Philippide, este greşit căci, după cum vom vedea, şi irealul e sigur, dar el se exprimă prin alt mod decît indicativul. Acţiunea reală sigură poate fi eternă (sau universală), prezentă, trecută şi viitoare. La drept vorbind, acţiunea reală este numai prezentă sau trecută, căci o acţiune viitoare încă nu e reală. Dar o acţiune viitoare este socotită ca sigură de către cel care vorbeşte şi atunci această certitudine a sa stă pe acelaşi plan cu certitudinea acţiunii reale prezente sau trecute. De aceea, este justă şi o definiţie ca aceea pe care o dă Iordan, *Gramatica*..., ed. a II-a, p. 179: "acţiunea este închipuită ca sigură sau reală, indiferent dacă închipuirea noastră corespunde sau nu adevărului". Definiţia pe care am dat-o noi este deci valabilă numai pentru prezent şi trecut; pentru viitor, este valabilă definiţia lui Philippide. Din cele spuse mai sus, rezultă că e incompletă definiţia dată de Rosetti şi Byck, *Gramatica*..., ed. a II-a, p. 160: "Modul indicativ ne înfăţişează lucrarea ca reală". Deasemenea, cuprinde mai mult decît trebuie definiţia lui Tiktin, ed. a III-a, p. 95:" Indicativul arată ceva ca hotărît, sigur, real", căci cuvîntul *hotărît* n-are ce căuta în această definiţie. Să examinăm acum, pe rînd, cele trei timpuri ale indicativului.

[*Indicativul*]

§90. Acţiunea *eternă sau universală* (*Triunghiul cu laturi egale are şi două unghiuri egale*) şi acţiunea *prezentă* (*studiez*) se exprimă prin aceeaşi formă verbală, numită de gramatica tradiţională, *prezent*. Faptul se explică prin aceea că acţiunea eternă este sau poate fi şi prezentă. O situaţie intermediară între aceste categorii de acţiuni o are acţiunea care

Scanned with OKEN Scanner

nu se produce numai în momentul vorbirii, ca acţiune prezentă, dar nu este nici eternă, ci se repetă într-o perioadă de timp care ajunge pînă în prezent şi se realizează sau se poate realiza şi în prezent. Avem: Alecsandri: *Socrul se ţine la locul lui cu o modestie de bogasier înţelept: el se culcă odată cu găinile, se scoală odată cu cocoşii, regulează socotelile, poartă de grijă de toate şi... nu mă fură, ca alţi vătavi*; Ispirescu: *m-a dat mama la toate meşteşugurile, lucrez din zi pînă în noapte;* C. Petrescu: *Cînd scap de celelalte îndatoriri, mă întorc la apucăturile mele ţărăneşti*; N. Popescu: *începe iarăşi povestea lui, plîngînd... poveste pe care o spune totdeauna, de cîte ori se îmbată.* Asemenea acţiuni se exprimă tot prin forma verbală numită *prezent* şi anume, pentru acelaşi motiv pentru care şi acţiunile eterne se exprimă la fel. Atragem atenţia asupra faptului că acţiunea de acest fel este exprimată de prezent fără ajutorul vreunui adverb ca: *ori de cîte ori, mereu,* etc.. Întrucît, însă, unele acţiuni care se repetă se pot plasa numai în trecut sau numai în viitor, acţiunile de acest fel trec, din acest punct de vedere, total alături de acţiunile care se produc o singură dată: în prezent, trecut sau viitor, şi se detaşează de-al binelea de acţiunile eterne. Acţiunile de acest fel, deşi sunt repetate, se exprimă şi ele tot prin trei timpuri, ca toate acţiunile care nu-s eterne. Pentru a distinge cele două categorii de acţiuni care nu-s eterne, va trebui să le numim pe unele acţiuni *unice,* iar pe celelalte, acţiuni *iterative*[XII]. Aşadar, *acţiunea eternă, acţiunea unică*

[XII] Una din problemele esenţiale în descrierea timpurilor verbale este cea a sistemului care le guvernează. Din acest punct de vedere, J. Moeschler, A. Reboul, J.-M. Luscher, J. Jayèz (1994, *Langage et pertinence. Référence temporelle, anaphore, connecteurs et métaphore,* Presses Universitaires de Nancy, p.51) disting două tipuri de demers: - sistemic (care descrie organizarea sistemului temporal în termeni funcţionali – fiecărui timp îi este atribuită o funcţie particulară în sistem, definită printr-un număr limitat de parametri) şi – textual (care situează funcţia timpurilor verbale relativ la distribuţia în texte şi la funcţiile semantice şi enunţiative. Demersul lui G. Ivănescu, deşi aparent textual, comportă o dimensiune sistemică, prin alegerea cuplului de trăsături „unic-iterativ" în ceea ce priveşte aspectul. De fondatorul demersului textual, E. Benveniste, îl apropie doar faptul că refuză perfectului simplu folosirea în *histoire* (opoziţia, la G. Ivănescu, nu se instalează între *histoire* şi *discours*, ca la Benveniste, ci între *povestire* (histoire) şi *descriere* (discours, récit). Pentru E. Benveniste (1966, *Problèmes de linguistique générale*, I, Gallimard, Paris), există două tipuri de organizare textuală, planuri ale enunţării, istorie şi povestire (*histoire* şi *récit*); corelaţia între planurile enunţării şi timpurile verbale este completată de o alta, între planurile enunţării şi sistemul pronumelor personale (deixis – *eu, tu*, în planul discursului şi anaforă – persoana a III-a, în planul povestirii). Referirile la persoană sunt frecvente şi la G. Ivănescu, chiar dacă nu sunt sistematizate consecvent. Chiar dacă analiza timpurilor făcută de G. Ivănescu se refuză, ca şi celelalte capitole ale sintaxei sale, etichetărilor riguroase, ea poate fi comparată cu cea „gramaticală" a lui M. Grevisse, *Le Bon Usage* (de acesta, îl mai apropie şi bogăţia exemplelor, precum şi modul de selectare – texte

Scanned with OKEN Scanner

prezentă şi *acţiunea iterativă prezentă* se exprimă printr-o singură formă verbală, numită, pînă acum, *prezent*. Precum se constată, prezentul nu este numai un moment, acela al vorbirii, ci şi o epocă.

Aceste diferite modalităţi ale acţiunii la un timp anumit au fost numite, cînd e vorba de alte limbi, *aspecte verbale*. Din chiar această definiţie, rezultă însă că eternul nu e aspect, ci timp. Aspecte sunt numai *unicul* şi *iterativul*. E drept că nu s-a vorbit, pînă astăzi, de acţiunile unice. Dar cei care disting acţiuni iterative le opun unor acţiuni care sunt unice şi deci, acest termen se impune în discuţiile gramaticale. În loc de acţiunea unică, Philippide vorbeşte de acţiunea *continuă* (*actio continua*) – *Gramatica...*, p.327-328. E drept că el o defineşte pe aceasta drept *acţiunea care durează* şi e drept că exemplele date de el pentru timpul prezent erau numai pentru acţiuni care durează (*îmi foloseşte, priveşte, crezi, poate îmi lipsesc*). Dar există şi prezente care arată acţiunea momentană: *adorm, arunc, plec, ajung, sosesc,* etc.. Am ajuns astfel la distincţia a două feluri de acţiuni: *momentane* şi *continue* sau, cum le mai numesc alţii, *durative*, feluri de acţiuni care se pot întîlni atît la prezent, cît şi la trecut sau viitor, şi atît la acţiunea unică, cît şi la cea iterativă şi eternă, şi care sunt în legătură cu natura acţiunii înseşi. Aceste modalităţi ale acţiunii au fost numite, deasemenea, *aspecte verbale*. Este mai potrivit, însă, ca pentru astfel de fapte să se întrebuinţeze o altă expresie, şi anume, aceea pe care Philippide o întrebuinţează pentru a numi ceea ce alţii numesc *aspect verbal*: *durata în timp* sau, mai degrabă, *durata acţiunii*. Şi se pune problema dacă acţiunea unică şi acţiunea iterativă trebuie considerate tot durată a acţiunii, cum credea Philippide. Credem că, la rigoare, se poate admite acest lucru, dar pentru modalităţile din urmă ale acţiunii ne-ar trebui alt termen. E preferabil deci, să se vorbească de *durata acţiunii* şi de *aspectul acţiunii* ca despre două serii de fapte cu totul distincte.

Philippide mai spunea (p.328) că indicativul prezent exprimă şi o *actio instans* (noi am spune: *acţiunea instantă*), adică acţiunea care „este pe punctul de a începe" (p.327) – eu aş spune „este pe punctul de a se realiza". Exemplele date de Philippide sunt următoarele: Creangă: *Gata, jupîne Ştrul; numai s-adăp iepuşoarele istea. Du-te şi Dumneata de-ţi pune nora la cale, că acuşi te-ajung şi eu din urmă; Hai sui, jupîneşică Malcă, să te duc la bărbăţel acasă. –Iaca mă sui, moş Nichifor. Şi odată încep cu toţii a cărăbăni la saltele cu puf; Degeaba baţi apa în piuă să s-aleagă unt, că nu s-alege niciodată; D-apoi de-acum suntem scăpaţi*

---

literare, deci atestate); strategia comună este identificarea valorii general-acceptate a timpului analizat, urmată de aprofundarea folosirilor particulare. Pe de altă parte, G. Ivănescu depăşeşte *Le Bon Usage* prin teoretizările pe care le practică.

Scanned with OKEN Scanner

deasupra nevoii, acuş te pun în Piatră; Ştiu eu o poiană în pădure, chiar pe aici, pe-aproape. Să tragem acolo şi suntem ca şi în casă la noi. Locul e ferit si iepele au ce paşte; De unde ştii ce se întîmplă, ferească Dumnezeu? Şi atunci, cui rămîne atîta avere? Dintre aceste exemple, trebuie excluse cele în care prezentul apare în propoziţii secundare, apoi *încep*, care este un prezent istoric (cu sens de trecut) şi *baţi* şi *nu s-alege*, care exprimă acţiunea eternă. Rămîn, deci, numai *acuş te-ajung, iaca mă sui, acuş te pun, suntem, au* şi *rămîne*. Toate aceste exemple au, însă, sensul de viitor, precizat, cîteodată, şi de adverbul vecin: *acuş, iaca,* care arată că viitorul în discuţie e foarte apropiat. Dar despre sensul de viitor al formei verbale de prezent vom vorbi mai departe. Aici, trebuie să spun numai că formele de prezent, întrebuinţate izolat, au sens de prezent numai la verbele durative (continue), pe cînd, la verbele momentane, ele au sens de viitor foarte apropiat. Forma *adorm*, de exemplu, nu însemnează că acţiunea se realizează, ci că este pe punctul de a se realiza. Fireşte că o acţiune momentană are şi unele momente de pregătire, cele care preced realizării ei şi că, deci, situaţia se prezintă într-un fel, ca şi la verbele durative. Totuşi, fără actul momentan, care constituie acţiunea propriu-zisă, ea nu este propriu-zis realizată şi deci, nu e prezentă. Dacă ar fi realizată, ea ar fi deja trecută, nu prezentă. Prezente, la propriu, nu pot fi decît acţiunile durative. Cele momentane nu pot avea prezent, ci numai trecut sau un viitor foarte apropiat de prezent[XIII]. Această din urmă acţiune este tocmai acţiunea instantă. Putem spune dar, urmîndu-l pe Philipide, că forma verbală de prezent exprimă şi acţiunea instantă, dar numai la verbele momentane, nu şi la cele durative. Dar *instant* nu se opune lui *continuu*, cum ar rezulta din expunerea lui Philippide, ci lui *realizat*. Acţiunea instantă exprimată prin forma de prezent este acţiunea instantă pentru prezent.

Întrucît, în momentul prezent, nu se poate efectua decît o singură acţiune de către un individ, prezentul apare atunci cînd e vorba de acelaşi subiect, o singură dată în vorbire, adică izolat.

§ 91. Acţiunea *trecută*, *unică* sau *iterativă*, se exprimă prin patru forme verbale (la unii scriitori, cinci), numite, în gramatica tradiţională, *imperfect, perfect simplu, perfect compus* şi *mai mult ca perfect*, şi prin forma de *prezent*. Nu toate aceste forme verbale pot exprima singure şi

---

[XIII] Felul în care G. Ivănescu analizează valorile şi funcţionarea timpurilor şi modurilor verbale se regăseşte, ca esenţă, în demersul lui J. Moeschler *et al.*, *op. cit.*. Autorii precizează, ca orientare generală în tratarea timpurilor: „Nous distinguerons (...) la référence temporelle virtuelle (la signification d'une expression temporelle), et la référence temporelle actuelle (le segment du temps désigné par l'expression temporelle), de même que les expressions temporelles autonomes et les expressions temporelles non autonomes" (*op. cit.*, p.33).

Scanned with OKEN Scanner

acţiunea iterativă. Fireşte, acţiunea iterativă trecută este cea care nu se mai repetă în prezent (în momentul vorbirii). Cum se face că acţiunea trecută se exprimă prin atît de multe forme? Pentru a lămuri această chestiune, să examinăm timpurile trecute rînd pe rînd. Putem, însă, bănui de pe acum că diferenţierea aceasta se explică prin aspectul acţiunii: fiecare formă de trecut va trebui să exprime numai un aspect sau unele aspecte, nu pe toate. Natura faptelor impune să începem, aşa cum au procedat Sandfeld şi Olsen, cu perfectul compus, să trecem la perfectul simplu şi imperfect şi la prezentul istoric, şi, după aceea, la mai mult ca perfect.

§ 92. După Tiktin (p. 163), „Perfectul compus stabileşte fapte din trecut fără privire la înlănţuirea lor cronologică". Autorul mai adăuga că „Timpul în care s-a petrecut lucrarea poate să fie apropiat sau depărtat de momentul vorbirii". După Philippide, *Gramatica...*, p.331, perfectul compus, pe care el îl numeşte *trecutul compus*, exprimă *actio perfecta*, care, la p.327, este definită ca acţiunea care „este sfîrşită" şi este considerată ca una din modalităţile duratei în timp sau, cum spun alţi lingvişti, ale aspectului verbal. Părerea aceasta pare a se întîlni şi la Iordan, *Gramatica..*, ed. a II-a, p.174, care defineşte perfectul compus ca fiind o *acţiune sfîrşită*. Cred că aceste susţineri sunt, în parte, greşite. Mai întîi, nu e clar ce spune Tiktin. Probabil, el vrea să spună că, prin perfectul compus, nu se arată cu precizie timpul unei acţiuni trecute, nu se arată raportul ei de anterioritate, simultaneitate sau posterioritate faţă cu alte acţiuni (vom vedea, mai jos, că tocmai indicarea acestor raporturi caracterizează, după el, perfectul simplu şi imperfectul şi că faptul trebuie admis şi despre mai mult ca perfect). Că perfectul compus „n'éveille chez l'interlocuteur aucune idée d'un moment passé précis" (nu trezeşte, la interlocutor, nici o idee despre vreun moment trecut precis), o spun şi Sandfeld şi Olsen (p. 321) şi, după cît se pare, şi Rosetti şi Byck, ed. a II-a, p.157-158, care susţin acelaşi lucru, în mod sigur, despre perfectul simplu. În această afirmaţie, este ceva adevărat. Fie exemple ca: *A stat ploaia; hai să ieşim*, dat de Tiktin, sau ca următoarele: Sadoveanu: *bre! te-ai făcut tîrgovăţ cum văd eu...,; te-ai schimbat,_cuscre Ioane*, Caraivan: *Măi, n-aţi auzit de tata şi mama? – Nici n-am văzut, nici n-am auzit*; Adam: *Tu, n-ai văzut cum se scot puii de găină?*. Despre acţiunile exprimate în aceste fraze prin perfect compus, ştim că sunt numai trecute, fără însă ca perfectele compuse în discuţie să ne ducă la o epocă anumită, la un moment anumit. Dar perfectul compus se întrebuinţează şi în cazuri în care timpul acţiunii este precizat prin subiect, prin situaţie, prin complemente, sau prin raportare la alte verbe. Astfel stă cazul chiar cu celelalte exemple invocate de Tiktin, dintre care dăm aici pe următoarele: *Vara trecută am suferit foarte mult de căldurile cele mari; Alexandru cel*

Scanned with OKEN Scanner

Mare n-a fost numai un mare general şi cuceritor. El a deschis limbii şi culturii greceşti o nouă lume în Orient. E adevărat că imperiul întemeiat de el s-a dezmembrat curînd după moartea sa; dar stăpînirea limbii greceşti s-a menţinut în Orientul întreg, nu s-a distrus nici măcar atunci cînd Romanii se făceau stăpîni pe aceste ţări; limba învingătorilor a trebuit să cedeze în Orient limbii celor învinşi. Adăugăm, la acestea, următoarele exemple: Haneş: *Ceea ce a făcut Creangă pentru proză, a făcut Coşbuc pentru poezie*; *Idem*: *Maiorescu a influenţat puternic literatura română.* Exemplul din Rosetti, p.158, *-Acele-s toate bune? – Toate. Am găsit stuh nalt şi voinic. Am durat perdele ca pe trei ierni. Am săpat bordeie. Dinspre partea banilor am împăcat pe toată lumea. ..Pe urmă am numărat oile şi Alexa Baciul le-a însemnat la răbuş. Eu le-am scris în condică la mine. Iar moş Alexa rîdea. Zicea că de cînd e el n-a văzut oi scrise în condică; ... Ce să fie, m-am înţeles, urmă nevasta. M-am sfătuit cu părintele, am plătit slujbe.* Tiktin, Rosetti şi Byck ar fi trebuit dar să spună că perfectul compus nu precizează epoca în trecut prin el însuşi, nu că nu poate exprima o acţiune trecută dintr-o epocă sau dintr-un moment precis ştiut. Afirmaţia lui Philippide este vagă. Philippide nu ne arată dacă *actio perfecta* (acţiunea sfîrşită) este aspect şi nu timp trecut. Afirmaţia lui, în fond, se reduce la aceea că perfectul compus exprimă trecutul. Dar, atunci, prin ce se deosebeşte perfectul compus de celelalte trecuturi?

Sandfeld şi Olsen (p.316) spun că perfectul compus, pe care ei îl numesc numai *perfect* „designează" un fapt trecut „comme considéré du point de vue du présent et comme ayant des résultats pour le temps présent" (ca fiind considerat din punctul de vedere al prezentului şi ca avînd rezultate pentru timpul prezent). Ei adaogă: „Il le relie au présent (Jespersen)" (îl leagă de prezent), dînd a înţelege că această concepţie despre perfectul simplu românesc este aplicarea la limba română a teoriei lui Jespersen despre perfectul compus din alte limbi[38]. Autorii invocau (p.316-317) acele exemple date şi de noi mai sus (afară de cele luate de noi din Tiktin), plus următoarele: Ispirescu: *Bine ai venit sănătos, îi zise împăratul*; Sadoveanu: *Aha! bine te-am găsit, cuscre Ioane!*; Vissarion: *Aşa de curînd ţi s-a urît cu mine?*; Haneş: *Cine nu a avut optsprezece ani, cine nu s-a uitat la lună şi nu a vorbit cu stelele?*; Vissarion: *Mi-a fost necaz pe legea noastră şi-mi este*; „Viaţa Românească", XXIII, p.437: *În ţara noastră, am avut şi avem şi noi persoane caritabile.* Această concepţie despre perfectul compus şi-a însuşit-o Iordan, *Stilistica*, p. 150, care însă ia numai prima parte a definiţiei şi nu insistă asupra faptului că

[38] Despre perfectul simplu şi imperfect, ei spuneau, p.321 şi 326, că „nu au nici un raport cu timpul prezent".

Scanned with OKEN Scanner

acțiunea trecută, exprimată prin perfectul simplu, are un efect în prezent. Trebuie să spun, de altfel, că nici Sandfeld şi Olsen nu insistă suficient asupra acestui fapt, el apărînd numai în definiție. Aceasta rezultă din chiar exemplele date de ei. *Ai venit, te-am găsit*, etc. nu au un rezultat, un efect, în prezent, mai exact, din faptul că cineva a venit, că a găsit pe altul, nu decurge un efect. Cred că întîia oară efectul în prezent al acțiunii exprimate prin perfectul compus a fost dovedit clar de noi, într-o recenzie pe care am făcut-o articolului lui Eugen Seidel, *Zür den Funktionen der Vergangenheitstempers in Rumänischen*, recenzie publicată în „Însemnări ieşene", V, (194), nr.7, p.135. Acolo spuneam:"Că, într-adevăr, o raportare la prezent există în cazul perfectului compus, ne arată o serie de verbe ca *a se îmbolnăvi, a se îndrepta, a se răcori, a se încălzi, a se răci, a se muia, a îndrăgi*, etc. (pot adăoga: *a adormi, a înnebuni, a muri, a se naşte, a se trezi, a se îndrăgosti*, etc.), la care acțiunea este, de fapt, trecerea de la o stare la alta. Ele au un perfect cu totul asemănător perfectului din greaca veche, adică arată acțiuni trecute, dar cu rezultat pînă în momentul vorbirii. Perfecte ca: *m-am îmbolnăvit, l-am îndrăgit*, etc. sunt echivalente cu *sunt bolnav, sunt îndrăgit de el*, etc.". Acolo, însă, adăogam, p.135-136: „Prin analogie cu astfel de perfecte, s-ar putea spune că şi perfectele ca *am găsit, am văzut*, etc. sunt echivalente cu *sunt în situația unui om care a găsit, care a văzut, care a ajuns*, dar, de fapt, la astfel de verbe, perfectul nu arată asta, ci o acțiune pur şi simplu trecută. Ar fi trecutul fără altă nuanță". Aceste ultime afirmații ale mele tăgăduiau deci că perfectul compus exprimă, la toate verbele, o acțiune cu rezultat prezent. Şi o tăgăduiau tocmai pentru verbele al căror perfect compus fusese socotit de Sandfeld şi Olsen ca avînd efect în prezent. Mă vedeam silit să spun că, în acest caz, perfectul compus exprimă numai o acțiune trecută pur şi simplu. Spunînd aceasta, reveneam, de fapt, la concepția lui Tiktin, astfel cum a fost interpretată de noi. Trebuie să adaog însă acum că, dacă atunci cînd subiectul frazei, situația, vreun complement sau un alt verb trecut nu precizează timpul acțiunii, perfectul compus exprimă o acțiune trecută al cărei timp de realizare nu este arătat, asta tocmai pentru că raportarea la prezent este, la el, mai puternică decît la celelalte timpuri trecute (căci este greşit să se spună, cum fac Sandfeld şi Olsen, că la alte timpuri ale trecutului nu avem o raportare la prezent; doar o acțiune este trecută tocmai prin raportare la momentul vorbirii, care este prezentul). Trebuie să spunem însă, că acest caracter al perfectului compus se întîlneşte şi la verbele care nu arată o trecere de la o stare la alta. Trebuie să spunem, modificînd, într-o anumită măsură, afirmațiile lui Tiktin, că perfectul compus nu ne introduce într-o epocă anumită sau într-un

Scanned with OKEN Scanner

moment anumit din trecut. El arată numai că, în momentul de față, acțiunea este realizată[39]. Şi tocmai pentru acest motiv nici nu poate preciza el timpul trecut al acțiunii. Din acest caracter al perfectului compus decurge şi faptul că, la unele verbe, el exprimă acțiunea realizată, cu efecte în prezent. Precum vom vedea mai jos, formele trecute care ne duc într-un anumit moment sau într-o anumită epocă nu mai pot arăta, la verbele care arată trecerea de la o stare la alta, acțiuni cu efect pînă în prezent. Pentru că perfectul compus exprimă acțiuni trecute al căror timp nu este definit, el nu este timpul povestirii şi al descrierii, ci al raportului, al referatului. Adică, al expunerii oricărui fapt trecut care interesează numai prin aceea că a fost făcut[40]. Aşa se şi explică de ce el apare ori de cîte ori vorbim despre fapte din trecut care nu fac parte dintr-o povestire sau descriere. El exprimă deci faptele din trecut care nu se înlănțuiesc numaidecît cronologic, unul după altul, sau nu sunt, numaidecît, simultane. Prin el exprimăm, unul după altul, fapte care au timpuri foarte diferite. Un perfect compus care urmează altuia, în vorbire, poate exprima şi o acțiune anterioară celei exprimate prin perfectul compus precedent. Poate chiar acesta este sensul spuselor lui Tiktin că perfectul compus „stabileşte fapte din trecut fără privirea la înlănțuirea lor cronologică". Acest caracter al său decurge tocmai din faptul că el lasă nedeterminat timpul trecut al acțiunii. Rosetti şi Byck, p.158, cu ocazia lungului exemplu citat şi de noi mai sus, cred că perfectul compus apare în povestire cînd se imită „vorbirea curentă" (altfel, apare, după autori, perfectul simplu). Dar, de fapt, vorbirea curentă întrebuințează perfectul compus pentru motivele arătate mai sus. Numele său cel mai potrivit este cel de *trecut indefinit*, astfel cum este numit perfectul compus corespunzător celui românesc, în gramatica franceză. S-ar părea că lipsa de determinare a timpului trecut al acțiunii exprimate prin perfectul compus este explicabilă cînd ne gîndim la originea lui: trecutul indefinit este alcătuit din prezentul indicativ al verbului *a avea* urmat de participiul trecut; însemna, adică, la origine, că subiectul are, în momentul prezent, ceva făcut. Dar, de fapt, cum vom vedea, participiul trecut are exact acelaşi

---

[39] De aceea, într-un fel, aveau dreptate Philippide şi Iordan cînd defineau perfectul compus ca forma acțiunii sfîrşite.

[40] Că perfectul compus este timpul referatului, a întrezărit-o şi Tiktin, p.162, nota 1, cînd spunea: „În relatarea unor evenimente întîmplate chiar în ziua povestirii sau într-un timp foarte apropiat, de regulă nu se întrebuințează perfectul simplu ci perfectul compus: *Azi dimineață am ieşit la plimbare. Ajungînd în dreptul primăriei, am văzut o mulțime de oameni îngrămădiți în jurul unei trăsuri. M-am apropiat şi am întrebat pe unul din mulțime* etc." Dar chiar din formularea autorului rezultă că, în cazurile în care am relata evenimente întîmplate mai de mult, am recurge la perfectul simplu, ceea ce mi se pare fals.

Scanned with OKEN Scanner

sens ca şi perfectul şi, deci, sensul perfectului compus se explică prin aceea că el cuprinde în sine un participiu trecut. Acţiunea exprimată de trecutul indefinit este unică, nu iterativă. Pentru a exprima o acţiune iterativă, perfectul compus trebuie să aibă alături un *(ori) de cîte ori, mereu.*

§ 93. Tiktin, p.161, spunea:"*Perfectul simplu* şi *imperfectul* sunt timpurile *naraţiunii.* Ele înfăţişează o lucrare din trecut ca stînd în legătură cu una sau mai multe alte lucrări din trecut. Şi anume: perfectul simplu înfăţişează lucrările ca *succesive*, adică urmînd una *după* alta: iar imperfectul le înfăţişează ca *simultane*, adică înşirîndu-se în acelaşi timp una *alăturea* cu alta". Autorul invoca textul următor: *Un mic paraclis se făcu în cîmp; apoi, se dădu un prînz în curtea împăratului, la care Măria Sa Domnul închină cel dintîi pahar...Apoi se împărţi de mîncare la soldaţi ceva mai mult ca de obicei.*

Eram toţi tăcuţi şi gînditori, ca în apropierea unui ceas de cumpănă; fiecare îşi amintea cîte un dor de acasă, altul de tată sau de mamă, altul de soţie sau de copii... (Gane, *Andrei Florea Curcanul*).

Tiktin continua (p.162): „Starea tăcută şi gînditoare a soldaţilor durează în tot timpul cît se petrec lucrările istorisite mai înainte (paraclisul, prînzul, împărţirea mîncării). Lucrarea amintirii este simultană cu această stare". Apoi, *ibid.*, « Cu perfectul simplu, naraţiunea progresează; cu imperfectul, ea se opreşte. Imperfectul (în text, greşit: perfectul simplu), este timpul naraţiunii descriptive ». Această ultimă afirmaţie era exemplificată cu textul următor:

Glasul i se ***curmă****; ca un fior i se* ***strecură*** *prin tot trupul şi* ***rămase*** *încleştat. Atunci, în mijlocul acelei tăceri de spaimă, prin care* ***trecea*** *suflarea morţii, în loc de sunetul cuvios al clopotelor, se* ***auzi*** *o zîngăietură înfundată de cătuşe şi de lanţuri.* ***Erau*** *bieţii vecini robiţi şi puşi în fiare de răposatul armaş, care* ***zăceau*** *aruncaţi în fundul pivniţelor cetăţii sale şi acum, în mijlocul nopţii, îşi* ***scuturau*** *dureroasele lor lanţuri* (Odobescu, *Mihnea Vodă*).

Observ că Tiktin nu subliniază imperfectul *trecea*. Este însă clar că imperfectele de la urmă exprimă acţiuni simultane între ele şi simultane şi cu ultima acţiune exprimată prin perfectul simplu *se auzi*. Tot aşa, este clar că *trecea* exprimă o acţiune simultană cu acelea exprimate prin perfectele simple imediat vecine. Trebuie să adăogăm însă că celălalt exemplu pe care l-a invocat Tiktin mai înainte dovedeşte acelaşi lucru: naraţiunea progresează în timp numai cu perfectul simplu; cu imperfectul, ea rămîne pe loc.

Aceste afirmaţii sunt perfect adevărate. Doar că ar trebui, parţial, formulate altfel. Astfel, eu aş spune că cele două forme verbale în discuţie exprimă acţiuni al căror raport cronologic este arătat (prin aceasta, ele se deosebesc de trecutul indefinit) sau, mai exact, că ele exprimă acţiuni în

Scanned with OKEN Scanner

ordinea înlănţuirii lor şi fără a face salturi sau a merge, chiar, în sens invers cu curgerea timpului (prin aceasta, ele iarăşi se deosebesc de trecutul indefinit care nu respectă oricînd ordinea şi face salturi în timp). Eu aş mai spune că perfectul simplu exprimă acţiunile care se succed, iar imperfectul, acţiunile care sunt simultane. Aceasta ar însemna că ambele tipuri nu pot apărea decît în serie, nu izolat[XIV]. Vom vedea că lucrurile nu stau astfel decît cu perfectul simplu, nu şi cu imperfectul, care poate apărea şi fără alte imperfecte înaintea sau în urma sa. De aceea, definiţia dată de noi mai sus, prelucrînd cele spuse de Tiktin, nu este valabilă în cazurile cînd în frază avem un singur imperfect. Şi ea nu este valabilă, pentru că nu este exact că acţiunile trecute simultane se exprimă numai prin imperfect. Din definiţiile date de Tiktin, nu rezultă care este, după el, raportul de timp dintre un imperfect şi perfectul simplu imediat anterior sau posterior al vorbirii (povestirii) dar, din discuţia pe care o făcea cu ocazia primului său exemplu, rezultă că acest raport este de simultaneitate (lucrul a fost spus şi de Philippide, *Gramatică*, p.344). Trebuie să spun că acelaşi este raportul de timp dintre un imperfect şi perfectul compus imediat anterior sau posterior din povestire. Aşadar, imperfectul exprimă şi acţiunile trecute simultane cu o acţiune exprimată prin perfectul simplu sau compus. Şi trebuie să mai adaog că, dacă imperfectul poate apărea în vorbire fără alte imperfecte imediat înaintea sau în urma sa, el nu poate apărea singur în vorbire, ci numai precedat sau urmat de alte timpuri trecute: *Unde erai cînd te-am strigat?* El mai apare şi în opoziţie cu un

---

[XIV] Ţinînd seama şi de componenta psihologică, G. Ivănescu face, în alţi termeni,o analiză comparabilă cu cea din demersul de tip cognitivist contemporan (a se vedea J. Moeschler et *al*, 1994, *Langage et pertinence*...). Vorbind despre timpurile verbale, autorii precizează (p.87 sq.): "La problématique de l'anaphore temporelle a eu pour conséquence principale d'introduire une réflexion sur le statut déictique ou anaphorique des temps verbaux. (…) Les problèmes principaux se sont posés pour le passé simple et l'imparfait. (…) On peut donner comme argument pour le caractère anaphorique du PS (passé simple) son statut indépendant de l'énonciation, i.e. non indexical et non réflexif. Mais cette propriété ne suffit pas à expliquer ni la caractérisation du PS comme anaphorique, ni les cooccurrences du PS avec la première personne. On voit donc que si le PS n'est pas déictique, il n'est pas pour autant anaphorique. La capacité qu'a le PS de fixer le point de référence pour l'énoncé ultérieur a d'ailleurs conduit à le définir comme temps déictique. (...) L'imparfait (IMP) semble typiquement anaphorique pour des raisons liées à son orientation non dynamique: l'IMP ne fait pas avancer la référence temporelle et utilise au contraire le point de référence de l'énonce précédent: (97) *Lorsque Marie entra, Jean téléphonait*. Mais on peut objecter que la situation inverse se produit également: le temps à l'IMP (associé à une conjonction temporelle comme *alors que*) constitue le point de référence pour l'énoncé au PS: (98) *Alors que les joueurs discutaient avec l'arbitre, une bagarre éclata entre spectateurs*. Sur ces exemples, on pourrait conclure pour (97) au caractère déictique du PS et anaphorique de l'IMP, et pour (98) au caractère anaphorique du PS et déictique de l'IMP.

Scanned with OKEN Scanner

prezent: *Azi mă simt rău, dar ieri mă simţeam bine*, deci şi el, ca şi perfectul simplu, apare tot numai într-o serie de mai multe timpuri.

Philippide, p. 331, spunea că perfectul simplu, pe care îl numeşte *trecutul simplu*, arată *actio aorista*. După el, p.327, acţiunea aoristă « ţine numai un moment – care, negreşit, poate fi mai scurt sau mai lung » şi este tot o modalitate a duratei în timp sau, cum îi spun alţii, a aspectului verbal. Noi am arătat că acţiunea ţine un moment numai la anumite verbe, nu la toate şi, deci, nu putem să admitem că o anumită formă temporală ar avea un astfel de sens. De altfel, însuşi Philippide dă a înţelege că nu acesta este sensul adevărat al acţiunii aoriste, căci el însuşi spune că acest moment poate fi mai lung ori mai scurt. Dacă totuşi Philippide a înţeles să distingă o durată a acţiunii sau, cum spun alţii, un aspect verbal, pe care l-a numit *aorist*, asta pentru că el a luat totuşi în considerare un fapt real care se distinge de altele; numai că Philippide nu l-a putut formula bine. Vom vedea mai departe ce este acest fapt real.

Sandfeld şi Olsen admit că perfectul simplu, pe care-l numesc *preterit*, şi imperfectul exprimă o acţiune trecută "care nu are legătură cu timpul prezent" (p.321), "fără raport cu timpul prezent" (p.326). Vorbind numai despre perfectul simplu (p.321-322), autorii precizau şi mai mult caracterul despre care vorbim aici: "Toute idée du temps présent est absente quand on relate des faits d'un passé proche ou lointain..." (Orice idee de timp prezent este absentă cînd se relatează fapte dintr-un trecut apropiat sau îndepărtat). Cele afirmate de Tiktin sunt reluate şi de ei, p.332, ceva mai clar: „Dans la narration, il y a alternance continuelle entre le prétérit (ou le parfait, éventuellement aussi le présent historique) et l'imparfait, pris tantôt dans l'un, tantôt dans l'autre des emplois déjà mentionnés. D'ordinaire, les faits qui constituent le progrés du récit sont marqués à l'aide de l'imparfait). Dès que le récit reste stationnaire, donnant des descriptions, des explications, des détails accessoires, l'imparfait entre en jeu" (În naraţiune, există o continuă alternanţă între preterit – sau perfect, eventual, deasemenea, prezentul istoric – şi imperfect, luat cînd într-una, cînd în cealaltă din folosirile deja menţionate. De obicei, faptele care constituie progresia povestirii sunt marcate cu ajutorul imperfectului. De îndată ce povestirea rămîne staţionară, dînd descrieri, explicaţii, detalii accesorii, imperfectul intră în joc). Urmau exemple (p. 332-333), dintre care citãm pe următoarele: „Convorbiri Literare", 1910, p. 1099: *Eşind de la Perţia, Ana veni acasă. Slugile dormeau. Odăile păreau încremenite în atmosfera caldă a sobelor. Ana îşi scoase blana, ridică lumina de la lampă şi chemă o slugă*; Gorovei: *Cetiam la umbra unui stejar. Un zinghet de clopoţei anunţă sosirea unei trăsuri*; Ispirescu:...*o porni în pribegie. Trecu dealuri, văi, colnice, străbătu păduri întunecate, dete prin smîrcuri şi*

Scanned with OKEN Scanner

lacovişte, şi de urma porumbeilor săi nu putu da. Se frămînta cu firea voinicul, cerceta, căuta, întreba; dar nici o ispravă nu făcea; D.Furtună: *Atunci robii prinseră a se strînge împrejurul flăcăului nostru: care îi săruta mîna, care îl apuca de poala minteanului şi i-o săruta, care îi săruta picioarele*; Sadoveanu: *Nu desluşea ce-ar putea să fie. Stătu aşa o vreme, apoi coborî din pat ... Dădu la o parte perdeluţele şi-şi vîrî nasul în fereastră. Bătrînul sforăia uşor pe patul de lîngă sobă*; Sadoveanu:*Trecură anii ei cei dintîi şi ajunse în vîrsta de măritat. Toate mamele o puneau de pildă înaintea fiilor lor*; Sandu-Aldea: *deodată un cîntec veni pînă la cei din luncă. Venea pe sus, plutind, de departe, de pe deal*; Sadoveanu: *Tăcu. Tăceam şi eu, privindu-l în tăcere.*

Sandfeld şi Olsen mai spun despre perfectul simplu (p.321) că el exprimă acţiuni trecute al căror timp este ştiut dinainte. Mai exact, ei spun următoarele: "Tandis que, par exemple, *A citit multe cărţi* n'éveille chez l'interlocuteur aucune idee d'un moment passé précis, une phrase comme *Citi multe cărţi* ne pourra guère se dire isolément sans que l'interlocuteur sache d'avance qu'il s'agit d'une époque déterminée (par exemple, *quand il était à la campagne* ou *pendant sa maladie* ou *dans sa jeunesse*, etc.): sinon, il demandera: *Quand cela?...* à moins qu'il ne sache que la personne en question ne vit plus". (În vreme ce de exemplu, *A citit multe cărţi* nu trezeşte, în mintea interlocutorului, nici o idee a unui moment trecut precis, o frază ca *Citi multe cărţi* nu va putea fi spusă izolat, fără ca interlocutorul să ştie dinainte că este vorba despre o epocă determinată – de exemplu, *cînd era la ţară* sau *în timpul bolii* sau *în tinereţe*, etc.-: în caz contrar, va întreba *Cînd asta?...* doar dacă nu ştie că persoana în cauză nu mai este în viaţă.) Am de obiectat că perfectul simplu nu poate apărea izolat, ci numai într-o povestire (naraţiune) şi că, chiar dacă noi nu ştim epoca în care se petrece acţiunea exprimată prin perfectul simplu, perfectul simplu ne duce cu mintea la un moment anumit din trecut şi ne dă a înţelege că de la acel moment încoace decurge o acţiune continuă, care se exprimă prin alte perfecte simple. Perfectul simplu este deci, spre deosebire de perfectul compus, un timp trecut *definit*, aşa cum îl numeşte gramatica franceză.

Poate acest lucru vor să-l spună şi Rosetti şi Byck, p.157, cînd afirmă că perfectul, la care ei cuprind şi perfectul compus, se foloseşte „cînd e vorba de un timp determinat".

Eu cred însă că şi imperfectul este un timp trecut definit. Lucrul acesta nu se întîlneşte la Rosetti şi Byck, care par să afirme (p.157) tocmai contrariul, şi nu se întîlneşte nici la Sandfeld şi Olsen, care ar fi trebuit măcar să spună, date fiind cele susţinute de ei despre perfectul simplu, că imperfectul exprimă acţiuni trecute al căror timp îl ştim dinainte. Cînd definesc imperfectul, ei au în vedere numai deosebirile sale

Scanned with OKEN Scanner

față de perfectul simplu şi nu şi cele față de perfectul compus (p.326-327): „Tandis que le prétérit nous dit sans plus qu'une action a eu lieu ou qu'un état a subsisté dans le passé, l'imparfait présente l'action en question comme se déroulant et l'état comme durant à l'époque dont il s'agit: *scrise o poştală*, „il écrivit une carte postale", mais *scria o poştală*, „il écrivait, était en train d'écrire une carte postale":*Ei îi scriai cînd am intrat?*, Făt-fr. I 5. *Se scula tocmai de la masă la sosirea lui Andrei*; B-V. In 39 *Cînd l-am cunoscut, era atît de bătrîn, că uita de la mînă la gură*; Teod. Văl. 142 *mă ascultă în tăcere. Apoi zise: „Şi o iubeai mult pe fată?"*, Sad. Cr. 200, etc. . Si on dit, par ex., *el avea doi copii*, on indique ce qui était à un moment donné ou pendant une période plus ou moins longue, mais indéterminée, tandis que *el avu doi copii* ne se rapporte à aucune période precise de la vie de l'homme en question, cf. par ex., [*Radu cel Mare*] - paranteza autorului – *căzu în grea boală şi muri, îngropîndu-se(în) mănăstirea Dealului lîngă Tîrgovişte, unde i se vede şi capul. El avu doi copii, pe Vlad şi Radu*. Tocilescu, *Manual de istoria României*, (1886), 100. Par le fait même de marquer une action inachevée ou un état provisoire, l'imparfait devient en même temps descriptif, intuitif, pittoresque si on le veut, et il arrive que ce sens prévale sur celui de l'inachèvement...". (În vreme ce preteritul ne spune pur şi simplu că o acțiune a avut loc sau că o stare a subsistat în trecut, imperfectul prezintă acțiunea respectivă ca fiind în derulare şi starea ca durînd în perioada despre care este vorba: *scrise o poştală(...)*, dar *scria o poştală(...)*: *(exemple în română)*. Dacă se spune, de exemplu, *El avea doi copii*, se indică ceea ce era la un moment dat sau de-a lungul unei perioade mai mult sau mai puțin îndelungate, dar nedeterminate, în vreme ce *el avu doi copii* nu se raportează la nici o perioadă precisă din viața omului în discuție, cf. de exemplu (exemplele în română). ... Prin chiar faptul de a marca o acțiune neterminată sau o stare provizorie, imperfectul devine, în acelaşi timp, descriptiv, intuitiv, pitoresc dacă vrem şi se întîmplă ca acest sens să prevaleze asupra celui de neterminat... .)

La acestea avem de obiectat următoarele:

- Dacă am spune că perfectul simplu arată numai că o acțiune a avut loc în trecut, nu l-am mai putea distinge de perfectul compus. Trebuie numaidecît să adăogăm că el arată aceasta ducîndu-se la un timp precis, definit, determinat. De aceea, este greşită şi afirmația autorilor că perfectul simplu duce la o perioadă neprecisă şi ea e chiar în contradicție cu cele spuse de autori la p. 321 despre perfectul simplu.

- Tot atît de greşită este şi afirmația că imperfectul exprimă o acțiune dintr-un moment sau o perioadă indeterminată. Căci nu trebuie să se confunde faptul că noi ştim sau nu ştim timpul precis al unei acțiuni trecute cu faptul că forma verbală în discuție presupune un timp precis de

Scanned with OKEN Scanner

la care trebuie să pornim. Nu corespunde adevărului decît afirmația autorilor că imperfectul exprimă o acțiune trecută înfățișată ca desfășurîndu-se, deci oarecum neterminată, deşi ea, fiind trecută, e terminată. Cînd te exprimi prin imperfect, se pare că te plasezi chiar pe vremea desfășurării acțiunii, cînd te exprimi prin perfectul simplu, se pare că te plasezi după realizarea ei. Dar această impresie pe care o avem despre cele două timpuri rezultă din faptele arătate de noi mai sus, că imperfectul exprimă o acțiune simultană cu cea anterioară sau posterioară, a povestirii, pe cînd perfectul simplu, o acțiune posterioară celei exprimate de perfectul simplu posterior, al povestirii. În *Ei îi scriai cînd am intrat?* sau în *Citeam la umbra unui stejar. Un zinghenit de clopoței anunță sosirea unei trăsuri*, imperfectul este cerut de faptul că, în timpul scrierii sau citirii, se produce o altă acțiune.

Se mai pune, însă, încă o problemă: de ce stă la imperfect verbul care arată scrierea sau citirea şi nu cel care arată intrarea sau sosirea. Cred că stă la imperfect verbul care exprimă o acțiune mai lungă, o acțiune care durează mai mult. Ea constituie fondul pe care se proiectează acțiunea mai scurtă, care se exprimă prin perfectul compus sau perfectul simplu.

Cred că numai în acest sens se poate accepta afirmația lui Sandfeld şi Olsen din pasajul citat mai sus, că imperfectul prezintă acțiunea „ca durînd în epoca despre care e vorba". Căci, luată întocmai, această afirmație n-ar avea sens, verbele fiind, din punct de vedere al duratei acțiunii, de două categorii: momentane şi durative. Este de înțeles dar că verbele durative vor exprima şi la imperfect durata, iar cele momentane vor exprima şi la imperfect momentul, după cum şi la perfectul simplu lucrurile stau la fel (autorii înşişi s-au simțit obligați să recunoască, p.328, că şi perfectul simplu exprimă durata). Fapt e că verbele momentane au şi ele imperfect. Dar fapt e că ele apar mai rar la imperfect – nu e o întîmplare că în gramaticile existente nu se prea dau exemple de imperfect pentru verbe momentane.

N-am relevat pînă acum faptul că *perfectul simplu* exprimă, prin el însuşi, numai *acțiunea unică* (numai dacă are alături un adverb ca *(ori) de cîte ori*, exprimă şi acțiunea iterativă), pe cînd *imperfectul exprimă şi acțiunea iterativă*. Exemple din Philippide, *Gramatică*, p.329: Creangă: *Dacă ştiai să potriveşti din gît pe Moş Nichifor, apoi era cît se poate de şăgalnic. De întîlnea vreun om călare pe drum, întreba: departe ai lăsat pe vodă voinice? Şi apoi îndată da bici iepelor, zicînd: alba înainte, alba la roate, oiştea goală deoparte, hii, opt un cal, că nu-s departe Galații, hii!...Cîteodată numai, cînd prin dreptul crîşmei te făceai niznai şi nu ştiai să potriveşti din gît pe Moş Nichifor, nu-l prea vedeai în cheji buni; Iaca şi dealul Balaurului. Ia aici a căzut odată un balaur grozav de mare, care vărsa jăratic pe gură şi, cînd şuera, clocotea codrul, gemeau văile,*

Scanned with OKEN Scanner

fiarele tremurau şi se băteau cap în cap de spaimă şi ţipenie de om nu cuteza să mai treacă pe aici. Acestea sunt explicabile acum, cînd ştim că perfectul simplu exprimă acţiunile succesive, iar imperfectul, acţiunile care durează, simultane cu altele. Căci o acţiune iterativă are oarecare apropiere cu acţiunile care durează, repetiţia cerînd timp mai mult. Verbele momentane întrebuinţează imperfectul mai ales cu sens iterativ.

Din această natură a celor două forme verbale, rezultă şi faptul că unul, perfectul simplu, se întrebuinţează în naraţiuni, pe cînd celălalt, imperfectul, se întrebuinţează în descriere, căci descrierea presupune ori fapte care se repetă, ori stări durabile ale unui lucru, asemănătoare cu acţiunile durative. Pentru aceste motive, eu cred că cele două forme verbale trecute trebuie numite altfel, şi anume, perfectul simplu trebuie numit *trecutul definit narativ*, iar imperfectul, *trecutul definit descriptiv.*

§ 94. Să aruncăm acum o ultimă privire asupra perfectului simplu şi imperfectului, totalizînd oarecum rezultatele obţinute şi încercînd să definim natura lor.

Perfectul simplu şi imperfectul duc, spre deosebire de perfectul compus, la un timp trecut precis, anumit, definit. S-a spus că deosebirea între ele şi perfectul compus, numit de noi, *trecutul nedefinit*, este una de durată a acţiunii (Philippide) adică, după terminologia altora, de aspect verbal. Cred că este greşit însă să se considere caracterul nedefinit sau definit al unei acţiuni trecute drept aspect verbal. S-a spus, apoi, că deosebirea dintre perfectul simplu şi imperfect este tot de durată a acţiunii (Philippide), adică ceea ce se numeşte aspect verbal. Ceilalţi, deşi nu spun că deosebirea este de aspect verbal, înţeleg totuşi acest lucru. În această privinţă, cercetătorii au dreptate.

Ceea ce caracterizează perfectul simplu este că el exprimă numai *acţiunea unică, trecută şi definită*, dintr-o serie de acţiuni care se succed. De aceea, el apare în povestiri, după sau înaintea altor perfecte simple. În această privinţă, el se deosebeşte total de prezentul care exprimă acţiunea unică prezentă, care, de obicei, nu apare precedat sau urmat de alte prezente cu acelaşi sens (excepţie face cazul cînd comunicăm, chiar în momentul în care se petrec acţiunile, aceste acţiuni altora, care nu le văd, prin radio sau telefon). Perfectul simplu are acest singur înţeles. Că perfectul simplu are un singur înţeles, a văzut-o clar Philippide, care a greşit însă, crezînd că el constă în aceea că acţiunea este concepută ca momentană. Trebuie, totuşi, să spunem că Philippide pornea, cînd afirma aceasta, de la însuşi sensul adevărat al perfectului simplu, care parcă te îndeamnă să-l consideri constînd în aceea că acţiunea e momentană. Într-adevăr, o acţiune concepută ca un element dintr-o serie care se succed, ţi se pare ca micşorată, din chiar cauza înserierii ei. Nu mai contează faptul că ea este momentană sau durativă, contează faptul că este

Scanned with OKEN Scanner

într-o serie succesivă. De altfel, către considerarea în acest fel a sensului perfectului simplu, a fost îndemnat Philippide şi de faptul că imperfectul îi apărea, cum va apărea şi lui Sandfeld şi Olsen, ca un timp al acţiunii care durează. Dar acest fel de acţiune nu trebuie numită aoristă, căci acest cuvînt înseamnă, pe greceşte, „nedeterminat".

Ceea ce caracterizează imperfectul este că el exprimă acţiunea unică, trecută şi definită, simultană cu una sau mai multe acţiuni trecute şi unice, apoi acţiunea iterativă trecută. El este deci o formă verbală nu numai a naraţiunii, ci şi a descrierii. De obicei, el apare la verbele durative. Această formă verbală prezintă deci un paralelism aproape total cu prezentul indicativului. El exprimă, anume, aceleaşi categorii de acţiuni ca şi prezentul, mai puţin acţiunea eternă, numai că pentru timpul trecut. El are deci comune cu prezentul acţiunea unică şi acţiunea iterativă, iar pe cea dintîi o exprimă înfăţişîndu-ne-o ca realizîndu-se (bineînţeles, în trecut şi la verbele durative). Philippide distingea la imperfect (p.329-331) aceleaşi trei sensuri pe care le distingea şi la prezent: *actio continua, actio iterativa* şi *actio instans*. Avem de obiectat, ca şi în cazul prezentului, că, în loc de *actio continua,* trebuie să vorbească de *actio unica*, căci doar aceasta se opune celei iterative şi că aceste acţiuni unice sunt, ca şi în cazul prezentului, de două feluri, după natura verbului: *momentane* şi *durative* sau *continue*. Totuşi, aici, Philippide are mai multă dreptate, căci am văzut că imperfectul exprimă acţiunile trecute definite, unice, simultane ale verbelor durative – mai ales. Este drept că Philippide trata pentru prezent şi acţiunile momentane, sub rubrica *actio instans*. Dar, cu privire la imperfect, nu mai putem susţine că, sub rubrica intitulată la fel, el a tratat şi acţiunea momentană, căci, după dînsul, „pentru *actio instans* trecută, există o formă specială" (p.329), discutată de el la morfologie, şi alcătuită din „imperfectul lui *sunt* compus cu conjunctivul prezent: *„eram să aflu, erai să afli,* etc. sau *era să aflu, era să afli*, etc." (p.112).

După părerea mea însă, forma aceasta verbală, prin care se exprimă acţiunea instantă trecută, nu este o formă a indicativului, ci alcătuieşte un mod special, cu un singur timp, cel trecut, şi pe care-l vom numi *modul instant*. Acţiunea instantă la trecut nu este de domeniul indicativului tocmai pentru că ea nu este o acţiune reală. Real este numai faptul că acţiunea era instantă în trecut, dar ea nu s-a realizat. De aceea, la drept vorbind, imperfectul nu poate exprima acţiunea instantă. Am putea spune, totuşi, că el redă, la verbele momentane, acţiunea instantă, căci, deşi acţiunea exprimată, fiind trecută, este realizată, ea este înfăţişată ca fiind pe punctul de a se realiza. Astfel e, de exemplu, cazul cu *(Tocmai) soseam în oraş, cînd m-am întîlnit cu...* (exemplu alcătuit de mine). Povestitorul încă nu sosise în oraş, această acţiune a sosirii sale în oraş era

Scanned with OKEN Scanner

pe punctul de a se realiza şi ea ne este prezentată ca atare, nu ca realizată. Dacă noi tragem concluzia că a avut loc şi realizarea ei, aceasta este un implicat al povestirii, iar nu un lucru exprimat direct.

§ 95. Un lucru relevat atît de Tiktin, *Gram.*, p.162-164, cît şi de Philippide, *Gram.*, p.332-333, Sandfeld şi Olsen, p.319-320 şi Iordan, *Stilistica*, p.150-153, este întrebuinţarea trecutului indefinit în locul trecutului definit narativ. Cred însă că nu toate exemplele date de unii din aceşti autori prezintă trecutul indefinit în locul trecutului definit narativ, ci unele din ele prezintă, în mod normal, trecutul indefinit. Noi vom da aici numai exemplele juste. Din Philippide, Negruzzi: *Vorbind aşa, au ajuns aproape de Tecuci, unde poposiră la o dumbravă*; Creangă: *Malca – aşa era numele nurorii lui jupîn Strul – a ieşit afară să-şi vadă harabagiul; La două săptămîni, Iţic a adus pe Malca la Neamţ, a încredinţat-o în mîna părinţilor lui şi s-a întors răpede la Piatră, să se ghindească pi nighistorie.* Din Sandfeld şi Olsen (am lăsat la o parte exemplele din alineatul al doilea), „Convorbiri Literare", 1910: *În seara zilei de 13 Martie 1906, o mişcare violentă s-a produs pe uliţele Capitalei: studenţi, şcolari, manifestanţi de toate categoriile, s-au adunat cu zgomot şi larmă mare pe piaţa Teatrului Naţional; au năvălit cu sila în sală*; Gorovei: *s-a călugărit şi la 1742 a fost ales episcop al Huşului, unde a păstorit pînă la moartea lui*; Sadoveanu: *Cinstite boierule, am răspuns, eu de neamul meu sunt răzeş de la Drăgăneşti*; Agârbiceanu: *Şi n-a trecut nici primăvara şi prorocirea i s-a împlinit; Cuza Vodă a stat neclintit şi s-a uitat ţintă la moş Ion Roată, cît a vorbit el.* Din Iordan: Creangă: *Apoi îndată s-a dus la mamă-sa şi i-a zis: Mamă, deacum înainte mă duc...Şi cum a zis, a şi pornit...; atunci iapa a sărit peste gardul de răzlogi şi a fugit într-o pădure îndepărtată. Iapa era a făta şi peste noapte a fătat un băiet, în loc de mînz, care băiet s-a chemat Făt-Frumos, fiul iepei...; Şi, luîndu-şi tovarăşii, au pornit. Şi mergînd ei cale lungă să le-ajungă, au trecut peste nouă mări şi nouă ţări, călcînd codri şi pustietăţi îngrozitoare. Şi, în sfîrşit, după multă trudă şi primejdie, pe care numai nişte voinici ca dînşii au putut să le înfrunte, au ajuns la gura iadului; La cîteva zile după asta, împăratul făcu un ospăţ mare în cinstea nepotu-său, la care ospăţ au fost poftiţi cei mai străluciţi oaspeţi.*

Philippide, *loc.cit.* şi Sandfeld şi Olsen, p.323-325, relevă şi faptul că adesea apare şi trecutul definit narativ în locul trecutului indefinit. Dăm tot numai exemplele pe care noi le socotim ca atare. Din Philippide: Creangă: *Dară greu somn dormii, sora mea; Acum mulţămesc Domnului pentru cele ce mi s-au întîmplat, că mi te trimise Dumnezeu, de mă scăpaşi de la moarte, căci cunoscui în tine pe fiul acelui bun împărat, care ne-a cîrmuit omeneşte atîta mare de ani.* Exemplele date de Sandfeld şi Olsen sunt toate bune. Nu ne putem, însă, împăca cu interpretarea pe

Scanned with OKEN Scanner

care o dau ei acestui fapt (p.324): „Dans tous ces cas, toutefois il s'agit bien d'un prétérit ordinaire, et le fait qu'on peut aussi se servir du parfait montre seulement qu'un même fait peut être envisagé de deux manières: si on dit *greu somn am dormit*, on constate simplement qu'on a dormi profondèment, tandis que *greu somn dormii* veut dire que le sommeil qu'on a eu naguère a été lourd. De même, *bine că ai venit*, „heureusement tu es venu", diffère de *bine că veniși*, „heureusement tu arrivas (naguère), etc., c'est-à-dire que le parfait se rapporte ici comme toujours au passé". (În toate aceste cazuri, totuşi, este vorba despre un preterit obişnuit, iar faptul că ne putem servi şi de perfect arată doar că un acelaşi fapt poate fi luat în considerație în două feluri: dacă se spune *greu somn am dormit*, se constată pur şi simplu s-a dormit profund, în timp ce *greu somn dormii* vrea să spună că somnul a fost greu. La fel, *bine că ai venit*(...) diferă de *bine că venişi* (...), etc., adică perfectul se raportează aici, ca întotdeauna, la trecut.) Credem că formele cu perfectul simplu nu au sensul arătat de autor, ci acelaşi sens ca şi cele cu perfectul compus dar că, în acelaşi timp, ele exprimă şi o stare afectivă (în cazul de față, o *mirare*). Pot afirma cu siguranță că, în multe cazuri în care perfectul simplu apare în locul perfectului compus, el exprimă o acțiune trecută indefinită, care produce în noi o stare afectivă. Dar astfel de cazuri vor fi studiate de noi mai tîrziu.

Philippide dădea faptelor discutate în acest paragraf următoarea explicație (p.333): „Dialectal, o formă tinde să înăbuşe pe cealaltă: în Moldova, se întrebuințează numai trecutul compus, iar în Muntenia, numai cel simplu. De aici, confuzia din limba comună, care va deveni, probabil, tot mai mare". Explicația este exactă şi se adaogă la cea dată de noi mai sus (valoarea afectivă). Nu este exact, însă, că în Muntenia şi Oltenia se întrebuințează numai perfectul simplu. Ba, în Oltenia (Vezi Iordan, *Stilistica*, p. 377), perfectul simplu şi perfectul compus chiar au alte funcții decît acelea din limba cultă. Anume, perfectul simplu se întrebuințează pentru a exprima acțiuni foarte apropiate în timp de noi, de exemplu, petrecute în cursul zilei respective, pe cînd perfectul compus se întrebuințează pentru acțiuni mai îndepărtate în timp de noi, de exemplu, acțiuni petrecute în cursul zilelor precedente.

[La paragraful 95, am relevat că *trecutul nedefinit narativ* al indicativului (*perfectul simplu*), întrebuințat în locul *trecutului indefinit* (*perfectul compus*) al indicativului, exprimă *mirarea*: *Greu somn dormii!* Prin aceeaşi formă, care înlocuieşte tot un perfect compus, se exprimă şi indignarea: *Te scăpai jos!; Nu-l luă moartea şi pe acesta!* Întrebuințarea aceasta se găseşte şi în graiul popular din Moldova, unde perfectul simplu există numai în acest caz, dar cu o formă schimbată la singular: *scăpăram, scăpăraşi, scapără*].

Scanned with OKEN Scanner

§ 96. Trecutul determinat narativ poate fi înlocuit, în vorbire, prin prezent. Este vorba de aşa numitul *prezent istoric*. Se spune că el se întrebuinţează pentru a da mai multă vioiciune naraţiunii şi, pentru acest motiv, Iordan l-a tratat la stilistică (vezi *Stilistica limbii române*, p.143-148). Cred însă, că, de fapt, el nu are o valoare afectivă; el este numai una din modalităţile de exprimare ale acţiunilor determinate succesive şi vioiciunea este o urmare a faptului că o acţiune trecută este exprimată ca şi cum ar fi prezentă. Aşadar, prezentul istoric nu trebuie studiat la stilistică.

§ 97. După Philippide, *mai mult ca perfectul*, pe care el îl numeşte „pluscaperfect", „se întrebuinţează totdeauna relativ şi arată *actio perfecta*" (p.333). Pentru motivul că el se întrebuinţează totdeauna relativ, nici nu-l tratează Philippide odată cu formele verbale pe care le-am discutat noi mai sus, ci în altă parte, şi anume, atunci cînd discută relaţia timpurilor (Philippide nu discută formele verbale una după alta, ci întîi discută *status actionis* al lor, adică ceea ce el numeşte „durata în timp", apoi *status temporis* al lor, sau timpul, şi, în sfîrşit, *status relationis* al lor, adică despre relaţia timpurilor). El spunea despre aceasta din urmă (p.341): „Limba românească exprimă prin timpuri (formele verbale numite *prezent, imperfect, perfect simplu,* etc.), nu numai durata şi timpul (prezent, trecut, viitor) faţă cu momentul vorbitorului, ci şi starea de coincidenţă, antecedenţă şi consecvenţă a timpurilor între ele, însă considerate abstracţie făcîndu-se de vorbitor". După dînsul, mai mult ca perfectul este una din formele verbale „anume destinate pentru aceasta...Pluscaperfectul arată numai antecedenţa faţă cu un trecut".

Cu unele modificări, părerea lui Philippide o găsim şi la Iordan, *Gramatica*, p. 176: „Mai mult ca perfectul stă, de obicei, în legătură cu perfectul, arătînd o acţiune anterioară acestuia"... „ Chiar cînd apare singur, acest timp tot o relaţie cu alte acţiuni trecute, dar neexprimate, arată: *Soarele asfinţise de mult, cerul se umpluse de stele, zgomotul din timpul zilei amuţise cu desăvîrşire*, etc.Toate aceste lucruri se întîmplaseră în momentul cînd, să zicem, povestitorul sosise la faţa locului sau eroul povestirii trebuia să săvîrşească cine ştie ce ispravă". Aceste afirmaţii ale lui Iordan mi se par foarte importante: mai mult ca perfectul arată o acţiune anterioară faţă de momentul trecut la care ajunge povestirea. Fiindcă acest moment există în mintea noastră, mai mult ca perfectul apare şi singur în frază, iar nu numaidecît însoţit de un alt trecut. Această întrebuinţare trebuie considerată tot relativă, iar nu absolută. Precum se vede, prin *întrebuinţare relativă*, Philippide înţelege, şi înţelegem şi noi, raportarea unui timp la alt timp decît prezentul. Dimpotrivă, raportarea unui timp la prezent este considerată de Philippide ca întrebuinţare absolută.

Scanned with OKEN Scanner

Rosetti şi Byck reiau şi ei, parţial, definiţia lui Philippide (p.158): „*Mai mult ca perfectul* exprimă o lucrare *terminată în trecut* în raport cu altă lucrare *trecută*". Termenul *terminat*, ca şi *desăvîrşit*, care fusese întrebuinţat de ei la definiţia perfectului, pare a fi identic cu *perfecta* (din *actio perfecta*) al lui Philippide. Sandfeld şi Olsen spun (p.339): „Le plus-que-parfait sert à marquer ce qui est passé du point de vue du temps passé". (Mai mult ca perfectul serveşte la a marca ceea ce este trecut din punct de vedere al timpului trecut.)

Toate aceste definiţii spun acelaşi lucru, dar în chipuri deosebite. Ele sunt juste, dar totuşi neglijează ceva. Mai mult ca perfectul trebuie definit ca forma verbală care exprimă o acţiune trecută sau anterioară faţă cu momentul trecut la care a ajuns povestirea, căci dacă l-am defini numai ca forma verbală care exprimă o acţiune trecută faţă cu o altă acţiune trecută, nu l-am putea distinge de perfectul simplu care precede un alt perfect simplu. Că într-adevăr astfel stau lucrurile, rezultă şi mai clar decît din exemplele date de Iordan, din următorul exemplu invocat de Seidel, articolul citat, cu scopul, neîndreptăţit, de a dovedi că mai mult ca perfectul exprimă şi acţiuni trecute, posterioare altor acţiuni trecute: *Glonţul zbură ca o fantasmă. Zgomotul se prelungi în ecouri... Se răcorise[soldatul] de năcaz, îşi muiase năduhul... Un pic-poc scurt răspunse din nişte tufe ascunse*. În recenzia pe care am făcut-o articolului lui Seidel („Insemnări ieşene", Anul 4, 1940, nr.7, p.136-137), spuneam, în legătură cu aceste exemple: „anterioritatea (acţiunilor exprimate prin mai mult ca perfectele *se răcorise, îşi muiase)* trebuie căutată nu faţă de *zbură, se prelungi*, ci faţă de momentul la care ajunge povestirea după ce soldatul a tras cu puşca. Faţă de asemenea momente, avem o anterioritate a acţiunii exprimată prin mai mult ca perfect. Dar, cu aceasta, n-am spus totul. Mai mult ca perfectele luate în consideraţie mai sus au şi o valoare de imperfect sau, mai bine, au chiar valoarea de imperfect. Acest lucru n-a fost observat de Seidel şi mi se pare că, în astfel de cazuri, n-au fost observate de nimeni pînă acum. Avem a face cu un înţeles necunoscut al mai mult ca perfectului, dar acest înţeles nu se întîlneşte decît la verbele care arată trecerea de la o stare la alta şi despre al căror perfect compus cu înţeles de prezent am vorbit mai sus (*m-am îmbolnăvit*). După cum perfectul compus avea înţeles de prezent, tot aşa, mai mult ca perfectul acestor verbe are înţeles de imperfect. Avem a face, la aceste verbe, cu un mai mult ca perfect identic cu cel din greaca veche".

Aşadar, ceea ce este trecutul indefinit faţă de prezent este mai mult ca perfectul faţă de trecut (am impresia că numai faţă de trecutul definit). Philippide a văzut bine cînd a spus că şi mai mult ca perfectul exprimă *actio perfecta* ca şi perfectul compus, dar trebuia să adaoge că, pentru

Scanned with OKEN Scanner

trecut (la fel, şi Rosetti şi Byck, cînd au spus că ambele aceste forme verbale exprimă acţiuni desăvîrşite, terminate; numai că ei cred, greşit, că şi perfectul simplu exprimă o astfel de acţiune). Totuşi, după cum am spus la timp, expresia *actio perfecta* nu este cea mai potrivită pentru a denumi specificul acestor forme verbale. Trebuie să spunem că, la verbele care arată trecerea de la o stare la alta, mai mult ca perfectul arată o acţiune trecută (anterioară) faţă de momentul la care a ajuns povestirea sau o acţiune care, în momentul la care a ajuns povestirea, era sfîrşită, realizată, dar o acţiune cu efecte pînă în acel moment; şi că, la verbele care nu arată trecerea de la o stare la alta, mai mult ca perfectul exprimă o acţiune care, în momentul la care a ajuns povestirea, era o acţiune sfîrşită şi nedefinită mai de aproape ca timp. In recenzia pomenită mai spuneam (p.327): „După cum, la perfect(ul compus) avem raportare la prezent, tot aşa, la mai mult ca perfect, avem raportare la un trecut (acel al imperfectului). E natural ca raportarea să fie la timpul exprimat prin imperfect, căci, dintre toate timpurile trecute, imperfectul are aspecte identice cu prezentul". De fapt, mai mult ca perfectul poate fi raportat şi la perfectul simplu, şi anume, pentru motivul că raportarea se face faţă de un timp determinat (pentru acest motiv, perfectul compus este raportat la prezent). În aceeaşi recenzie, mai spuneam (p.137-138): „În acest caz, mai mult ca perfectul este definit altfel decît vrea Philippide, şi anume, nu pe baza unui principiu deosebit de cel pe baza căruia definim celelalte timpuri trecute ale indicativului (mă refeream, anume, la relaţia timpurilor), ci pe baza aceluiaşi principiu: aspectul. Că mai mult ca perfectul arată *actio perfecta* a spus-o, de altfel, şi Philippide (p.333), numai că n-a făcut precizarea că este vorba de o *actio perfecta* pentru trecut, şi anume, pentru timpul imperfectului (şi al perfectului simplu)...Totuşi, să nu se creadă că Philippide a comis o greşală, cînd a admis că mai mult ca perfectul exprimă relaţia timpurilor. De fapt, anterioritatea faţă de trecut, pe care o considera el caracteristică mai mult ca perfectului, este identică cu *actio perfecta*. Nu se poate face distincţia între *actio perfecta* (aspect) şi *anterioritate* (relaţia timpurilor). Numai faptul că Philippide a considerat aceasta drept relaţia timpurilor este greşit". Noi am spus, în paragraful precedent, că ceea ce Philippide numea *actio perfecta* nu este aspect verbal, ci altceva. Oricum ar fi, însă, identitatea stabilită de noi în recenzia pomenită, rămîne.

Mai mult ca perfectul, pe care noi l-am numi *trecutul faţă de trecut*, exprimă, prin el însuşi, numai *actio unica*. El nu poate exprima *actio iterativa* decît dacă este însoţit de un adverb care arată repetiţia, precum *(ori) de cîte ori, mereu,* ori un complement de timp.

§ 98. Alături de mai mult ca perfectul examinat în paragraful precedent, pe care Philippide îl numea *pluscaperfectul simplu*, acest

Scanned with OKEN Scanner

învățat distingea și un *pluscaperfect compus* (p.111), care „se formează cu trecutul compus al verbului *sînt*, întrebuințat ca auxiliar și participiul trecut pasiv al verbului: *au fost aflat, ai fost aflat*, etc.". Autorul mai adăoga că această formă verbală „lipsește la verbul *sînt*". După Philippide (p.341-342), această formă verbală are exact același sens ca și mai mult ca perfectul simplu. El dădea (p.342) următorul exemplu: Negruzzi: *Ne aducem aminte că, sunt acum mai bine de douăzeci de ani, noi am fost chemat luarea aminte a literaților noștri asupra unei slove blăstămate, care s-a substituit mai la toate vocalele noastre.* Trebuie să spunem însă că, în acest exemplu, forma verbală în discuție are sensul unui *trecut definit*. Acest sens a fost constatat de Sandfeld și Olsen și în alte cazuri (p.220), așa că el nu poate fi pus în discuție. Că însă, forma verbală în discuție are cîteodată și valoarea unui *mai mult ca perfect*, rezultă din exemplele date de Sandfeld și Olsen, la p.320-321: Ispirescu: *Împărăteasa simți că a fost luat în pîntece*; *Se întoarseră iarăși pe unde au fost venit*; Slavici: *Garafa stătea unde au fost pus-o*; *Îi venea să plîngă, cînd găsi că Ileana a fost stat în apropierea lui*; Vasiliu, *Poveşti*: *Pe cînd a venit, ...el abia a fost pus oalele la foc*; D.Furtună: *Cu cinste și cu muncă dreaptă și-a fost strîns cîteva dimerlii de galbeni.* De aceea, nu pricep de ce autorii spun, referindu-se la aceste din urmă exemple (p.320): „le plus souvent, il s'agit de cas où le prétérit pourrait être employé de la même manière" (cel mai adesea, este vorba de cazul în care preteritul ar putea fi folosit în același fel). Forma aceasta verbală se întîlnește în graiul popular din Ardeal, Muntenia și Moldova de Nord. Ea pare a fi originară din regiunile de dincolo de munți și a fost adusă dincoace prin imigrații. Așa se explică faptul că ea apare numai în Moldova de Nord (unde avem imigranți ardeleni) și nu și în cea de Sud (unde nu există astfel de imigranți).

Philippide distinge (p.105-106) și un *trecut compus al II-lea*, alcătuit din „trecutul compus I al verbului *sînt* și din participiul prezent: *am fost aflînd, ai fost aflînd*, etc", care, după dînsul, deasemenea, lipsește la verbul *sînt*. Exemple în text am găsit, însă, numai la Sandfeld și Olsen (p. 294), care spun că este ceva caracteristic graiului popular (cum, de altfel, spuseseră și despre forma verbală discutată anterior): Rădulescu-Codin: *Ce au fost vînînd, au fost aducînd la tîrg și apoi au fost luînd paralele tot una, amestecați; Pînă acolo au fost ducînd firele de siminog.*

§ 99. Acțiunea viitoare, adică aceea pe care individul o dă ca sigur realizabilă în viitor, se exprimă în românește prin trei forme speciale de viitor, două ale așa-numitului *viitor I* și una a așa-numitului *viitor al II-lea* și prin forma verbală numită *prezent*. Din punct de vedere al gîndirii exprimate prin toate aceste forme verbale, nu avem decît două viitoare:

Scanned with OKEN Scanner

unul exprimat prin aşa-numitele *viitoare I* şi prin prezent şi altul exprimat prin *viitorul al II-lea.*

§ 100. Limba română posedă două forme pentru viitorul I: una alcătuită din *voiu, voi*, etc. şi infinitivul verbului de conjugat şi alta, alcătuită din *am, ai, are*, etc. şi conjunctivul prezent al verbului de conjugat. Philippide, *Gramatica*, p.111-112, numeşte pe prima din acestea *viitorul I* şi pe a doua, *viitorul al II-lea.* În graiul popular şi familiar, *voiu* sună *oiu*, iar *am* sună *o* (invariabil la toate persoanele şi numerele) la munteni. Ambele aceste forme au pătruns în limba literară, anume în graiul personajelor din romane, piese de teatru, etc.. Plecînd de la această diversificare dialectală, Sandfeld şi Olsen admit că avem trei forme pentru viitor (de fapt, pentru viitorul I). Cred că trebuie să vorbim, ca Philippide, numai de două forme verbale ale viitorului I. După Philippide, ambele forme verbale în discuţie arată *actio continua* şi *iterativa* (p.333). Ca şi în cazul prezenului şi imperfectului, trebuie să spunem că Philippide ar fi trebuit să vorbească de *actio unica*, căci numai aceasta se opune acţiunii iterative şi viitorul există nu numai la verbele durative, ci şi la unele momentane (însuşi Philippide invocă exemple de viitor ale unor verbe momentane, p.334: *am să-i prezint* şi *ai să te apuci*). Dar Philippide face şi altă greşală: viitorul I nu exprimă, cum afirmă el, şi o acţiune iterativă. Niciunul din exemplele invocate de el nu prezintă acest sens, iar Sandfeld şi Olsen nu ne vorbesc de un asemenea sens al viitorului. Mai exact, viitorul I nu poate exprima singur o acţiune iterativă, ci numai dacă este însoţit de un adverb care arată repetiţia, ca *(ori) de cîte ori, mereu*, etc. ori de un complement de timp (deci, exact în acelaşi chip în care o exprimă şi perfectul compus, cel simplu şi mai mult ca perfectul). Dat fiind că viitorul I, pe care eu îl voi numi mai simplu, *viitor*, exprimă numai *actio unica*, el apare înrudit, ca aspect verbal, cu perfectul simplu şi nu cu prezentul şi imperfectul. Faptul se explică, probabil, prin aceea că o acţiune viitoare nu are rost să fie înfăţişată ca desfăşurîndu-se. Apropierea de perfectul simplu se constată în şi mai mare măsură cînd se are în vedere că mai multe viitoare, unul după altul, exprimă acţiuni succesive, iar nu simultane.

§ 101. Vorbind despre forma de prezent (*supra*), am spus că verbele momentane exprimă, prin această formă verbală, un viitor foarte apropiat (de momentul prezent al vorbitorului). Bineînţeles, asemenea forme de prezent exprimă viitorul apropiat fără ajutorul unui adverb. Dar, forma de prezent poate exprima şi o acţiune viitoare îndepărtată. Şi, bineînţeles, aceasta tot fără ajutorul unui adverb. Spuneam chiar că exemplele date de Philippide, *Gramatica*, pentru *actio instans* a prezentului arată, de fapt, o acţiune viitoare. Să dăm aici exemplele cu acest sens . Creangă: *Ştiu eu o poiană în pădure, chiar aici pe aproape.*

Scanned with OKEN Scanner

Să tragem acolo şi sîntem ca şi la noi acasă. Locul e ferit şi epele au ce paşte;De unde ştii ce se întîmplă[41], *ferească Dumnezeu? Şi atunci, cui rămîne atîta avere?*. Numeroase alte exemple, adesea cu un complement de timp alături, se găsesc la Sandfeld şi Olsen, p.312-314. Motivul pentru care, în locul viitorului, se întrebuinţează cîteodată prezentul, nu poate fi decît unul analog aceluia pentru care cîteodată se întrebuinţează prezentul în loc de trecut: forma de prezent este o modalitate de expresie şi a acţiunii viitoare.

§ 102. Viitorul II este numit de Philippide *viitorul exact*, adică *trecut*. Sandfeld şi Olsen îl numesc *viitorul anterior*. Vorbind despre *status actionis* al acestei forme verbale, Philippide spune (p. 324): „Viitorul exact, absolut întrebuinţat, este un optativ şi intră, din punct de vedere al statutului acţiunii, în categoria acestui de pe urmă mod. Relativ întrebuinţat, arată *actio perfecta*". Nu înţeleg cum a putut spune Philippide că viitorul exact, absolut întrebuinţat, este un optativ. El este, cum o spune Philippide în altă parte (p.335), modul potenţial trecut, adică exprimă acţiunea presupusă ca reală pentru trecut (vezi *infra*). Prin întrebuinţarea absolută, trebuie să se înţeleagă - lucrul rezultă clar de la p.335 - raportarea la momentul vorbitorului. Philippide mai spunea (p.335) că, dacă facem abstracţie de această valoare a sa, viitorul exact „se întrebuinţează totdeauna relativ", ca şi mai mult ca perfectul. La p.341, el mai spunea că viitorul exact este cea de-a doua formă verbală care este destinată anume să arate relaţia timpurilor, iar la p.342, adăoga: „Viitorul exact arată antecedenţa faţă cu un viitor". Prin întrebuinţare relativă, trebuie să înţelegem, întocmai ca şi în cazul mai mult ca perfectului, o raportare la alt timp decît prezentul (în cazul de faţă, o raportare la viitor).

Cu variaţii numai de formă, Sandfeld şi Olsen, Iordan, Rosetti şi Byck reiau ceva din această definiţie, şi anume, că viitorul al II-lea exprimă o acţiune viitoare, faţă de care altă acţiune viitoare este trecută (e drept, însă, că Sandfeld şi Olsen, p.350, nu precizează că şi acţiunea exprimată prin viitorul al II-lea e viitoare). Iordan mai reia (p.177) şi afirmaţia că viitorul II este un „timp de relaţie".

Exemplele din Philippide: Odobescu: *Cît despre ruşi, din moment ce noi vom fi protestat şi vom fi părăsit noi înşine ţara la toate ororile războiului, negreşit că nu ei se vor simţi îndemnaţi sau datori a face poliţia în locul nostru, ci-şi vor căuta de mişcările lor strategice, şi cît pentru restul ţării, îl vor lăsa în voia oricui ar putea să-l prade*. Din Sandfeld şi Olsen; Sbiera: *Cu această sută şi mai bine de lei, te-ai putea*

---

[41] Poate acest exemplu este greşit construit. Corect ar fi fost: *De unde ştii ce se poate întîmpla, ferească Dumnezeu?*

Scanned with OKEN Scanner

duce la boier, în voia cea bună, că atuncea îi vei fi împlinit porunca cumsecade. Atît Philippide, cît şi Sandfeld şi Olsen remarcă că forma este rar întrebuinţată şi că, în locul ei, apare viitorul I. Exemplele date de Philippide; Odobescu: *Vor răpezi bande neregulate, care să-şi îndeplinească sarcina de distrugere şi pradă, apoi, cînd drumul va fi făcut, acele bande nici că vor mai aştepta ordine, vor trece după bunul lor plac; Cînd datoriile, ce aceste două punturi implică, vor fi îndeplinite de legiuitorii şi administratorii ţării, atunci credem că poporul nostru rural va fi asigurat de prosperarea lui*. Sandfeld şi Olsen remarcă (p.317, la care trimit *infra*) că, în locul lui, poate apărea şi perfectul compus; dar eu constat că exemplele lor au o valoare afectivă şi prezintă, în fond, un perfect compus în locul unui viitor I. Adaog că viitorul II, pe care îl voi numi *trecutul faţă de viitor*, exprimă, în cazul verbelor care arată trecerea de la o stare la alta, o acţiune trecută faţă de un viitor, dar cu efecte pînă în acel moment viitor.

Ca şi în cazul mai mult ca perfectului, este de obiectat lui Philippide că anterioritatea acţiunii exprimată de viitorul al II-lea se identifică cu ceea ce Philippide numea *actio perfecta.*

§ 103. Limba română dispune şi de alte forme verbale decît acestea pentru a exprima aspectul verbal. Sandfeld şi Olsen relevă (p.293-294) forme alcătuite din participiul prezent sau gerunziu precedat de verbul *a fi*, forme care, după părerea lor, servesc „à marquer la durée indéterminée d'une action ou d'un état" (a marca durata nedeterminată a unei acţiuni, a unei stări) şi dau următoarele două exemple: Ispirescu: *Erau trecînd printr-o pădure mare*; Creangă: *Semeni a fi ştiind de unde să ei lucrul* (ultimul nu ne interesează acum). Ei relevă că această construcţie este populară. Am impresia că ea nu se întîlneşte, dacă e vorba de formele indicativului, decît la imperfect. Cu ea, este înrudită forma de perfect alcătuită din *am fost* plus participiul prezent, discutată mai sus (Sandfeld şi Olsen remarcă înrudirea).

Formele verbale care exprimă prin ele însele aţiunea iterativă (deci, prezentul şi imperfectul indicativului) o exprimă şi prin adăogarea, înaintea formei verbale, a formei gramaticale-cuvînt *tot*, care, în această întrebuinţare (de adverb, cum se spune - greşit), şi-a pierdut sensul său iniţial şi nu este decît un semn al iteraţiei (de aceea, nici nu mai este adverb).

Exemple: *tot vine pe la mine, tot venea pe la mine, vine mereu pe la mine, venea mereu pe la mine*. Trebuie să spun însă că, în această întrebuinţare, accentul frazei nu cade pe *tot*. Dacă astfel ar sta lucrul, atunci frazele în discuţie ar căpăta alt sens, acela de „încă vine pe la mine".

Scanned with OKEN Scanner

§ 104. Dacă aruncăm acum o privire asupra formelor verbale ale indicativului, constatăm următoarele: 1.Forma de prezent nu exprimă numai *acţiunea prezentă*, ci şi pe cea *eternă*, apoi şi pe cea *trecută* şi *viitoare;* 2.Acţiunea trecută deţine cele mai numeroase forme verbale, acţiunea viitoare vine în al doilea rînd; din acest punct de vedere acţiunea prezentă stă în ultimul rînd; 3.Acţiunea trecută deţine atît forme verbale de natura prezentului (anume, imperfectul), cît şi forme verbale de natura viitorului (anume, perfectul simplu şi mai mult ca perfectul), adică, atît forme verbale care să exprime şi *actio unica* şi *actio iterativa*, cît şi forme verbale care să exprime numai *actio unica*; 4. Atît trecutul, cît şi viitorul, au cîte o formă verbală relativă. Grafic, am putea reprezenta formele indicativului astfel:

		Trecut	Prezent	Viitor
definit	Acţiuni unice şi iterative	Imperfect	Prezent	
	Acţiuni unice	Perfect simplu		Viitor I
nedefinit		Perfect compus		
relativ		Mai mult ca perfect		Viitor II

Faptul că atît trecutul, cît şi viitorul, au cîte o formă relativă şi anume, una care arată anterioritatea, ne determină să credem în necesitatea unor forme verbale relative, de anterioritate, şi să admitem că perfectul compus este forma corespunzătoare lor pentru prezent. Aşadar, ceea ce este mai mult ca perfectul pentru trecut şi viitorul al II-lea pentru viitor, ar fi perfectul compus pentru prezent. Am văzut că, de altfel, sensul acestei forme gramaticale merge, din acest punct de vedere, perfect cu sensul celorlalte două în discuţie: perfectul compus arată, şi el, o acţiune anterioară, numai că faţă de prezent. Dacă despre el totuşi nu s-a spus, şi n-am spus nici noi, că nu este o formă întrebuinţată relativ, asta pentru că despre formele verbale al căror sens este relativ faţă de prezent nu se poate spune că sunt relative, ci absolute. Doar atunci orice trecut şi orice viitor ar fi relativ. Dar am văzut că perfectul compus nu duce la un moment precis sau la o epocă precisă în trecut, şi deci, el nu este un adevărat trecut. El este deci, cu adevărat, o formă verbală întrebuinţată

Scanned with OKEN Scanner

relativ. De aceea, tabloul grafic de mai sus nu corespunde perfect realităţii. El trebuie înlocuit cu următorul tablou[XV]:

Timp	Prezent	Trecut		Viitor
Aspect	Acţiuni unice şi iterative		Acţiuni unice	
Forme absolute	Prezent	Imperfect	Perfect simplu	Viitor I
Aspect	Acţiuni unice			
Forme relative	Perfect compus	Mai mult ca perfect		Viitor II

[***Prezumptivul***]

§ 105. Realul nu este însă întotdeauna cunoscut; el este, de multe ori, numai *presupus de noi*, dată fiind imposibilitatea în care ne găsim, de atîtea ori, de a-l cunoaşte. În acest caz, modul de expresie nu mai este indicativul, ci un alt mod, pe care Philippide, *Gramatică*, p.118, l-a numit *potenţial*, iar Rosetti şi Byck, p.72, *presumptiv*. Aşadar, acest mod este modul acţiunii reale, nesigure din neştiinţa noastră sau, mai potrivit, al acţiunii reale, bănuite, presupusă ca reală. Definiţia aceasta se întîlneşte aproape întocmai la Rosetti şi Byck, p.161. Philippide, p.300, afirmă că acest mod arată posibilitatea. Definiţia aceasta mi se pare nepotrivită, deoarece posibilitatea apare ca o însuşire a realului însuşi (anume, ceea ce se mai numeşte şi contingent şi se opune necesarului), iar nu un caracter subiectiv, impus de noi exprimării noastre. Acţiunea exprimată prin prezumptiv e *reală, dar e nesigură sau îndoielnică pentru noi,* mai exact, *e bănuită*. A spune despre acest mod că exprimă numai nesiguranţa, cum face atît Philippide, cît şi Rosetti şi Byck, este a nu-l distinge de alte moduri ale nesiguranţei, pe care le vom studia mai jos. Iordan, *Stilistica*, p.165, îl numeşte în ambele feluri. Cred că, dintre cei doi termeni, cel mai potrivit este cel întrebuinţat de Rosetti şi Byck, întrucît acest termen se referă la faptul că acţiunea este presupusă, bănuită. De altfel, Philippide şi-a dat seama, cu vremea, că numirea pe care i-o dăduse în *Gramatică* nu era cea mai potrivită şi, în *Originea Românilor*, II, p. 414 *sq.*, îl numeşte *modul probabilităţii*. Concepţia pe care o dovedeşte acum Philippide despre modul în discuţie, este justă: probabilitatea este tocmai presupunerea. Toţi aceşti cercetători, însă, admit numai un potenţial

[XV] Se observă o modificare a distribuirii timpurilor faţă de ceea ce ofereau paradigmele cele mai cunoscute ale momentului, de exemplu, Jespersen (apud J.Moeschler et al., *op.cit.*, p.46). G. Ivănescu depăşeşte conceperea timpului semantic în termeni de categorii gramaticale; interpretările sale răspund mai curînd unor opoziţii de tipul „timp gramatical-timp noţional" (la Gustave Guillaume).

Scanned with OKEN Scanner

prezent, *voiu fi aflînd*, format din viitorul I al verbului *sunt*, întrebuințat ca auxiliar, şi participiul prezent al verbului de conjugat (cînd se vorbeşte de un viitorul I al indicativului, se înţelege viitorul format din *voiu* şi infinitivul prezent, nu cel format din *am* şi conjunctivul prezent, care trebuie însă numit tot viitorul I). Philippide precizează, p.118, că acest mod lipseşte la verbul *sunt*, la care viitorul I face şi serviciul de prezumptiv.

Exemple: Creangă: *Mecet, Berechet, Pleşcan, cum s-a fi chemînd, Ioane, ştiu că ne jupeşte bine. Dar ia să lăsăm toate la o parte şi pînă la una alta, hai să vedem ce-i de făcut cu cerbul, că spînul te-a fi aşteptînd cu nerăbdare. Cu spînul tot am dus-o cîne cîneşte pînă acum, dar cu omul roş nu ştiu zău la cît mi-a sta capul. Şi apoi, unde s-a fi găsind acel împărat roş şi fata lui, care cică este o farmazoană cumplită, numai cel de pe comoară a fi ştiind. Dar care pe acesta cum mama dracului l-a fi mai chemînd?; De acum, cred că mi-ţi da fata, ca să vă lăsăm în pace şi să ne ducem în treaba noastră, căci nepotul împăratului verde ne-a fi aşteptînd cu nerăbdare.*

Pentru prezumptivul verbului *sunt* dau următoarele exemple, despre care Philippide spune însă acum (p.270) că sunt viitorul I cu „înţăles potenţial": *N-ai auzit că unul cică s-a dus odată bou la Paris, unde a fi acolo, şi a venit vacă?; Pe semne aista-i Flămînzilă, foametea, sac fără fund, sau cine mai ştie ce pricopseală a fi, de nu-l mai poate sătura nici pămîntul!; Aşa a fi, n-a fi aşa, zise mama, vreau să-mi fac băiatul popă. Ce ai tu?*

Cînd viitorul I al verbului *sunt* are sens de prezumptiv, trebuie, firește, numit prezumptiv.

Cred însă că alături de acest prezumptiv, pe care numai Philippide îl numeşte prezent, trebuie să se admită şi un *prezumptiv trecut*, care e identic ca semn cu viitorul II (sau anterior, sau exact, adică trecut) al indicativului. Sau, pentru a mă exprima mai adecvat, aşa numitul viitor II al indicativului nu este întotdeauna un viitor ci este, uneori, un prezumptiv şi deci, cînd el are această întrebuinţare, trebuie socotit ca atare. De altfel, Philippide a atras cel dintîi atenţia asupra acestei întrebuinţări a viitorului II al indicativului. Astfel, el spunea, la p.269-270, şi, mai ales, la p.270, că viitorul exact al indicativului exprimă nesiguranţa şi că, anume, „întrebuinţat absolut, nici nu are alt înţeles decît pe cel potenţial". Prin întrebuinţare absolută, Philippide înţelege nu o întrebuinţare în propoziţiune principală, deci nu o întrebuinţare independentă, ci o întrebuinţare fără raportare la un viitor I, din aceeaşi frază (În *Cînd vei veni la mine, eu voiu fi terminat de citit cartea*, el este întrebuinţat relativ, nu absolut). De asemenea, Rosetti şi Byck spun, p.159: „Uneori, această formă de viitor anterior nu exprimă o acţiune

Scanned with OKEN Scanner

viitoare, ci una trecută: *va fi avut el prudența să stea locului=îmi închipui* sau *cred că a avut prudența*. Dar această funcțiune a formei de viitor anterior ne îndreaptă spre un mod al verbului despre care va fi vorba mai jos: presumptiv". Autorii ar fi trebuit însă să precizeze în ce condiții viitorul anterior are acest înțeles. Constatarea lui Philippide se întîlnește, cu precizarea necesară, și la Iordan, *Stilistica*, p.163-164. Că această formă este trecutul celeilalte a înțeles I. Iordan, *Stilistica*, p.165, unde, vorbind despre prezumptiv, spunea: „Corespunde viitorului II, cînd acesta este întrebuințat absolut, atît ca formație (*va fi*, la amîndouă), cît și ca sens, căci ambele arată îndoială, nesiguranță, probabilitate, posibilitate. Singura deosebire e de natură strict temporală (datorită faptului că o dată avem participiul prezent, a doua oară, pe cel trecut)". Dar acești cercetători nu îndrăznesc să considere viitorul II, care are această întrebuințare, drept forma pentru trecut a modului prezumptiv. Identitatea formală (de sens) dintre această formă și aceea prin care se exprimă viitorul anterior față de alt viitor, îi determină să vorbească numai de un viitor II. Credem că această procedare este greșită. Cînd o formă verbală, care este cîteodată viitor anterior al indicativului, are altă dată sensul de prezumptiv trecut, cu ce drept este numită ea numai viitor al indicativului? Cu tot atîta drept ar putea fi numită și prezumptiv trecut. Dar cred că este mai potrivit să se considere cînd ca indicativ viitor, cînd ca prezumptiv trecut, după sensul pe care-l are. Și nici nu este curios că prezumptivul are, pe lîngă un prezent, și un trecut. Am spus mai sus că prezumptivul exprimă *acțiunea reală bănuită*. Dar, tot mai sus, am spus că realul nu poate fi decît prezent sau trecut. Așadar, prezumptivul merge cu acele moduri care au numai prezent și trecut. Exemple de prezumptiv trecut: Creangă: *În sfîrșit, ce or mai fi dondănit ei și cît or mai fi dondănit, că numai iată se face ziuă*; Alecsandri: *Ce mojic leneș!...De azi dimineață, de cînd l-am trimis la Tîrgul Frumos...n-o fi oprit în vreo crîșmă, că tot îi zi de tîrg astăzi; Egor? –Da. –N-ai murit? –Nu. –Care vrea să zică numai bietul cuconul Dumitrachi? –Numai. L-or fi mîncat racii pe jumătate, de-o săptămînă. –Sărmanul. Or fi făcut lăsat de săc cu dînsul...*

Greșesc așadar Tiktin și Sandfeld și Olsen, cînd nu disting un prezumptiv, alături de celelalte moduri personale ale românei, pe care le admite toată lumea. Nedistingîndu-l, ei nesocotesc specificul limbii române, căci modul acesta nu se întîlnește în limbile clasice și în cele occidentale, adică în limbile cele mai cunoscute de învățați. Nedistingîndu-l, cei trei cercetători pomeniți au impus limbii române ceea ce se constată în limbile clasice și occidentale. Dar ei nu pot nesocoti prea mult realitățile românești. Sandfeld și Olsen sunt obligați să remarce că viitorul I al verbului *a fi* arată „ceea ce este socotit posibil sau probabil" (p. 348), că la celelalte verbe se întrebuințează cu același sens o formă

Scanned with OKEN Scanner

alcătuită din „gerundiv precedat de viitorul *oiu fi*" (p.349) şi că *viitorul trecut* serveşte şi pentru „a marca incertitudinea cu privire la un fapt trecut" (p.350). Ei mai susţin că ambele forme de viitor (de fapt, de prezumptiv) au, adesea, şi un sens concesiv: Rebreanu: *Asta este laşitate, laşitate, laşitate! – O fi, dar în lumea noastră de curagioşi, măicuţă, şi laşitatea e o virtute*; Vlahuţă: *Se vede că tata – cine a fi fost – a fost ostaş.* Cred însă că, de fapt, şi în aceste cazuri este tot un prezumptiv autentic (o presupunere). Mai important decît asta ni se pare relevarea de către cei doi autori a faptului că nu numai viitorul I al verbului *a fi* este cîteodată prezumptiv prezent, dar şi viitorul I al altor verbe (din exemple, reiese că şi viitorul I al verbului *a avea* – p.349, printre exemplele considerate cu valoare concesivă): Bart: *Eu îţi iert orice cusur îi avea.*

Din faptul că Iordan discută prezumptivul prezent în tratatul său de stilistică, p.165, ar putea rezulta, fără să fiu sigur că aceasta e părerea autorului, că acest mod are o valoare afectivă. Trebuie să spun că adevărul nu este acesta şi că modul în discuţie exprimă, prin el însuşi, *numai fapte de gîndire*. Prezumptivul exprimă, implicit, ceea ce se exprimă explicit prin *probabil că, poate, poate că, e probabil că (ca), e posibil că (ca)*, etc.. Lucrul acesta este recunoscut şi de Iordan, cînd spune, *loc.cit.*: „Cît despre raportul modal, aceste forme verbale (indicativul prezent şi prezumptivul prezent, pe care, mai înainte, le considerase echivalente din punct de vedere temporal) diferă profund una de alta. Să se compare: *ce mă mai ocărăşte*! („ştiu sigur că mă ocărăşte") şi *ce mă va mai fi ocărînd*! („probabil, poate, presupun că mă ocărăşte"). Pentru ca indicativul prezent să semene cu forma aici în discuţie, are nevoie de un adaos, de pildă: *cred că mă ocărăşte* sau *probabil, bănuiesc,* etc. *că mă ocărăşte*. Adaosul ţine, numai aproximativ însă, locul nuanţei subiective, pe care *va fi ocărînd* o exprimă prin el însuşi, fără intervenţia unui cuvînt special, cu înţeles dubitativ". Iar în notă, autorul adăoga: „În graiurile munteneşti, există alt echivalent (al prezumptivului prezent), mai apropiat: *trebuie că mă ocărăşte* (dialectul moldovenesc ar reda această construcţie, pe care limba literară n-a adoptat-o încă, prin *trebuie să mă fi ocărînd*)".

§ 106. *Presupunerea* (acţiunea reală nesigură din neştiinţa noastră) se exprimă, în limba română, şi prin *conjunctiv*. Lucrul a fost înţeles de Philippide, p.272-273, care însă crede că, în acest caz, conjunctivul exprimă *posibilitatea*. Ca şi în cazul modului numit de el *potenţial*, Philippide consideră drept posibilitate, ceea ce este nesiguranţa din neştiinţa individului vorbitor, şi deci presupunere. Nu toate exemplele invocate de Philippide acolo (conjunctivul în propoziţii principale) prezintă conjunctivul pentru a exprima presupunerea. Unele îl prezintă pentru motivul că exprimă necesitatea acţiunii (e vorba, deci, de o „calitate" a acţiunii înseşi, care nu are nimic a face cu individul vorbitor,

Scanned with OKEN Scanner

adică cu siguranţa sau neştiinţa sa), altele, pentru alte motive. Philippide consideră însă această necesitate a acţiunii drept posibilitate dar, precum vom vedea mai departe, în mod greşit. Dar, considerînd necesitatea drept posibilitate, era firesc ca Philippide să discute exprimarea ei în acelaşi timp cu exprimarea presupunerii, din moment ce el nu distinge între presupunere şi posibilitate. Vom da aici numai exemplele care exprimă presupunerea. Creangă: *Ce să fie acolo, ziceau oamenii alergînd care de care, din toate părţile?; Cînd am venit eu din Ardeal în Pipirig, unde se pomeneau şcoli ca a lui Baloş în Moldova? Doar la Iaşi să fi fost aşa ceva şi la Mănăstirea Neamţului. Nu ştiu, părerea m-a amăgit ori am auzit mai multe glasuri? Dar ce Dumnezeu? Pare că au intrat în pămînt. Unde să fie, unde să fie?*; Alecsandri: *Doar tu să fii mai viteaz, dar parcă tot nu-mi vine a crede.*

Că modul conjunctiv exprimă *cîteodată presupunerea*, au văzut-o clar Sandfeld şi Olsen, p.353: „Le subjonctif concessif peut aussi marquer *une supposition*" (Subjonctivul concesiv poate marca şi o supoziţie.) Exemplele date erau următoarele: Vlahuţă: *Tot să fie cinci ani de atunci*; Agârbiceanu: *Cinci minute să- mi fi galopat calul*; Caragiale: *Am stat noi, aşa, să fi fost pînă pe la două şi jumătate trecute*; Al. O.Teodoreanu: *Marghioliţa să tot fi avut douăzeci şi trei de ani, dar nu-i dădeai mai mult de şaptesprezece*. Este de remarcat apariţia, în unele cazuri, a lui *tot*, care, ca şi în cazul cînd exprimă iteraţia şi concesia, nu mai este adverb, ci o simplă formă gramaticală. Dar el nu exprimă, aici, decît posibilitatea afirmaţiei şi este, deci, oarecum echivalent cu „foarte probabil", „probabil". Acelaşi sens au şi exemplele pe care, la p.356, autorii le consideră ca exprimînd, „dans les interrogations", „le doute ou l'incertitude" (în interogaţii, îndoiala sau incertitudinea); Agârbiceanu: *Să fie un semn bun acesta, ori un semn de primejdie?*; Chiriţescu: *Ce amintiri să fi turburat oare sosirea mea?*; Slavici: *Tu ştii acum latineşte, să fie oare ca româneşte?*; Sadoveanu: *Deodată zăresc o arătare în capătul uliţei. Cine să fie?*; Caragiale: *Cîte ceasuri să fie?*; Rădulescu-Codin: *Ce să aibă fratele nostru, de stă aşa gînditor?*; Lungianu: *Şi cîţi ani să tot ai, moş Radomir?*

Apariţia atît de deasă în întrebare a acestui conjunctiv se explică prin aceea că întrebarea presupune o nesiguranţă din neştiinţă. Fireşte însă că, în acest caz, nu se mai poate vorbi de o presupunere propriu-zisă. În frazele neinterogative, apare nu numai *tot*, despre care am vorbit deja, dar şi *doar* (vezi unele din exemplele date de Philippide), care, deasemenea, nu mai trebuie considerat adverb, ci semn al probabilităţii (el este echivalent cu „poate", „numai"). În frazele interogative, apare, cîteodată, *oare* (cf. exemplul din cele date de Sandfeld şi Olsen) care, fireşte, este iarăşi numai formă gramaticală a întrebării, şi nu adverb.

Scanned with OKEN Scanner

Între exemplele date, nu se găseşte nici unul care să exprime *actio iterativa*. Am impresia că *actio iterativa* presupusă nu poate fi exprimată prin conjunctiv. Să se remarce că funcţia arătată o prezintă ambele forme ale conjunctivului, cea numită *prezent* şi cea numită *trecut*. Pentru a fi complet, trebuie să adaog că limba română posedă, cu această funcţie, şi un conjunctiv prezent, alcătuit din *să fi* plus participiul prezent (gerunziul) verbului de conjugat (*să fi cîntînd*, etc.).

§ 107. Am spus că exemplele date de Philippide, ca exprimînd posibilitatea, exprimă, de fapt, necesitatea, adică un fapt real. Despre această necesitate, vom vorbi mai departe, la exprimarea valorilor afective căci, odată cu ea, se exprimă şi un sentiment: acel de mirare, de surpriză în faţa faptului necesar la care se referă conjunctivul. Totuşi, unele ar putea fi socotite ca exprimînd şi o *posibilitate*: Creangă: *Ei, moşule, ce mai zici? – Ce să zic, nepoate? Ia, cînd aşi avea eu o slugă ca aceasta, nu i-aşi trece pe dinainte; Am văzut eu, moşule, felurite pietre scumpe, dar ca acestea, drept să-ţi spun, n-am văzut. Oare pe unde se pot găsi aşa pietre? – Pe unde să se găsească, nepoate? Ia, în pădurea cerbului*; Alecsandri: *Unde-i bărbatul meu – Unde să fie? La grajd. De n-aşi şti că-i beizadea, aşi crede că-i herghelegiu.* Totuşi, asemenea exemple exprimă şi o stare afectivă, anume mirare, şi deci, nu exprimă o posibilitate, pur şi simplu.

Totuşi, conjunctivul exprimă acţiunea posibilă sau eventuală. Este de mirare că Sandfeld şi Olsen n-au înţeles acest lucru (atunci cînd tratează sintaxa conjunctivului, ei nu pomenesc de un asemenea sens). Asemenea cazuri a dat Philippide, atunci cînd studiază exprimarea fricii prin conjunctiv, în propoziţiile principale (p.278-279). Dintre toate exemplele date acolo, nu toate exprimă însă frica, şi nici chiar cele care exprimă frica nu exprimă, la drept vorbind, acest sentiment, ci numai eventualitatea acţiunii, posibilitatea ei de realizare, în momentul vorbirii sau într-un moment ulterior celui al vorbirii, deci, viitor. Sentimentul de frică naşte (sau poate naşte) tocmai din *posibilitatea realizării* acelei acţiuni. Este de mirare că Philippide a considerat ca expresie a fricii următoarele exemple, luate din Creangă: *Să nu spun minciuni, erau vreo zece, douăsprezece prăjini de cînepă frumoasă şi deasă, cum îi peria, de care nu s-a ales; Să nu spun minciuni, dar peste o dimerlie de fasole i-au curs atunci din turetce; Eu, drept să vă spun, m-am săturat de atîta zdruncin şi cheltuială; Mă, dar sprinten şi sprinţăroi copil mai ai, drept să spun; Apoi, drept să vă spun, că atunci degeaba mai stricaţi mîncarea, dragii mei.* În toate aceste cazuri, care se reduc, de fapt, la expresiile (locuţiunile, sintagmele fixe) *să nu spun minciuni* şi *drept să spun*, avem a face cu o propoziţie principală, care are ca rost să garanteze autenticitatea faptului exprimat ulterior şi care, fiind extraordinar, n-ar

Scanned with OKEN Scanner

putea fi crezut uşor. Aşadar, deşi aparent avem o propoziţie principală, în fond, avem numai o formă gramaticală pentru exprimarea veridicităţii propoziţiei principale următoare. După formă, ar putea fi considerate cele două expresii şi ca nişte *fraze volitive*, iar nicidecum de temere. Numai celelalte exemple invocate de Philippide exprimă *frica*. Creangă: *Bun întîlnişul, voinice, nu ai trebuinţă de slugă la drum? Prin locurile istea e cam greu de călătorit singur: nu cumva să-ţi iasă vreo dihanie, ceva, înainte şi să-ţi scurteze cărările; Moşule, ia sama de ţine telegarii ceia, să nu ieie vînt, că Iaşul ista-i mare şi, doamne fereşte, să nu faci vreo primejdie; Locurile acestea sînt şugubeţe, de unde ştii cum vine întîmplarea şi, doamne fereşte, să nu-ţi cadă greu singur; Hai să facem treampa: dă-mi carul şi na-ţi boii. Nu vreau să le mai port grija în spate: ba fîn, ba ocol, ba să nu-i mănînce lupii.* Este de remarcat că toate aceste propoziţii principale sunt negative şi că negaţia poate sta şi înaintea verbului dar, atunci, este însoţită de *cumva* (împreună deci: *nu cumva*) care, fireşte, în acest caz nu mai este adverb, ci o parte din negaţie şi formă a exprimării fricii. Faptul că frazele de mai sus sunt negative se explică prin aceea că teama este pentru ceva nerealizat. Teama de ceva realizat se exprimă altfel decît prin conjunctiv.

Toate exemplele de mai sus prezintă conjunctivul numit prezent. De fapt, în aceste caz, conjunctivul nu e un prezent, ci un eventual.

[Exemplele care exprimă *teama (furia)* au fost examinate la §107. Aici vom adăoga numai că acel *conjunctiv prezent*, cu sens de viitor (Creangă: *Nu cumva să-ţi iasă vreo dihanie ceva, înainte, şi să-ţi scurteze cărările*) este adesea însoţit de o intonaţie specială. Dar această intonaţie apare ca expresie a *fricii* şi în fraze la *prezumtiv* (*va fi căzut!, va fi rătăcind!*) sau la *conjunctiv trecut* (*să nu fi căzut!*) sau cu forma verbală de tipul *să fi + participiul prezent* (*să nu fi rătăcind!*). Apar numai aceste forme verbale, deoarece teama nu poate fi provocată decît de fapte viitoare sau de fapte trecute şi prezente pe care numai le bănuim].

§ 108. Conjunctivul exprimă, cîteodată, şi o *necesitate* care nu e însoţită de o stare afectivă de mirare (surpriză). Astfel de cazuri n-au fost relevate de Philippide şi nici măcar nu se întîlnesc în gramatica sa. Găsesc cîteva la Sandfeld şi Olsen, p.356-357, care le înglobează într-o categorie mai largă, aceea a cazului cînd la o întrebare se răspunde prin altă întrebare (conjunctivul apare la întrebarea-răspuns). Ei susţineau, anume, că apare conjunctivul în întrebarea cu care se răspunde, cînd această întrebare este pusă pentru că prima întrebare a fost „trop générale ou pas trop claire" (prea generală sau nu prea clară). Agârbiceanu: *Simţi ceva? –Şi anume, ce să simt, părinte?*; Caragiale: *Unde ai găsit-o? – Ce să găsesc?*; Agârbiceanu: *Aşadar, e adevărat? – Ce să fie adevărat?* Eu spun că, în aceste cazuri, conjunctivul exprimă

Scanned with OKEN Scanner

necesitatea, pentru că el este echivalent cu *ar trebui să simt, ar fi trebuit să găsesc* şi *ar trebui să fie*. Totuşi, nu acest sens este cauza pentru care apare conjunctivul – şi să se remarce că numai cel prezent – în astfel de fraze. Cred că conjunctivul apare tocmai din cauza caracterului foarte general al întrebării şi al întrebării răspuns. Conjunctivul echivalează, aici, cu o formă generală a verbului, cum este *infinitivul*, şi aşa se şi face că, în alte limbi (de exemplu, italiana), el se traduce, în cazul de faţă, prin infinitiv (*Che cosa sentire*? (Ce să simţi?), *Che cosa trovare*? (Ce să găseşti?), etc.).

[***Condiţionalul***]

§ 109. Aşa-numitul *condiţional* sau *optativ* exprimă acţiunea *ireală*, adică *imaginară, închipuită*, şi se opune deci, indicativului, care exprimă acţiunea reală. Nu este vorba, firește, de un mod care să fie întrebuinţat în operele literare, adică în ficţiuni. Nu despre acest fel de ficţiuni e vorba. Aceste ficţiuni sunt doar trăite de artişti şi deci, ele sunt considerate reale în momentul trăirii. Este vorba despre o ficţiune, care se prezintă ca ficţiune, care este conştientă că e ficţiune şi nu pretinde niciodată că e reală[XVI]. Modul numit condiţional sau optativ exprimă, prin alte mijloace, ceea ce exprimă indicativul, el sugerează realul, căci acţiunea imaginară este, oarecum, negativul acţiunii reale sau, dacă acţiunea reală este negativă, este afirmativul ei. *Nu am bani, deci nu-ţi pot împrumuta*; aceasta este realitatea. O pot exprima aşa, ca reală, şi atunci întrebuinţez indicativul. O pot exprima şi altfel: *dacă aş avea bani, ţi-aş împrumuta*, adică presupun o situaţie care nu are loc, nu e reală, e imaginară, şi atunci folosesc aşa-numitul *condiţional* sau *optativul*. Ca şi indicativul, acest mod verbal exprimă irealul în mod sigur, adică sugerează realitatea în mod sigur. Sunt false definiţiile lui Tiktin, *Gramatica*, ed. a II-a, p.95, Iordan, *Gramatica*, ed. a II-a, p.179 şi Rosetti şi Byck, p.160, care cred că acest mod exprimă acţiunea a cărei realizare depinde de o condiţie, căci doar astfel de acţiuni se exprimă şi prin indicativ, şi anume, atunci cînd condiţia este reală (ceea ce aduce şi realitatea condiţionalului): *Dacă un triunghi are două laturi egale, el are*

[XVI] Chiar dacă vizează o simplă precizare a accepţiunii termenului, aşa cum se procedează adesea în acest *Curs*, formularea atinge o problemă deosebit de interesantă pentru studiile de pragmatică- statutul ficţiunii. Într-o formă concisă, autorul se întîlneşte cu R.J.Searle, 1982, care consacră capitolul al III-lea al volumului *Sens et expression. Etudes de théorie des actes de langage*, tr.fr., Minuit, Paris, analizei ficţiunii şi minciunii, precum şi cu A. Reboul, 1992, *Rhétorique et stylistique de la fiction*, Presses de l'Universite de Nancy.

Scanned with OKEN Scanner

şi două unghiuri egale; Dacă se întîlneau cu un duşman, îl ucideau[42]. Din această cauză, modul în discuţie nu poate fi numit *condiţional*. E justă, însă, definiţia lui Sandfeld şi Olsen, p. 363: „Le conditionnel est, avant tout, le mode de la condition hypothétique, irréelle" (Condiţionalul este, înainte de toate, modul condiţiei ipotetice, ireale) căci, într-adevăr, acest mod apare, s-ar putea spune, exclusiv – cel puţin cînd e vorba de propoziţiile principale – numai în astfel de condiţii. Apariţia, însă, în astfel de fraze, este determinată tocmai de caracterul ireal al acţiunii: o acţiune ireală este concepută drept consecinţa unei alte acţiuni, concepută şi aceasta ca ireală, căci dacă aceasta ar fi reală şi consecinţa ar fi reală. Philippide, *Gramatica*, p. 294-295, spunea că acest mod exprimă posibilitatea şi, vorbind special despre propoziţiile condiţionale, spunea că *mai ales* în ele „se întrebuinţează optativul potenţial, şi anume, atît pentru condiţia posibilă, cît şi pentru cea imposibilă". El lasă să se înţeleagă deci că optativul prezent serveşte, cîteodată, la exprimarea condiţiei posibile, căci, despre cel trecut, va trebui să se admită că el exprimă oricînd numai condiţia imposibilă. A defini irealul ca imposibil nu este nepotrivit. Dar nu trebuie să se scape din vedere că avem a face cu o acţiune fictivă. Mi se pare însă mai puţin potrivit să se afirme că optativul exprimă şi condiţia posibilă. Aşa-numitul *optativ* nu exprimă decît acţiunea imposibilă, adică ireală. Foarte probabil, Philippide a fost influenţat de gramatica limbilor clasice, atunci cînd a admis că optativul exprimă şi posibilitatea. Se ştie că, în greaca veche şi sanscrită, optativul are adesea sensul potenţial autentic. Astfel, un optativ cu ἄν, din fraza Ὁ ἀγαθὸς ἀνὴρ γένοιτ' ἄν ποτε καὶ κακός se traduce prin „poate deveni" (traducerea integrală: „Omul bun poate deveni cîteodată şi rău"). Se ştie, apoi, că, în latină, conjunctivul prezent şi perfect exprimă condiţia posibilă (*Si quando dives fiam, libenter te adjuvem*: „Dacă aş fi vreodată bogat, te-aş ajuta bucuros"). Noi trebuie să recunoaştem că sensul de acţiune imposibilă se găseşte în română numai dacă optativul prezent are sens prezent (despre cel trecut, este de spus că el are, întotdeauna, sens

[42] Condiţionala la viitorul indicativ sau la prezent indicativ, cu sensul de viitor (*Dacă nu vin pînă la 10, plecaţi fără mine*) nu mai exprimă o condiţie reală ci, pur şi simplu, o condiţie care rămîne să se realizeze în viitor. Adesea, prin fraza condiţională la viitor, se exprimă şi una reală, bine dovedită ca eternă, dar care, în momentul de faţă, nu are loc şi se va putea repeta în viitor: *De se va întîmpla în cisla berbecilor acest semn, fi-va moarte în oi mari şi pîine şi miere multă va hi, şi feciorii mici muri-vor mulţi, şi întărîta-se-vor limbile şi moarte fi-va de sabie* – Ganter, *Crest.*, I, p.175. Dar, de la astfel de fraze, pînă la acele care exprimă condiţia reală prezentă şi azi, nu e mare deosebire şi, deci, o frază condiţională eternă, ca *Dacă un triunghi are două laturi egale...* se poate exprima şi astfel: *Dacă un triunghi va avea două laturi egale, el va avea şi două unghiuri egale.*

Scanned with OKEN Scanner

trecut şi exprimă deci mereu imposibilitatea). Dar cel prezent are, cîteodată, şi sens de viitor: Creangă: *De n-ar veni degrabă şi mai bine ar fi; De i-ar împinge păcatul să deschidă uşa, halal să-mi fie. Ştiu că i-aş cîrnosi şi i-aş jumuli!; Cînd aş da odată peste un stăpîn, cum gîndesc eu, n-aş şti ce să-i fac, să nu-l smintesc.* Dacă, în aceste cazuri, condiţia este posibilă, ea nu este, deocamdată, mai puţin ireală. De aceea, la orice timp ar fi acţiunea în discuţie, modul optativ exprimă numai o acţiune ireală. Şi, să nu se scape din vedere că sensul de viitor al optativului prezent rezultă nu din forma verbală însăşi, ci / sau din cuvinte alăturate (în cazurile de mai sus, *degrabă, odată*), sau din faptul că acţiunea nu este încă realizată (*De i-ar împinge păcatul...*). Deoarece irealul este sensul optativului, cred că acest mod trebuie numit, în româneşte, *ireal* – fireşte, această numire nu este potrivită pentru greaca veche şi sanscrită. Ca ireal, el nu poate avea decît două timpuri, prezentul şi trecutul, căci doar acestea sunt timpurile realului. Viitorul este ireal prin el însuşi şi, de aceea, irealul pentru viitor se exprimă prin condiţionale cu viitorul indicativului.

Modul ireal apare atît în propoziţia condiţionată, care e principală, cît şi în cea condiţională, care e secundară. De altfel, am spus, la timp, că, în astfel de fraze, propoziţia secundară nu e, la drept vorbind, secundară, ci o propoziţie subiect, iar propoziţia principală e propoziţia predicat. Dovadă că propoziţia secundară de condiţie e în altă situaţie decît celelalte propoziţii secundare, în special circumstanţialele (afară de cele cauzale cu *deoarece, fiindcă, dat fiind că* şi de cele cu *întrucît*), este şi faptul că propoziţia secundară condiţională stă înaintea principalei (în mod obişnuit, adică la vorbirea normală). Propoziţia condiţională (subiect) se construieşte, în româneşte, cu conjuncţiile *de, dacă, cînd* şi *în cazul cînd*. Prima şi a treia din ele caracterizează limba populară, a doua apare atît în limba populară, cît şi în cea cultă, ultima, numai în limba cultă. Exemple: Creangă: *De-ar fi mulţi ca dînsul în domnia mea, puţină lipsă ar duce ţara la nevoi; Dacă ai sta să faci voie rea de toate, zău ar trebui de la o vreme să apuci cîmpii; Dacă ar şti el de unde am pornit astă noapte, şi-ar strînge leoarba; Soacră, soacră, poamă acră, de te-ai coace, cît te-ai coace, dulce tot nu te-i mai face; de te-ai coace un an ş-o vară, tot eşti acră şi amară* (aici este viitorul I al indicativului în principală); *Dacă te-ai potrivi tu acestora, ai ţine mult şi bine pe mămuca afară; De nu s-ar fi înduplecat, lupul nu i-ar fi mîncat; Dacă i-ar fi luat Dumnezeu ce mi-ar fi?* (aici, în principală, este irealul prezent în loc de trecut, deoarece efectele condiţiei trecute sunt şi în prezent); *Dacă ar fi fost în banii lor, s-ar fi lepădat de spîn ca de ucigă-l crucea; Mă rog, ce mai la deal, la vale? Aşa e lumea asta, şi de ai face ce ai face, rămîne cum este ea* (aici, este prezentul indicativului în principală, dar se poate înlocui cu irealul prezent); *Dac-ar sta cineva să-şi facă samă de toate*

Scanned with OKEN Scanner

celea, apoi atunci ar trebui să vezi tot oameni morţi pe toate cărările; Dac-ar fi tremurat numai el, ce ţi-ar fi fost?; Însă, vorba cîntecului: de-ar şti omul ce-ar păţi, dinainte s-ar păzi.

Sandfeld şi Olsen relevă (p.363) că „condiţia poate să fie exprimată altfel decît printr-o propoziţie subordonată": Brătescu-Voineşti: *fără dînsul, lucrările cancelariei n-ar fi putut fi la zi* (= dacă n-ar fi fost el, etc.); *Dar ce poate să-i spună copilul? Un om mare, trimis acolo, nu i-ar fi putut aduce răspuns desluşit* (= dacă un om mare ar fi fost trimis acolo, nu etc.). Tot aici, cuprind eu şi exemplul din Rebreanu: *O singură clipă de curaj general ar pune capăt tuturor mişeliilor!* (citat de autor, la p.364, ca exprimînd altceva decît condiţia, anume, eventualitatea – despre care, vezi mai jos) = Dacă s-ar produce o singură clipă de curaj general, ea ar pune capăt tuturor mişeliilor. Aceeaşi autori mai relevă, p.364, că „subordonata poate să se întrebuinţeze singură": Bucuţa: *Dacă ar fi întrebat-o despre cineva care venise între ele, cam fără nici o pricină?* (autorii dau lămurirea că este vorba despre o fată care se întreabă ce s-ar fi întîmplat dacă ar fi fost întrebată). Celelalte exemple citate acolo au o valoare afectivă şi vor fi, de aceea, discutate mai tîrziu. Cei doi autori mai spun, p.364: „Deasemenea şi propoziţia condiţională poate să se întrebuinţeze singură, condiţia reieşind din context". Caragiale: *Ce păcat, m-am gîndit eu, că nu ştiu o limbă străină, să fi intrat şi eu în vorbă. Cîte lucruri aş fi putut afla şi învăţa!* (condiţia e subînţeleasă: *dacă aş fi intrat în vorbă cu el*). Frazele în discuţie sunt şi afective: Popescu: *Domnule prefect!- zisu-i-aş fi eu* (condiţia e *dacă i-aş fi vorbit*). La aceste exemple ale lui Sandfeld şi Olsen, pot să adaog altele, din *Gramatica* lui Philippide. În toate exemplele care vor urma, condiţia este subînţeleasă, pentru că s-a exprimat acţiunea reală. Dar acţiunea reală poate fi avută ea în vedere, întîi, de vorbitor. Astfel stă lucrul cu exemplele următoare: Creangă: *Noroc din cer pînă în pămînt că nu m-a prins, căci m-ar fi snopit în bătaie şi apoi, numai asta mi-ar mai fi trebuit acum, cît eram de procopsit; A doua zi, Nică Oşlobanu ca mai ba să dee pe la şcoală; dar nici părintele Duhu pe la biserica Sf. Lazăr, că l-ar fi pironit părintele Oşlobanu pe cruce şi l-ar fi pus în podul bisericii spre păstrare; Noroc mare, că nu ne pune să le şi cîntăm, c-ar fi şi mai rău de capul nostru cel hodorogit; Aveţi noroc că-mi sunt mai dragi banii decît pustnicia, că v-aş arăta eu vouă; Nu ştia, sărmanul, ce-l aşteaptă acasă, căci nu s-ar mai fi gîndit la al de acestea.* În toate aceste exemple, s-a exprimat numai propoziţia condiţionată. Propoziţia condiţională este subînţeleasă (*dacă m-ar fi prins...* etc.); dar ea este sugerată de *Noroc din cer pînă în pămînt că nu m-a prins,* etc.. Este de spus că conjuncţia *că* (populară, în limba literară – *căci*), care introduce, de obicei, propoziţii principale cauzale, introduce aici unitatea alcătuită din propoziţia condiţională subînţeleasă şi

Scanned with OKEN Scanner

propoziția condiționată. În astfel de fraze, această unitate, alcătuită din condiție și condiționat apare ca un motiv, ca o cauză a acțiunii din cealaltă propoziție principală, exprimată la începutul frazei și care a făcut posibilă subînțelegerea propoziției secundare condiționale. Dar acțiunea care este avută întîi în vedere de către vorbitor poate fi cea condiționată. Este ceea ce întîlnim în următorul exemplu, pe care Sandfeld și Olsen îl consideră, greșit (p.364), ca exprimînd eventualitatea (adică, posibilitatea fără condiție). Caragiale: *Nu prea-i era somn împăratului, ar mai fi stat de vorbă, dar...* . Propoziția principală, pe care autorul n-o mai transcrie, exprimă realitatea și, fiincă această realitate este opusă acțiunii ireale, exprimată prin modul ireal, propoziția care o exprimă s-a introdus cu *dar* (propoziția e adversativă). Dacă s-ar fi recurs la o propoziție condițională, ea ar fi acceptat modul ireal și ar fi devenit negativă (*dacă nu...*).

Propoziția condițională cu modul ireal se poate introduce și cu alte conjuncții decît cele pomenite mai sus. Iordan, *Gramatica,* p.235, spune că se introduc prin adverbul *cînd.* De fapt, în acest caz, *cînd* este o conjuncție. Citez exemplele din Philippide, care nu ne spune că astfel de propoziții secundare sunt condiționale (mai degrabă, el le consideră temporale). Creangă: *Cînd ați ști cîte a pătimit sireaca din pricina mea, i-ați plînge de milă; Cînd m-ar bate numai atîta grijă, ce mi-ar fi !; Cînd ar ști omul ce-ar păți, dinainte s-ar păzi; Nu mi-ar fi ciudă cînd n-aș vrea să mă dau la treabă, căci cu munca m-am trezit; Cînd aș da odată peste un stăpîn, cum gîndesc eu, n-aș ști ce să-i fac, să nu-l smintesc; Cînd ai avea încaltea un cal bun, calea valea, dar cu mîrțogul ista îți duc vergile* (aici, condiționata este subînțeleasă); *Cînd ai ști cu ce greutate se capătă!; Măcar tu să fii acela, ce ai zice cînd ți-ar strica cineva semnul?* Astfel de exemple sunt relevate și de Sandfeld și Olsen, dar ei socot propozițiile secundare de acest fel *temporale* (p.356), ceea ce este, desigur, greșit. Conjuncția *cînd* este, oarecum, echivalentul popular al conjuncției culte *în caz(ul) cînd.* Dealtfel, ei mai fac greșala de a admite că aceste propoziții cu *cînd* intră într-o categorie mai mare de propoziții secundare condiționale, în care se cuprind și propoziții relative (relativele autentice și localele). Despre aceasta vom vorbi mai jos.

[Philippide, *Gramatica*, p.293-294, spunea: „Propozițiile subordinate condiționale se întrebuințează adeseori cu elipsa propoziției principale (*bine ar fi*) și, în asemenea caz, capătă un înțeles optativ". Sandfeld și Olsen spuneau numai că subordonata dintr-o perioadă condițională se poate întrebuința singură și că poate exprima, în acest caz, *dorința* (p. 364). Niciunul nu atrăgea atenția că e vorba de un procedeu lingvistic cu valoare afectivă și că dorința, exprimată astfel, e o stare sufletească puternică, manifestată în limbă ca atare, iar nu exprimată rece.Valoarea afectivă rezultă din intonație, iar nu din elipsa propoziției

Scanned with OKEN Scanner

socotite principale, deşi, în alte cazuri, elipsa are o valoare afectivă. Dealtfel, astfel de fraze sunt introduse nu numai prin *de* sau *dacă*, dar şi prin *măcar de, barem (i), de, numai de*, care le arată ca perfect autonome şi fac să pierdem din vedere elipsa propoziţiei aşa-zise „principale": Creangă: *Măcar de-am fi şi noi ca dînşii!; De-aş ajunge mai degrabă în tîrg, să scap de rîia asta; Acum de mi-ar da odată ce mi-ar da, căci mă roade la inimă de foame ce mi-e; Acuş s-or aduce şi bucatele şi vinul şi numai de-aţi avea pîntece, unde să le puneţi; Să trăiţi, luminate împărate, răspunse Harap-Alb, numai de n-ar fi multă întîrziere, căci stăpînul mă aşteaptă*; Agârbiceanu: *Numai capul, capul de nu l-ar durea aşa tare!*; Rebreanu: *Baremi de-ar veni mai curînd concediul.* Unele din exemplele date de Philippide (p.294) exprimă teama: Creangă: *Taci că-i cu buche, l-am potcovit bine. De nu cumva s-ar răsgîndi!*].

§ 110. Irealul trecut, în propoziţiile condiţionale şi condiţionate (fraza condiţională), se poate exprima şi prin *indicativul imperfect.* Philippide, *Gramatica*, p.270-271, spunea: „Apoi (indicativul arată nesiguranţa sau are sens potenţial) în propoziţiile condiţionale, atunci cînd condiţia este imposibilă. Şi anume, se întrebuinţează indicativul prezent pentru prezent şi imperfect pentru trecut, ori în propoziţia subordonată, ori în cea principală, ori în ambele deodată". Philippide însă se înşeală cînd crede că şi prezentul indicativului apare în astfel de fraze, şi anume, cu sens ireal prezent. Singurul exemplu - Creangă: *De n-ar fi şi unul ca mine pe acolo, degeabă vă mai bateţi picioarele ducîndu-vă* – nu este bine construit; propoziţia principală ar fi trebuit să sune: *Degeabă v-aţi mai bate picioarele ducîndu-vă.* Exemple: Creangă: *Şi tot chemîndu-ne aşa, era să ne pască alt păcat: cît pe ce să ne toropească bradul aprins, de nu băga de samă unul dintre plăeşi; De piatră de ai fi fost şi nu se putea să nu-ţi salte inima de bucurie, cînd auzeai uneori în puterea nopţii pe Mihai Scripcarul din Humuleşti, umblînd tot satul, ... şi cîntînd* (dar acest exemplu este concesiv); *Şi după mintea ce o aveam, ne-am fi întors înapoi chiar atunci, de nu eram daţi în seama lui moş Luca, de care ne ruşinam ca şi de părinţii noştri; Ba încă ai dat peste nişte oameni ai lui Dumnezeu, dar să fi fost cu alţii, hei, hei, mîncai papara pînă acum; Să fi dat mii de mii de lei, nu găseai fir de mac printre năsip sau fir de năsip printre mac; Ba că erai să ne dăruieşti cu milă şi cu daruri împărăteşti, dacă nu te vedeam cînd ai pîşlit-o, farmazoană ce eşti!; Ei, Harap Alb, zise atunci Ochilă, dacă nu eram eu şi cu Păsărilă, ce făceaţi voi acum?; Amar era să fie de voi, de nu eram noi amîndoi. Şi cu străjuirea voastră, era vai de pielea noastră; Dormeai tu mult şi bine, Harap Alb, de nu eram eu.* La p.272, Philippide spunea: „În sfîrşit, dorinţa o arată, cîteodată, indicativul imperfect, în legătură cu un comparativ". El dădea următoarele exemple: Creangă: *Pe semne, păcatele mele cele mari şi*

inv. 183008

Scanned with OKEN Scanner

grele m-au aruncat pe aici, să învăţ nişte ţopîrlani sălbatici. Mai fericit erai de o mie de ori să paşti porcii la Cogeasca Veche, Isaie, decît să mai fi ajuns şi zilele aceste!; Şi, cînd colo, zărghitul de Trăsnea dormea pe hat, cu gramatica sub cap şi habar n-avea de frig. Sărace, sărace, nu eşti nici de zama ouălor; decît aşa, mai bine te făcea mă-ta un mînz şi te mîncau lupii, zic eu în mine. Împotriva lui Philippide, cred că, în aceste cazuri, indicativul nu arată dorinţa, ci tot acţiunea ireală, pentru trecut. Numai că, pe cînd primul exemplu se încadrează în cazurile examinate de noi mai înainte[43], ultimul prezintă elipsa lui *era* (*era mai bine*) şi a lui *dacă* (*dacă te făcea, dacă te mîncau*). Comparativul, care apare în propoziţia condiţionată, nu contribuie, deci, cu nimic la apariţia imperfectului indicativ în locul irealului trecut. Dacă, în aceste fraze, apare un comparativ, el este în legătură cu faptul că aici se compară o condiţie şi rezultatul ei cu rezultatul altei condiţii (căci fiecare din frazele de mai sus cuprinde două condiţionale) şi se preferă una din ele.

[***Cazuri particulare***]

§ 111. Condiţia ireală pentru prezent şi trecut se poate exprima şi prin conjunctiv, respectiv, conjunctivul prezent şi conjunctivul trecut, lipsit de orice conjuncţie (mai bine zis, cu *să* al conjunctivului). Printre diferitele sensuri pe care Philippide găseşte că le posedă conjunctivul, el vorbeşte şi de „posibilitatea în propoziţii subordonate condiţionale" (p.280). Am văzut, însă, mai sus, ce este de spus despre felul cum concepe Philippide posibilitatea în propoziţiile condiţionale. Exemple: Creangă: *Eu să nu fi ştiut a ceti, de mult aş fi înnebunit, cîte am avut pe capul meu; Ian să-i fi sculat la treabă, ş-apoi să-i vezi cum se codesc, se drîmboiesc şi se sclifosesc, zise mama* (în acest exemplu, dat de Philippide, *Gramatica*, p.280, condiţia şi condiţionatul nu sunt redate prin propoziţia condiţională cu *de, dacă*, etc. şi propoziţia principală obişnuită în fraza condiţională, ci numai prin propoziţii volitive, una la conjunctiv trecut, căci se referă la o acţiune mai veche, iar alta, la conjunctivul prezent, căci se referă la o acţiune mai nouă, care urmează celeilalte); *De Harap Alb nu zic, dar voi, (...(de cîte ori veţi fi dormit în stroh)...), să am eu acum atîţia bani în pungă, nu mi-ar mai trebui alta; Să fi dat mii de mii de lei, nu găseai fir de mac printre nisip sau fir de nisip printre mac; Înapoi nu m-oi întoarce, să ştiu bine că m-oi întîlni şi cu moartea în cale* (acest ultim exemplu, luat tot din Philippide, este echivalent cu *...chiar dacă m-oi întîlni...* şi conjunctivul nu este deci, cu drept cuvînt,

[43] Nu însă perfect căci, aici, propoziţia condiţională este construită cu conjunctivul.

Scanned with OKEN Scanner

condiţional, ci, mai degrabă, alcătuieşte, cu alte cuvinte, o conjuncţie. Avem aici o sintagmă fixă, rigidă: *să ştiu bine că).*

§ 112. Modul *ireal* apare şi în frazele *concesive*, despre care am spus, altă dată, că alcătuiesc, de fapt, frazele negative ale celor condiţionale şi cauzale. Apariţia modului ireal în astfel de fraze nu este relevată de gramaticile pomenite. Ea nu este, însă, un fapt curios. Concesia sau, mai exact, neimplicarea, va fi de atîtea feluri cîte se pot distinge şi la condiţii. Alături, deci, de concesia reală, exprimată prin indicativ *(Deşi orice virtute ne atrage, totuşi dreptatea face acest lucru cel mai mult*), există şi o concesie ireală, care se exprimă prin modul ireal. Ea se construieşte apoi, întocmai ca şi condiţia ireală, cu modul ireal, atît în propoziţia secundară, care este, de fapt, în acest caz, subiectul frazei, cît şi în propoziţia principală, care este, de fapt, în acest caz, predicatul frazei. Concesia ireală cere, în secundară, conjuncţiile: *chiar de, chiar dacă, chiar cînd, chiar în cazul cînd, deşi, cu toate că, măcar că, oricît.*

§ 113. Modul *ireal* nu apare, însă, în româneşte, numai în fraza condiţională, ci şi în fraze *necondiţionale*. Sandfeld şi Olsen, care au atras, întîia oară, clar, atenţia asupra acestui lucru (p.364-365), nu spun, totuşi, clar dacă, pentru ei, o asemenea întrebuinţare presupune, în realitate, lipsa propoziţiei condiţionale, presupune, adică, lipsa unei condiţii în faptele despre care vorbim, sau presupune numai lipsa, în conştiinţa subiectului vorbitor, a acestei propoziţii. Din felul cum se exprimă ei (vezi citatul, mai jos), nu rezultă, numaidecît, că, în acest caz, condiţia lipseşte chiar în realitatea despre care vorbim. Dar se constată că, după ei, această condiţie nu mai este subînţeleasă în astfel de fraze şi ne întrebăm dacă nu cumva ea lipseşte total din spirit, tocmai pentru că nu se găseşte nici în realitatea despre care vorbim. Autorii mai afirmă că, în acest caz, modul în discuţie devine modul *eventualităţii*: „Si un tel sous-entendu est absent de l'esprit du sujet parlant ou de l'interlocuteur, le conditionnel devient le mode de l'éventualité". (Dacă un asemenea subînţeles este absent din spiritul subiectului vorbitor sau al interlocutorului, condiţionalul devine modul eventualităţii.) Noţiunea de eventualitate, care se întîlneşte, e drept, în gramatică, este însă vagă. Ea trebuie definită. Eu cred că ea nu poate fi concepută altfel decît ca posibilitate de realizare. Aşadar, în interpretarea noastră, Sandfeld şi Olsen ar mai susţine că modul numit *condiţional* sau *optativ* exprimă şi posibilitatea de realizare. Firește, nu este însă vorba despre posibilitatea pe care deja am văzut-o exprimată prin unele fraze condiţionale la ireal prezent, căci doar nu e vorba despre fraze condiţionale. Înainte, însă, de a încerca să definim sensul modului ireal în astfel de cazuri, să dăm exemple (dintre cele date deja de autori, la p.364-365, şi anume, cele care mai rămîn, căci o parte au fost interpretate de noi altfel – *supra* - iar altele vor fi categorisite de noi altfel). Bucuţa: *Nimic nu s-a*

Scanned with OKEN Scanner

schimbat în ea (biserică). Popii de la 1700 ar putea să iasă din ziduri şi să-şi înceapă, ca atunci, cîntările; Agârbiceanu: *Mulţumesc, jupîne, zise Andrei, dar eu aş fi băut rachiu*; Gorovei: *Profesorul de limba latină de la Universitate ar fi putut să înveţe şi el ceva de la dînsul*; Sandu-Aldea: *Ai fi jurat că cerul s-a topit în întunericul nopţii*; Ioan Adam: *Ai fi crezut că-i un gîndac mare*; Rebreanu: *De ce ar fi dezertat el la Ruşi, cînd tocmai i se oferise prilejul să treacă la Români?*. La acestea, eu adaog următoarele exemple, pe care autorii le dau la p.356 cu alt scop: „Le verbe d'une proposition subordonnée – temporelle ou relative- qui désigne ce qui est compris dans une condition ou une éventualite par le conditionnel se met également au conditionnel" (Verbul unei propoziţii subordonate – temporală sau relativă – care desemnează ceea ce se înţelege într-o condiţie sau într-o eventualitate prin condiţional se pune, deasemenea, la condiţional): Agârbiceanu: *ar fi băut pînă s-ar fi făcut una cu pămîntul*; Rădulescu-Codin (grai popular): *Aş zice eu că tu i-ai dat sfatul, cînd ai şti să-mi dai răspuns la o gîcitoare ce ţi-aş spune-o*; Ioan Gorun: *Ăsta ar fi al treisprezecelea pol pe care l-aş da anul acesta împrumut*; Slavici: *Ce holeră ar fi aceea care i-ar lăsa neatinşi pe oamenii mei?*; Adam: *Îl întîlneai unde nu gîndeai, dar nu l-ai fi găsit, ferească Dumnezeu, unde l-ai fi căutat*; Brătescu-Voineşti: *Cine nu ne-ar fi cunoscut, ar fi crezut că suntem surori*; Bucuţa: *Cine le-ar avea atunci cînd casa noastră n-ar mai avea nimic, ar şti de unde s-o înceapă şi ce are de făcut*. La aceasta, adaog şi un alt exemplu, luat din Philippide, *Gramatica*, p.257 şi considerat de el ca exprimînd posibilitatea, alături de alte fraze, acelea condiţionale: Creangă: *Mai bine ar fi să rîzi de tine, căci nu ştii ce păcat te paşte*. Sandfeld şi Olsen mai adăugau, după exemplele pe care ei le socoteau ca exprimînd eventualitatea (p.335): „Le conditionnel, exprimant l'éventualité, se prête bien à être employé pour atténuer un énoncé, pour le rendre moins dur et plus modeste". (Condiţionalul, exprimînd eventualitatea, se pretează la o folosire care să atenueze un enunţ, să-l facă mai puţin dur şi mai modest.) Urmau exemplele: Caragiale: *Cum am face rost de o sanie?*; Moşoiu: *Aş vrea să-mi spui şi mie dacă-ţi place aicea?*; Gorovei: *N-aş putea să spun că spectacolul nu era frumos*; Caragiale: *Că n-ar fi leac de tămăduire, nu zic; dar...* (acest exemplu este însă de altă natură şi nu trebuia invocat de autori); Hogaş: *Fericit, doamna mea, n-ar fi tocmai cuvîntul care să zugrăvească starea mea sufletească.*

§ 114. Sandfeld şi Olsen, p.336-367, relevă că modul numit *condiţional* ajunge, deasemenea, să dea relatării unui fapt un caracter de incertitudine sau de îndoială (p.366). Ei nu insistă asupra faptului că această întrebuinţare este tocmai cea care a fost relevată de alţi gramatici (de exemplu, Philippide, p.297-300), cînd au vorbit de optativ ca mod al vorbirii indirecte. Autorii spun, însă, la p.367, că, în aproape toate

Scanned with OKEN Scanner

exemplele invocate de dînşii, este vorba de un fapt cunoscut „numai din auzite", ceea ce este acelaşi lucru. Noi vom alege, dintre exemplele invocate de ei, numai pe cele în care optativul apare în propoziţia principală. Am impresia că nu s-a relevat, pînă astăzi, că vorbirea indirectă poate apărea şi ca propoziţii principale. Agârbiceanu: *...i-ar fi venit o carte de la fată ...şi de la Nicodim, precum că-l poftesc la ei acasă*; P.V. Haneş: *Alexandru Russo s-ar fi născut, după Alecsandri, în munţii Moldovei, ceea ce este inexact*; Gorovei: *Creangă i-ar fi refuzat cererea*. Nuanţa exprimată în acest caz de optativ este un fel de „posibilitate din neştiinţă". Pentru prezent, poate apărea, în acest caz, şi o formă alcătuită din *aş fi, a fi*, etc., plus participiul prezent, formă pe care n-o găsesc atestată în gramaticile luate în considerare de noi.

§ 115. La § 94, am arătat că ceea ce Philippide considera o formă specială pentru *actio instans* trecută a indicativului este, de fapt, un mod deosebit, pe care l-am numit modul *instans*. Philippide mai afirma (*Gramatică*, p.329-330): „Rar se găseşte şi infinitivul în loc de conjunctiv", exemplificînd cu Ispirescu: *Şi cum sta el acolo şi se juca cu nuiaua în apă, îşi aduse aminte, la urma urmelor, că fraţii lui erau a se întoarce a doua zi cu logodnicele lor*. Dar *erau a se întoarce* echivalează cu „trebuiau să se întoarcă" şi, deci, nu avem a face cu o acţiune *instans* ci cu o acţiune necesară. Philippide mai releva (p.330) că această formă verbală apare „foarte des cu elipsa verbului *sunt*". Între exemplele care urmau (p.330-331), unele prezintă conjunctivul prezent, precedat de pseudo-adverbul *cît pe ce* (moldovenesc), *cît pe aici* (muntenesc) şi de pseudo-adverbul *aproape*, ambele, cîteodată, repetate. Vorbesc de pseudo-adverbe căci nu avem a face cu adverbe, ci cu adevărate forme gramaticale ale acţiunii instante. Dăm acum exemplele invocate de Philippide: Ispirescu: *Ajungînd la pod, unde se năpusti asupra ei un lup, ci cînd să infingă ghiarele sale cele sfîşietoare, fata dete călcîie calului; Cît pe ce să pue zînele mîna pe el; Să se prăpădească fiul împăratului de părere de rău că o pierduse; Să se dea fiul împăratului de ceasul morţii de ciudă, cînd auzi una ca aceasta*; Creangă: *Cînd colo, am găsit copila teafără, însă răsturnată cu albiuţa de nişte porci, care grohăia în jurul ei, cît pe ce să o rupă; Şi cînd m-a văzut bunica în ce hal mă aflam, cît pe ce să se prăpădească plîngînd; Şi tot chinuindu-ne aşa, era să ne pască alt păcat: cît pe ce să ne toropească bradul aprins, de nu băga de samă unul dintre plăeşi; Hăinita de mătuşa nu mai slăbea din fugă nici în ruptul capului; cît pe ce să pună mîna pe mine; Cît pe ce, cît pe ce nu-l ieie carul înainte; Atunci calul fiului de crai începe a sări în două picioare şi cît pe ce să izbească pe stăpînu-su; Apoi, cuprinzînd luna în braţe, gîbueşte păsărica, mi ţi-o înşfacă de coadă şi cît pe ce să-i sucească gîtul; Fire-ar afurisit să fie cine a mai desfiinţat şi catiheţiile celea*

Scanned with OKEN Scanner

tocmai acum, în vremea noastră. Cînd să-ți petreci și tu tinerețea, apucă-te de cărturărie, parcă are omul zece vieți! (acest exemplu exprimă mai degrabă acțiunea necesară decît acțiunea *instans*); *Cînd aproape, aproape să pun mîna pe dînsul, i-am pierdut urma și să te duci duluță; Cînd să treacă fiu-su pe acolo, numai iaca la capătul podului îl și întîmpină un urs mormăind; Și cînd să treacă un pod peste o apă mare, iacă o nuntă de furnici trecea și ea, tocmai atunci, podul; Păsărilă, atunci, se lățește cît ce poate, începe a bojbăi prin toate buruienile și, cînd să pună mîna pe dînsa, zbîr pe vîrful unui munte și se ascunde după o stîncă*. În exemplele de mai sus, *cît pe ce* apare numai atunci cînd avem elipsa lui *era*. Desigur, acesta este un uz special, căci *cît pe ce* poate apărea în graiul cult românesc și cînd *era* apare în frază. Probabil că elipsa lui *era* se explică afectiv. Această valoare este foarte vizibilă în ultimele două exemple date de Ispirescu.

Acțiunea instantă are ceva și din acțiunea reală și din cea ireală: acțiunea era pe punctul de a se realiza, deci este, oarecum, reală; totuși, ea nu s-a realizat, deci este ireală. Participarea la modul indicativ se constată și în funcția sintactică: modul instant are funcția unui imperfect indicativ (el intră în propoziții condiționale, acolo unde intră și imperfectul indicativului); el are, însă, nu numai un timp trecut, ceea ce îl apropie de optativ și de conjunctiv (e drept că acestea au și un prezent; dar există și un prezent *instans*, numai că el nu are formă verbală proprie)[44].

§ 116. Frazele *volitive* exprimă voința de a se face ceva (de a se realiza, de a se întîmpla ceva) sau voința de a nu se face ceva. Dorința este și ea o formă a voinței, dar atît de atenuată, adică atît de conștientă că nu se poate realiza, încît nu mai poate fi considerată, la drept vorbind, ca voință. Actele sufletești ale voinței și dorinței nu au decît un singur timp – *prezentul* – căci ele există doar în momentul vorbirii; dar obiectul lor este numai la *viitor* (*prezent* și *viitor* față de momentul vorbirii) căci doar faptul care este voit sau dorit urmează să se realizeze – dacă se va realiza – numai în viitor. Dar tocmai punctul de vedere al obiectului voinței sau dorinței este cel care trebuie să stăpînească și, de aceea, conjunctivul așa-numit *prezent* (atunci cînd exprimă voința), imperativul și așa-numitul *condițional* sau *optativ prezent* (cînd acesta din urmă exprimă dorința) nu sunt *prezente*, cum le consideră toată gramatica de pînă azi, ci *viitoare*. *Conjunctivul* exprimă toate formele voinței adevărate, deci nu și dorința. Ceea ce Philippide considera drept dorință, trebuie clasificat la alte rubrici (blestem, îndemn, ironie, decizie proprie, etc.). Dintre acestea, singur

---

[44] Am văzut că și indicativul, considerat ca mod al realității (nu al siguranței), prezintă tot două tipuri: prezent și trecut. Dar trecutul acestui mod se multiplică, totuși, în atîtea chipuri.

Scanned with OKEN Scanner

blestemul ar putea fi considerat ca o dorinţă, şi anume, pentru motivul că, deşi el este o voinţă puternică, vorbitorul nu are totuşi siguranţa că se va realiza. Exemplu: Creangă: *Afurisit să fie cînerul de vornic, şi cum a ars el inima unei mame, aşa să-i ardă inima Sfîntul Foca de astăzi, lui şi tuturor părtaşilor lui, blăstămau femeile din sat cu lacrimi de foc în toate părţile*. E de mirare însă că lipsesc la Philippide şi alte exemple care exprimă dorinţa propriu-zisă, şi anume, cele care exprimă urarea: *Să trăieşti ani mulţi şi fericiţi; Să trăiască ani mulţi şi fericiţi*. Urările sunt în exact aceeaşi situaţie cu blestemele: vorbitorul, adică, nu este sigur că ele se vor realiza. Să nu se scape, însă, din vedere, că exemplele care exprimă o urare şi un blestem trebuie considerate, cu tot atîta drept, şi ca exprimînd o voinţă. Dar altceva e mai important decît aceasta: frazele care exprimă urarea sau blestemul exprimă, în acelaşi timp, şi un sentiment, au, adică, o valoare afectivă care se manifestă lingvistic printr-o intonaţie specială şi care cere ca ele să fie notate în scris cu semnul exclamaţiei. Ele sunt deci de domeniul stilisticii, nu al sintaxei neafective, şi nu trebuie pomenite atunci cînd studiem sensurile de bază ale conjunctivului. Conjunctivul exprimă toate formele voinţei adevărate, deci nu şi dorinţa. Conjunctivul exprimă deci: 1.decizia cuiva de a face ceva (deci numai persoana I singular): Creangă: *Tată, zise atunci feciorul cel mijlociu, să mă duc eu, dacă vrei*; 2. îndemnul (numai la persoana I plural; la persoana a II-a, capătă aspect de sfat sau poruncă): Creangă: *Ia poftim, soro, mai bine, să mîncăm ceva din ce-a da Dumnezeu, să cinstim cîte un pahar de vin în sănătatea gospodarilor noştri*; un exemplu mai bun: *Să mergem*; 3.sfatul sau porunca (ordinul): Creangă: *Să faceţi cum v-oi învăţa eu şi habar să n-aveţi*; 4.concesia: Creangă: *Zică cine a zice şi cum a vrea să zică, dar cînd este să dai peste păcat, dacă-i înainte, te sileşti să-l ajungi, iar dacă-i în urmă, stai să-l aştepţi; Eie-vă măcar şi pielea de pe cap, ce am eu de acolo*!. Concesia pare că exprimă şi o puternică afectivitate. Poate aşa se explică faptul că, atunci cînd exprimă concesia, conjunctivul este lipsit de *să*. Conjunctivul lipsit de *să* apare, cîteodată, şi în exprimarea poruncii, dar a unei porunci simulate (Creangă: *Nu vă pară şagă; Hai, tăceţi, gura vă meargă*). Şi în acest ultim caz, lipsa lui *să* se explică prin valoarea afectivă a expresiei, valoare care rezultă tocmai din simularea poruncii. Rosetti şi Byck, *Gramatică*, p.160, relevă faptul că prin conjunctiv se exprimă şi consimţămîntul: *Să intre în grădină şi să ia ce-o pofti*. Consimţămîntul este tot o concesie, dar de o natură specială, fapt care se vădeşte şi prin aceea că, în acest caz, conjunctivul apare cu *să*. Unele din propoziţiile volitive de mai sus pot fi şi interogative. Întrebarea este posibilă anume în cazul în care este greu de luat o decizie şi persoana în chestiune deliberează. Unii îl numesc *conjunctivul dubitativ* (al îndoielii), alţii, conjunctivul *deliberativ*. Un fapt nerelevat este că

Scanned with OKEN Scanner

avem două feluri de conjunctiv – în acest caz – şi că unul este mai corect numit *deliberativ*, iar altul este mai corect numit *dubitativ*. Ele se deosebesc şi prin intonaţie. La primul, intonaţia este scoborîtoare, la celălalt, ea este suitoare (intonaţie: accentul muzical al frazei).

Conjunctiv deliberativ: *ce să fac?*(cu o intonaţie specială, nu ca aceea pe care o are acelaşi text cînd cineva ţi-a spus să faci ceva şi n-ai auzit ce ţi-a spus să faci); *Încotro să apuc?*

Conjunctiv dubitativ: Creangă: *Cel mare se dă după uşă şi să tragă, să nu tragă? În sfîrşit, trage zăvorul*. Conjunctivul dubitativ poate fi socotit ca exprimînd şi necesitatea, el fiind echivalent cu: *ce trebuie să...?*

Cînd faptul pe care trebuie să-l facă cineva atîrnă de voinţa altei persoane şi dorim să ne informăm asupra voinţei acestei persoane, se întrebuinţează tot conjunctivul prezent: Vlahuţă: *Să-ţi spun?-Da, să-mi spui*; Sadoveanu: *Să-ţi schimb legăturile? şopti foarte blînd bătrîna*. Conjunctivul viitor, cu sens volitiv, exprimă numai acţiunea unică, nu şi pe cea iterativă.

[Am arătat, la § 116, că *concesia* exprimată prin *conjunctiv* este, de fapt, un sentiment, o stare afectivă. N-am spus atunci că, de fapt, concesia s-ar putea defini ca o indiferenţă la un fapt la care, pînă atunci, ai ţinut şi că, de fapt, ea nu se exprimă decît numai prin persoana a III-a. Mai trebuie să adaog că, uneori, concesia se exprimă şi prin conjunctiv prezent, precedat de *să*: Marino-Moscu: *Să fie şi acolo, unde o fi, numai în viaţă să-l ştiu; Ce caută pantalonarii iarna în mănăstire? Să vie vara cît or vrea, da iarna*. Acest caz este însă rar şi, oarecum, împotriva normei].

[***Imperativul***]

§ 117. Aşa-numitul *imperativ* exprimă nu numai porunca, cum rezultă din numele său, dar şi rugămintea şi, de aceea, e greşit numit *imperativ*. Caracteristica sa e alta: el exprimă voinţa ca ceva să se facă imediat după actul vorbirii celui care porunceşte sau roagă[XVII]. La porunca exprimată prin conjunctiv, actul poruncit nu trebuia să se realizeze imediat, ci mai tîrziu (deşi, în unele cazuri, şi conjunctivul exprimă o acţiune care urmează să se realizeze imediat). De aceea, aşa-numitul *imperativ* poate fi considerat un prezent. În orice caz, el nu este

---

[XVII] Dat fiind că distinge între o semnificaţie convenţională a imperativului (porunca) şi una pe care o putem numi implicaţie conversaţională (rugămintea), G. Ivănescu anticipă din nou pe teren pragmalingvistic. Deşi adept al lui Meillet, care a fost reluat şi aprofundat de Benveniste, savantul român se îndepărtează, asupra acestui punct, de interpretarea lui Benveniste (*Problèmes* ...) care susţine menţinerea distincţiei constativ-performativ, abandonată de Austin....Prin faptul că se interesează de efectul unor folosiri şi operează chiar substituţii, el se apropie, de data aceasta, de Şcoala de la Oxford, mai ales sub aspectul intenţiei de comunicare.

Scanned with OKEN Scanner

altceva decît un viitor imediat. Dat fiind acest caracter al său, el nu există decît pentru persoana a II-a. Persoanei a II-a nu i se poate porunci decît în viitor şi deci, o asemenea poruncă se exprimă prin conjunctivul aşa-numit *prezent*[XVIII]. Imperativul exprimă şi voinţa de a nu se face ceva dar „rar şi numai la persoana a II-a plurală" (Philippide, *Gramatică*, p. 302): C. Negruzzi: *Cade şi eroul Ştefan zicînd: Copii, nu vă daţi şi pe domnul vostru pradă duşmanilor nu lăsaţi.* Tot imperativ trebuie socotit infinitivul scurt fără *a*, precedat de *nu* sau *nici*, care exprimă voinţa de a nu se face ceva pentru persoana a II-a singular. În acest caz, infinitivul scurt al lui *sînt* sună *fii* . Verbele *am* şi *zic* întrebuinţează, în locul infinitivului, tot formele afirmative, *ai* sau *aibi* şi *zi*. C. Negruzzi: *Nu umbla în două luntri, nici te mîndri.* Întrebuinţarea lui *nici* este, însă, rară. Exprimarea poruncii sau sfatului prin infinitiv precedat de *a*, în cazuri ca: *A nu se pleca înafară*, este de origine străină (franceză, germană, italiană) şi cu totul neconformă spiritului limbii române[XIX]

[***Mod – modalitate. Stilistica verbului***]

§ 118. Dorinţa se exprimă prin aşa-numitul *condiţional sau optativ prezent*. Poate, numirea cea mai potrivită, în cazul de faţă, este aceea de *optativ viitor*, căci nu actul sufletesc al dorinţei interesează ci obiectul ei, care are a se realiza mai tîrziu. Astfel, şi în: *Aş bea puţină apă.* Totuşi, ideea de prezent este mai puternică la dorinţă decît la voinţă, căci obiectul dorinţei este mai greu de realizat şi, deci, în cazul acesta, primează starea sufletească a individului vorbitor. Adesea, prin *optativ prezent*, se exprimă chiar actul de dorinţă, nu obiectul ei[XX]. De aceea, apar la *optativ prezent* verbe ca *a dori*, *a vrea*, etc.. Creangă: *Nu cumva ai pofti să-mi iai viţica pentru un cuc armenesc?; Ai vrea să-ţi dau şi banii înapoi.* După Philippide, dorinţa apare şi în frazele condiţionale: Creangă: *Cînd aş avea eu o slugă ca aceasta, nu i-aş trece pe dinainte; Dacă n-ai fi spîn, bucuros te-aş tocmi; Să am eu o slugă aşa de vrednică şi credincioasă, ca Harap Alb, aş pune-o la masă cu mine, că mult preţuieşte omul acesta. -Ba să-şi puie pofta în cui, răspunse spînul cu glas răutăcios. Asta n-aş face-o eu, de-ar mai fi el pe cît este.* Cred însă că Philippide n-are dreptate în această privinţă.

[XVIII] Altfel spus, G. Ivănescu sesizează ceea ce, în 1973, Barbara Partee (citată de J. Moeschler *et al.*. *Langage et pertinence*, p.82) avea să numească paralelism între referinţă temporală şi referinţă personală.

[XIX] Captarea, dincolo de expresie, a ceea ce constituie specificitatea unui anume mod de transpunere a realului, „spiritul" unei limbi, trimite din nou la opţiunea humboldtiană a autorului şi îl plasează pe linia preocupărilor şcolii funcţionaliste pragheze.

[XX] Legînd valoarea optativului de anumite verbe, autorul lărgeşte interpretarea de la MOD la MODALITATE.

Scanned with OKEN Scanner

Blestemul (adică dorința de a se întîmpla o nenorocire cuiva), care am văzut că se exprimă şi prin conjunctiv prezent, se exprimă şi prin aşa-numitul *condiţional* sau *optativ prezent.* Poate, şi în acest caz, numirea cea mai potrivită este aceea de *optativ viitor*. Optativul cu acest sens apare însă cu o topică deosebită a auxiliarului faţă de infinitiv, anume, auxiliarul stă după infinitiv şi, de obicei, optativul mai este urmat de conjunctivul aşa-numit *prezent*, care repetă dorința: Creangă: *Ştiu eu, să nu crezi că doarme Smaranda, dormire-ai somnul cel de veci, să dormi!; Vedea-l-am dus pe năsălie la biserica Sfîntului Dumitru*! În cazul discutat însă, fraza exprimă un sentiment puternic – sentiment care duce la o intonaţie specială a frazei şi ne obligă să întrebuinţăm, în scris, semnul exclamării – aşa că el este de domeniul stilisticii (la fel a fost cazul şi cu blestemul exprimat prin conjunctiv). E, în fond, fenomenul repetiţiei, dar sub o formă nouă: nu este repetată sub aceeaşi formă verbală, ci sub forme verbale deosebite.

Să se remarce, deasemenea, că infinitivul apare sub forma lungă numai atunci cînd între el şi auxiliar nu se interpune nici un pronume, personal sau reflexiv (*dormire-ai*), nu şi atunci cînd între infinitiv şi auxiliar se interpune un astfel de pronume (*vedea-l-am, jelui-m-aş*).

Optativul prezent cu topica inversă a auxiliarului şi infinitivului nu se întrebuinţează numai pentru exprimarea blestemului ci, în poezia populară, şi pentru dorința de bine sau dorința în general: *Închinare-aş şi n-am cui, închinare-aş murgului; Jelui-m-aş şi n-am cui, jelui-m-aş cucului*. În acest caz, optativul prezent nu are o valoare afectivă decît prin intonaţie şi nu este deci de domeniul stilisticii decît dacă studiem intonaţia.

[Am arătat, la §116, că mirarea şi blestemul exprimate prin aşa-numitul *conjunctiv prezent* sunt tot stări afective, iar la §118, am arătat că la fel stă lucrul cu urarea şi blestemul exprimate prin ireal prezent (optativ prezent). Voi releva, cu această ocazie, ceea ce n-am spus atunci, anume că, şi în acest caz, conjunctivul poate apărea la persoana a III-a singular şi plural, şi fără *să*: Goga: *Trăiască Măria sa domnu deputat*!; Ispirescu: *Acum lumineze-vă Dumnezeu*; Lungianu: *nu vă fie cu supărare*; Creangă: *fie vorbă între noi; fie-i ţărîna uşoară!; fie-ţi milă de mine; Ei, taci, taci, ajungă-ţi de amu, herghelie*; Vasiliu, *Poveşti*: *Dumnezeu îţi deie sănătate; intre dracu-n ea să intre*; Brătescu-Voineşti: *Bată-te să te bată*! Să se aibă în vedere şi: *Ferească Dumnezeu!; Ucigă-l crucea!; Ardă-l focul!* Forma fără *să* este cea mai veche (moştenită direct din latineşte) şi probabil că este uzitată azi şi pentru valoarea ei afectivă (ca formă mai puţin obişnuită) dar şi pentru că, numai la persoana a III-a, conjunctivul prezent nu se poate confunda cu indicativul prezent, dacă îl omitem pe *să*].

[Nu poţi dori decît ceva viitor. Un exemplu ca acesta: Creangă: *Afurisita de gramatică îmi scoate peri albi, trăsnit-o ar fi s-o trăsnească* mi se pare artificial. Un sentiment înrudit cu dorința dar

Scanned with OKEN Scanner

provocat de fapte din trecut este regretul. Regretul e, adică, dorință dar pentru trecut. Cînd el se exprimă afectiv, se foloseşte de aşa-numitul *optativ trecut*, precedat de *de, măcar de, barem(i) de,* mai rar, *dacă*: *Măcar de-ar fi studiat!* .]

[Trecem acum la o serie de abateri de la întrebuințările studiate mai înainte, ale modurilor şi timpurilor româneşti, abateri care se explică prin stările afective ale individului vorbitor. În primul rînd, este de pomenit ceea ce Iordan, *Stilistica limbii române*, p.148, a numit *imperfectul modestiei* şi care are valoare de prezent. În loc să spunem: *Doresc (vreau) să vă rog ceva*, spunem: *Doream (voiam) să vă rog ceva.* Jena (modestia) pe care o simțim în fața celui pe care îl rugăm ne determină să „deplasăm" rugămintea (dorința) noastră prezentă în trecut, să o prezentăm, adică, ca pe ceva care ne stăpînea altădată, nu în momentul vorbirii cu persoana pe care o rugăm. Am impresia că acest procedeu nu se întîlneşte decît la verbele care exprimă dorința sau voința. Acelaşi sentiment stă şi la baza altui procedeu, relevat tot de Iordan, *Stilistica limbii române*, p.161-162, anume, întrebuințarea condiționalului (= irealului) în locul indicativului prezent. Eu aş vorbi, în acest caz, de *irealul modestiei*. Fraza de mai sus, *doresc (vreau) să vă rog ceva*, se poate exprima şi astfel: *Aş dori (aş vrea) să vă rog ceva* – cf. şi *V-aş ruga ceva (să)..; V-aş întreba ceva (dacă)...* . În acest caz, dorința noastră sau acțiunea noastră (= rugămintea, întrebarea noastră) este concepută ca un act ireal. După Iordan însă (p.161), lucrurile ar sta altfel: „Subiectul vorbitor parcă ar vrea să spuie: *v-aş ruga, dacă-mi permiteți (să vă rog)*. Cu alte cuvinte, face acțiunea sa dependentă de voința partenerului, ca şi cum, dacă acesta n-ar permite, el n-ar mai formula cererea. Evident că aici e punctul de plecare: o frază întreagă, în care avem o propoziție principală, cu verbul la condițional... şi una secundară condițională... . Propoziția a doua n-are nevoie să fie exprimată". De aceea, Iordan îl numeşte *condiționalul politeței*. Iordan nu relevă că nu numai condiționalul prezent, dar şi cel trecut, poate înlocui indicativul prezent (*v-aş fi rugat*) şi, bineînțeles, accentuînd şi mai mult modestia sau politețea, şi că numai cîteva verbe sunt susceptibile de această întrebuințare, cele ce exprimă dorința şi rugămintea (*a întreba* e în aceeaşi situație).]

[Altădată, în locul prezentului sau viitorului indicativ al verbelor momentane – se ştie că prezentul acestor verbe este un viitor foarte apropiat – apare *perfectul compus* (în graiurile în care perfectul simplu are funcția perfectului compus, apare *perfectul simplu*). Lucrul a fost relevat, pentru limba română, de Iordan, *op.cit*, p.148-149. În loc de *plec, mă duc, vă salut*, etc., se spune cîteodată: *am plecat, m-am dus, v-am salutat*. Exemplul următor: Creangă: *Şi nu cumva să faci altfel, că te-ai dus de pe fața pămîntului* prezintă perfectul compus în locul viitorului: *te vei duce*. Valoarea lor afectivă constă în aceea că un fapt care încă nu s-a

Scanned with OKEN Scanner

petrecut este deja înfăţişat ca realizat. Sentimentul care stă la bază mi se pare a fi satisfacţia.]

[Acţiunile trecute care se exprimă prin imperfectul indicativului, perfectul compus al indicativului sau prezentul istoric la persoana I sau a III-a singular sau plural se exprimă, cîteodată, atunci cînd astfel de acţiuni sunt în serie, prin imperativ prezent, la persoana a II-a singular. Faptul a fost relevat de Iordan, *op.cit.*, p.158-160, care-l numeşte *imperativul narativ* sau *descriptiv*. Exemplele le iau din Iordan: *Am luat batocul şi dă-l de perete... trufandalele – aruncă-le peste case... florile – calcă-le în picioare... sticlele de şampanie – trînteşte-le de caldarîm* (Iordan, p.158, nu spune acolo de unde l-a luat. La locul cărţii sale, indicat acolo ca unul în care s-ar mai găsi exemplul, nu găsesc nimic); Creangă: *Galbeni, stup, oi, cai, boi... trebuia să ducă dascălii plocon Catihetului...; ş-apoi, lasă-te în conta sfinţiei sale, că te scoate poponeţ ca din cutie; Drag îmi era satul nostru... Dragi îmi erau tata şi mama ... Apoi lasă-ţi, băiete, satul, cu tot farmecul frumuseţilor lui, şi pasă de te du în loc străin şi aşa depărtat...; cînd te mieri ce nu-i venea la socoteală: ia-ţi, popă, dăsagii şi pe ici ţi-i drumul; făceau toate chipurile cum să deie vitişoarele mele ... pe moşia boierească... să mi le poată ucide... Şi astăzi împuşcă-i porcii, mîine, vacile şi boii; poimîine, căişorii; în altă zi, ie-i oile dinapoi cu grămada şi du-le la curte.* Adaog şi acest exemplu, citat de Iordan, la p. 142, cu alte scopuri: *Pornesc ei la drum, o iau cînd la stînga, cînd la dreapta, şi mergi şi mergi, pînă nu mai vezi bine* . În aceste exemple, imperativul e aşa fel întrebuinţat, încît rezultă clar că el nu e o poruncă: el apare anume după un indicativ, care exprimă prima acţiune din seria în care se succed, ceea ce arată că şi următoarele sunt în aceeaşi situaţie. Precum a arătat Iordan, p.158-159, valoarea afectivă rezultă, întîi de toate, tocmai din faptul exprimării unui ordin, atunci cînd arătăm că s-a produs o acţiune. „Prin această substituire de moduri, povestirea cîştigă enorm în vioiciune: diversele acţiuni exprimate prin verbele puse la imperativ se petrec oarecum sub ochii noştri, au devenit parcă actuale; şi aceasta, nu numai pentru că verbul stă la prezent, ci şi din cauza imperativului însuşi, care, mai mult decît orice alt mod, implică existenţa unui partener, întrucît „porunca" trebuie adresată cuiva de faţă" (p. 158). După autor, am avea deci un fel de dialog, deci dramă.]

[***Concluzii***]

[După această enumerare a modalităţilor frazelor române, adică după această enumerare a modurilor care apar în propoziţiile principale ale frazelor române, se impune să definim *modalitatea* în general, deci aşa-numitul „mod" al verbului. Lingviştii cred că modul exprimă „atitudinea mintală a subiectului vorbitor, prin raport cu procesul

Scanned with OKEN Scanner

indicat de către verb" (Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, I, p.190) sau, pur şi simplu, „atitudinea subiectivă a celui care vorbeşte" (Séchehaye, *Essai sur la structure logique de la phrase*, p.54). După Bally (vezi mai sus, § 43), prin *modus* trebuie să înţelegem afirmaţia, negaţia şi întrebarea (probabilitatea) sau, cu alţi termeni ai săi, adevărul, falsitatea şi posibilitatea, precum şi toate „mişcările" afective şi volitive ale sufletului, susceptibile de a însoţi pe acestea trei. Deci Bally înţelege lucrurile ca şi ceilalţi. Dar el mai adaogă ceva la vechile definiţii: după el, modul este ceea ce face legătura între subiect şi predicat. De aceea şi vorbea el de „copule modale"; el înţelegea, anume, prin această expresie, acele verbe care exprimă starea sufletească ce face legătura între subiect şi predicat: *afirm, cred, bănuiesc, vreau, doresc, mă mir, mă tem*, etc. Cred că aceste definiţii ale modalităţii sunt juste. Chiar modul ireal intră în rîndul celorlalte moduri. El este echivalent, anume, cu *îmi imaginez, îmi închipui*. Trebuie, totuşi, să facem o modificare celor spuse de aceşti cercetători, care exprimă oarecum concepţia generală a lingviştilor: există moduri fundamentale ale frazei, care îşi au exprimarea lor proprie, şi moduri secundare, care iau ca bază modurile fundamentale şi le mai adaogă o caracteristică. La drept vorbind, numai modurile fundamentale sunt moduri autentice. Modurile fundamentale se pot defini, ba chiar trebuie definite, numai pe baza modalităţii cunoaşterii şi voinţei, nu şi pe baza modalităţii afective. Astfel, în română, definiţia indicativului, prezumtivului, conjunctivului, imperativului şi condiţionalului se poate da numai pe baza sensurilor lor neafective, deci logice şi volitive, cum, dealtfel, am şi făcut mai sus.

Din ce s-a spus pînă acum, mai rezultă un fapt, care n-a fost văzut, pînă acum, de lingviştii gramatici: nu sunt moduri decît indicativul, prezumtivul, conjunctivul, optativul, imperativul, nu şi infinitivul, participiul (cu gerunziul) şi supinul. Nu au modalitate decît doar acele forme verbale care pot fi predicate, deci acelea care au şi persoană, nu şi cele care nu au aşa ceva. Deosebirea dintre infinitiv, participiu, gerunziu, supin, nu mai este de modalitate, e de altă natură, şi ea trebuie căutată din nou.

Trebuie să atragem atenţia asupra altor fapte în legătură cu modalitatea, mai ales că, după cît mi se pare, ce vom spune mai jos, în această privinţă, încă n-a fost spus pînă acum. Modalitatea nu se poate studia separată de timp. Un lucru afirmat ca sigur, şi anume, ca real, nu poate fi decît prezent sau trecut, un lucru voit nu poate fi decît viitor, etc.. De aceea, odată cu modalitatea, am studiat noi şi timpul. Apoi, modalitatea implică, în unele cazuri, şi o discuţie asupra persoanei; astfel, concesia nu există decît la persoana a III-a.]

Scanned with OKEN Scanner

[*Modalitățile enunțării*]

III. CALITATEA FRAZELOR

§ 119. Din punct de vedere al *calității* lor, frazele se împart în trei categorii: 1. *afirmative*; 2. *negative*; 3. *interogative*. Termenul *calitate*, întrebuințat pentru a denumi caracterul afirmativ, negativ sau interogativ al frazelor nu e prea potrivit, calitatea fiind tot o *modalitate*. Am putea vorbi, deci, și în cazul de față, de modalitatea frazelor. Totuși, modalitatea pe care o discutăm acum este de altă natură decît cea discutată la capitolul I. Dacă am acceptat termenul *calitate*, este pentru că el este întrebuințat în logică pentru a desemna același lucru. Natura frazelor afirmative, negative și interogative am studiat-o altă dată. Rezulta atunci că, în fond, ele sunt în legătură cu fapte subiective. Dacă gîndirea noastră ar fi perfectă, am avea numai fraze afirmative, acestea constatînd ceva despre ceva. Frazele negative combat erori de gîndire. Fără acestea, ele n-ar avea cum apărea. Frazele interogative nasc din dorința noastră de a cunoaște ceva sau de a afla un sfat, de a lua o decizie. Frazele negative se construiesc cu *nu*, plasat înaintea verbului. Cînd negăm o acțiune exprimată prin participiu prezent, negația este *ne*, plasat înaintea participiului (exemple, *infra*). Negativele frazelor de implicație sunt, precum am spus-o altădată (paragraful 78), frazele concesive, deja studiate de noi.

Interogativele au o intonație specială a predicatului (e vorba de predicatul real, nu de cel gramatical): anume, tonul vorbirii se ridică (predicatul se pronunță pe o notă mai înaltă). Acest predicat trebuie să stea oricînd la sfîrșitul frazei.

[*Cuantificarea nominală*]

IV CANTITATEA (NUMĂRUL) SUBIECTULUI

CARACTERUL DEFINIT SAU INDEFINIT AL SUBIECTULUI

§ 120. Pînă acum, am clasificat frazele pe baza unor feluri de a fi ale predicatului lor. Într-adevăr, modul, timpul, aspectul, caracterul contingent sau de implicare, cel afirmativ, negativ sau interogativ, privesc, întîi de toate, predicatul frazei (după cum am spus altă dată, propoziția principală dă natura frazei întregi). De aceea, mijloacele lor de expresie se și întîlnesc numai la predicat (adică, de cele mai multe ori, la verb). Semnele negației (*nu, ne*) și al întrebării (tonul ridicat și plasarea la urma frazei) sunt tot caracteristici ale verbului, deși cele ale negației sunt

Scanned with OKEN Scanner

cuvinte deosebite. De asemenea, *dacă, deşi*, etc., care caracterizează frazele condiţionale sau cauzale, sunt tot caracteristici ale verbului, deşi sunt cuvinte izolate. Dar aceste feluri deosebite de a fi ale predicatului se reflectă asupra întregii fraze. De aceea, pe baza lor, s-a putut face o clasificare a frazelor. În fond, acum nu vom face numai o clasificare a frazelor după felul de a fi al subiectului lor, ci vom studia şi subiectul însuşi. Va trebui să discutăm despre cantitatea sau numărul subiectului, despre caracterul definit sau indefinit al lui şi despre persoane (persoana, precum vom vedea, caracterizează întîi subiectul, adică substantivul, nu predicatul, adică verbul). Cantitatea şi caracterul definit sau indefinit al subiectului nu se pot însă studia separat.

§ 121. Gramatica de pînă astăzi a distins numai două numere: singular şi plural sau, pentru unele limbi, trei: singular, dual, plural. Făcînd aceasta, ea pleca de la ceea ce îi oferea sistemul de semne al limbilor. Totuşi, nuanţele (faptele) de gîndire exprimate prin aceste două sau trei posibilităţi din domeniul semnelor sunt mai multe şi ele chiar au corespondente în domeniul semnelor – bineînţeles, altfel decît prin semnele de singular, plural, dual – şi, deci, trebuie studiate şi de lingvist (gramatic). Fireşte, logicienii, care s-au ocupat cu înţelesurile, iar nu cu semnele, au reuşit să rezolve o serie de probleme pe care lingviştii nu prea şi le-au pus pînă astăzi, deşi ele sunt şi de domeniul lor. Noi vom folosi ceea ce ni se pare just în cercetările logicienilor. Dar logicienii, cînd vorbesc despre ceea ce lingviştii şi gramaticii numeau *număr*, întrebuinţează o altă expresie, *cantitate*. Acest termen va fi întrebuinţat şi de noi, alături de acela de număr. Goblot, *Traité de logique*, ed. a V-a, vorbeşte şi de *extensiunea* subiectelor. Vom accepta şi noi acest termen. Goblot, *op.cit.*, p.175-177, a adus o însemnată rectificare teoriei logicienilor de pînă la dînsul, cu privire la cantitatea judecăţilor (deci, şi a subiectului). Pînă la dînsul, se clasificau judecăţile în: *singulare* (subiect-*Socrate*), *universale* (subiect - *oamenii, toţi oamenii*) şi *particulare* (subiect-*unii oameni*). Goblot a arătat că trebuie să distingem între judecăţile cu *subiect în număr finit* (*o* persoană, *un* lucru, *două* persoane, *zece* persoane, etc.) şi cele cu *subiect în număr indefinit* (eu aş zice *infinit*) - *omul* – ca specie, *cartea* – ca specie de obiecte, etc.. Eu aş vorbi chiar de *subiect finit* şi *subiect infinit*. În fond, această clasificare a subiectelor se suprapune peste (coincide cu) aceea între noţiunile individuale şi noţiunile generale (despre care, vezi paragraful 71). Judecăţile cu subiect finit sunt împărţite de Goblot, la rîndul lor, în judecăţi *singulare*, judecăţi *plurale* (subiect – *Unii studenţi din anul al III-lea*) şi judecăţi *totale* (subiect – *Toţi studenţii din anul al III-lea*). Eu aş vorbi de subiecte *singulare* şi subiecte *plurale*, iar pe acestea din urmă le-aş împărţi în *totale* şi *parţiale*. Judecăţile cu subiect infinit erau împărţite de el în judecăţi *universale* (*toţi*

Scanned with OKEN Scanner

oamenii) şi judecăţi *particulare* (*unii oameni*). Eu aş vorbi, în ambele cazuri, de judecăţi *universale,* iar pe cele două categorii le-aş numi tot *totale* şi *parţiale*. Toate aceste susţineri ale sale mi se par valabile şi pentru limbaj. De altfel, unii lingvişti au şi spus unele lucruri asemănătoare cu cele afirmate de Goblot. Astfel, dintre români, Paul, *Flexiunea nominală internă în limba română*, Bucureşti, 1932, p.57-64, a distins între valoarea obiectivă şi cea nominală a substantivului, înţelegînd prin ele valoarea finită şi cea infinită a substantivului, dar fără să fi fost influenţat de Goblot. Termenii cei mai potriviţi mie mi se par tot cei întrebuinţaţi de Goblot, cu modificările aduse de mine.

Încă o rectificare trebuie să mai facem gramaticii de pînă astăzi. Gramaticii de pînă azi au separat total numărul de numeralul cardinal. Aceasta, pentru că numărul se exprimă prin terminaţii sau modificări ale semnului substantivului, pe cînd numeralul, prin cuvinte proprii. Dar, în fond, numărul şi numeralul cardinal sunt o singură realitate semantică, nu două. Deci, cine studiază limba plecînd de la înţelesuri, pe care nu le modifică, ci le ia ca atare, nu va putea face distincţie între număr şi numeralul cardinal, ca fapte lingvistice distincte. El va vorbi numai de *cantitate*. Iar numeralul cardinal, pentru că exprimă cantitatea, poate fi numit *cantitativ*. Numeralul cardinal (*cantitativul*) apare numai în judecăţile cu subiect finit. Înlocuirea expresiei *numeral cardinal* prin *cantitativ* rezolvă o problemă, care nu-şi putea găsi de loc soluţie în gramatica de pînă acum: ce sunt *toţi, toate,* chiar *tot, toată*? Ce sunt *cîţiva, nişte*, etc.? Numerale? Nu, căci ele nu exprimau un număr definit precis. Atunci, pronume? Dar cînd ele însoţeau un substantiv, nu puteau fi considerate pronume, ci un fel de adjective. Ele nu erau pronume decît în fraze ca: *Toţi au plecat; Cîţiva au plecat*. Însă, asemenea pronume (cf. şi *aceştia au plecat*, etc.) ar trebui numite după funcţia pe care o au cînd însoţesc un substantiv, căci doar aceea este funcţia lor reală. Aşadar, *tot, toată, toţi, toate, cîţiva, nişte*, etc. sunt *cantitative*.

Şi încă ceva mai avem de spus: de fapt, cantitatea se exprimă în limbă numai prin cantitative, nu şi prin aşa-numitul *număr*, adică prin terminaţiile sau modificările semnului substantivului. Aceste terminaţii sau modificări ale semnului substantivului nu sunt, oarecum, decît nişte variaţii ale substantivului în raport cu cantitativul său, care îi arată cantitatea. Cantitativul *un* va cere singularul, cantitativele *doi, trei, toţi, cîţiva, nişte*, etc. va cere pluralul. Numai în fraze ca *Socrate este om*, cantitatea nu se exprimă printr-un cantitativ, ci prin substantiv. Dar, în acest caz, substantivul poartă numele de *substantiv propriu*. Firește, nu numai numele proprii exprimă singularitatea, ci şi sintagmele (cf. *Revoluţia franceză de la 1789)*. Pluralul nu are un rost în limbă decît atunci cînd el apare fără a fi însoţit de un cantitativ. Aşadar, numeralul

Scanned with OKEN Scanner

cardinal sau, mai exact, cantitativul, are un rol foarte important în limbă, anume, la formularea subiectului. El e atît de important, încît nici nu mai poate fi considerat atribut, cum s-a făcut pînă astăzi, sau, după terminologia noastră, complement al substantivului. El este aproape mai important decît substantivul pe lîngă care stă, care aproape că devine, el, un fel de determinant al cantitativului. Cred că aşa se şi explică poziţia cantitativului în frază, anume faptul că el precede substantivul, faptul că el începe fraza, în limbile în care adjectivul stă după substantiv (printre aceste limbi, este şi româna).

De altfel, în aceeaşi situaţie cu numeralul cardinal, se găseşte, cîteodată, şi numeralul distributiv (*cîte unul, cîte doi*, etc.).

§ 122. Înainte de a trece la studiul faptelor de limbă româneşti, să arătăm ce înţelegem prin caracterul *definit sau indefinit al subiectului* sau, în general, al substantivului care nu e predicat. Referindu-se la aceleaşi lucruri, se mai vorbeşte şi de determinarea sau indeterminarea substantivului. Astfel stă cazul cu Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, Paris, 1932, p.56-62, dintre teoreticieni, şi cu Sandfeld şi Olsen, *Syntaxe roumaine*, I, p.17, dintre autorii de gramatici române. Noi nu putem accepta însă termenii *determinare* şi *indeterminare*, precum şi cei care se impun numaidecît după aceea, *determinat* şi *indeterminat*, pentru că deja am întrebuinţat unul din aceşti termeni (*determinat*), cu sensul de „element lingvistic căruia îi este subordonat altul". Trebuie să recunoaştem, însă, că termenii aceştia sunt, de altfel, tot atît de legitimaţi ca şi *definit* şi *indefinit*.

Ce realităţi lingvistice acoperă aceşti termeni? Vom exemplifica aceasta, citînd un pasaj din Bally, *op.cit.*, p.57: „J'entends un chien aboyer: je ne sais rien de lui, mais je ne doute pas un seul instant qu'il ait des caractères parfaitement déterminés, qui me le feraient distinguer de tout autre chien". (Aud un cîine lătrînd: nu ştiu numic despre el, dar nu mă îndoiesc nici o clipă că posedă caractere perfect determinate care mă fac să-l disting de oricare alt cîine.) Aşadar, vom vorbi de un sens indefinit sau indeterminat al substantivului, atunci cînd individul vorbitor nu cunoaşte notele care individualizează un obiect, o fiinţă, etc., ci numai pe cele care îl clasează la o specie, un gen, etc.. Cînd cunoaştem şi aceste note, atunci avem sensul definit sau determinat al substantivului. Se înţelege, acum, uşor că sensul indefinit se exprimă prin articolul indefinit, pe cînd sensul definit, prin articolul definit. Dar sensul definit se exprimă nu numai prin articolul definit, ci şi altfel: prin adjectivul demonstrativ (nu, însă, oricînd), prin adjectivul posesiv, prin anumite atribute sau, cu terminologia noastră, complemente. Lucrul acesta a fost arătat tot de Bally, *op.cit.*, p.58. Expresii ca acestea: *această casă, casa mea, casa*

Scanned with OKEN Scanner

tatălui meu, cuprind substantive cu sens definit. Adjectivul nu dă, însă, sens definit unui substantiv care nu este nume propriu.

Dar toate aceste alte modalităţi de exprimare a sensului definit folosesc mai întotdeauna, cel puţin în unele limbi, printre care şi româna, şi articolul definit (*această casă* face excepţie, dar putem adopta expresia *casa aceasta*). Aşadar, articolul definit are funcţia *de a arăta*, singur sau împreună cu un complement, *sensul definit al substantivului*. Aceasta fiind funcţia sa, noi credem că numele său cel mai bun nu este cel întrebuinţat de gramatica de pînă azi, *articol definit*, ci cel de *definitiv*. Termenul *articol* este inutil şi, pe deasupra, şi inexact, căci, aşa-numitul „articol definit" nu leagă nimic (în latină, *articulum* înseamnă „legătură"). Fireşte, nici expresia *articol indefinit* nu este potrivită, căci nici faptul lingvistic în discuţie nu leagă nimic. Pentru această realitate lingvistică, noi propunem termenul *indefinitiv*. Am putea întrebuinţa, fireşte, şi termenii *determinativ* şi *indeterminativ*.

Mai trebuie să atragem atenţia asupra unui fapt: unul din demonstrative, anume cel care arată depărtarea (*cel, cea* sau, la plural, *cei, cele*; trebuie luate în consideraţie şi formele *cela, ceea, ceia, celea*) nu are, întotdeauna, funcţie de demonstrativ ci, cîteodată, funcţia articolului definit pur şi simplu, adică arată sensul definit al substantivului: Bucuţa: *Cele şase lopeţi băteau în măsură*. Philippide numea pe *cel*, în această funcţie, *pronume determinativ* (*Gramatică*, p. 198). Sandfeld şi Olsen, *Syntaxe*, p.234, vorbesc, simplu, de „determinativ". Pronume nu este, căci nu ţine locul unui nume (cîteodată, are această funcţie, dar nu aceea o studiem noi aici). Termenul potrivit este numai cel de *determinativ*.

Dar, deoarece acest termen este întrebuinţat de noi şi pentru articolul definit, vom vorbi, în cazul articolului definit, de *definitiv* sau *determinativ I*, iar în cazul lui *cel*, de *definitiv* sau *determinativ II*.

§ 123. Sensul indefinit al unui subiect finit singular se exprimă prin: 1.aşa-numitul „articol indefinit singular". Ca şi în alte limbi, el coincide, în româneşte, cu numeralul cardinal *un*. Se spune că, în această funcţie, el nu numără, nu este, adică, numeral. Totuşi, eu cred că aşa-numitul „articol indefinit" exprimă şi numărul, mai exact, cantitatea. Prin el, fraza se caracterizează ca o frază cu subiect la singular: Slavici: *Din vale vine, abia tîrîndu-se, un cîine flocan; Ici o casă, colo o casă... tot una cîte una*. Precum se vede, el se repetă înaintea fiecărui substantiv coordonat. Alte exemple: Creangă: *Încă şi pînă astăzi, un deal în partea dinspre Plotunul se cheamă dealul Omului; o casă ici, sub tihăraia asta, alta dincolo...; cocioaba de pe malul stîng al Bistriţei, bărbatul, fata şi boii din pădure, un ţap şi două capre slabe şi rîioase era toată averea Irinucăi; era o zi frumoasă în duminica aceea; Şi apoi, este o vorbă: dacă-i copil să se joace. Cineva*, mai rar, şi *careva* sunt echivalente cu *un*

Scanned with OKEN Scanner

om, o femeie, un bărbat. Negativul acestei expresii este *nimeni*. Ambele sunt, deci, pronume, dar indefinitive, în acelaşi timp. *Ceva* este echivalentul lui *un lucru*. *Nimic* este negativul său.; 2.prin *vreun*, considerat de unii pronume, de alţii, adjectiv. Agârbiceanu: *Prin smîntîna murdară a trotuarului, trece rar vr-un om, zgribulit sub ploaie*; 3.prin *cîte un* (exemplul a fost dat *supra*); 4.prin *nu ştiu ce, nu ştiu care, cine ştie ce, cine ştie care*: Ion Gorun: *Ca să fii un doctor aşa, nu e cine ştie ce mare lucru*; Stănoiu: *Atîta n-ar fi fost cine ştie ce nenorocire*; Agârbiceanu: *Atunci s-a învîrtit nu ştiu ce şurub nenorocit la carul căsniciei sale.* Exemple alcătuite de mine: *Nu ştiu care învăţat a susţinut că...; Nu ştiu ce întîmplare l-a determinat să..*; 5.Frazele de acest fel, negative, se exprimă prin *nici un*: *Nici un intelectual nu s-a gîndit la o îndreptare a situaţiei.* Cîteodată, în loc de *nici un*, apare *vreun*: Rebreanu: *nu se simţea vreo mişcare*; 6.Negativul se exprimă, în cazul de faţă, şi prin substantivul nearticulat cu nici un articol, urmat de un verb negativ: Ispirescu: *Pic de nour nu se vedea*; Agârbiceanu: *De multă vreme picior omenesc n-a pătruns acolo; n-a fost zi să nu treacă domnul Costică pe la croitor*. Altă dată, subiectul este precedat de *nici*, care, însă, dă o nuanţă specială: Ispirescu: *Nu putea să treacă prin ea nici puiul de fiară*; Dumitru Furtună: *nu s-ar fi ales nici bucăţică de carne dintr-însa*; Nădejde: *E oare pe lume lighioaie mai leneşă decît ciobanul*?; 7.Cîteodată, negativul apare cu *un*: Brătescu-Voineşti: *Nu e pe tot cerul o constelaţie mai frumoasă.* Este drept, însă, că 2 şi 3 nu e un singular, ci un plural rar, şi, de aceea, n-ar fi trebuit tratat aici. Deasemenea, la 4, s-ar putea admite că avem a face o judecată la plural: *Intelectualii nu s-au gîndit...* .

§ 124. Toate indefinitivele pomenite mai sus apar în funcţie adnominală, adică pe lîngă un substantiv (nume). Dar ele pot apărea singure, adică fără substantivul căruia îi dau sensul indefinit. În acest caz, ele îşi schimbă forma (capătă articolul definit I). Pînă acum, ele au fost socotite pronume şi noi putem accepta aceasta. 1. *unul, una*. Nici aici, eu nu fac distincţie între numeral şi pronume: Moşoiu: *Lasă-l, că vinde icoane, strigă unul*; Agârbiceanu: *Era odată, la noi în sat, unul de-i ziceau Ionu Bodii*; Pătrăşcanu: *Dinspre grădina publică, venea, tocmai atunci, unul cu una, el beat foarte, ea sprijinindu-l de braţ*; Bassarabescu: *În loc de două tacîmuri, acum era unul*; Sadoveanu: *Este acolo, măcar unul om de omenie*?; Rebreanu: *Viaţa unui atom e însăşi viaţa universului. Unul e tot şi tot e unul.*; Agârbiceanu: *Ştie unul Dumnezeu cît!*. 2. *vreunul*: Brătescu-Voineşti: *Să fii cu ochii în patru, să nu te-nşele fr-unul, că tu eşti cam tutuit* (Precum se vede din acest exemplu, frazele cu subiect singular sunt şi din cele care exprimă teama); Caraivan: *Pe dînsul nu-l întreabă niciodată vreunul din acei bărbaţi învăţaţi*. 3. *cîte unul*. 4. *nu ştiu cine, nu ştiu ce, cine ştie cine, cine ştie ce* (aici, nu

Scanned with OKEN Scanner

definitivul I apare, ci *cine* în loc de *care* şi *ce* nu este urmat de substantiv): Ispirescu: *Nu scap eu de tine, nici tu de mine, măcar de s-ar pune nu ştiu cine şi cruciş şi curmeziş*. 5. *niciunul, niciuna*: Cazaban: *Am întîlnit tot felul de chipuri. Niciunul nu-mi era cunoscut*; Sadoveanu: *Dintre cei răi, niciunul nu era vinovat*; Sandu-Aldea: *Din cîte fete erau în Drăgaica, niciuna nu era de potriva Anicuţei.*

§ 125. Subiectul *finit, singular, definit* se exprimă: 1. prin *numele proprii*. Aici sunt de luat în consideraţie: a) *numele de persoane*. Ele sunt ca şi articulate cu articolul definitiv şi, în unele cazuri, chiar prezintă acest articol: e cazul numelor de familie în *–escu, -eanu, -oiu* (în cazul de faţă, *-u* este articol. Unii îl pronunţă şi scriu: *ul*; tot pentru cazul de faţă, este de observat că trebuie să se ia singularul, nu pluralul). Tot aşa se face că numele de persoane, feminine, prezintă articolul: Sadoveanu: *Anghelina, săraca, zăvora uşa*. Numele masculine trebuie considerate ca articulate, chiar cînd, formal, nu au articol: Slavici: *Ghiţă se aştepta s-o vadă pe Ana*. De fapt, la *Ghiţă*, limba nu dispune de o formă *Ghiţul*, aşa că, o formă articulată cu *–ul* este imposibilă. De aceea, este greşită afirmaţia lui Sandfeld şi Olsen, p.44, că „prenumele masculine nu primesc articol". Tot aşa, cu *Oanea, Zaharia, Luca,* etc. Nici substantive ca *Ion(el), Dumitru*, etc., care ar putea fi articulate, nu trebuie socotite ca nearticulate. Numele proprii de persoane feminine pot fi şi nearticulate, dar după legile care guvernează exprimarea substantivului definit prin substantiv nearticulat (vezi mai jos); b) *numele de locuri* (numirile geografice). Numele de ţări şi continente, de localităţi, munţi, rîuri, lacuri, etc. primesc, în mod regulat, definitivul: *România, Ardealul, Franţa, Germania, Africa, Epirul, Lunca, Viena, Brăila, Constanţa, Parisul, Triestul, Berlinul, Bosforul, Constantinopolea, Balcanul, Parîngul, Ceahlăul, Bistriţa, Prutul, Brateşul*. Excepţiile sunt guvernate de aceleaşi legi ca şi cele care guvernează excepţiile de la 1-a; c) *numele de vînturi, curenţi marini*: *Crivăţul*; d) *numele de sărbători* şi *zilele săptămînii*: *Crăciunul, Boboteaza, Joia Mare, Duminica, Lunea*, etc. Excepţiile, ca şi în cazurile precedente; 2. prin *nume comune cu definitiv I*, la singular, urmate de un determinant (complement). Am spus, mai sus, că unii determinanţi fac substantivul să aibă sens definit. Şi aici, avem aceleaşi excepţii ca şi în cazurile anterioare. Trebuie, însă, să atragem atenţia asupra faptului că subiectul singular definit se exprimă, adesea, şi prin substantivul la singular, cu definitiv, fără nici un atribut (după noi, complement determinant). Putem considera acesta drept al treilea caz; 3. Anume, se exprimă astfel subiectul cînd e vorba de ceva cunoscut individului vorbitor şi interlocutorului. După Sandfeld şi Olsen, p.21, este vorba fie de ceva „universal cunoscut" (*soarele, crivăţul, vîntul*), fie de ceva cunoscut într-un teritoriu mai mult sau mai puţin restrîns în circumstanţe

Scanned with OKEN Scanner

„definite" (*regele, guvernul, prezidiul, primarul, Universitatea, Teatrul, forța, lacul, moara, trenul*). Eu aș formula altfel aceste fapte: e vorba de lucruri unice în univers (*soarele*, etc.) sau de lucruri și ființe unice într-un spațiu oarecare (*regele*, etc.), ceea ce înseamnă că ele nu pot fi decît definite, determinate, cunoscute și că, deci, nu se pot exprima decît prin substantiv cu definitiv I, fără determinant sau cu un determinant din cele care nu dau un sens definit: Sadoveanu: *Luna încă nu răsărise; Dimineața luminoasă intra pe fereastră*; Slavici: *Cînd bate vîntul, moara se învîrteşte; Vremile vin, vremile se duc, lumea merge înainte, iară omul, cînd cu lumea, cînd împotriva ei*. Sandfeld și Olsen spun (*ibid.*) că *Vodă* nu se articulează. Și în acest caz, ei fac greșala de a vorbi de o formă articulată, atunci cînd cuvîntul în discuție n-o are (ca și *Ghiță, Ion*, etc.). Tot aici, trebuie pomenite și alte cazuri asemănătoare: Sadoveanu: *De partea cealaltă, între ferestre, oglinda, deasupra unei măsuțe*. Exemple alcătuite de mine: *Unde e oglinda?; E gata masa?; Soba nu mai încălzește; Poarta nu se mai poate închide; Nunta va fi peste o săptămînă*. Nici astfel de exemple n-au fost formulate bine de Sandfeld și Olsen (p.21-23). Articolul definit, în acest caz, nu „designează ca cunoscut ceea ce se găsește de obicei într-o localitate oarecare, ceea ce, de obicei, aparține cuiva sau face parte dintr-un lucru" (p.21-22), ci substantivul articulat și întrebuințat singur are sens definit, pentru că *situația indică despre ce lucru este vorba*: de cel din situația dată. Autorii se exprimau bine, cînd spuneau (p.25): „Cîteva din exemplele citate mai sus arată că articolul care marchează apartenența și obișnuința se poate întrebuința în locul unui pronume posesiv. Acest uzaj este foarte frecvent și se observă mai ales cu numele de înrudire sau de raporturi personale". Exemple: Slavici: *De mama îmi mai aduc aminte ca prin vis, dar tata a murit cînd eram mic de tot*; Rebreanu: *Unchiul, care te-a iubit ca pe copilul lui, dacă te-ar întîlni azi, nici nu te-ar recunoaște*. Autorii mai observă că și numele părților corpului se construiesc la fel: Sadoveanu: *Tot îi mai rămăsese ceva: ochii limpezi, căprui*. Alte exemple, întrucîtva asemănătoare, se găsesc în Sandfeld și Olsen, paragraful 18.

§ 126. Subiectul singular definit se exprimă, cîteodată, și prin *substantiv singular nearticulat*, precedat de *așa* sau *asemenea*. Cîteodată, înainte de *așa* sau *asemenea*, se mai întrebuințează și *un, o*: Agârbiceanu: *Parcă nimic nu mai sufla, așa o liniște se făcu*; Sadoveanu: *Asemenea cal uscat și tare nu știe de nevoie, nici de trudă*; Sandu-Aldea: *Un asemenea argat e o sculă de aur*. Un exemplu alcătuit de mine: *Așa vreme nu este ce ne trebuie = Vremea aceasta, de acest fel, nu este*..etc.. Cîteodată, însă, astfel de sintagme exprimă un subiect singular indefinit: Moșoiu: *Așa îți trebuie ție.*

Scanned with OKEN Scanner

§ 127. Subiectul fiind plural, cu sens indefinit, se exprimă prin substantiv la plural, nominativ, precedat de: 1.*nişte*. Sadoveanu: *Moş Isailă! Sunt aici nişte blăni de vulpe aduse de domnu Anton*; Ispirescu: *Cum de să crează ei nişte prostii aşa de gogonate?*; Sadoveanu: *Noi suntem nişte ţărani şi nu ne pricepem; Muncesc ca nişte roabe*; Rebreanu: *Stătea ca pe nişte spini!*; Bassarabescu: *Nu pot să le sufăr. Nişte nebune!*. *Ceva* poate înlocui acest plural, ca pronume şi ca indefinitiv în acelaşi timp; 2.*niscai, niscaiva, niscareva*, care caracterizează (toate) graiul popular. Goga: *L-am scăpat şi de niscai daraveruri cu finanţii*; Caraivan: *vreo fişie de pământ ori niscai parale*; Pătrăşcanu: *Parcă intrase în sat niscai dihănii; socotind c-au apărut niscai ţigani cu ursul;* 3.*unii, unele*. Rebreanu: *Pe valea Someşului sunt chiar unele sate unde mai toate miresele umblă cu copilaşul de mînă*; 4.*cîţiva, cîteva*. Lungianu: *Într-un colţ, se strînseseră cîteva fete*. Acest indefinitiv însă, spre deosebire de celelalte, are şi o altă nuanţă, anume, el înseamnă că lucrurile sau persoanele despre care se vorbeşte sunt puţine; 5.*oarecari* (rar); 6. *numeralul cardinal* (cantitativ care exprimă precis numărul), de la *doi* în sus. De la 20 în sus, prepoziţia *de* se intercalează între numeralul cardinal şi substantiv. De aceea, Philippide, p.266, consideră, în acest caz, substantivul ca atribut al numeralului. Dar după *sută, mie, milion, miliard*, urmate de numeralele 1-20 exclusiv, prepoziţia *de* apare numai la substantiv: *o sută doi oameni*. Unii omit pe *de* şi în cazurile în care, după norma expusă aici, el apare: *29 ani*, etc.. Numeralele *sută, mie, milion, miliard* primesc, în mod obligatoriu, articolul nedefinit. Înainte de *sută* şi *mie*, *o* poate fi înlocuit cu *una*, dar numai cînd nu este subiect. De fapt, *sută, mie, milion* şi *miliard* sunt substantive adevărate; 7.*vreo + numeralul cardinal* (*vreo zece oameni*) pentru a arăta numărul, cu aproximaţie. La *un milion*, se adaogă *vreun*; 8.*mulţi, puţini, mai mulţi*; 9.*cîte doi, cîte trei*, etc.. Observăm că unele fraze cu subiect finit plural nedefinit sunt fraze cu subiect finit plural parţial. Celelalte nu sunt parţiale dar nu pot fi considerate nici totale.

§ 128. Unele din indefinitivele enumerate în paragraful precedent pot fi întrebuinţate şi singure, adică fără substantiv, deci, ca pronume. În această situaţie, stă chiar şi numeralul cardinal: 1.*unii, unele*. Vlahuţă: *Adevărul e că se încăpăţînează unii să stăruie în viaţă*; Sadoveanu: *Unii îl văzuseră şi pe balaur;* 2.*cîţiva, cîteva*. Sadoveanu: *Luaţi-l cîţiva şi-l duceţi la curte*; *Cîteva din aceste exemple le găsim în unele din cele mai desăvîrşite poezii ale lui Eminescu*; 3. *numeralul cardinal*. Iorga: *Din 1000 de copii în vîrstă de şcoală, 100 sunt Români*. În ambele cazuri, subiectul exprimă o parte dintr-un număr mai mare, care, în frază, precede ca complement şi este exprimat prin substantiv, precedat de numeral, aşa

Scanned with OKEN Scanner

că ştim la ce se referă numeralul pronume; 4. *vreo + numeralul cardinal*; 5. *mulţi, puţini, mai mulţi.*

§129. Subiectul *finit, plural, cu sens definit* se exprimă: 1. prin *substantivul plural articulat* (cu definitiv) singur, sau cu un determinant, din cele care îi dau sensul definit. Sadoveanu: *Se auzeau tălăngile vacilor boiereşti*; Lungianu: *Sufletele celor morţi trăiesc în ceruri; Copiii în rochiţe albe se fugăreau în cercuri*; Sadoveanu: *Focurile din bătătura bordeielor ardeau vioaie*; Slavici: *Oamenii jucau dar cărţi, se băteau în palmă cu cîrpa împletită*; Cezar Petrescu: *Negustorii scoteau steaguri în vitrine; Argaţii făcură cerc, cu pălăriile în mînă; Bărbaţii, cu pălăriile în mînă, îşi tamponau fruntea cu batistele;* 2. prin *substantiv plural cu definitiv*, singur sau cu un determinant din cele care dau substantivului un sens definit, dar precedat de *toţi, toate*, care insistă asupra totalităţii. Căci frazele cu subiect plural definit se identifică cu ceea ce Goblot numea „judecăţi plurale totale". Exemple: Rebreanu: *Toţi bărbaţii scoaseră pălăriile; Toate privirile îl izbiră ca nişte săgeţi*; Ispirescu: *Toate bubele şi răpciuga căzură de pe dînsul. Toţi, toate* pot urma substantivului.

Adesea, totalitatea unui grup se exprimă prin *toţi, toate*, ca complemente ale verbului, nu ale substantivului subiect. Creangă: *Băieţii încep a curge toţi*; Sadoveanu: *Jupînesele se grămădiră toate în jurul Anei; Mergem toţi ca nebunii după dînsul*. Sandfeld şi Olsen socotesc, în acest caz, pe *toţi, toate* ca atribute (=predicate) ale unui subiect (p.200). Ei continuau (p.201): „Faute d'emploi d'un pronom personnel sujet à la troisième personne, il est souvent impossible de décider si *toţi* est sujet ou attribut indirect". (În lipsa utilizării unui pronume personal subiect la persoana a III-a, este adesea imposibil să se decidă dacă *toţi* este subiect sau atribut indirect.) Cred că, aici, autorii se înşală. Exemplele date de ei sunt sau cu *toţi* pronominal (Leca Morariu: *cînd au fost adormit toţi*; Pătrăşcanu: *Tustrei au început să alerge de la o masă la alta*; Rebreanu: *Nevinovăţia ei, gingăşia ei, veselia ei, toate au să fie a unui prostănac*) sau cu *toţi* element al predicatului: Ispirescu: *La Elenii aceia, zeii cei buni, ca şi cei nebuni, cei răi ca şi cei nerăi, toţi fierbeau într-o oală, cum se zice.* Ca atribut (predicat) indirect, *toţi* este precedat frecvent de prepoziţia *cu*. El capătă atunci articolul enclitic (*ibid.*, p.201). Exemple: Agârbiceanu: *Bieţii oameni gem cu toţii sub povara cea mai grea*; Creangă: *se pun la masă cu toatele*; Ispirescu: *Ajunseră cu toatele la măr, în aceeaşi clipeală de ochi; Dumneavoastră cu toţii ştiţi că...*; Ion Gorun: *Da slava Domnului că cu toţii erau sănătoşi*; Ispirescu: *Fetele se mirară de acestea şi cu toatele se duseră la împăratul*; 3.*Cei, cele* (în Muntenia, *ăi, ale*) (= definitiv II) + *numeralul cardinal + substantiv plural*. Iorga: *Cei cinci mii de Greci s-au luptat aprig cu mia de Bulgari; Parcă cei 100 de ani trecuseră alături de dînsul*; Bucuţa: *Cele şase lopeţi băteau în*

Scanned with OKEN Scanner

măsură; Vasiliu: *Cei o mie şi unu s-o dus la treabă*; Caragiale: *În mațe să le stea ăi o sută cinci zeci de franci. Sută, mie, milion* şi *miliard* fiind substantive autentice, cum am spus-o în paragraful precedent, ele se articulează cu substantivele (atunci cînd exprimă, împreună cu un substantiv precedat de *de*, subiectul definit). Exemple alcătuite de mine: *Suta de lei a fost pierdută; Miile de studenți au așteptat acolo în zadar*; 4.*Cei, cele* + *cîțiva, cîteva* + *substantiv plural nearticulat*; 5.*Amîndoi, ambii, tustrei, tuspatru, toți trei, toți patru, toate trei, toate patru, cîte(şi)doi, cîte(şi)trei, cîte(şi)patru*, etc. + *substantiv plural cu definitiv I.* Rebreanu: *Amîndouă glasurile izbiră ca nişte săgeți urechile bolnavului*; Ispirescu: *Se vorbiră amîndoi frații cu logodnicele lor, să facă pe fratele lor mic de rîs*; Rebreanu: *Toate patru gloanțele au lovit în plin*; Ispirescu: *Rămaseră cîte trei frații la un loc*; Brătescu-Voineşti: *Suntem deja îngenunchiați, noi cîteşi patru frații. Cîte(şi)trei* are feminin: *cîte(şi)trele*: Ispirescu: *Intrară cîteşi trele zmeoaicele în casă*; Lungianu: *Cîte trele bisericile atrag creştini în serile acestea*; 6.*Fiecare* + *substantiv singular nearticulat*: *Fiecare casă îşi avea curtea ei.* Popular, şi *fitece, fiece.* Cîteodată, *fiecare* aparține predicatului, întocmai cum a fost cazul şi cu *toți, toate*: Gane: *Iar ceilalți doi lăutari-boieri au apucat fiecare pe drumuri deosebite; În cea mai mare tăcere, ne-am aşezat fiecare la locul însemnat.* Nu cred însă că tot aşa stă lucrul cu exemplele: Pătrăşcanu: *Acuma fiecare trebuie să dăm concurs țării*; Agârbiceanu: *Fiecare gîndim şi simțim ce vrem; S-au şi împărțit fiecare la rostul lui*; Caragiale: *Multe nopți asemenea şi fiecare neasemănate.* În unele cazuri, *fiecare* este pronume autentic; 7.*Oricare* sau *orişicare* + *substantiv singular nearticulat*: *Oricare ieşean l-a ironizat.* Cîteodată, şi *orice, orişice.* Ultimele două procedee folosesc fraza singulară numai formal; sensul e că fiecare subiect dintr-o totalitate de subiecte îndeplineşte acțiunea în discuție. De aceea, *fiecare, oricare*, etc. sunt echivalente cu *toți, toate.* Cîteodată, verbul este chiar la plural.

§ 130. Procedeele examinate în paragraful precedent, la nr. 2,3,5,6 şi 7, folosesc un definitiv (determinativ) sau un numeral cardinal sau o îmbinare de *definitiv* + *numeral cardinal în funcție adnominală.* Dar definitivul sau numeralul cardinal sau sintagma rezultată din unirea lor se pot întrebuința şi singure, adică fără substantiv (fără nume). În acest caz, ele au o funcție *pronominală*:1.*Toți*: Caragiale: *Rîd toți de tine, ca de o mazetă*; Pătrăşcanu: *Nu toți de sub drapel au avut norocul să lupte pe cîmpiile Bulgariei*; Sadoveanu: *Toți erau grăbiți, dar el era mai grăbit decît toți; Mai întîi, toate-s nişte ticăloase*; 2.*Cei, cele* + *numeral cardinal* (rar). *Cei zece mii au rătăcit multă vreme prin Asia Mică.* Despre valoarea pronominală a numeralului cardinal, gramatica şcolară nu vorbeşte. Este, aici, una din erorile ei; 3.*Amîndoi, ambii, tustrei*, etc..Cezar Petrescu:

Scanned with OKEN Scanner

Amîndoi veniseră aici mînaţi de vechea lor prietenie; Iorga: *Toate trele (piesele) au fost franţuzeşti*; Sadoveanu: *Tustrele stau pe pat, aproape de sobă*; Rebreanu: *În cele din urmă, toate trele se sileau să...*; Brătescu-Voineşti: *Şi cîteşi trei tac, să audă cum cîntă pitpalacul*; 4.*Fiecare.* Ispirescu: *Fiecare din zeii lor îşi avea zîna lui de soţie*; 5.*Oricine, orişicine.* Agârbiceanu: *În fiecare zi, îl poate vedea oricine cum se furişează pe străzile strîmte*; Sadoveanu: *Nu-mi sta nimeni împotrivă, putea să fie el oricine*; Slavici: *Orişicine putea să vadă că D-nul Mihai Budulea e un om pus pe gînduri.* Cîteodată, şi *oricare* şi *orişicare*: Speranţia: *A! Poate să fie oricare.*

§ 131. O situaţie ambiguă, adică participînd şi la frazele singulare şi la cele plurale, o au frazele cu mai multe subiecte, dar cu un singur predicat: *Petru şi Gheorghe sunt bolnavi*; *Profesorul şi asistentul începură să lucreze împreună; Un dicţionar şi un atlas au fost distruse; Un atlas şi cîteva dicţionare au fost distruse.* Precum se vede, subiectele pot fi sau nume proprii, sau substantive comune la singular cu definitiv, sau substantive comune la singular cu indefinitiv, sau un substantiv la singular şi unul la plural, etc..Mai este încă o posibilitate: aceea de a întrebuinţa substantivele comune, fie la singular, fie la plural, dar nearticulate. Astfel de substantive au sens definit. Sadoveanu: *Cal şi călăreţ păreau un vîrtej vînăt*; Creangă: *Şi casă, şi motan şi tot se făcuse scrum*; Lungianu: *Erau tineri amîndoi, stăpîn şi cal.* Regula stabilită de Sandfeld şi Olsen, p.53, cu privire la aceste exemple, este următoarea: „Le substantif reste sans article dans les énumérations". (În enumerări, substantivul pierde articolul.) Cred că e mai dreaptă formularea lui Philippide (p. 198): „Cînd sunt înşirate toate lucrurile dintr-un grup" (Philippide, de fapt, dădea un exemplu de acuzativ şi numai cu un substantiv; dar, de fapt, cazul este acelaşi: Creangă: *Am uitat de rîie şi tot.* Philippide mai adăoga, la p.199, că, fără *tot*, substantivul ar fi trebuit articulat).

Sandfeld şi Olsen mai relevă (p.54) că substantivul apare nearticulat şi atunci cînd „este repetat cu prepoziţie": Slavici: *Gînd se înşira cu gînd în capul lui.* Mai este de remarcat, şi în acest caz, predicatul acordat numai cu substantivul fără prepoziţie, care, gramatical, singur e subiect. În acest caz însă, substantivul nu mai are un sens definit ci unul indefinit: *Un gînd se înşira cu alt gînd.*

§ 132. Subiectul infinit (universal) parţial se exprimă prin: *unii, unele, puţini, mulţi, cei mai mulţi* + *substantivul plural* (firește, nearticulat cu articolul definitiv). Tocmai faptul că infinitul parţial se exprimă numai în acest singur fel, în timp ce finitul plural parţial se exprimă în mai multe feluri, ne arată că distincţia între finit şi infinit este şi lingvistică, nu numai logică. Exemplu: *Unii oameni nu pot da un sens vieţii lor.* Rar de

Scanned with OKEN Scanner

tot, astfel de fraze se pot exprima numai prin *unii*, fără substantiv: *Unii nu pot da un sens vieţii lor. Unii* este, în acest caz, pronume. Subiectul infinit parţial este indeterminat.

§ 133. Subiectul *infinit* (universal) *total* se exprimă în următoarele feluri: 1.prin *substantivul singular cu definitiv I* . Rebreanu: *Artistul are nevoie de iubire*; Pătrăşcanu: *Alegătorul nostru, care altfel este fiinţă foarte cumsecade, este învăţat rău; Omul însă se deprinde cu orice*; Rebreanu: *Apoi aşa bea omul la supărare*. Altele: *Omul e o fiinţă raţională; Balena e mamifer; Omul este muritor*; 2.prin *substantivul plural cu definitiv I*: *Gîndurile sunt schimbătoare* (de fapt, acest exemplu nu e perfect, căci el nu e echivalent cu *Gîndul este zburător*); *Oamenii se deprind cu orice; Aşa beau oamenii la supărare; Oamenii sunt fiinţe raţionale; Oamenii sunt muritori*. Modalitatea aceasta de exprimare pare adesea nepotrivită; 3.prin *substantivul plural cu definitiv I*, precedat de *toţi, toate*. Acest procedeu este folosit cînd se vrea să se insiste asupra totalităţii subiectelor: *Toţi oamenii sunt muritori*. Cu acest sens, însă, procedeul pare nepotrivit; 4.prin *substantivul singular*, fără *definitiv I*, dar precedat de *tot, orice, fiecare*: *Tot omul este muritor; Orice om este muritor*. Vlahuţă: *Vis într-aripat e fiecare gînd al ei*; 5.Cînd predicatul are mai multe subiecte substantive, atunci ele apar la singular sau plural, fără definitiv şi fără indefinitiv. Rebreanu: *Lege, datorie, jurămînt sunt valabile numai pînă în clipa cînd îţi impun o crimă faţă de conştiinţa ta*; Slavici: *Dureri şi bucurii trec din om în om*. Cu privire la acest procedeu, sunt de spus aceleaşi lucruri ca şi despre cel, identic, studiat la paragraful 153. Vom mai adăoga un alt caz, identic cu cel studiat acolo, acela cînd subiectul „este repetat cu prepoziţie" (Sandfeld şi Olsen, p. 54): *Munte cu munte se întîlneşte, dar om cu om!* Substantivul infinit total are sens definit.

§ 134. Tot ce am spus pînă acum priveşte substantivele care au un singular şi un plural, adică acele substantive care denumesc fiinţe, obiecte, acţiuni, fracţiuni ale timpului (*zi, noapte*, etc.), deci, realităţi ce se pot număra. Dar sunt şi realităţi care nu se pot număra, ci numai se pot măsura, cîntări. În această categorie, intră substantivele care desemnează o materie oarecare (un material): *pămînt, nisip, apă, fier, vin, fum, pîine, mămăligă, aţă, sîrmă, stofă*, etc.. Ba, unele substantive desemnează chiar realităţi ce nu se pot măsura sau cîntări. E vorba de substantivele numite *abstracte*: *bunătate, înţelepciune, prostie, dulceaţă, iubire,* etc.. Aceste substantive nu au decît singular. Dacă ele au şi plural, acel plural nu aparţine, de fapt, singularului în discuţie, căci are alt sens şi, ca atare, este pluralul unui alt singular. Astfel, *pămînt* poate însemna şi bucata de pămînt pe care o stăpîneşte cineva şi, în acest caz, avem şi pluralul *pămînturi*. *Pămînt* mai înseamnă şi planetă, dar acest sens e, iarăşi, deosebit. La fel se poate vorbi de *nisipurile* mării; dar, în acest caz, e

Scanned with OKEN Scanner

vorba de plajele de pe malul mării sau de nisipul din fundul mării, considerat ca grămezi de nisip. La fel, *apă*, înseamnă şi rîu sau fluviu. Un *vin* poate fi şi o specie de vin. O *bere* poate fi un ţap sau o halbă de bere, o *pîine* este şi pîinea cu o anumită formă, etc.. Deasemenea, *bunătate* şi *dulceaţă* au şi sens concret, *prostie* înseamnă şi acţiunile prosteşti ale cuiva, *iubire* înseamnă şi pasiunea pentru cutare persoană. Dar nu despre aceste sensuri este vorba. Ele intră în cazurile studiate pînă acum şi, de aceea, nu le vom mai studia. Este vorba de acel sens al lor care nu necesită decît un singular. Judecăţile sau frazele care au asemenea subiecte nu trebuie socotite ca singulare. Trebuie să distingem şi aici un sens finit, atunci cînd este vorba de o cantitate limitată a materiei în discuţie, şi un sens infinit, atunci cînd este vorba de toată materia de aceeaşi natură, din univers, de materia de aceeaşi natură, din toate timpurile. Aşadar, trebuie să distingem între fraze ca: *S-a făcut multă pîine anul acesta*; *Zece cară de fîn au fost pierdute* şi fraze ca *Aurul este un metal preţios*. Sensul *finit* se exprimă în următoarele feluri: 1.prin *substantivul nearticulat*: *există pîine (fier) pe piaţă?*; *Este carne*? 2.*Nişte + substantivul nearticulat*: *Nişte fier a fost distrus*. La ambele două cazuri poate face aluzie pronumele şi indefinitivul *ceva*; 3.*Ceva, puţin, mult, cîtva, prea mult,* etc. + *substantiv nearticulat*; 4. *Numeral cardinal + litru, kilogram*, etc. sau *cîteva, vreo, puţine, multe + substantiv precedat* de prepoziţia *de*; 5.*Tot, toată + substantivul nearticulat* (cu definitiv I): Sadoveanu: *Toată lumea era mirată*; 6.*Substantiv articulat* (cu definitiv I): *Tutunul a fost vîndut; Carnea s-a terminat*; 7.Prin *substantiv cu definitiv I*, urmat de determinant: *Carnea de ieri s-a terminat*.

Sensul *infinit* se exprimă prin *substantiv articulat cu definitiv I*, cu sau fără determinante (dar determinante numai din acelea care nu dau sens finit substantivului).

§ 135. Unele substantive care exprimă materia (un anumit soi de materie) nu au decît plural: *lemne, mere, prune, roşii, măruntaie, tăiţei, icre*, etc.. Tot ce am spus despre cele care au numai singular este valabil – *mutatis mutandis* – şi pentru ele. Numai că, în loc de substantiv singular, vom avea substantiv la plural şi, firește, *mult* şi *puţin*, cînd vor preceda substantivul, vor fi la plural. Unele *abstracte* se întrebuinţează şi la plural: *tinereţe, bătrîneţe.*

§ 136. Şi alte substantive au numai un plural, sau preferă pluralul. În această categorie, intră: 1.Substantivele care denumesc *obiecte formate din două componente*: *ochelari, foarfeci, iţari, nădragi, pantaloni, desagi*, etc.. Există, însă, şi singularele *foarfecă, pantalon, desag(ă)*; 2.Numele lanţurilor de *munţi*: *Carpaţii, Alpii, Apeninii*, etc. Se spune, însă, şi *Carpatul, Apeninul*: Caragiale: *Carpatul, care-n profunzimile sînului său, ascunde comori de fier...*; 3.Numele unor *sărbători*: *Paşti, Rusalii,*

Scanned with OKEN Scanner

Sînziene, Mucenici, Moşi. Există însă şi singularul *Paşte*; 4.Numele unor *localităţi*: *Bucureşti, Humuleşti, Focşani, Paşcani, Iaşi,* etc.. Faptul se explică prin aceea că, la origine, aceste numiri desemnau pe locuitori (urmaşii lui Bucur, Focşa, etc., sau nişte *Iaşi*, adică nişte oameni din neamul *Iaşilor* = *Oseţilor*). Cum, însă, o localitate constituie o unitate şi, deci, odată cu numele unei localităţi, nu se prezintă spiritului nici o idee de pluralitate, aceste numiri sunt tratate adesea ca singulare: Iorga: *Moineştii se vesteşte prin puţurile sale de păcură.* Nu este curios dacă, pînă la urmă, unele din aceste nume au căpătat articolul definit singular: *Bucureştiul, Iaşul*. Cezar Petrescu: *Se vede departe, prin pomi, Iaşul.*

§ 137. Sensul *definit* al unui substantiv se mai exprimă şi altfel: 1.prin *acest (această,* etc.*)* + *substantivul nearticulat: N. Iorga spunea că... Acest învăţat mai susţinea că.... Acest* = „despre care vorbim"; 2.prin *acelaşi (aceiaşi*, etc.) + *substantivul nearticulat*: *N. Iorga spunea că... Acelaşi învăţat mai susţine că.... Acelaşi* = „despre care vorbim"; 3. prin *tot* + *substantivul cu definitiv* + *acesta: N. Iorga spunea că...Tot învăţatul nostru mai susţinea că...*; 4.prin *celălalt* (în Muntenia, *ălalalt*) + *substantiv nearticulat*, cînd e vorba de un al doilea dintr-un grup de doi, bine cunoscut sau de ultimul dintr-un grup mai mare, bine cunoscut, din care a mai rămas un individ. Pluralul se întrebuinţează cînd e vorba de alt grup decît cel considerat întîi. Cîteodată şi *cestălalt* + *substantiv nearticulat* (în Muntenia, *ăstalalt*). Ambele se pot plasa şi după substantiv, care, atunci, e articulat cu definitiv I. Brătescu-Voineşti: *Băieţii ceilalţi stăteau ce stăteau pe lîngă dînsul*; Lucreţia Petrescu: *Vine profesoara cealaltă de franţuzeşte*; Ispirescu: *Venirăşi ceilalţi tovarăşi ai vînătorului*; Sadoveanu: *Celelalte vecine ale ei o urmau.*

Sensul *indefinit* al unui substantiv se mai exprimă prin *alt (altă*, etc.). Rebreanu: *Cînd împlini vîrsta de şase ani, alt eveniment straniu îi zgudui sufletul; în stînga, alte două odăiţe*; Gane: *Asistau şi alţi vreo două zeci de oaspeţi.* Avem şi *mulţi* sau *puţini* înainte de *alţi.* Întrebuinţarea lui *un* înainte de *alt* este o influenţă franceză şi trebuie evitată. *Altcineva* şi *altceva* sunt echivalente cu *alt om* şi *alt lucru* sau *alte lucruri.*

§ 138. Toate cuvintele care exprimă sensul definit sau indefinit, studiate în paragraful precedent, sunt întrebuinţate adnominal. Unele dintre ele pot fi întrebuinţate şi pronominal. *Acest* sună atunci *acesta. Acesta* şi *acelaşi* au, însă, mai rar această funcţiune. Rădulescu-Codin: *Pe urmă, cheltuitorul s-a dus cu banii la cîrciumă... Celălalt, rămas gol, şi fără bani, se tot gîndea*; D. Furtună: *Prinde a-l scutura pe bietul orb... acestălalt se ştia nevinovat şi unde prinde a răspunde cu pumnii*; Goga: *Gal, ascultă... Ceilalţi puteţi ieşi*; Vissarion: *A fost altul mai vrednic şi a luat-o*; Slavici: *Sunt, însă, mulţi alţii*. Aici, *alţii* este precedat de *mulţi.*

Scanned with OKEN Scanner

Creangă: *Dacă n-oi şti eu, cine altul are să ştie?*; Lungianu: *S-aude o detunătură puternică de puşti, o alta şi a treia.*

§ 139. *Unul, una* sau chiar *unii, unele*, ca subiecte ale mai multor propoziţii principale coordonate, pot fi înlocuite cu *care*. Desigur, acest *care*, repetat, are o valoare afectivă. El face acţiunea mai vioaie. Creangă: *Şi ne luăm noi de la şcoală şi ne ducem cu toţii, - şi care săpau cu cazmalele, care cărau cu tărăboanţele, care cu căruţele, care cu covăţile, în sfîrşit, lucrau oamenii cu tragere de inimă.* Funcţia aceasta a lui *care* s-a născut desigur prin elipsa lui *era (puteai vedea pe) unul (unii)* care precedau pe *care*. *Care*, urmat imediat de *unde, cînd, cum, cît* este echivalent cu *fiecare* şi are, deasemenea, o valoare afectivă. Creangă: *Se tologeşte care unde apucă şi tac mă cheamă.* În legătură cu acestea, este de pomenit şi expresia *care mai de care*, echivalentă cu „fiecare (unul) mai mult decît altul".

[***Aspecte stilistice***]

§ 140. Unele din procedeele examinate mai sus, foarte puţine dealtfel, au o valoare afectivă. Desigur, astfel stă lucrul cu apariţia substantivului nearticulat în locul celui articulat cu articolul definit, atunci cînd se înşiră lucrurile dintr-un grup (vezi mai sus, paragraful 153). Vom trece acum la examinarea celorlalte fapte cu valoare afectivă, de la capitolul numărului, cantitativului, definitivului şi indefinitivului.

§ 141. În ce priveşte numărul, este de spus că, în vorbirea populară, găsim adesea singularul pentru plural, la numele de popoare: *s-a bătut Ungurul cu turcul; pe vremea Turcului*. Acest procedeu se întîlneşte şi la scriitori, care-l utilizează pentru obţinerea unor efecte estetice: anume, cu el se face caracterizarea unui personaj. Desigur, în graiul popular, care, în această privinţă, merge cu limba veche, faptul se explică prin nevoia de a da un caracter mai concret popoarelor despre care se vorbeşte, de arăta că ele sunt unităţi autentice, iar nu întîmplătoare şi că aceste popoare sunt angajate puternic în acţiunile care li se atribuie.

§ 142. Iordan, *Stilistica limbii române*, p.111, spunea: „Uneori, ne întîmpină şi fenomenul morfologic oarecum opus, adică întrebuinţarea pluralului pentru singular (mai exact spus, alături de singular) la cuvinte care, sub raportul strict gramatical, nu pot avea formă de plural. Este vorba de numele proprii personale. În limbajul poetic şi în cel oratoric, apariţia unui nume de om la plural, atunci cînd subiectul vorbitor urmăreşte efecte artistice, este un procedeu curent". Iordan exemplifica astfel: *A trecut, din nefericire, epoca Kogălnicenilor, a Bălceştilor, a Negruzzilor...; acum trăim în zodia Ioneştilor, Popeştilor, Vasileştilor...*; Cezar Petrescu: *o comoară îngropată... de un oarecare Dromichet, rege*

Scanned with OKEN Scanner

al Geţilor... Dar norocul i-a purtat de grijă să afle... o comoară mai de preţ decît a tuturor regilor Dromicheţi de pe lume. Valoarea stilistică se naşte din însuşi faptul că un personaj unic este conceput ca multiplu. Din această cauză, valoarea stilistică a procedeului lingvistic în discuţie este, de obicei, peiorativă, adică dispreţul.

§ 143. Cu aceeaşi valoare retorică – admirativă sau dispreţuitoare – se utilizează şi procedeul asemănător, al *articulării cu articolul indefinit* a numelor de persoană sau, în general, proprii. Exemple: *Un Eminescu n-ar fi putut susţine asta. Un Arghezi, da*; Cezar Petrescu: *Nu-ţi lungi nasul, să nu-ţi dau eu o Francescă Bertini şi un Dromichet, de n-ai să-i poţi duce* (în acest ultim exemplu însă, *o Francescă Bertini* şi *un Dromichet* nu se referă la personajele în discuţie, ci la vorbele insistente ale cuiva despre aceste personaje).

Apariţia lui *un, o* este impusă, dealtfel, tot de conceperea unui personaj unic ca multiplu. Un caz asemănător îl prezintă forma negativă a construcţiei cu *un*. Exemplu: *-Cine-i acolo? A venit Ion? – Care Ion? Nu-i nici un Ion.*

§ 144. Articularea cu articolul definit a numelor proprii care, formal, n-au articol (formal, căci, în fond, după cum am spus mai sus, orice nume propriu este echivalentul unui substantiv comun articulat cu articolul definit), exprimă numai dispreţul sau indignarea. Creangă: *Uite, mamă, Chiorpecul Dracului, ce mi-a făcut.*

§ 145. În vorbirea populară, se întrebuinţează pluralul pentru singular, dar numai pentru persoana I, atunci cînd îşi face loc „atitudinea supusă, aproape umilită a ţăranului nostru" (Iordan, *op.cit.*, p. 126). Este aşa-numitul „plural al modestiei". Exemple: *Sărutăm dreapta, părinte!*; Creangă: *Moş Ioane, vezi colo...? Îl vedem, cucoane; - S-avem iertare, cucoane, n-om putea*; *D-apoi chiteşti Dumneata că nu ne cunoaştem noi cu Ştefan a Petrei? Zise moşneagul*; Gib I. Mihăescu: *Ehe! Nu suntem chiar aşa de prost, dom-locotenent.* E greu de văzut de ce pluralul a devenit un semn al modestiei. Poate pentru că întrebuinţarea lui *eu* pare a pune prea mult accentul pe propria persoană. Fapt e, însă, că adesea el exprimă o falsă modestie: *Lasă că nici noi nu suntem adunaţi de pe drumuri! Am trăit şi noi doar în casă de om; Ehei! Cunoaştem noi la marfă! Ştim noi cum merg lucrurile!*

Tot aici, este de pomenit şi pluralul „autorităţii": *Noi, Decanul Facultăţii de Filologie din Iaşi...* .

§ 146. Pronumele demonstrativ, cu funcţia sa de determinativ, poate avea şi valori afective. Ele au fost relevate de Iordan, *Stilistica*, p.128-132, care, însă, nu atrăgea atenţia că e vorba, în acest caz, şi de pronumele demonstrativ cu sens determinativ, mai ales la pronumele *cela (ăla)*. Iordan atrage însă atenţia asupra faptului că valorile stilistice se

Scanned with OKEN Scanner

întîlnesc, mai întotdeauna, la formele din vorbirea familiară şi populară a pronumelui demonstrativ, adică la *ăsta* şi *ăla*, moldoveneşte *(a)ista* şi *(a)cela*. Ceea ce se exprimă prin *ăsta* şi *ăla* este dispreţul. Individul vorbitor nici nu vrea să pomenească persoana sau categoria de persoane despre care vorbeşte şi atunci recurge la *ăsta* sau *ăla*. Exemple: *Da! Am experienţa femeilor astea; Femeile astea mi-au adus un serviciu enorm în căsătoria mea... dealtfel şi în altă împrejurare...urmă Dia.*

Ăla apare adesea precedat de *un* (plural, *nişte*) – Iordan nu relevă acest lucru – şi înseamnă „golan", „derbedeu", „secătură" (bărbaţi), „femeie stricată", „femeie uşuratică" (femei). Caragiale: *Un ăla..., un prăpădit de amploiat, n-are chioară în pungă...*; „Adevărul literar": *Un ăla sclivisitu, monşer, din generaţia tînără*; Paul Daniel: *Cunoaşte Cutcudache nişte „ăia" care mănîncă după ...reţetă..*; H. Papadat-Bengescu: *Boierul era şi el destul de bun şi avea drept să-şi ia o ibovnică pe plac, şi mai bine una de-a lor decît cine ştie ce paţachină de pe la Şantan, care să se ţină mare, cum de vale la Mărculeşti, unde pălmaşii erau prigoniţi de o aia; Femeile erau confidentele, prietenele lui, îi mai erau şi iubitele...Femeile cinstite!...Nu s-ar fi apropiat de una din alea* (subliniat de autoarea înseşi); Caragiale: *Ba să am pardon! Ştiu eu ce vrei dumneata să zici... Dar nevastă-mea nu-i d-alea, domnule.* Aş crede că, la singular, nu sunt posibile decît formele precedate de *un* (fără el, *ăla* nu s-ar putea distinge de demonstrativul *ăla*, neafectiv). La plural, prezenţa lui *nişte* nu e întotdeauna necesară.

„Nu totdeauna dispreţul predomină asupra altor stări sufleteşti, aşa că sensul lui *aia* sau, de astă dată, *aceia*, apare mult atenuat"- continuă Iordan (*op.cit.*, p.130), dînd exemplul din „Viaţa Românească": *Ce e adevărat între Ludwig şi ... aceia?*

„Pronumele demonstrativ apare în locul unui substantiv şi atunci cînd nu găsim repede, imediat, numele noţiunii, fie din cauza unei deficienţe momentane a memoriei, fie pentru că nu ştim cum i se spune. Bineînţeles, subiectul vorbitor poate numai să afecteze un lapsus al memoriei sau ignorarea numelui. În asemenea cazuri, intervine şi intenţia de a glumi, mai exact, de a obţinea anumite efecte"(Iordan, *op. cit.*, p.131). Exemple: *Un ăla cu cleşte voia să intre în vagon*; H. Papadat-Bengescu: *S-o arăt de formă la unul din ăştia de nervi!* Trebuie să adaog că, deşi individul vorbitor nu urmăreşte un efect de stil atunci cînd întrebuinţează pe *ăla* pentru a ieşi din încurcătură – căci nu ştie cum se cheamă personajul în discuţie – procedeul este, totuşi, stilistic, adică, şi în acest caz.

[Alături de *el, ea, ei, ele,* persoana a III-a posedă şi formele *dînsul, dînsa, dînşii, dînsele*, care nu diferă de celelalte, întru nimic, ca sens: Brătescu-Voineşti: *S-a îngălbenit şi el ca ele, s-a ridicat şi i-a*

Scanned with OKEN Scanner

strigat şi el ca dînsul. Totuşi, este de atras atenţia asupra faptului că acest pronume se întrebuinţează vorbind numai despre persoane, nu şi despre lucruri (dar aceeaşi observaţie ar fi valabilă şi pentru *el*). Dacă e vorba să relevăm o deosebire faţă de pronumele *el*, atunci ea stă în aceea că *dînsul* se întrebuinţează, adesea, ca termen de politeţe (deferenţă), „de exemplu, vorbind despre persoanele în vîrstă sau despre cele plasate mai sus" (Sandfeld şi Olsen, p.91).

Formele acestui pronume sunt articulate, dar ele se întrebuinţează întotdeauna numai aşa.]

[Pronumele personal sau, la persoana a III-a, substantivul poate fi însoţit – este însoţit, în unele cazuri – de *însumi, însămi, însuţi, însăţi, însuşi, însăşi, înşine, însene, înşivă, însevă, înşişi, înseşi*, pe care unii gramatici le numesc, greşit, pronume reciproce. Ele se întrebuinţează pentru scoaterea în evidenţă a persoanei exprimate prin pronumele personal şi nu sunt pronume, ci un fel de adjective, de aceeaşi natură cu demonstrativul, posesivul, etc.. În fond, ele sunt egale cu *chiar*.]

§ 147. Philippide, *Gramatică*, p.233, relevă că pronumele personal feminin *ea*, ca, dealtfel, şi pronumele feminine *aceasta, aceea, asta, ceia, una, alta*, raportate la o propoziţie, sunt de genul neutru. Ca exemple, dădea pe următoarele: Creangă: *Mai auzit-ai, Dumneata, cumnată, una ca asta? Să fure Ion pupăza!; S-a trece ea şi asta*! Totuşi, Philippide recunoştea (*ibid.*) că „forma feminină dă o nuanţă de feminin şi înţelesului". De fapt, eu cred că trebuie să se vorbească de un feminin cu sens abstract, şi anume, cu sens de acţiune, de verb. În fond, pronumele nu se referă la o propoziţie, ci la o acţiune. Poate, în felul acesta, se şi explică de ce româna întrebuinţează, pentru acest sens, femininul singular; căci acţiunea se exprimă ca substantiv, în româneşte, între altele, prin infinitivul lung, care e feminin. Şi în alte limbi, genul substantivelor provenite din infinitiv pare să fi determinat genul pronumelui cu sens de acţiune: *das* în nemţeşte, deci neutrul, ca şi genul infinitivului substantivat, *questo* în italieneşte, masculin, ca şi infinitivul substantivat, *ce* în franţuzeşte, masculin, ca şi infinitivul substantivat.

Philippide continua (p.233-234): „Cînd pronumele se raportează la un şir de lucruri neînsufleţite, primeşte forma plurală feminină. Aceasta stă în legătură cu genul feminin pe care-l au, de obicei, lucrurile la plural". Ca exemplu, dădea pe următorul: Creangă: *De acestea şi altele ca acestea a vorbit bunicul David cu mama şi cu tata mai toată noaptea, Duminică spre Luni şi Luni spre Marţi, căci la noi mînea, cînd venea din Pipirig la tîrg, să-şi cumpere cele trebuitoare*. Eu am impresia că se întrebuinţează pluralul feminin, pentru că, în cazul de faţă, avem chiar pluralul expresiei *asta, alta*, cu sens abstract.

Scanned with OKEN Scanner

§ 148. Pronumele nedefinit *unu(l), una* (numai singular) exprimă tot disprețul și chiar alte stări sufletești. Creangă: *„Na! Asta-i încă una!”* (*una* = „necaz, belea”): *Cine ți-a vîrît în cap și una ca aceasta, acela încă-i unul* („prost, mintos”); Creangă: *„Știi una, moș Luca?”; Știu una și bună”*. Cf. și *I-am dat una; Ți-oi trage una acuși* (*una* = „palmă, lovitură”); *Am mai auzit una!* (*una* = „prostie”); *Asta încă-i una!*

Unul, una pot apărea și pe lîngă un nume de persoană, cînd persoana în discuție nu ne este cunoscută și cînd nici nu avem suficientă considerație pentru ea: *A venit unul Ionescu*. Și pronumele *altul, alta* (tot numai la singular) exprimă disprețul. Astfel, dacă după ce cineva spune o prostie, altul spune alta, exclamă: *Altul!* referindu-se la persoana a II-a, sau *Alta!*, referindu-se la cele spuse de ea. Firește, *alta* are și sensul de persoană feminină care, după alta, spune o prostie. Cf. și *Știi că plec la vînătoare? – Ei, alta acuma!*

[***Categoria persoanei***]

V. CLASIFICAREA FRAZELOR DUPĂ PERSOANĂ

§ 149. Se crede că persoanele caracterizează numai verbul și pronumele. Este însă greșit. Persoanele există și la substantiv (nume). Acest lucru este implicat, de altfel, de faptul că pronumele are persoane. Căci pronumele ține locul unui nume și, deci, și numele (substantivul) are persoane. În acest capitol, noi vom studia tocmai persoanele substantivului subiect. Iar prezența persoanelor la subiect duce și la o împărțire a frazelor în mai multe categorii, atîtea categorii cîte persoane. Logica, care, pînă astăzi, n-a clasificat judecățile după persoane, va trebui să adopte și ea un capitol care să se ocupe cu aceste chestiuni. Dacă nu s-a vorbit de persoane la substantiv, asta, din cauză că situația se prezintă, la el, în parte, altfel decît la pronume și verb. Anume, substantivul nu are decît două persoane, a doua și a treia. Persoana a II-a este așa-numitul „caz vocativ”, iar persoana a III-a este așa-numitul „caz nominativ”. Vorbim, firește, numai de substantivul subiect. Ca predicat sau apoziție a unui nume, nominativul are și funcția de persoana I sau a II-a *Eu sunt stăpînul acestei case, ...Tu ești stăpînul acestei case; Eu, stăpînul acestei case... Tu, stăpînul acestei case...* (Apoi, firește, ca subiect; ca complement, și celelalte cazuri sunt tot persoana a III-a).

Dar mai este ceva: numai nominativul (în toate celelalte cazuri, afară de vocativ) este corespondentul exact, la substantiv, al persoanei a III-a de la pronume. Vocativul, precum vom constata mai jos, mai posedă, pe lîngă sensul de persoana a II-a, și alte sensuri, care ne obligă să-l considerăm și altceva decît persoana a II-a a substantivului. Persoana întîi

Scanned with OKEN Scanner

nu poate exista la substantiv, căci cel care vorbeşte despre sine nu are nevoie să se numească cu o formă specială a substantivului, fiind clar că este vorba despre el. De aceea, pentru persoana I, nu există decît pronume.

Singurul dintre români care, pînă astăzi, a considerat vocativul drept persoana a II-a a substantivului şi drept subiectul unei fraze la persoana a II-a este F. B r â n z e u, *Ce este vocativul? În căutarea unei definiţii*, Lugoj, 1942, (extras din „Anuarul VI" al Liceului „Coriolan Brediceanu"). Deja, cu mult înainte, ajunsesem şi eu la aceeaşi concluzie şi, bineînţeles, fără să fi cunoscut părerea autorului nostru. Dar că vocativul este persoana a II-a a substantivului a spus-o, întîia oară, lingvistul rus Jakobson, în *Charisteria... Guilo Mathesio*, Praga, 1932, p.80. Trebuie să spunem însă că, dacă persoana a II-a, ca, dealtfel, şi persoana I a pronumelui, îşi merită perfect numele, căci cel căruia îi vorbeşti şi cel care vorbeşte sunt, întotdeauna, persoane sau lucruri personificate, aşa-numita persoana a III-a, adică persoana despre care se vorbeşte, se referă şi la lucruri, nu numai la persoane. Termenul în uz nu este prea potrivit şi ar trebui înlocuit cu altul. Mai trebuie, apoi, să atrag atenţia şi asupra faptului că, în frazele cu subiect infinit, nici nu trebuie să vorbim de persoană, şi nici chiar de lucru, căci realitatea la care ne referim atunci este o specie, nu un număr limitat de persoane sau de lucruri. Nu se poate vorbi, la propriu, despre persoane, decît la frazele cu subiect finit.

[***Valoarea frastică a vocativului***]

§ 150. Tot ce am spus despre substantivul subiect, în capitolul precedent, priveşte persoana a III-a a substantivului. Aici, ne rămîne să vorbim despre persoana a II-a a substantivului, adică, despre aşa-numitul *vocativ*. Vocativul nu serveşte numai „să marcheze pe cel căruia i se adresează vorbirea", cum afirmă Sandfeld şi Olsen, p.76. El are, desigur, această funcţie, dar mai are una, aceea arătată de Philippide (p.226): „Cazul 3, numit „vocativ" în gramatica latinească, arată voinţa vorbitorului de a spune ceva celui interpelat. Pentru aceea, acest caz, măcar că înşirat alături de celelalte, seamănă foarte puţin cu acestea din urmă şi se apropie mai mult de înţălesul modurilor". Philippide greşea însă crezînd că numai această voinţă de a vorbi altuia arată vocativul. Definiţia sa trebuie combinată cu aceea a lui Sandfeld şi Olsen. De aceea, este oarecum justă definiţia gramaticilor şcolare, care socotesc vocativul drept cazul prin care ne adresăm cuiva. Nu este justă, însă, definirea sa ca o chemare, căci chemarea este mai mult decît adresarea, este porunca dată cuiva, ca el să vină la tine. Numai rar, vocativul poate însemna o chemare,

Scanned with OKEN Scanner

de exemplu, atunci cînd cineva strigă pe altcineva dintr-o cameră vecină şi cînd este clar, pentru amîndouă persoanele în discuţie, că vorba lor nu poate fi continuată decît dacă cel strigat vine la cel care l-a strigat. În acest caz, *Alexandre* înseamnă „Alexandre, vino la mine!" Altă dată, sensul pare a fi: „Vorbesc lui Alexandru" sau „Alexandre, îţi comunic acestea" sau „Comunic acestea lui Alexandru". Un vocativ ca *Alexandre* este echivalent cu „Ascultă, Alexandre" sau cu „Alexandre, doresc (vreau) să-ţi vorbesc". Deci, un vocativ indică persoana căreia ne adresăm şi voinţa - dorinţa – noastră de a vorbi acelei persoane. Avea dreptate Philippide cînd îl apropia de modul verbului şi Philippide ar fi trebuit să specifice că vocativul este un imperativ al verbului *a asculta, a auzi.* Acest imperativ este grefat, însă, pe sensul de a II-a persoană a substantivului, sens care e tocmai cel relevat de Sandfeld şi Olsen. Aşadar, vocativul nu e numai persoana a II-a a substantivului, el e mai mult decît atît. Sensurile sale ne obligă să renunţăm la termenul *vocativ* (*vocativus* însemna, în latină, „chemător"). Am susţinut mai sus, împreună cu Brânzeu, că vocativul e şi subiect al frazei la persoana a II-a. Aceasta înseamnă a respinge părerea, foarte răspîndită la gramatici şi lingvişti, că vocativul nu are funcţii sintactice. Că el este un element al frazei care poate lipsi, este adevărat, dar aceasta nu înseamnă că nu are funcţie sintactică. Din frază pot lipsi doar şi alte elemente, despre care e clar că au o funcţie sintactică. Ele se subînţeleg atunci. Tot aşa e şi cu vocativul. Şi totuşi, afirmaţia că vocativul este subiect în frază nu e pe de-a-ntregul adevărată. Într-o frază ca aceasta (Creangă): *Încă te uiţi la ei, bărbate, şi le dai paele*! sau ca aceasta (*ibid.*): *Ei, copile, ce ispravă ai făcut*?, fireşte că suntem ispitiţi a considera vocativul ca subiect. Dar în fraza (Creangă): *Apoi dă, spînule, nu ştiu cum să fac, zise fiul craiului,* vocativele nu mai sunt subiecte ale frazelor. Acest lucru a fost scăpat din vedere de Brânzeu. Eu cred că, de fapt, vocativul nu este subiectul frazei întregi din care face parte nici în cazul cînd acţiunea are ca subiect real tocmai persoana exprimată prin vocativ, ci el este o propoziţie deosebită în cadrul frazei, şi anume, o propoziţie din acelea care alcătuiesc o judecată deosebită de restul frazei, deci, o propoziţie din acelea pe care le-am considerat *apoziţii* (în sensul pe care-l dăm noi apoziţiei). Mai exact, vocativul este în situaţia oricăreia din apoziţii (în sensul dat de noi acestui termen), deşi el nu este o apoziţie ci, dacă vreţi, *elementul cardinal* al frazei care îl cuprinde (cardinal, întrucît el constituie primul element al frazei în ordine reală sau, cel puţin, ideală). Întrucît el este un element cardinal al frazei, trebuie el tratat aici, şi nu acolo unde vom studia apoziţia. Vocativul este o nouă judecată în frază, de fapt, nu e chiar judecată, ci dorinţă, voinţă, decizie. Dar şi acestea se exprimă tot prin frază.

Scanned with OKEN Scanner

Din chiar ce am spus mai înainte despre natura vocativului, anume că el echivalează cu un imperativ, rezultă că el alcătuieşte o propoziţie, în frază. În această situaţie sunt, de altfel, şi interjecţiile din interiorul unei fraze (exemplul de mai sus: *Apoi, dă...*, care, în graiul popular, sună şi simplu: *dă!*, în Muntenia, *de!*). Faptul că vocativul este o altă judecată, în cadrul frazei, are ca urmare că el e separat de restul frazei prin pauze care, în scris, se redau prin virgule (tot aşa, am văzut că e cazul cu apoziţia – în sensul dat de mine acestui termen).

§ 151. Se ştie că vocativul singular al declinării I se termină în *–o*, al celei de a II-a, în *–e* sau *–ule* (gramatica tradiţională vorbeşte de *–le*; de fapt, *-u* trebuie considerat ca făcînd parte din desinenţa de vocativ) şi al celei de a III-a, la feminine, în *–o*. Se mai ştie, apoi, că nu toate substantivele au aceste forme de vocativ, ci numai acele substantive „care se pot în adevăr întrebuinţa la vocativ" (ca vocative), „şi nici acestea toate" (Philippide, p.13, 24 şi 39). Philippide mai credea că se poate distinge un vocativ al substantivelor nearticulate (cu articolul definit - *e*) şi un vocativ al substantivelor articulate (cu articolul definit – *ule, -ilor*) – gramatica tradiţională vorbeşte numai de *–lor*; dar *–i* face şi el parte din desinenţa de vocativ. De fapt, aceasta e numai formal, adică din punct de vedere al semnelor. În realitate, orice substantiv la vocativ are un sens definit, căci doar persoana căreia ne adresăm prin vocativ ne este cunoscută şi, deci, trebuie socotit ca un echivalent de substantiv articulat. Apariţia formelor în *–e*, sau în *–ule*, sau *–ilor*, este în legătură cu alte fapte decît cu sensul definit sau indefinit al vocativului. De fapt, Philippide însuşi recunoştea aceasta, la p.226: „Între forma articulată (*-le*, decl. a II-a singular, *-lor*, pluralul tuturor declinărilor) şi cea nearticulată nu există deosebirea de înţăles de la cazul I (nominativul şi acuzativul): *tirane*, de exemplu, este identic cu *tiranule*. La *doamne-domnule*, nu mai este diferenţiere, în sensul acela că cu *doamne* ne adresăm lui Dumnezeu,iar cu *domnule,* unui om". Regulile formării vocativului singular al declinării a II-a nu sunt stabilite integral şi, poate, nici nu se pot stabili (adică, poate nu sunt reguli, ci capriciu). Sandfeld şi Olsen relevă (p.76) că substantivele în – *iu* (ei vorbesc şi de altele, în *–ui*, probabil *–uiu*), ca şi adjectivele substantivate, preferă forma *–ule* (după dînşii, *-le*). Creangă: *Ce spui, cîrpaciule*?; Sadoveanu: *Ba nu, zău, Stîngaciule!; Nevrednicule!*; I. Teodoreanu: *Îndrăzneşti să ridici mîna asupra mea, caraghiosule?*; Brătescu-Voineşti: *Cum ai făcut, tîlharule*? Trebuie să adăogăm că numele de botez în *–u* (*u* sonant), afară de *Alexandru* şi de cele de familie, tot în *–u*, fac vocativul în *–ule*. Tot aşa, cu numele de animale în *–u*: *Murgule*.

§ 152. La substantivele care nu au formă specială pentru vocativ (pluralul, declinarea a III-a singular, atîtea alte substantive de declinarea I

Scanned with OKEN Scanner

şi a II-a), forma de nominativ face serviciu de vocativ. Chiar la substantivele care posedă o formă specială pentru vocativ, forma de nominativ poate face acest serviciu. Numele proprii în *–uţ* nu au formă de vocativ în *–e*. Goga: *Sănătate bună, Mitruţ!*; Slavici: *Scormon, dragă Scormon!*; Sadoveanu: *Ivanciu, de ce eşti supărat?*; Slavici: *Babă, strigă el; Preuteasă, preuteasă! Strigă el*; Sadoveanu: *Sus, băieţi!*; Caragiale: *Pe el, copii!* Mai trebuie să adăogăm că adjectivele substantivate nu fac, la plural, vocativul în *–ilor*, ci în *–i*: *Ieşeni! Români!*, etc.. Probabil că legile apariţiei formei *–ilor* şi formei *–i* nu se pot constata, fiindcă nu există. Cîteva substantive masculine care arată meserii mai joase nu posedă un vocativ în *–e*, ci unul în *–ule*, dar acesta nu apare decît în injurii, cînd cuvîntul este o „metaforă": *Birjar! Chelner! Hamal!*; Ispirescu: *Grădinar! Doarme împăratul?*; *Birjarule! Hamalule!*

§ 153. În limbajul familiar şi cel popular, vocativul (sau nominativul în funcţie de vocativ) este precedat adesea de *măi*, sau de *bre* (masculin). Sandu-Aldea: *Ia, cu slujba, măi Costeo*; Creangă: *I-auzi, măi leneşule!; Hai şi noi, măi băieţi, să dăm ajutor*; Dumitru Furtună: *Slujit-ai bine, bre omule?; Apoi aşa, bre ţigane*. Chiar substantivele feminine pot fi precedate de *bre* sau *măi*, şi aceasta, firește, prin extinderea uzului masculin şi asupra femininului. În graiul popular, substantivele feminine sunt adesea precedate de *fa* sau *fă*. Toate aceste cuvinte pot apărea şi singure, adică fără substantiv şi atunci, chiar ele trebuie considerate ca vocative. Cînd însoţesc un vocativ, sunt un fel de forme gramaticale ale substantivului în vocativ.

§ 154. Vocativul poate exprima şi un sentiment, împreună cu ideea care l-a produs. Astfel, în: *Căci te iubesc, Elenă, cu-o tainică uimire! Şi sufletul meu vesel la tine se închină, O scumpa mea Elenă! O, drag îngerul meu*; *Leneşo!; Nenorocito!; Măi, secătură!; Beţivule!; Prostule!* În acest caz, el are o intonaţie specială şi, de obicei, nu mai este urmat de nimic, căci el însuşi este scopul vorbirii. El nu mai este un îndemn pentru cineva de a asculta ce vrei să-i spui. Sentimentele care se exprimă sunt iubirea, disprețul, ocara, ironia. Vocativul este, în acest caz, predicatul unei fraze cu subiectul *tu, dumneata, voi*, etc.. Dar acest predicat nu mai este exprimat, ca în fraza întreagă, la nominativ, ci prin vocativ. Faptul că e, în fond, un predicat explică de ce acest vocativ este adjectiv (în *O, scumpa mea Elenă...*, aveam exprimat şi subiectul). Vocativul de acest fel intră în categoria frazei cu un singur termen şi stă alături de fraze ca: *Sărmana!; Nenorocita!; Sărmanii!; Nenorocitul de mine!*, etc.

§ 155. Am spus că despre persoane propriu-zis nu se poate vorbi decît la subiectele finite şi încă şi acestea sunt, cîteodată, obiecte. Am mai spus că persoana a III-a, chiar la singular, exprimă infinitul, deci universalul. Acest sens, cînd se referă la oameni, nu la alte fiinţe sau la

Scanned with OKEN Scanner

obiecte materiale, se exprimă, în românește, și prin persoana a II-a singular. Este ceea ce Iordan, *Stilistica*, p. 124, nota 4 și p.142, numește „persoana generală". Exemple: *Dacă dai, n-ai; Dacă vrei să ai pace, pregătește-te de război*; Creangă: *Tot mănăstiri să croiești, dacă vrei să te bage dracii în seamă, să-ți vie bani de-a gata la picioare și să te faci putred de bogat*. Este ceea ce se redă, în franceză, prin *on*, în germană, prin *man*. Să se remarce că această întrebuințare caracterizează frazele condiționale care, prin natura lor, exprimă o generalitate. Desigur, acest sens al persoanei a II-a singular nu are nimic afectiv. Întrebuințarea persoanei a II-a singular cu acest sens se explică, desigur, prin aceea că, de multe ori, cînd expui cuiva un adevăr general, îl expui vorbind tocmai despre cel căruia îi vorbești, el fiind cea mai clară și mai apropiată dovadă a valabilității afirmației.

[***Cazuri particulare***]

§ 156. Limbajul afectiv recurge la procedeul *schimbării persoanei în cursul vorbirii* deși, în realitate, nu avem nici o schimbare de persoană. Procedeul a fost remarcat, pentru limba română, de Iordan, *Stilistica*, p.124-126 și 140-142. Astfel, persoana I singular este înlocuită prin a II-a. Creangă: *Na! Dănilă, zise el în gîndul său, așa-i c-ai sfeclit-o?*; Iordan: *Dar poftim de stai văduvă, cînd ai grija unei case!* Aici trebuie citate și cazuri studiate mai înainte de noi, ca acela al expresiei *ce să vezi*, pentru a exprima surpriza povestitorului, la persoana I, precum și întrebuințarea imperativului în locul indicativului trecut: „Adevărul literar": *Am luat batocul și dă-l de perete,* etc. (ambele procedee sunt însoțite și de schimbarea de persoană). Firește, exemplele citate la început sunt într-o situație specială, care se vădește și prin aceea că apare vocativul. Fenomenul acesta a fost înregistrat și pentru alte limbi. El este numit de Havers, *Handbuch der erklärenden Syntax*, Heidelberg, 1931, p.152, *Selbstapostrophe* (autoapostrofă). Dar nu numai persoana I singular, ci și persoana I plural poate fi înlocuită cu persoana a II-a singular. Acest fapt a fost studiat de noi și atunci cînd am studiat schimbările de număr. De fapt însă fenomenul se produce la înlocuirea persoanei I prin persoana a II-a singular. Iordan: *Mergem noi cît mergem și, deodată, se stîrnește un viscol grozav. Ei, ce te faci acum? Unde te adăpostești?* De altfel, și persoana a III-a singular și plural pot fi înlocuite cu a II-a singular. „Adevărul literar": *Ce te faci tu, Vasilică, zvîrlit în lume gol și dezbrăcat? Acasă să se întoarcă, nici pomeneală*; Iordan: *Pornesc ei la drum, o iau cînd la stînga, cînd la dreapta, și mergi și mergi, pînă nu mai vezi bine.* Procedeul acesta face povestirea mai vioaie. Faptul este explicat de Iordan (p.125, nota 1) în felul următor: „Vioiciunea mare a povestirii se datorește

Scanned with OKEN Scanner

faptului că, introducînd persoana a II-a în locul persoanei I (sau a III-a, singular sau plural), transformăm vorbirea indirectă în vorbire directă. Astfel, povestitorul devine partenerul unui convorbitor, care, în realitate, nu există, iar povestirea ia forma dialogului; de aici, caracterul ei oarecum dramatic (căci, în dramă, adică în opere dramatice de tot felul, apare, în mod natural şi obişnuit, dialogul), mai ales că se produce, vrînd, nevrînd, şi o schimbare de ton, însoţită, poate, şi de gesturi, de atitudine deosebită, etc.. Fenomenul este aşa de frecvent, încît tinde, cel puţin în unele cazuri, să piardă ceva din expresivitatea originară: Creangă: *Dă, ce să-i zici?; Zi că nu-i lumea de apoi; De ce mergi înainte, numai de pustietăţi dai; Măi, măi, măi! Că multe-ţi mai văd ochii.* Procedeul caracterizează vorbirea populară.

§ 157. Persoana I singular poate fi înlocuită cu persoana a III-a singular, deşi subiectul vorbitor raportează „propriile sale acţiuni" (Iordan, p.126). Odată cu aceasta, subiectul vorbitor înlocuieşte pronumele de persoana I cu un substantiv, care este „fie apelativul corespunzător, acela cu care i se adresează lui (individului vorbitor) cunoscuţii, prietenii, etc., fie numele său de botez (eventual, de familie, aceasta, la orăşeni)". Creangă: *Cum văd eu, tot moş Nichifor are să facă ce-a face. Ia să mai fac o încercare; Veniţi să vă sărute mama!; Ia, mai bine, miluieşte baba cu ceva; Te crede moşul, nepoate.* Procedeul este explicat de Iordan, ca o acceptare, de către părinţi, a termenilor pe care-i utilizează copiii, adresîndu-se lor. Referindu-se la înlocuirea pronumelui de persoana I, cu un substantiv, Iordan spunea (p.126, nota 2): „Din punct de vedere „gramatical", fenomenul pare o ...aberaţie, căci „regula" cere ca substantivele să fie reprezentate prin pronume, nu invers". Dacă însă avem în vedere ceea ce am spus mai sus, că la persoana I nu avem substantive, ci numai pronume, faptul nu mai apare o aberaţie, ci e perfect normal.

În exemplele date mai sus, procedeul exprima un sentiment de intimitate, de iubire chiar. Procedeul poate fi, însă, întrebuinţat şi pentru a exprima ocara, dojana. Creangă: *Stăi, măi porcane, că te căptuşeşte ea Mărioara acuş.*

§ 158. Persoana I şi a II-a pot fi înlocuite cu persoana a III-a. I. Iordan (p.140-141) nu face, însă, distincţie netă între cazul cînd persoana a III-a rămîne tot o persoană unică sau un grup limitat şi cazul cînd ea capătă un sens general. Cazul care aparţine mai mult domeniului stilisticii este cel dintîi. Astfel, cineva care e turburat, prin discuţii, în activitatea sa, de altul, îşi va exprima nemulţumirea, ba chiar dojana sa, în felul următor: *Nu-şi vede omul capul de trebi, iar lui îi arde de vorbă* (sau...*iar el îndrugă verzi şi uscate*). Acest exemplu, invocat de Iordan, e cu totul înafara categoriei pe care o anunţa. Numai celelalte exemple invocate de

Scanned with OKEN Scanner

el sunt în conformitate cu regula sa. Aici intră cazul cînd, cu alte cuvinte, în loc să se vorbească despre persoana I sau a II-a, se face o remarcă generală. În cazul acesta, „dăm spuselor noastre un caracter general, oarecum filosofic, valabil pentru orice om în condiții similare", oarecum pronunțăm un proverb, în loc să descriem situația. Referindu-ne la greșala plină de urmări neplăcute, a cuiva sau chiar a noastră, ne exprimăm: *așa-i trebuie omului dacă n-are minte; dacă nu-și caută omul de treabă, așa să pățească*. Iordan crede că se întrebuințează persoana a III-a dintr-un menajament al individului vorbitor pentru partenerul său (p.140-141). Desigur că sunt expresii mai tari, în raport cu care acestea sunt un „menajament". Totuși, cred că nu menajamentul stă la baza acestor expresii, ci alte stări sufletești; la primul, stă aceea arătată de Iordan (nemulțumirea). În acest caz, întrebuințarea persoanei a III-a se explică, desigur, prin disprețul nostru față de cel care ne necăjește: atît de mult îl disprețuim pe acela, încît nici nu mai vorbim cu el, ci despre el, imaginîndu-ne că ne adresăm altuia. În exemplele din urmă, întrebuințarea persoanei a III-a se explică printr-o tendință aforistică a individului vorbitor.

§ 159. În limbajul cazarmei și în graiul popular, se întrebuințează persoana a II-a singular, în locul persoanei a III-a singular, în fraze care încep cu *care* (interogativ sau relativ). Exemple: Iordan: *Care ești acolo?; Care ai de reclamat ceva, ieși la raport!* Iordan (p.141) explică faptul prin aceea că, în mediul militar, persoana cel mai des întrebuințată este a II-a singular și că ea tinde să se răspîndească. Mai exact, ar trebui să spunem că fenomenul se explică prin contaminația uzului corect (*care* + verb la persoana a III-a singular) cu uzul corect al persoanei a II-a singular. În stilul cazon, persoana a II-a singular înlocuiește chiar pluralul. Iordan citează următorul exemplu din Tudor Mușatescu: *Mahomedanii, care ești... stai pe loc... catolicii fă doi pași înainte și mozaicii un pas înainte...; Ptiu!... Dar proști sunteți, mă, fi-ți-ar capul al dracului să-ți fie... Drepți!... E! Acum ascultă la mine aici companie... De la numărul 1 pînă la 20, ești Român și te duci la biserică... de la 20 pînă la 40, ești catolic... etc.*[45].

[45] Iordan a tratat schimbările de persoană cu ocazia studiului pronumelui și verbului. De fapt, ele nu-și au locul lor acolo. Ele trebuie tratate într-un capitol special, privitor la persoanele frazelor. Numai în felul acesta, o chestiune unitară nu e împrăștiată la mai multe capitole. Despre persoane, și Sandfeld și Olsen tratează împrăștiat: la pronume și verb.

Scanned with OKEN Scanner

VI. PRONUMELE

§ 160. Numesc *pronume* numai acele cuvinte care țin locul unui substantiv, fie din nevoia de a nu repeta substantivul pe care-l înlocuiesc, fie pentru motivul că, la persoana I, substantivul nu poate exista (vezi discuția de mai sus). Înțeleg, așadar, prin *persoane*, numai ceea ce s-a numit, pînă acum, *pronume personale* (cu cele *reflexive*), *pronume interogative* și *relative*, nu și pe cele numite *demonstrative, posesive* și *indefinite,* care sunt echivalentele unui *substantiv + adjectiv demonstrativ, adjectiv posesiv* sau *indefinitiv.* Acestea din urmă sunt pronume dar mai sunt și altceva și, de aceea, trebuie studiate separat. De altfel, despre indefinitivele pronume, care ajung să înlocuiască *substantivul + indefinitiv*, am vorbit în capitolul IV. Și, tot acolo, am vorbit și despre funcția pronominală a numeralului cardinal care însă, și el, în acest caz, e și altceva decît pronume: e și numeral cardinal.

Dar dacă plecăm de la definiția strictă a pronumelui, anume, că el ține locul unui nume, atunci nici așa-numitul *pronume interogativ* și nici așa-numitul *pronume relativ* nu sunt pronume, căci ele nu țin locul unui nume. Într-o frază ca: *Cine a venit?*, cuvîntul *cine* nu înlocuiește un pronume, un substantiv, ci el este absolut indispensabil frazei noastre întrebătoare. Astfel este cazul, de exemplu, cu *el*, în *El a venit*. Aici, *el* înlocuiește pe *Alexandru*, *Ioan*, etc.. Așadar, într-o frază interogativă, *cine* dă, împreună cu intonația frazei, caracterul interogativ al frazei. El nici nu apare, dealtfel, decît în fraze interogative. Pentru acest motiv, în loc de pronume interogativ, ar trebui să se vorbească numai de *interogativ*. Cam la fel stau lucrurile și cu așa-numitul *pronume relativ*. În fraza: *Omul care a venit e un vechi cunoscut al nostru*, *care* nu ține locul unui nume; el arată numai că verbul *a venit* nu alcătuiește o propoziție principală sau, mai exact, arată că sintagma *care a venit* determină pe *omul* și că, deci, e un atribut (după terminologia noastră, un complement) al cuvîntului *omul*. Cuvîntul *care* este deci, în acest caz, forma pe care o capătă verbul predicativ pentru a deveni complement al substantivului. De altfel, *care*, cu acest sens, apare numai în propozițiile secundare relative. Pentru acest motiv, nici n-ar trebui să se mai vorbească de un pronume relativ, ci numai de un *relativ*. De altfel, plecînd de la aceeași definiție strictă a pronumelui, nici pronumele de persoana I singular și plural nu mai trebuie socotite pronume căci, precum am spus-o deja, substantivul nu are o formă specială pentru persoana I, cum are pentru celelalte două persoane și deci, la această persoană, nu poate apărea decît așa-numitul pronume *eu, noi*. Cuvintele acestea sunt singurele mijloace de exprimare ale

Scanned with OKEN Scanner

persoanei I şi atîta tot. Cu toate acestea, atît interogativul, cît şi relativul şi cuvintele *eu* şi *noi* au ceva care le face să semene cu pronumele *el* – anume, ele au un conţinut variat de la caz la caz. Astfel, interogativele *cine, ce,* relativele *care, ce* şi *eu, noi* pot însemna *Alexandru, Ioan*, etc., sau, în caz de plural, *Alexandru cu un grup, Ioan cu alt grup*, etc.. Pentru acest motiv, am şi acceptat şi noi, pînă la urmă, şi pentru aceste cuvinte, numirea de pronume, deşi, în fond, alta ar fi cea mai potrivită.

De altfel, într-o oarecare măsură, în situaţia pronumelui de persoana I, se găseşte şi pronumele de persoana a II-a. Căci vocativul nu este numai persoana a II-a a substantivului, ci el mai este, în acelaşi timp, şi altceva – un imperativ al verbului *a asculta, a fi atent* – şi deci, nici la persoana a II-a, substantivul nu are o formă care să-şi merite acest nume de *persoana a II-a*. Pe de altă parte, întocmai cum persoana care vorbeşte nu are nevoie să-şi spună numele, atunci cînd se numeşte pe ea, ci pronunţă cuvintele *eu* sau *noi*, tot aşa şi persoana căreia te adresezi nu este numită cu numele ei, atunci cînd vorbeşti despre faptele ei, ci prin cuvintele *tu, voi*. Şi aceasta, pentru acelaşi motiv pentru care persoana I se denumeşte cu *eu, noi*, adică pentru faptul că circumstanţele arată cine este *tu, voi*.

Aşadar, numai la persoana a III-a este o distincţie netă între nume (substantiv) şi pronume. La celelalte persoane, în mod fatal, ceea ce numim *pronume* este cuvîntul de bază, cuvîntul normal, şi deci, el greşit este numit *pronume*. Aşadar, a vorbi despre pronumele de persoana I şi a II-a înseamnă a vorbi despre persoanele I şi a II-a. De aceea, gramaticile de pînă azi tratau despre persoană numai cu ocazia pronumelui şi a verbului. În fond, capitolul la care suntem este tot un capitol despre persoane, despre clasificarea frazelor după persoana subiectului (căci noi vom studia, în acest capitol, numai pronumele subiect).

§ 161. Gramaticile afirmă că pronumele personale cu funcţie de subiect se întrebuinţează rar, că, în general, pronumele personale cu funcţie de subiect se întrebuinţează atunci cînd vrem să scoatem în relief subiectul, cînd accentuăm asupra lui (după terminologia acceptată în acest curs, deci, numai atunci cînd pronumele subiect este predicat psihologic) şi că numai pronumele personal de persoana a III-a se întrebuinţează ca subiect şi atunci cînd nu accentuăm asupra subiectului (după terminologia de aici, cînd nu e predicat psihologic – vezi Sandfeld şi Olsen, p.95 şi Rosetti şi Byck, p.137). Lucrurile stau altfel, dar ele trebuie explicate. Explicaţia e simplă. Cînd cineva spune *Vin mîine la tine*, situaţia în care se găsesc cei doi – unul vorbeşte altuia – arată că nu pot fi avuţi în vedere decît ei, iar desinenţele verbale arată că cel care vorbeşte, vorbeşte despre el. Subiectul – în cazul de faţă, un pronume – este lăsat la o parte deci, pentru că nu e nevoie de el. Aceasta însă, numai la persoana I şi a II-a,

Scanned with OKEN Scanner

pentru că numai în acest caz, situaţia (circumstanţele în care se găsesc vorbitorii) suplineşte subiectul. La persoana a III-a, se poate ca situaţia să suplinească subiectul (*A venit* n-are nevoie de subiect, dacă este vorba de o persoană aşteptată care, în sfîrşit, a venit). Dar adesea subiectul nu rezultă din situaţia vorbitorului şi a partenerului său şi, atunci, este necesară exprimarea lui fie prin substantiv, fie prin pronume. Şi pronumele se întrebuinţează, anume, atunci cînd nu e nevoie să mai repetăm subiectul, fie pentru că a fost pomenit în fraza anterioară, fie pentru că a fost pomenit în aceeaşi frază. În fond, elipsa pronumelui personal subiect nu trebuie tratată la pronume, ci la elipsa subiectului în general. Exemple în care lipseşte pronumele subiect: Ispirescu: *Doream să mănînc ceva fiertură. Am cerut să-mi dea cîţiva covrigi... şi am băut un ciocan de rachiu; Mai tîrziu, se aude un glas strigînd: Împărate! Îmi dai ce ai uitat nescris acasă, ca să te luminez?*; Leca Morariu: *Şi iute se duce, deschide lada ceea, de-şi scoate hainele împărăteşti şi coroana; se îmbracă ca un împărat şi vine la faţa locului.*

La persoana a III-a, fără a se accentua subiectul, deci în aceeaşi situaţie ca şi exemplele precedente, deşi pronumele apare: Vlahuţă: *Iohansen doarme, el zîmbeşte prin somn. Preoteasa zvîrlea grăunţe la păsări. Ea păru foarte mirată cînd îi văzu.* Prezenţa pronumelui se impune, în aceste două cazuri, pentru că scriitorul vrea să separe acţiunile celor două fraze, mai exact, vrea să le exprime prin două fraze, nu prin una singură, cu mai multe predicate. De fapt, acest lucru e impus chiar de fapte, care nu-s atît de legate între ele, încît să poată apărea în aceeaşi frază.

Alături de acest caz, intră şi următoarele: Puşcariu: *Siliţi să înveţe limba serbo-croată..., ei au devenit bilingvi*; Creangă: *Întrebînd-o despre gospodărie şi bărbat, ea a spus...*; Ispirescu: *Tot căutîndu-i în cap, el adormi.* În aceste cazuri, gerunziul sau participiul care începe fraza şi care îi dă caracterul unei fraze de implicaţie, nu poate avea un subiect exprimat alături de el şi, de aceea, subiectul se exprimă numai alături de verbul predicativ. Pronumele apare pentru că substantivul ar repeta subiectul din fraza precedentă. Dar adesea pronumele apare în propoziţia principală a unei fraze de implicaţie sau de opoziţie, cînd secundara din aceeaşi frază exprimă substantivul (se ştie că aceste secundare preced principala). Agârbiceanu: *Oricît ni s-ar părea la început că suferinţa îngheaţă, ea amplifică sufletul omenesc*; Creangă: *Cînd dormea bărbatu-său, ea i-a luat pielea*; Rebreanu: *Iar cînd, de frică, i-am spus o minciună, el nici n-a clipit din ochi* (Cf. şi *Dacă un triunghi are două laturi egale, el are şi două unghiuri egale*).

§ 162. Pentru claritatea exprimării, se întrebuinţează, deasemenea, pronumele subiect. Slavici: *Nu era vineri şi noi eram la şcoală* (pentru a nu se crede că e vorba de *eu*).

Scanned with OKEN Scanner

§ 163. Adesea, apariția pronumelui subiect se explică prin aceea că se exprimă o opoziție. Astfel, la Rebreanu: *Eu plec. Am venit să-ți zic la revedere.* Dacă n-ar fi *eu*, s-ar insista numai asupra hotărîrii de a pleca. *Eu* arată că, în opoziție cu ceilalți, care rămîn, individul vorbitor pleacă. Cf. și Agârbiceanu: *Tu iubești viața. Dar eu o urăsc*; Cezar Petrescu: *El crede că el are dreptate; eu cred că am eu;* Gane: *De multe ori, în loc să-l conduc eu, mă conducea el pe mine*; Creangă: *Eu aș sta, dar nu prea vrea el să stee* (în acest exemplu, *el* este, însă, predicat psihologic); Caragiale: *Așa cum mă iubești tu pe mine, eu nu te pot iubi*; Gorun: *Caut servitoare, adică nu caut eu, nevastă-mea caută* (în acest exemplu, *nevastă-mea* este predicat psihologic); Rebreanu: *Noi îi zicem Lunca, pe ungurește se cheamă....* Din ultimele două exemple de mai sus, rezultă că persoana a III-a, în opoziție cu celelalte, poate fi exprimată și prin substantiv (ceea ce este foarte firesc).

§ 164. Pronumele subiect apare și în fraze care exprimă acțiuni asemănătoare ale unor subiecte diferite: Caragiale: *Plecăm noi, pleacă și dumnealui după noi.*

§ 165. Pronumele subiect apare în propozițiile care însoțesc vorbirea directă, fie ca incidente, fie posterioare acesteia: Sadoveanu: *Am crezut, urmă ea zîmbind*; Brătescu-Voinești: *Vă ajung, le răspunde el, deodată încremenit*; Slavici: *Da, da! – zise el. – Așa e!*; Sadoveanu: *Dă, moșule, răspundem noi.* Ordinea cuvintelor este, în acest caz, *predicat + subiect.*

§ 166. În frazele de tipul următor: Ispirescu: *Stătură ei ce stătură de vorbă*; Creangă: *Și merge el cît merge*; Caraivan: *Se mai gîndi ea ce se mai gîndi-* cf. și Ispirescu: *Mergînd ei, ajunseră la orașul ce era înaintea lor*; Creangă: *Și mergînd ei o bucată înainte, Harap Alb vede altă drăcovenie.*

§ 167. Cînd pronumele subiect este predicat psihologic: Sadoveanu: *Douăzeci de ani, eu l-am crescut și l-am pregătit pentru ceasul cel mare*; Caragiale: *Tu ești angelul visurilor mele, tu ești steaua care strălucește în noaptea tenebroasă a existenței mele*; Vlahuță: *Lumea știa că-i bogat, dar cît îi de bogat, asta el n-o știa.* Accentul frazei cade pe pronume.

§ 168. Pentru persoanele a II-a și a III-a, există și pronume de politețe (deferență). Pentru singular, ele sunt: *dumneata, domnia sa*, cu variantele *dumnealui* și *dumneaei*, cînd vorbim cu sau despre un egal cu care nu suntem intimi, și *Domnia voastră*, cu varianta *Dumneavoastră*, cînd vorbim cu mai multe persoane egale dar cu care nu suntem intimi. Cînd ne adresăm la mai multe persoane, se spune și *Domniile voastre*, cînd vorbim despre mai multe persoane, se spune *Dumnealor*. În graiul popular, *Dumneata* exprimă, însă, un fel de considerație pentru persoana

Scanned with OKEN Scanner

mai în vîrstă sau pentru o persoană superioară. Caraivan: *Tătuțule dragă, dumneata nu ştiu ce ai, de şezi aşa supărat*; Bassarabescu: (un frate către sora sa) *Ei, Doamne, şi dumneata ce lesne uiți*; Gorun: (o femeie către soțul ei) *Nu mai eşti dumneata aşa nesimțitor de rîdeai cu ei*; Rebreanu: (o fată către logodnicul ei) *Du-te repede, că te caută pe dumneata!* Am impresia că acest uz caracterizează Ardealul şi Muntenia. Vorbirea familiară şi populară cunoaşte, pentru persoana a II-a singular, formele *mata* şi *matale* (prima caracterizează graiul cult, cealaltă, graiul popular), mai ales în Moldova. Ele se întrebuințează în caz de intimitate, de către un inferior față de un superior (de exemplu, copiii față de părinți sau rudele mai în vîrstă – asta, în graiul popular şi, adesea, şi cult, familiar) sau de către un superior față de inferiorii pe care nu-i poate tutui şi cărora nu vrea să le spună nici *Dumneata*, care e prea distant în Moldova.

§ 169. Un subiect pronominal poate să fie precizat imediat, sau ceva mai departe, cu ajutorul substantivului pe care-l înlocuieşte: Gorun: *Dimineața, bănuise el ceva, domnu Tase, cînd gustase cafeaua; A ținut el, Ristea, cîtăva vreme la soții Butoi*; Ispirescu: *Iar el, căpitanul, deschise sipetele şi află toate acelea*; Leca Morariu: *Cînd l-a strigat împăratul pe nume, el, robul, a răspuns aşa.* Faptul se explică fie prin nevoia de claritate, fie pentru a marca o opoziție (*el, robul*), fie pentru a exprima o valoare afectivă (*el..., domnu Tase*). Repeterea subiectului autentic arată că el are o importanță specială. În acest ultim caz, predicatul precede şi este şi subiect psihologic.

§ 170. Dar pronumele personal poate apărea în frază oarecum inutil căci, în frază, este exprimat şi subiectul substantiv. Sunt de distins două cazuri.

a) Philippide spunea (p.234): „Măcar că, precum am văzut, limba română evită întrebuințarea deasă a pronumelor şi preferă să vorbească despre lucruri cu numirile lor proprii, cu substantive; cu toate acestea, în unele împrejurări, se întrebuințează, unul lîngă altul, pronumele personal şi substantivul, ca apoziții. În caz de subiect, se întîmplă această pleonastică întrebuințare a pronumelui numai atunci cînd predicatul precede". Philippide dădea următorul exemplu: Creangă: *Se cunoaşte el strigoiul, care a mîncat smîntîna, de pe limbă.* Adaog, aici, altele, din Sandfeld şi Olsen. Creangă: *Bate el, Ivan, în poartă; Mi-a luat el Dumnezeu turbinca, suspină ea moartea*; Rebreanu: *Las că-i bună, ea, Anuța*; Lungianu: *Ştie ea Chiva cui dă cu picioru*?!; L. Morariu: *Cînd ar creşte ea mintea pe toate cărările, apoi şi oile ar paşte-o* (poate, însă, că ultimul exemplu intră în categoria celor studiate în paragraful precedent). Tot aşa, şi cu Vasiliu: *O mers el Grigoraş multă vreme.* La plural: Agârbiceanu: *Cîntă ele, paserile, după ce s-au dedat ca valul de umbră*; Brătescu-Voineşti: *Au trecut ei, anii, de la facerea lumii.* Cercetările

Scanned with OKEN Scanner

ulterioare (Radu I. Paul, *Un capitol de stilistică românească: Subiectul de voință, Pronumele personal în funcție de subiect de voință*, Cluj, 1934; Iordan, în „Buletinul Institutului de Filologie română, II, p. 261, *sq.*; Byck, *L'emploi affectif du pronom personnel en roumain*, „Bulletin linguistique", V, p. 15, *sq.*; Spitzer, *ibid.*, VI, p. 244, *sq.* și VII, p. 156, *sq.*) au dovedit că asemenea expresii au și o valoare afectivă. Oricine din noi simte că exemplele de mai sus exprimă o satisfacție, o concesie, o amenințare. Acești cercetători au luat, însă, în considerare și cazul, putem spune identic, cînd *el* este urmat de un substantiv feminin. De fapt, acest caz fusese adus în discuție, întîia oară, dacă nu mă înșel, de Sextil Pușcariu, *Dacoromania*, IV, 1927, p. 1393: *are să-l certe el preotesa, pe popa*. Voi da și eu exemplul *a veni el mama*, cu care copiii amenință pe cei care îi necăjesc. Apoi: Vasiliu: *Ei, las, bre, că mi-a veni el apa la moară*; Cezar Petrescu: *Se-mpacă el mîța cu cîinele, darmite omul*! Cazuri asemănătoare cu acestea, ba, în definitiv, identice, sunt următoarele: Vasiliu: *Poate-o trecut el, un an, doi*; L. Morariu: *După vreme rea, a fi el vreodată și senin*. Desigur că tot aici trebuie cuprins și un alt caz, pe care Philippide l-a separat cu totul de cel discutat anterior și care, la Philippide, era lacunar prezentat, legîndu-l de un alt caz, discutat de noi anterior, anume, de valoarea neutră a pronumelui feminin. Este vorba de întrebuințarea pronumelui personal masculin *el*, în fraze impersonale. Philippide dădea următoarele exemple: Creangă: *Hai, nu mai sta ca o găină plouată. Rămîi la mine în astă noapte și ți-oi da eu vreun ajutor. N-a mai fi el după gîndul spînului*. Philippide credea că, în acest caz, „pronumele se raportează la lucru, treabă, afacere în general, fără să se precizeze care anume lucru, treabă, afacere". De fapt, predicatul precede, și în acest caz, subiectul – deci, exact ca în cazul examinat anterior – și că deosebirea este numai aceasta: în cazul de față, verbul este, de fapt, impersonal și, deci, nu poate avea subiect; pronumele *el*, care este un fals subiect, nu mai poate fi însoțit de un substantiv, ca în celelalte cazuri. Nici Sandfeld și Olsen nu admit o legătură între cele două cazuri, totuși, nu o afirmă cu siguranță. Alte exemple întrucîtva deosebite: Vasiliu: *Poate-o trece un an, doi*; Făt-Frumos: *S-a găsi el ac de cojocul lui*.

Precum a arătat Iordan, *loc.cit.*, expresiile de tipul *a veni el tata* s-au născut din tipul studiat în paragraful precedent. Substantivul s-a adăogat, deci, pentru precizarea pronumelui. De altfel, întocmai ca și acolo, predicatul care precede pronumele este predicatul psihologic al frazei și poartă, deci, accentul frazei. Dar, nu întotdeauna. Afectivitatea a schimbat locul predicatului psihologic în frază. Am impresia, însă, că nu s-a explicat de ce fraza n-a folosit numai subiectul substantiv, din capul locului, și a recurs întîi la pronume. Asta e, desigur, pentru că asemenea fraze erau pronunțate, la origine, după altele, în care substantivul subiect

Scanned with OKEN Scanner

fusese deja exprimat. Noua frază putea să-l exprime prin pronume. Aşa s-a şi întîmplat. Totuşi, pentru claritate, s-a adăogat şi substantivul subiect. Cu vremea, *el* a început a fi simţit ca o formă aparţinînd verbului şi, de aceea, nu s-a mai acordat cu substantivul care urma. După aceea, el s-a transmis şi la impersonale (poate tranziţia au făcut-o fraze ca *s-a găsi el ac şi de cojocul lui!; A fi el şi senin!*).

Cu privire la întrebuinţarea lui *el* în ultimele exemple, Sandfeld şi Olsen spuneau (p.125): „Cet emploi rappelle celui du fr. *il* dans *il sort des vapeurs* et de l'allem. *es* dans *es lachelt der see* et ne semble pas avoir de relation directe avec le *el* neutre..." (Această folosire o aminteşte pe cea a fr. *il* din *ies aburi* şi a germ. *es* din *zîmbeşte marea* şi nu pare să fie în relaţie directă cu *el* neutru) - din *N-a mai fi el după gîndul spînului!*. Dacă, desigur, expresiile franceză şi germană sunt analoge, nu cred că autorii noştri au dreptate cînd socot că *el* „neutru" e un alt caz. Mai dau şi exemplele următoare, care prezintă, în loc de *el*, pe *ei* şi, desigur, numai pentru că verbul este la plural şi nu se putea accepta *el*. Agârbiceanu: *Au fost ei copii şi mai grei de cap ca Matei*; Lungianu: *Ar fi murit ei mulţi oameni liniştiţi*; Agârbiceanu: *Or fi ele unele femei care se bucură de bani*; Vasiliu: *Picau ei şi din Zmei, dar din oştenii împăratului cădeau mai ca frunza de pe copaci.*

b) Un caz, în fond, identic cu precedentul este cel pe care îl vom discuta aici. El se deosebeşte de precedentul numai prin aceea că substantivul nu vine după pronume, ci este înaintea predicatului (pronumele este, ca şi în cazul precedent, după acesta). Rădulescu-Codin: *Potcoavele întoarse fuseseră ele bune la ceva*; Agârbiceanu: *Tinereţea ne înşeală, poate, ea pe noi, dar noi nu putem înşela nicicînd tinereţea*; Creangă: *Ipate, ca cel cu grijă în spate, se frămînta el cu mintea*; Lungianu: *Vin să se bea, că banii ies ei*!; Gorun: *Îngerii din cer s-or fi bucurat ei, dar nu şi oamenii de la etajul de sus*. Sandfeld şi Olsen (p.122) cred că pronumele apare pentru că se insistă asupra subiectului substantiv. Totuşi, eu constat că, în toate aceste fraze, predicatul psihologic este tocmai verbul, nu subiectul gramatical substantiv. Deci, nu insistenţa asupra subiectului, ci insistenţa asupra predicatului gramatical a favorizat, dacă nu cumva a cerut, apariţia pronumelui personal, care este pleonastic (inutil). Cred că asemenea fraze sunt provenite din cele studiate la (a), prin mutarea substantivului subiect de lîngă pronume, înaintea verbului, adică la începutul frazei.

§ 171. *Dumnealui, dumneaei, dumneata* pot fi întrebuinţate pentru *el, ea, tu*, cu valoare afectivă – de obicei, enervare, iritare, nemulţumire. Exemple: Iordan: *Ce pot face? Dumneaei dictează în casă* – pronunţată de un soţ; Cezar Petrescu: *Ce dracu? Ai plecat aşa, ca un sălbatec, tot te aşteptam să vii şi, cînd colo... dumnealui se extaziază în faţa naturii* –

Scanned with OKEN Scanner

despre un prieten; H. Papadat-Bengescu: *În ziua aceea, Nena venise întîrziat la dejun, - el gata să plece la birou şi se întreba pe unde umblă dumneaei, dar nu-i zisese nimic, să nu fie ceartă; Domnul Coti nu venea..., să fie dumnealui liber şi alţii să pătimească.*

§ 172. *Tu* poate avea valoare de vocativ în graiul vorbit de clasa cultă (în graiul familiar). Cezar Petrescu: *Ce facem, tu, ne mai plimbăm sau încremenim aici?*; M. Celarianu: *Tu, dacă mai poţi şi dacă ai timp, mai scrie-mi şi mie; Nimic nu i-am spus, tu.*

§ 173. Pronumele interogativ, în românește, este *cine*, pentru ființe și *ce*, pentru lucruri sau realități abstracte. Cîteodată, în loc de *cine*, se întrebuințează *care*.

[***Relații de determinare în frază – complementul substantivului***]

PARTEA A DOUA
COMPLEMENTUL

§ 174. În partea întîi a cursului nostru de sintaxa limbii române moderne, am vorbit despre categoriile de fraze, adică am făcut o clasificare a frazelor. O asemenea clasificare nu este posibilă însă decît luînd ca criteriu diferitele categorii de predicate şi de subiecte (este vorba de predicatul şi subiectul propoziției principale a frazei, sau de predicatul şi subiectul logic şi psihologic). Cînd am studiat modalitatea frazelor, relația pe care o exprimă ele, calitatea lor, am studiat, de fapt, predicatul. Cînd am studiat cantitatea sau numărul subiectului, caracterul definit sau indefinit al subiectului, persoana (cu care ocazie, a fost vorba şi despre pronume), am făcut şi o clasificare a frazelor. Aşadar, partea întîi a cursului nostru a tratat despre predicat şi despre subiect. Dar noi am conceput predicatul şi subiectul altfel decît au fost concepute pînă acum (vezi paragraful 69), anume, după concepția noastră, ele cuprind, mai totdeauna, şi ceea ce s-a numit *atribut* şi *complement*, anume, acele atribute şi complemente fără de care înțelesul frazei suferă, fără de care noi nu reuşim să spunem ceea ce avem de spus. Noi am considerat însă, pînă acum, predicatul şi subiectul global, abstracție făcînd de faptul că ele sunt simple sau complexe, cuprinzînd şi complemente. Nu vom termina deci studiul predicatului şi subiectului frazelor decît dacă vom vorbi şi despre complemente. Este tocmai ceea ce vom face în partea a doua a cursului nostru de sintaxa limbii române moderne. Vom începe cu complementul substantivului subiect şi, numai după aceea, vom trece la complementul verbului predicat şi al adjectivului şi substantivului predicat.

Scanned with OKEN Scanner

I. COMPLEMENTUL SUBSTANTIVULUI SUBIECT

§ 175. Categoria de complemente ale substantivului subiect care trebuie discutată întîi de toate este aceea pe care o alcătuiesc aşa-numitele *adjective*. Acest cuvînt este însă întrebuinţat, pînă astăzi, de gramatici şi de lingvişşti, cu două sensuri: unul mai restrîns, cînd se înţeleg prin el numai acele cuvinte care exprimă calităţi în sens larg, deci adjectivul propriu-zis şi altul, mai larg, cînd se înţeleg prin el şi adjectivul posesiv, demonstrativ, determinativ, chiar numeralul cardinal şi cel ordinal. Întrebuinţarea acestui termen, cu sensul său larg, nu este nepotrivită, căci doar latinescul *adjectivus, -a, -um* însemna „ceea ce se adaogă" şi, deci, ar fi vorba de ceea ce se adaogă substantivului. Dar, în acest caz, ar trebui să se găsească un nume special şi pentru adjectivul propriu-zis, care exprimă calitatea. Şi, într-adevăr, s-ar putea vorbi de adjectivul *calitativ*. Mie, însă, mi se pare mai potrivit să se renunţe la termenul de *adjectiv* căci doar nu numai adjectivul se adaogă la ceva, ci şi adverbul se adaogă la ceva, şi anume, la verb, şi deci, şi acestei categorii de cuvinte i s-ar potrivi perfect termenul *adjectiv* . Deoarece important este că unele categorii de cuvinte se adaogă substantivului, iar altele, verbului, mi se pare mai potrivit să se vorbească de *adnominal* şi *adverbial*. Aceşti termeni sunt, de altfel, întrebuinţaţi de unii mari lingvişti (K. Brugmann). *Adnominalul* ar fi, la rîndul lui: *calitativ, demonstrativ, posesiv, ordinal*. *Adnominalul determinativ* se identifică cu articolul, iar cel care ar putea fi numit *cantitativ* (mă refer la numeralul cardinal) are o situaţie specială, foarte înrudită cu a articolului, precum s-a văzut mai sus.

§ 176. *Adnominalul calitativ* exprimă calitatea, în sens strict (*bun, rău, frumos, moale, tare, strălucitor*, etc.), forma (*rotund, pătrat,* etc.), culoarea (*alb, roş,*etc.), caracterul etnic, religios, poate şi altceva. Tot aici, trebuie să cuprindem şi aşa-numitele *participii trecute*, numite de unii numai *participii*, deoarece participiul prezent este numit, de aceiaşi, *gerunziu*. Participiile trecute exprimă, de fapt, situaţia în care se găseşte (a ajuns) un lucru, o fiinţă, după ce a suferit o acţiune, un proces.

§ 177. În mod normal, în limba română, adnominalul calitativ stă după substantivul pe care îl completează şi se acordă cu substantivul pe care îl completează în gen, număr şi caz. El completează fie un substantiv cu sens finit, fie unul cu sens infinit, fie un substantiv cu sens definit, fie unul cu sens indefinit. Exemplu: *o casă frumoasă* (sens indefinit sau sens infinit), *casa frumoasă* (sens infinit dacă nu mai avem nici un alt complement), *Iaşul contemporan* (sens definit), *cele două case frumoase* (sens finit şi definit), etc.. În toate aceste cazuri, calitativul nu are articol (definitiv), acesta precedînd substantivul. Cînd substantivul are sens definit,

Scanned with OKEN Scanner

calitativul adnominal este precedat de aşa-numitul *articol adjectival* (*cel, cea, cei, cele)* pe care noi trebuie să-l numim *definitivul calitativului adnominal* (căci noi nu acceptăm nici termenul *adjectiv*, nici pe cel de *articol*). Exemplu: *Casa cea frumoasă a fost distrusă.* Este vorba, aici, de o casă frumoasă bine cunoscută interlocutorilor. Dimpotrivă, dacă am spune numai *casa frumoasă*, am vorbi despre casele frumoase în general, nu despre cutare casă frumoasă (deja Philippide, *Gramatică*, p.198, a remarcat sensul în discuţie al aşa numitului *articol adjectival*).

§ 178. Cîteodată, adnominalul calitativ stă înaintea substantivului. Aceasta, de exemplu, atunci cînd substantivul are două complemente, dintre care unul care exprimă calitatea în sens strict, iar celălalt, naţionalitatea, religia, timpul (acestea, ca adjective sau ca substantive precedate de prepoziţie) sau chiar persoana posesoare (ca substantiv în genitiv). Exemple: *marea revoluţie franceză, marea revoluţie din Octombrie, marea republică de la Răsărit, strălucitoarea lingvistică franceză, măreaţa manifestare de ieri.* Cuvîntul care exprimă calitatea în sens strict sau o apreciere a noastră poate precede deci substantivul. Dar nu se poate spune *franceza revoluţie, franceza lingvistică*, ci numai *revoluţia franceză, revoluţia rusă* sau *revoluţia franceză de la 1789, revoluţia rusă din Octombrie,* etc., unde, deşi avem două complemente, ambele stau după substantiv. Care este deosebirea dintre cele două procedee? Desigur, în cazul cînd adjectivul care exprimă calitatea, în sens strict, precede, avem un epitet cu valoare afectivă, un epitet care nu era necesar şi care este cerut numai de afectivitatea ce ne stăpîneşte în momentul vorbirii. De aceea, nici nu este posibilă întrebuinţarea unui adjectiv ca *francez* înaintea substantivului. Întrucît sensul „francez" nu poate trezi în noi nici un sentiment, acest adjectiv nu poate trece niciodată înaintea substantivului. Un calificativ ca *mare*, în sintagma *marea revoluţie franceză*, califică nu numai pe *revoluţie*, ci pe *revoluţie franceză.* Totuşi, *marea revoluţie franceză* poate însemna nu numai ceva subiectiv, afectiv (mă refer la adjectivul *marea)*, ci şi ceva obiectiv: este vorba de *revoluţia franceză cea mare*, adică de cea mai mare decît toate celelalte revoluţii franceze. De aceea, ne putem exprima şi astfel: *revoluţia franceză cea mare*, cu *mare* după substantiv, dar precedat de articolul adjectival. Firește, acelaşi sens afectiv îl are şi calitativul care însoţeşte singur un substantiv, dacă el precede substantivul: *Marele comandant se opri.* De fapt, şi aici se subînţelege că este vorba de un comandant cu cutare atribute, despre care s-a vorbit mai înainte. Cf. şi Stănoiu: *mîncări gătite de neîntrecutul Justin*; poate şi Lungianu: *Singurul fecior al unei mame bătrîne* – deşi totuşi calitativul *singur* mi se pare că nu poate avea decît această poziţie, de anterioritate, în raport cu substantivul. De fapt, în toate aceste cazuri, avem a face cu sensul finit şi

Scanned with OKEN Scanner

definit al substantivului. Dar se pot imagina şi cazuri cînd sensul este finit (şi, firește, definit): *Marile revoluții ne dau întotdeauna impresia sublimului*. Să se mai remarce că, atunci cînd calitativul precede substantivul, dacă acesta are sens definit, nu mai primeşte el definitivul, ci definitivul trece la calitativ. Valoarea aceasta afectivă a adjectivului plasat înaintea substantivului a fost remarcată de Rosetti şi Byck. Philippide, *Gramatică*, p.220, remarcase numai faptul că „Adjectivele care înseamnă ceva nenorocit se pun de obicei înaintea substantivului", ceea ce era, firește, o formulare greşită, pentru că nu era completă, a fenomenului. Philippide dădea exemple din Creangă: *nemernica drumeață*; *nenorocita drumeață*; *urgisita şi zbuciumata lui soție*; *zbuciumata drumeață*. Ceva mai jos, el spunea că, în cazurile acestea, „se naşte în vorbitor, prin lucrurile despre care vorbeşte, mila". Procedeul caracterizează însă, se pare, cum remarcă aceeaşi autori, numai limbile culte şi, în parte, trebuie să se explice prin influența limbilor străine.

§ 179. Precum a remarcat Philippide, *Gramatică*, p.221, un singur adjectiv românesc nu se poate întrebuința decît înaintea substantivului – calitativul adnominal *biet*: *un biet om, nişte bieți oameni, bietul om, bieții oameni*. C. Negruzzi: *Bietul meu arheolog încremeni la vederea unei asemenea barbarii*; Creangă: *Şi cînd biata drumeață nu mai putea nici pe sus, nici pe jos, atunci îndată ciocîrlanul o lua pe aripile sale şi o ducea*; Caragiale: *Biata soacră nu mai putu zice nici cîrc*! Philippide explica acest fapt prin aceea că *biet* nu apare şi nu a apărut, în trecut, decît în limbajul nostru afectiv. Avem a face cu un limbaj afectiv care nu are alături un echivalent neafectiv. Dar acest fapt, că se întrebuințează, în cazul de față, numai un limbaj afectiv, trebuie explicat, aşa cum vrea Philippide, prin aceea că *biet* exprimă ceva „nenorocit" (nenorocirea ne obligă să avem numai un limbaj afectiv). Mă întreb, totuşi, dacă nu mai este de dat o explicație: poate, în unele dialecte, *biet* se confunda, fonetic, cu *beat* şi atunci, *beat* a rămas să se întrebuințeze după substantiv, *biet*, înainte. Firește, în acest caz, calitativul *biet* primeşte definitivul. Dar cîteodată, precum au arătat Sandfeld şi Olsen, p.18, definitivul apare şi la substantiv (deci, excepție de la regula după care, atunci cînd adjectivul precede, substantivul nu primeşte articolul). Acest fapt se întîlneşte, însă, nu numai cînd precede *biet*, ci şi *sărac*. Caragiale: *Bietul răposatul!...bun om, dar prost*; Sadoveanu: *Săracul părintele*!; Rebreanu: *Dacă ar trăi bietul tatăl tău*; Sadoveanu: *Săraca nevasta mea*! Sandfeld şi Olsen spuneau – p.18: „Le double emploi de l'article, qui appartient surtout à la langue populaire, s'explique par le fait que *săracul bietul nostru* a du être, a l'origine, *săracul, băetul nostru*". (Dubla folosire a articolului, care aparține, mai ales, limbii populare, se explică prin faptul că *săracul bietul nostru* trebuie că a fost, la origine, *săracul, băetul nostru*.) Probabil că

Scanned with OKEN Scanner

autorii au dreptate. Eu constat însă, că, dacă substantivul n-ar mai primi definitivul, calitativul ar avea alt sens, acela de *sărac* în ceea ce priveşte averea, nu în sensul de „nenorocit". Desigur dar, că nevoia de diferenţiere între cele două sensuri ale adjectivului *sărac* a impus, în cazul unui sens, articolul. Autorii mai relevau acolo că şi alte adjective „de caracter afectiv", anume: *răposat, luminat, cinstit*, apar înaintea unor substantive deja articulate cu articolul definitiv: Cezar Petrescu: *Ca şi răposatul dascălul dumitale*; Ispirescu: *răposata maica împărăţiei tale*; *Să trăieşti întru mulţi ani pe luminatul scaunul acestei împărăţii*; Macedonski: *care nu se închină prea cinstitei icoanei tale*[46].

§ 180. Philippide spunea (p.220): „Cînd nu mila, ci iubirea ori ura se naşte în vorbitor, prin lucrurile despre care vorbeşte, se intervertesc rolurile între substantiv şi adjectiv: adjectivul se articulează cu articolul substantival, iar substantivul se alipeşte la el, sub forma de atribut al prepoziţiei *de* „. Philippide dădea, p.220-221, următoarele exemple: Creangă: *Măi, al dracului venetic şi ciapcîn de popă...; Unde nu se ia hapsîna de nevasta lui Vasile a Niţei cu cociorva aprinsă după noi, căci tocmai atunci trăgea focul să dea colacii în cuptor; Atunci eu mă dau iute pe o creangă mai spre poale şi odată fac zup în nişte cînepă care se întindea de la cireş înainte... şi nebuna de mătuşa Mărioara după mine, şi eu fuga iepureşte prin cînepă şi ea pe urma mea... şi hărsita de mătuşa nu mă slăbea din fugă nici în ruptul capului...; Cînd mă lăsa de capul meu, făceam cîte-o drăguţă de trebuşoară, ca aceea, de nici sfînta Nastasia, izbăvitoarea de otravă, nu era în stare a o desface, cu tot meşteşugul ei; Nici chioară de babă nu mai dă pe la biserică; Mai aruncăm, nemernicii de noi, cîte-o căutătură jalnică spre munţii Neamţului*. Philippide adăoga (p.221): „De acelaşi soi sunt *săracul de mine, păcătosul de el, amărîtul de*

---

[46] *Tot* a fost considerat, pînă acum, adjectiv, deşi el este, ca şi *mult, puţin*, un cantitativ, nu un calitativ. El arată totalitatea obiectului considerat. Dacă vom vorbi deci, aici, despre *tot*, nu vorbim la locul care i se cuvine. Dealtfel, noi am vorbit despre el la cantitativ. Cuvîntul *tot* apare, în mod normal, în româneşte, înaintea substantivului – cf. *tot satul, toată ţara, toţi oamenii, toate casele*. Cred că poziţia sa, de anterioritate faţă de substantiv, se explică chiar prin caracterul său de cantitativ (s-a văzut că numeralul precede substantivul). Tot prin acest caracter al său, se explică şi faptul că *tot* nu primeşte, în acest caz, articolul. În rînd cu *tot* stă *amîndoi*, precum au remarcat Sandfeld şi Olsen. Şi în acest caz, substantivul urmează şi primeşte articolul. Dimpotrivă, *ambii* posedă articolul. *Mult, puţin* sunt în situaţia autentică a unor adjective. De aceea, avem: *multul zgomot, puţinul talent*, etc.. Dar *întreg* nu se comportă ca un autentic adjectiv, deşi el se articulează cînd precede substantivul şi, cîteodată, nu se articulează, cînd îl urmează. El, însă, prezintă o mică deosebire faţă de adjectiv: el apare, în mod normal, atît înaintea, cît şi în urma substantivului: *satul întreg, întregul sat, întreg satul*; apoi, cînd precede, el poate apărea şi nearticulat. Cred că apariţia sa înaintea substantivului şi nearticularea sa, în acest caz, se explică tot prin caracterul său de cantitativ.

Scanned with OKEN Scanner

om, bahnița de țigancă – Ispirescu- *gașperița de cioară –id.- mîndrețe de meri*, în sfîrșit, *al de gloatele, al de mă-sa, al de neica*". Eu mai pot adăoga: Creangă: *afurisita de gramatică; un drăguț de biciușor; nenorocitul de mine; nenorocitul de el; ăracan de mine* (care, după Iordan, *Stilistica*, provine din *săraca-mi de mine*); *ăracul de mine.*

În termenii noștri, complementul, care determina substantivul, devine determinat, iar substantivul determinat devine complement cu prepoziția *de*, care pare a arăta, aici, materia (cf. *casă de lemn*). Firește, procedeul caracterizează, cum a remarcat Philippide, limbajul afectiv. El se explică prin nevoia de a accentua asupra calității pe care o prezintă lucrul sau ființa în chestiune. Procedeul este, deci, înrudit cu acela al calitativului care precede substantivul (doar și aici el îl precede), numai că, aici, avem chiar dependența lingvistică, formală, a substantivului de calitativ. În locul substantivului, putem avea chiar un pronume. Fiind precedat de *de*, pronumele apare la forma pe care o au pronumele atunci cînd ele sunt precedate de prepoziție, deci: *mine, tine.*

Philippide remarcă și cazuri ca *bahnița de țigancă* sau *mîndrețe de meri*, în care, în locul calitativului, avem tot un substantiv. Ele sunt înrudite dar nu trebuiau invocate aici. Și tipul *al de neica* este înrudit, dar și acesta, avînd în locul calitativului, un pronume, nu trebuie invocat aici.

§ 181. După cum un indefinitiv, definitiv sau cantitativ, neurmat de substantiv, poate fi înlocuit cu indefinitivul singur, definitivul sau cantitativul, care primesc, în acest caz, un articol definit, tot așa, calitativul adnominal poate ține locul sintagmei alcătuite din *substantiv + calitativ*. Philippide, p. 223-226, vorbește de elipsa substantivului, dar poate este mai corect să vorbească de o funcție *pronominală* a calitativului sau, mai exact, de o funcție *substantivală* a lui.

Întîi de toate, adjectivul se întrebuințează singur, în cazul în care substantivul a fost exprimat mai înainte (în aceeași frază sau în alta). Lucrul la care se referă adjectivul este, deci, cunoscut și substantivul nu mai apare, oarecum prin elipsă. Funcția de adjectiv încă este clară. Trebuie să distingem două cazuri: 1.cînd adjectivul cu sens substantival este definit și, deci, este articulat cu articolul definit enclitic sau cu *cel* și 2.cînd adjectivul cu sens substantival este indefinit. Exemple pentru primul caz: Agârbiceanu: *De la anul nou, vei fi casier la bancă. Actualul e bătrîn, trece la pensie*; Ispirescu: *Cum se gătiră corăbiile, fata de împărat intră în cea mai frumoasă*; Slavici: *Cunoaște pe toți oamenii buni și mai ales pe cei răi.* Tot aici, intră și exemplele: Sadoveanu: *și era vin de cel bun*; Creangă: *Găseau pe moș Chiorpec răbuind ciubotele cu dohot de cel bun.* Trebuie să se recunoască însă, că, în aceste exemple, *de cel bun* alcătuiește o unitate sintagmatică, întocmai ca și cum el ar fi un calitativ unic, ca și cum ar fi egal cu *bun*. *De* are, aici, chiar sensul

Scanned with OKEN Scanner

deosebit de *din*, întocmai ca într-o fază mai veche a limbii. Dar, astăzi, acest sens al lui *de* s-a pierdut şi, prin urmare, expresia *de cel bun* trebuie luată ca o unitate (aceste exemple sunt luate din Sandfeld şi Olsen, p.83-84).

Exemple pentru al doilea caz: Cezar Petrescu: *Fuma rar – trei, patru ţigări pe zi, dar avea întotdeauna bune şi uscate*; Slavici: *La multă bucurie se aşteptase Budulea, şi acuma ar fi dorit ca să se fi aşteptat la mai puţină*; Haneş: *Scrierile lui se pot grupa în politice, ştiinţifice şi literare*. Cînd este vorba de un singur exemplar, substantivul este înlocuit prin *unul, una*, iar calitativul devine complementul acestuia. Funcţia de adjectiv (calitativ), în acest caz, este foarte evidentă. Lungianu: *Să nu cumpere alt cal decît unul în buestru*; D.D. Pătrăşcanu: *Un orator mare nu aduce mult folos... Pe cînd unul rău...ridicul chiar...poate să-ţi servească de model prin defectele lui*; Cezar Petrescu: *Un steag românesc, unul rus şi unul francez îşi amestecau culorile.*

§ 182. Un alt caz în care adjectivul ţine locul unui substantiv - plus adjectivul repectiv - îl avem atunci cînd adjectivul nu se raportează la un substantiv exprimat anterior. În acest caz, prin urmare, este mai greu să se vorbească de elipsa substantivului. Avem a face cu un calitativ cu funcţie de substantiv. După Philippide, *Gramatică*, p.224, nici nu se poate preciza întotdeauna dacă, în acest caz, mai avem a face cu un adjectiv sau cu un substantiv. Cuvinte ca: *orfan, cîrciogar, părtaş, străin, lainic, nemernic, văduv, nebun, netot, păgîn, sfînt, creditor, muncitor, trecător, tont* ar putea fi considerate, mai degrabă, după Philippide, substantive. După Sandfeld şi Olsen, (p.85), şi în celelalte cazuri pe care la studiem aici, adjectivul face funcţie de substantiv. Exemple: C. Negruzzi: *Banii Strîngătorului intră în mîna cheltuitorului şi scumpul mai mult păgubeşte, leneşul mai mult aleargă. Mai bine este să fii cu un om vrednic la pagubă decît cu un mişel la dobîndă.* În acest exemplu, nu s-a vorbit de *un mişel* mai înainte, ci de un *om vrednic* . Deci, situaţia ar fi identică cu *Un steg românesc, unul rus şi unul francez*. Totuşi, nu avem *unul mişel*, ci *un mişel*, ceea ce arată că situaţia este, întrucîtva, deosebită. Deosebirea se naşte, anume, din faptul că *rus* şi *francez*, fără *steag*, nu pot arăta că este vorba de un steag, pe cînd *vrednic* şi *mişel*, fără *om*, pot arăta că e vorba de un om. *În ţara orbilor, cel cu un ochi e împărat; Cel mai tare e şi mai mare şi dreptul umblă totdeauna cu capul spart; La judecători, ce intră pe o ureche iese pe alta, căci sătulul nu crede celui flămînd; Să n-ai a face cu cei mari; Fereşte-te de proşti şi de nebuni; Nebunul n-asudă nici la deal, nici la vale şi prostului nici să-i faci, nici să-ţi facă; Înţăleptul făgăduieşte şi nebunul trage nădejde; Să trăieşti, murgule, să paşti iarbă verde; Chelbosului tichie de mărgăritar nu-i trebuie; Prinde orbul, scoate-i ochii; În urma războiului, mulţi voinici s-arată; Mîndrului îi stă Dumnezeu împotrivă; Beţivului şi dracul îi iese cu oca înainte; Bătrînul*

Scanned with OKEN Scanner

amorezat e ca chiroşca cu păsat; Ispirescu: *Întrebară şi pe bun şi pe rău*; Rebreanu: *pădure rară ca perii în barba unui spîn; s-au sfîrşit şi cîntecele de priveghi, odată cu plecarea celor credincioşi*; Vlahuţă: *Avarul nu se entuziasmează pentru nimic în lume*; Rebreanu: *Dar dacă nu-s pedepsiţi păcătoşii, ci tocmai cei asupriţi*?; I. Teodoreanu: *în trăsura cu patru suri*. În toate aceste cazuri, adjectivul are fie un sens finit, fie un sens infinit. Substantivul nu apare, fiindcă nu e nevoie de el. Într-adevăr, la cele mai multe, se subînţelege *om*, la unul, se subînţelege *cal*. Ar fi inutil să se adaoge *om*: *omul strîngător, omul cheltuitor, omul leneş, omul mişel*, etc.. Dar s-a spus *omul vrednic*. Adjectivele acestea nu apar în funcţie adjectivală decît dacă ele determină alte substantive decît *om* şi *cal*. Astfel, se poate spune: *strîngătorul meu prieten, leneşul meu prieten*, etc.. La p.223, Philippide arată şi alte substantive care mai pot lipsi, afară de *om* şi *cal*. Elipsa substantivului se impune deci, în aceste cazuri, din cauză că substantivul exprimă categoria largă de fiinţe sau lucruri la care e de la sine înţeles că există calitatea exprimată prin adjectiv. Substantivul nu apare decît dacă sfera lui e mai restrînsă. Numai la astfel de adjective este, cîteodată, greu să se spună dacă avem a face cu un adjectiv sau substantiv. Cîteodată, substantivul lipseşte pentru că el este tabu (interzis): *necuratul, cel rău* = „diavolul", *cel perit* = „sifilisul". În toate aceste cazuri, substantivul nu era pomenit mai înainte. Cu atît mai mult, dacă el ar fi pomenit mai înainte, nu e nevoie de el şi, deci, adjectivul cu funcţie de substantiv poate apărea şi în acest caz. Eminescu: *Să-i împarţi în două cete, în smintiţi şi în mişei*; D. Furtună: *Se întîlneşte omul nostru cu un om fără mîini şi fără picioare: - Poate ai vreo dorinţă? – De bună seamă – zise ologul şi ciuntul*; Rădulescu-Codin: *Spre mirarea tuturor celor adunaţi, moarta a înviat*; Creangă: *Şi sărmana s-a chinuit aşa, pînă despre ziuă, dar în zădar, căci împăratul parcă era dus pe ceia lume. Despre ziuă, tălpoiul a venit posomorîtă, a scos pe necurata de acolo şi i-a zis cu ciudă să iasă din ogradă şi să meargă unde ştie. Şi nenorocita, ieşind cu nepusul în masă şi necăjită ca vai de ea, s-a dus iarăşi la fîntînă şi a scos acum vîrtelniţa; Şi cum vine străina, hoanghina pune mîna şi pe tablaua cea de aur şi pe cloşca de aur; Dar uite ce vorbeşte gîrbova şi neputincioasa*! (Persoana vorbeşte despre ea însăşi. Avem înlocuirea persoanei I singular cu a III-a singular). Exemplele din Creangă sunt luate din Philippide, *Gramatică*, p.221-222, care, însă, nu le discuta, cum ar fi trebuit, la elipsa substantivului. Philippide credea (p.221) că adjectivele din aceste exemple au articolul definit enclitic pentru că „exprimă ceva provocator de milă, de iubire, de ură". Noi credem că articolul definit are, aici, funcţia sa obişnuită. E just, însă, că unele din exemplele date de Philippide exprimă stări afective: *sărmana, nenorocita, gîrbova, neputincioasa*, nu şi *necunoscuta, străina*. Dar acestea, pentru motivul că

Scanned with OKEN Scanner

adjectivul de apreciere, aşezat înaintea substantivului, exprimă stări afective. Şi firește, şi adjectivul aşezat înaintea substantivului poate „pierde" substantivul. Adjectivul calitativ cu funcție de substantiv are toate „prerogativele" acestuia. Astfel, el poate fi precedat de un adjectiv calitativ autentic: *marea vecină de la răsărit, nenorocitul bolnav*, etc.. Deasemenea, el poate primi cantitativele pe care le primeşte orice substantiv: *cîțiva iubitori de literatură, toți cei iubitori de literatură.*

§ 183. Asupra întrebuințării articolului definit enclitic sau a articolului *cel*, în aceste cazuri, să se vadă cele spuse de Sandfeld şi Olsen (§74).

§ 184. În cazurile discutate la §183, calitativul adnominal substantivat desemna o ființă vie. Dar, tot acolo, trebuia să dăm exemple şi de calitative care desemnează lucruri, acțiuni, calități. Creangă: *Cele rele să se spele, cele bune să s-adune; Multe sunt de făcut şi puține de vorbit, dacă ai cu cine te înțelege*; Adam: *S-au pus pui la fript şi s-au scos de cel tulbure* (cf. şi *turburel, goldană, pădurețe* – mere, etc.). Alte exemple: Caragiale: *Cocoana Anica se-mbracă-n negru*; Capidan: *Deosebirea dintre vechi şi nou în elementul slav e greu de făcut*; Adam: *Frumosul e pretutindenea, numai să ştii să-l priveşti*; Brătescu-Voineşti: *În orice caz, tu fă posibilul să cîştigi procesul*; Brăescu: *nu-ți vreau răul; Puținul ce cîştigam îl cheltuiam cu femeile*; Brătescu-Voineşti: *Astea au farmecul noului şi neaşteptatului*; Cezar Petrescu: *ceva în afară de cenuşiul fiecărei zile*; Pătrăşcanu: *în viața mea, am văzut multe*; Lungianu: *prinde a-i întreba multe şi mărunte*; Slavici: *avea destule pe capul lui*. Precum se vede, adjectivul calitativ are şi un sens abstract, de substantiv autentic (*frumos = frumusețe, nou = noutate*), care evită pluralul. El este neutru ca gen. Tot neutre ca gen sunt *mult, puțin,* etc.. Avem şi plurale neutre care folosesc, conform regulii, femininul: *multe, puține, cele bune, cele rele*, etc..

§ 185. Se vorbeşte, cu privire la adjectiv, de grade de comparație. Ar trebui să se vorbească, însă, de *gradul de intensitate* al calității exprimate de calitativ. Firește, intensitatea unei calități nu se poate stabili decît printr-o comparație. Dar aceasta e altceva. Şi apoi, comparația aceasta nu este, întotdeauna, explicită, nu este, adică, ceea ce se exprimă, scopul vorbirii. O comparație propriu-zisă avem numai la aşa-numitul *grad comparativ* şi la *superlativul relativ*. De aceea, cred că e mai potrivit să se vorbească de *gradul de intensitate al calitativului*. Firește, nu orice calitativ poate avea intensitate. Astfel, cele care exprimă forma (*pătrat, rotund*, etc.) nu pot avea grade de intensitate, ci poziții mai avansate sau mai puțin avansate, într-o anumită direcție, în timp sau spațiu. Se disting, de obicei, trei grade de comparație: *pozitiv, comparativ şi superlativ*. Nici această clasificare nu poate fi acceptată. Cred că trebuie să distingem între

Scanned with OKEN Scanner

formele care exprimă intensitatea *în mod absolut*, adică nu printr-o comparaţie cu intensitatea aceleiaşi calităţi la un alt lucru sau la altă fiinţă, şi formele care exprimă calitatea *relativ*, adică printr-o astfel de comparaţie. Intensitatea considerată în mod absolut este sau *normală* (este vorba de numitul *pozitiv*), sau *suficientă*: *destul de bun*, sau *superlativă*: *foarte bun, prea bun*. Intensitatea considerată relativ sau comparativ este sau *egală* cu alta: *tot aşa de, tot atît de bun*, sau *inferioară* alteia: *mai puţin bun* sau *superioară* alteia: *mai bun* sau cea mai mică dintr-un grup sau cea mai mare dintr-un grup. Cred dar că trebuie să distingem între: 1.grade de intensitate *absolută* şi 2.grade de intensitate *relativă sau comparativă* şi că cele dintîi sunt: a.gradul *normal*; b. gradul *suficient*; c.gradul *superlativ*, iar cele din urmă sunt: a.gradul de *egalitate*; b.gradul de *superioritate*; c.gradul de *inferioritate*, gradul *minim* şi gradul *maxim*. Gradul de superioritate şi cel de inferioritate constată superioritatea sau inferioritatea faţă de altceva – considerat ca unitate: *mai bun, mai puţin bun*. Tot aici, intră şi formele cu un *şi* înainte de *mai*, neglijate, pînă azi, de gramaticii noştri: *şi mai bun, şi mai puţin bun*, prin care se exprimă o superioritate sau inferioritate şi mai mare. Accentul pe *şi* notează accentul cuvîntului în frază. Gradul minim şi cel maxim exprimă superioritatea sau inferioritatea în raport cu mai multe fiinţe sau lucruri (*cel mai bun dintre toţi elevii din clasa a VII-a*). Gradul *absolut superlativ* se exprimă, în româneşte, şi prin alte mijloace decît cele arătate mai sus. Astfel, *tare, straşnic de, grozav de, extraordinar de, nemaipomenit de, neobişnuit de, excesiv de, cumplit de*, etc., care au, însă, şi o valoare afectivă.

[*Statutul participiului trecut*]

§ 186. Tot un calitativ adnominal este şi aşa-numitul *participiu trecut*, numit de unii numai *participiu*. La drept vorbind, participiul trecut nu este verb, el nefiind predicat. Verbul este, însă, verbul pasiv, format din verbul *a fi* şi participiul trecut al verbului de conjugat. Natura de calitativ adnominal a aşa-numitului *participiu trecut* rezultă şi din faptul că, formal, el se declină, ca un adjectiv. Sandfeld şi Olsen spun, *Syntaxe roumaine*, I, p.295, că „participiul trecut marchează, de obicei, rezultatul unei acţiuni îndeplinite (săvîrşite) în trecut". Expresia „de obicei" din textul lor – desigur - nu se referă la faptul că participiul trecut marchează rezultatul unei acţiuni, ci la faptul că această acţiune s-a petrecut în trecut. Căci, la p.297, ei vor releva că participiul trecut poate exprima şi rezultatul unei acţiuni care durează pînă în prezent (*onorat, iubit, stimat*). Cred că definiţia celor doi cercetători danezi este justă. Participiul trecut exprimă, oarecum, calitatea nouă a unui lucru, în urma producerii unei acţiuni, a unui proces. Că participiul trecut are un sens de trecut, a

Scanned with OKEN Scanner

remarcat şi Philippide, p.340. Philippide nu şi-a dat seama, însă, că această formă a verbului are, în unele cazuri, şi sens de prezent.

Philippide considera acest participiu ca pasiv (p.317). La fel, şi Sandfeld şi Olsen (p.295), care, însă, făceau precizarea că acest sens îl are participiul trecut numai la verbele tranzitive (deci, la cele cu aşa-numitul *obiect direct*). În acest caz, rezultatul este al „unei acţiuni săvîrşită de către altul decît cel desemnat prin cuvîntul la care se raportează participiul" (*ibid.*). Exemple: *omul cunoscut, uşa deschisă, puntea făcută acolo, capul plecat, pămîntul umblat, plăcerile avute, cîmpul nins, viaţa dusă de el, pălăria purtată, hainele purtate*, etc.. Philippide, însă, nu scăpa din vedere că participiul trecut al unor verbe are sens activ. În acest caz, deci, participiul exprimă rezultatul unei acţiuni făcute chiar de persoana sau lucrul desemnat prin cuvîntul la care se referă participiul (formularea e a lui Sandfeld şi Olsen, p.296). De fapt, alături de „acţiuni" (*a fugi*), avem şi „procese" (*a îngheţa*). După Philippide, anume, „unele verbe neutre" au, la această formă, un sens activ. Dar prin „verbe neutre", Philippide înţelege aşa-numitele *verbe intranzitive*. Ele sunt numite *neutre* de către unii gramatici, pentru că nu sunt nici active, nici pasive ca sens, deşi, ca formă, ele merg cu cele active. Philippide dădea o lungă listă (p.317-318) de verbe neutre. Mă voi mărgini să citez aici numai participiul trecut al cîtorva: *îngheţat, însetat, intrat, jurat, leşinat, plecat, scăpătat, turbat, căzut, fugit, înflorit, înverzit, adormit, înnebunit*, etc.. Philippide observa (p.318-319) că, dacă ele au un obiect drept, acesta este „un substantiv analog": *jur un jurămînt, fug o fugă*, etc.. Prin urmare, este clar că Philippide se referea numai la verbele intranzitive (fără obiect drept). Că participiul trecut al verbelor intranzitive are sens activ recunosc şi Sandfeld şi Olsen, p.296. Philippide remarca că şi „unele verbe reflexive au, de asemenea, această formă participială, cu înţeles activ, ori, mai bine, reflexiv".

Lucrul era remarcat şi de Sandfeld şi Olsen (p.296-297) care, însă, nu vorbesc decît de un sens activ. Philippide distingea două cazuri: 1.participiul trecut al verbelor care există numai sub formă reflexivă: *încăpăţînat, încruntat, îngîmfat, zbuciumat, bugezit, buhăvit* (de fapt, nu toate verbele citate de el acolo sunt în această categorie) şi 2. participiul trecut al verbelor care, pe lîngă o formă activă, au şi una reflexivă: *culcat, dezgustat, înfuriat, însurat, înspăimîntat, sculat*, etc.. De fapt, precum am spus-o parţial mai înainte (§ 71, *sq.*), cele mai multe verbe reflexive, ca formă, exprimă o acţiune sau un proces intranzitiv şi trebuie socotite alături de acţiunile intranzitive (e vorba de active – numai ca formă), tot ca intranzitive.

Sandfeld şi Olsen, p.297, relevă că unele verbe tranzitive – foarte puţine - au participii trecute cu sens activ: *mîncat* („om care a mîncat"), *băut* („om care a băut"), *nemîncat, nebăut, citit* („om care a citit"), *păţit* („om care a păţit") – Philippide relevă aceste participii trecute cu sens

Scanned with OKEN Scanner

activ, fără a atrage atenţia că ele sunt la verbe intranzitive (p.319), dar este sigur că a gîndit acest lucru, căci el pune aceste participii împreună cu cele de la intranzitive şi reflexive. Philippide mai adaogă şi pe *tăcut*, dar fără dreptate, căci *tăcut* este de la un verb intranzitiv. Agârbiceanu: *Cînd românul era mai băut*; Stănoiu: *am ameţi şi am cădea jos... iac-aşa, nebăuţi pic de rachiu*; Lungianu: *tot eram eu nemîncat*; Rebreanu: *ca omul păţit, se îndoia*. Trebuie să spun, însă, că aceste verbe tranzitive au, la participiul trecut, şi un sens pasiv (în alte fraze) şi că, dacă ele au, cîteodată, un sens activ la participiul trecut, aceasta este pentru că aceste verbe sunt în unele fraze intranzitive (acest sens îl au ele, de exemplu, cînd nu au complement: *mănînc, beau, citesc, păţesc*).

§ 187. Philippide, *Gramatică*, p.335, spunea că participiul trecut exprimă *actio perfecta* cînd e activ şi că, atunci cînd el e pasiv, el exprimă *actio perfecta* la verbele perfective şi *actio continua* la verbele imperfective. Deci, la *îngheţat, umblat* (participii active), etc., am avea *actio perfecta*, la *tăiat, deschis*, etc. (participii pasive, perfective, adică cu acţiune momentană), avem tot *actio perfecta*, iar la *iubit, stimat*, etc.(participii pasive imperfective, adică cu acţiune durativă), avem *actio continua*. Observ că, acum, Philippide vorbeşte de verbe perfective şi imperfective, ceea ce nu făcuse cînd vorbise de timpurile indicativului. Dar a spune că, la verbele imperfective, participiul exprimă *actio continua* e o tautologie (*actio continua* şi acţiunea imperfectivă sunt termeni diverşi pentru aceeaşi modalitate). Pe de altă parte, la paragrafele 92, 94 şi 104, eu am arătat însă că nu trebuie să distingem un aspect *actio perfecta* al verbului, că ceea ce Philippide a numit astfel se reduce, în fond, la ceea ce am numit *forme verbale relative* (*perfect compus, mai mult ca perfect şi viitorul al II-lea*): acţiunea este, anume, anterioară faţă de momentul povestirii care, în rapoarte, este cel prezent. Putem dar admite, transpunînd afirmaţiile lui Philippide în termenii noştri, că participiul trecut este un mod şi timp care exprimă o acţiune relativ la momentul povestirii – cînd e activ şi cînd e pasiv momentan? Cred că da. Participiul trecut ne apare ca un timp şi mod *relativ*, nu *absolut*, deşi Philippide spune totuşi, la p.340, că este întrebuinţat independent, deci absolut. Numai că el, întocmai ca şi perfectul compus al indicativului, este relativ faţă de momentul prezent, nu faţă de un trecut sau viitor. Am arătat însă, la paragraful 92, că acest caracter, de raportare la prezent, al perfectului compus al indicativului, are ca urmare că rezultatul acţiunii trecute este considerat ca durînd pînă în prezent, mai ales la verbele care arată trecerea de la o stare la alta: *m-am îmbolnăvit, m-am încălzit, m-am îndrăgostit*, etc. înseamnă că, în momentul de faţă, „sunt bolnav, încălzit, îndrăgostit". Constatăm că şi participiile trecute ale acestor verbe exprimă o acţiune trecută cu rezultate pînă în prezent. Lucrul, încă, n-a fost

Scanned with OKEN Scanner

remarcat de cei care s-au ocupat cu participiul trecut românesc. Aceste participii exprimă, deci, nu numai o acțiune trecută sau un proces trecut, dar și rezultatul ei prezent. La sfîrșitul paragrafului 92, am și spus că sensul de „rezultat în prezent" al unei acțiuni, pe care-l are perfectul compus al indicativului, se explică tocmai prin sensul identic pe care-l are participiul trecut, ce intră în compunerea lui. Trebuie să spunem, însă, că situația se prezintă, întrucîtva, și deosebit. Astfel, pe cînd perfecte compuse ca: *am ajuns, am plecat* nu exprimă pregnant un rezultat în prezent al unei acțiuni trecute, participiile trecute *ajuns, plecat* exprimă tocmai calitatea prezentă a cuiva care a ajuns sau a plecat. Deasemenea, pe cînd *am iubit pe..., am stimat pe...* exprimă numai o acțiune trecută fără rezultate în prezent (deși raportată la prezent), participiile trecute *iubit* și *stimat* exprimă nu rezultatul prezent al unor acțiuni trecute, ci chiar rezultatul prezent al unor acțiuni prezente. E drept însă că, în cazul din urmă, deosebirea se explică prin aceea că perfectele compuse sunt active, pe cînd participiile trecute sunt pasive.

Putem admite dar că participiul trecut exprimă rezultatul prezent al unei acțiuni trecute, al unui proces trecut. Dar aceasta, nu oricînd, ci numai la verbele intranzitive (cuprind aici și reflexivele) și la verbele tranzitive momentane, la care Philippide vorbea de *actio perfecta*. La verbele tranzitive durative (*iubesc, stimez*), dar nu la toate (*dorm, macin*) ci, după cît se pare, numai la cele care exprimă stări sufletești, participiul trecut exprimă rezultatul prezent al unei acțiuni prezente. Dacă astfel stau lucrurile, se pune problema dacă mai e potrivit să numim această formă verbală, *participiu trecut*. Valoarea de prezent a acestei forme verbale rezultă și din faptul că, prin compunerea ei cu formele de prezent ale verbului *a fi*, se nasc formele pasive de prezent, cu exact același sens ca și cel al participiului, plus sensul modului respectiv.

Participiul trecut exprimă, prin el însuși, *actio unica*, nu și *actio iterativa*. Philippide a văzut just că participiul nu exprimă *actio iterativa*. Această formă verbală nu poate exprima *actio iterativa* decît dacă este însoțită de *tot, mereu, de multe ori*, etc.. Și în această privință, situația se prezintă exact ca la perfectul compus al indicativului.

§ 188. Philippide, *Gramatică*, p.320-321, făcea justele observații care urmează: „Participiile (trecute), ca și adjectivele, se pot întrebuința cu elipsa substantivului și, după cum adjectivele astfel întrebuințate s-au apropiat unele tot mai tare de sfera substantivelor, tot astfel participiile eliptic întrebuințate s-au apropiat cîteodată așa de mult de adjective și substantive, încît s-au confundat cu acestea". Printre exemplele date de Philippde, erau și unele care pleacă de la supin și sunt echivalente, ca sens, cu infinitivul lung substantivat (*arat, măcinat, oftat, sămănat, săpat, sărutat,*etc.) și, deci, nu trebuie studiate la acest paragraf. Dar altele

Scanned with OKEN Scanner

pleacă de la participiu: *plăcut, tăcut, ţinut, şezut, apus, răsărit, aşternut, scris* (în sensul concret de „lucru scris" sau de „grafie"; sensul de „acţiunea scrierii" nu ne interesează aici), *prepus* (persoana presupusă, nu acţiunea presupunerii), *răspuns, supus, trecut, ţesut, bîlbîit* (persoană), *pocit* (persoană), *strălucit, scuipat, ticăit, urît, venit* (persoană). Sandfeld şi Olsen, p.298, fac greşala de a considera astfel de cuvinte drept numai participii, deşi ele sunt adjective sau substantive. Dar ei mai dădeau şi următoarele exemple: *înfricoşat* („înspăimîntător"), *căscat* („prost"), *şerpuit* („sinuos"), *strălucit* („strălucitor"), *fonfăit, stătut, dorit* („doritor") – Creangă: *gînsacul dorit de gîşte – priceput, grăbit, răstit, sborşit, cuvenit, certat*. Sandfeld şi Olsen mai relevă, p.201, că „femininul plural al participiului trecut se întrebuinţează ca substantiv neutru". Creangă: *oamenii vorbesc vrute şi nevrute*; Visarion: *din cărţi sau din spuse*; Sadoveanu: *mă gîndesc la spusele lui*; Chiriţescu: *În urma celor petrecute între noi*; Lungianu: *cum se înalţă sufletul de la cele văzute spre taina dulcei închipuiri*.

§ 189. Negaţia participiului trecut este *ne*[47], care formează un cuvînt cu participiul: *nesfîrşit, nesuferit, neînţeles, nebiruit, necunoscut, neobosit, nedespărţit, nepreţuit, nestrămutat, neînchipuit, necrezut*, etc.. Unele din ele au devenit adjective. Cîteodată, între *ne* şi participiu, se intercalează *mai*: *ne mai văzut, ne mai auzit*. În acest caz, se obişnuieşte scrierea în cuvinte separate.

§ 190. Un adevărat *participiu trecut*, deci, oarecum, un calitativ adnominal – dar el nu exprimă calitatea – este aşa-numitul *numeral multiplicativ*: *îndoit, întreit, împătrit, încincit*, mai rar, *înşesit, înşeptit* (nu există *înoptit, înnoit* şi, probabil, fiindcă prea aduc aminte de *noapte* şi *nou*). Obişnuite sunt şi *înzecit, însutit, înmiit. Simplu, dublu, triplu, quadruplu* trebuie, deasemenea, amintite.

§ 191. Un alt *calitativ adnominal* îl constituie aşa-numitul *numeral ordinal. Întîi*, fem. *întîia*, stă sau în urma sau înaintea substantivului pe care-l determină. Cînd stă înainte, primeşte el articolul definit (ca şi în cazul adjectivului calitativ): *întîiul, întîia*. Forma feminină *întîia* apare şi după substantiv: *partea întîia* (nu *partea întîi*). Ea nu este, în acest caz, articulată, iar *–a* se explică prin analogie cu *a doua, a treia*, etc.. Femininul are şi forma *întîiaşi: întîiaşi dată*. În limba literară, se întrebuinţează şi *prim, primă* (după substantiv) care sunt neologisme.

---

[47] Negaţia *ne* apare, cîteodată, şi la adjective: *nesănătos, nestatornic, nebun*. De fapt, adjectivele nu au negative (au numai adjectivele ca *nepieritor, nemuritor*, care sunt derivate de la un verb şi care sunt şi un fel de forme verbale, ca şi participiile trecute) dar pentru că participiile devenite adjective, ca şi adjectivele verbale în *–ător, -itor*, aveau un negativ în *ne-*, au putut căpăta şi ele, prin analogie, un astfel de negativ, firesţe, rar.

Scanned with OKEN Scanner

Fireşte, cînd acest numeral ordinal stă înaintea substantivului, primeşte el articolul definit. De altfel, mai ales aceasta este poziţia lui favorită. Adesea, în loc de *întîi*, apare *dintîi* (şi forma feminină): *cel dinîi lucru, lucrul cel dintîi, cea dintîi clipă, clipa cea dintîi* (în graiul popular, şi *ăl dintîi*). Cîteodată, lipseşte *de*: Ispirescu: *Cînd veni cel dintîi peţitor*; Sadoveanu: *Cel întîi gînd a fost pentru cartea veche boierească; Cea întîi umbră a tristeţii, cea mai amară, îi învălui faţa.* În aceste ultime două cazuri, *întîi* rămîne invariabil. Cînd precedă *de*, faptul se explică prin aceea că *întîi* este adverb.

Cel dintîi poate fi întrebuinţat şi pronominal, cînd se referă la o realitate pomenită mai înainte (dar această condiţie nu e indispensabilă, cînd se referă la om în general): Sadoveanu: *Şi cel dintîi, punînd ulcica jos, se scală în picioare*; altul: *Cel dintîi va fi cel de pe urmă şi cel de pe urmă va fi cel dintîi* (cf. şi *am fost întîiul în clasă*). Celelalte numerale ordinale sunt întotdeauna precedate de articolul *al*, chiar după articolul indefinit. Ele urmează sau preced substantivul. Cînd preced, substantivul este nearticulat, cînd urmează, substantivul este articulat (fireşte, cu articolul definit). Şi aceste ordinale pot fi precedate de *cel* sau *cel de*, sau chiar *de*: Ispirescu: *Iată că zmeul d-al şaptelea dă năvală.* Apoi şi aceste numerale ordinale pot fi întrebuinţate pronominal. Gane: *Negruzzi şi Alecsandri au imortalizat pe bravii plăeşi, cel întîi prin o nuvelă, cel al doilea prin o dramă*; Vlahuţă: *Aşa-i,Toadere, zice cel de-al treilea.*

§ 192. Cîteodată, se întrebuinţează numeralul cardinal în locul celui ordinal: 1.în numerotare: Agârbiceanu: *După ce punctele unul, doi, trei, patru şi cinci de la ordinea zilei au fost trecute*; altele: *pagina 15; trenul 122; Anul doi*; 2.pentru a indica data (dar, în acest caz, este tot o numerotare, mai exact, e, însă, o măsurare): *optsprezece Aprilie* (a optsprezecea zi a lui Aprilie); *19 septembrie 1928*; 3.pentru a indica ora (cazul este foarte înrudit cu precedentul): *ora cinci, ceasul unsprezece* (ultimul nu prea apare ca subiect). În cazul 1, cardinalul nu e obligatoriu: *anul al doilea.* În cazul al treilea, limba veche preferă numeralul ordinal.

[***Cazuri particulare***]

§ 193. Complementul substantivului subiect poate fi alcătuit şi din *substantiv precedat de prepoziţie*. În acest caz, el nu mai exprimă calitatea, ci altceva. Tocmai pentru că exprimă altceva decît calităţi, se deosebeşte acest complement, din punct de vedere formal (al semnelor), de adjectiv, participiu trecut, numeral multiplicativ şi ordinal. Trebuie să distingem următoarele cazuri: 1.Substantiv precedat de prepoziţia *de*. El exprimă: a) materia din care e făcut subiectul (lucrul sau fiinţa): *o rochie de mătase, lanuri de grîu, drumul de fier, munţi de aur, o pădure de brazi,*

Scanned with OKEN Scanner

cete de hoţi, o stofă de lînă; b) materia care e cuprinsă în cantitatea exprimată prin subiect, cînd acesta exprimă cantitatea (e vorba de subiecte ca mulţime): *un kilogram, două kilograme, o sută, două sute, douăzeci*, etc., *o mulţime de pomi, un mare număr de sclavi, o baniţă de grîu, zece vedre de vin, un kilogram de carne, un sfert de ceas, cinci sute de lei, o sticlă de bere, un pahar de apă*; 2.Calitatea unui lucru sau a unei fiinţe, determinată prin locul de origine sau prin fiinţa de proveniență: *vin de Drăgăşani, pînză de Olanda, frunză de dafin, piele de oaie, păr de lup, pînză de in* (cf. *director de liceu, casă de boier, copil de ţăran*). Cînd se exprimă proveniența de la un anumit obiect sau fiinţă (de fapt, plăcută), *de* poate lipsi - cîteodată, în poezia populară (fenomenul e cerut de ritm): *frunză verde lăcrămioară, foaie verde iasomie*; 3.Calitatea unui lucru sau a unei fiinţe, în sens strict, cînd, în loc să se folosească un adjectiv, se foloseşte, pentru exprimarea ei, un substantiv abstract (cu sau fără adjectiv): *tînăr de o fire blîndă, bărbat de mare înţelepciune, om de caracter, om de geniu, putere de muncă, lemn de o mare rezistenţă, tutun de clasa întîia, cai de ham, cai de rasă, o faptă de merit*; 4.Vîrsta, cantitatea şi preţul: *băiat de zece ani, flotă de 300 de corăbii, şanţ de 5 picioare* (lăţime), *cale de trei zile, cale de o poştă, timbru de 1 leu*; 5.Specificarea: *titlul de rege, porecla de curcani, cuvîntul de împilare* (dar, mai potrivit: *cuvîntul împilare*); 6.Scopul, destinaţia unui lucru: *sac de drum, faţă de masă, cărţi de şcoală, timpul de muncă*; 7.În toate aceste cazuri, se exprimă valori logice (gîndire pur şi simplu). Dar procedeul poate avea valoare afectivă, în cazuri ca: *un odor de bărbat, drăcoaica de soacră, dracul de băiat, bahniţa de ţigancă, gaşperiţa de cioară, mîndreţe de meri*. În aceste sintagme, ceea ce se exprimă este calitatea, dar o calitate care a trezit în noi un puternic sentiment de repulsie sau de simpatie şi care schimbă expresia: calitatea nu mai este exprimată printr-un adjectiv (*scump, rău, mîndru*,etc.), ci printr-un substantiv care se referă la fiinţa care încarnează calitatea în discuţie (deci: *odor, drac* sau *drăcoaică*) sau chiar printr-un substantiv abstract (*mîndreţe*) şi acest substantiv devine subiect, iar subiectul autentic devine atribut (după terminologia mea, complement) cu prepoziţia *de*. Ceva identic am văzut şi la adjective: *nenorocitul de Gheorghe* - dar acolo, adjectivul era, totuşi, păstrat şi nu înlocuit cu un substantiv, cum e cazul aici.

Cînd subiectul este un substantiv abstract, care exprimă acţiuni, el are un complement alcătuit din substantiv, precedat de *de*, dacă vrem să exprimăm obiectul acţiunii: *dorinţa de reforme, iubirea de ţară, de oameni, de sine, dorul de fraţi*, etc.. Tot aşa, cînd subiectul este un substantiv abstract, ce exprimă calităţi ce au un obiect (o cauză, adică): *mîndria de sine* (cf. *Calul de dar nu se caută la dinţi*, unde *de dar* echivalează cu un participiu trecut – „dăruit").

Scanned with OKEN Scanner

§ 194. Materia se poate exprima şi prin *din*: *un scaun din lemn.*

§ 195. Complementul subiectului poate fi alcătuit şi din substantiv, precedat de *cu* sau *fără*: *un oraş cu ziduri foarte înalte, un tînăr cu plete, un bărbat cu mari calităţi, om fără nici un merit.* Acest complement exprimă calităţi sau, mai exact, particularităţi ale unui lucru sau ale unei fiinţe.

§ 196. Complementul subiectului poate fi un substantiv precedat şi de alte prepoziţii. El exprimă, în acest caz, locul, timpul, scopul, obiectul originii, etc.: *Ura contra (împotriva) nobilimii* (obiect), *stelele de pe cer, examenele de la sfîrşitul anului, partea de ţară dintre Olt şi Milcov, anul de după unirea Principatelor, premiile pentru şcolari, năravul din născare, mila de la străin, casa din faţa Universităţii, grădina de dinaintea casei, călătoriile pe mare, intrarea în grădină, petrecerile în grădină, vînzarea pe bani gata, binele pentru ţară, un om dintre elveţieni, cartea despre prietenie, drumul din Italia, drumul spre Macedonia, unul dintre cei leneşi, singur N. Iorga dintre români*, etc..

§ 197. Gramatica tradiţională numeşte complementul studiat în paragrafele precedente *atribut substantival*, întrucît e alcătuit din substantiv. Alături de acesta, ca şi de atributul numit *adjectival*, studiat mai înainte, ea mai distinge şi *atributul verbal* şi pe cel *adverbial*. Ca atribute verbale, sunt întrebuinţate *infinitivul* şi *supinul*, precedate de prepoziţia *de*: *arta de a scrie, dreptul de a moşteni, nefericirea de a fi sărac, dorinţa de a-mi revedea patria, proiectul nostru de a face o călătorie la primăvară, rufe de spălat,* Iarnik-Bârseanu: *Harnică maic-ai avut, De frumoasă te-a făcut: Cu ochi negri de ochit, cu sprîncene de-amăgit, Cu gura de-nceluit (a încelui* = „a înşela"); *Cîntă, mîndro, trăgănat, Că-s cu trei cai de furat*; altele: *fierul de călcat rufele, funia de scos apă din fîntînă, lecţia de învăţat pe de rost.* Cîteodată, însă, anume, după expresiile *a avea onoare(a), plăcerea, bunătate(a), fericire(a)*, infinitivul care urmează nu este precedat de *de*: *Am onoare(a) a vă face cunoscut că....* Sensul infinitivului precedat de *de* este, în acest caz, acela de specificare a substantivului anterior; el exprimă diferenţa specifică a realităţii în discuţie, care este o acţiune, substantivul de care depinde exprimînd genul imediat mai mare din care face parte această realitate. Supinul arată scopul, adică acţiunea scop a substantivului. Cîteodată, însă, el arată calitatea unui obiect, rezultată prin acţiunea exprimată de el (*cai de furat*). Româna distinge clar, deci, între infinitiv şi supin, şi anume, infinitivul nu exprimă scopul, ci aceasta este funcţia supinului. De aceea, supinul ar trebui numit modul *final*.

§ 198. Aşa-numitul „atribut adverbial" este alcătuit din ceea ce gramatica tradiţională numeşte *adverb*, precedat cîteodată (cel de loc şi timp, dar nu întotdeauna) de prepoziţia *de*: *oamenii de aici, casele de alăturea, catul de sus, ziua de mîine, timpurile de odinioară, trecerea înainte a armatei, traiul împreună al unor popoare de origine diferită.*

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

PREFAȚĂ	5	*Text original*	
NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI	17		
[Sintaxă – Semantică – Lingvistică]	19	I. INTRODUCERE	19
		A. OBIECTUL SINTAXEI	20
[Unități sintactice – Probleme de delimitare]	25		
[Frază – Sintagmă – principalele puncte de vedere]	27		
[Critica doctrinelor sintactice]	33		
[Domeniul sintaxei. Relația sintaxă – stilistică – retorică]	39		
[Teoria și practica sintactică – abordare diacronică]	47	B. CONCEPȚIILE ȘI METODELE SINTACTICE	47
[Școala lingvistică franceză – A.Meillet. Nume – verb. Frază nominală – frază verbală]	62		
[Legile generale ale evoluției limbajului. Ferdinand de Saussure]	75		
[Statutul frazei. Relația limbă-gîndire]	82		
[Idealismul lingvistic]	93		
[Concluzii]	100		
[Natura faptelor lingvistice. Aspecte logico-semantice]	110		
[Concluzii. Relația subiect – predicat. Problema copulei]	118		
[Relația frază – judecată]	123		
[Independența construcției frastice. Statutul apoziției]	131		
[Relații interfrastice]	134		
[Categorii de fraze – categorii de judecăți]	141	II. NATURA RELAȚIEI DINTRE SUBIECT ȘI PREDICAT	141
[Limbajul influență. Fraza afectivă]	147		
[Fraza monoremă]	154		
[Concluzii]	155		
[Sintaxa și semantica verbului în limba română modernă]	161	C. LIMBA ROMÂNĂ MODERNĂ	161
		SINTAXA LIMBII ROMÂNE MODERNE	161
		I. CATEGORIILE DE FRAZE A. MODALITATEA FRAZELOR	162

Scanned with OKEN Scanner

[Indicativul]	163		
[Concluzii]	188		
[Prezumptivul]	189		
[Condiționalul]	196		
[Cazuri particulare]	202		
[Imperativul]	208		
[Mod – modalitate. Stilistica verbului]	209		
[Concluzii]	212		
[Modalitățile enunțării]	214	**III. CALITATEA FRAZELOR** CARACTERUL DEFINIT SAU INDEFINIT AL SUBIECTULUI	214
[Cuantificarea nominală]	214	**IV CANTITATEA (NUMĂRUL) SUBIECTULUI** CARACTERUL DEFINIT SAU INDEFINIT AL SUBIECTULUI	214
[Aspecte stilistice]	229		
[Categoria persoanei]	233	**V. CLASIFICAREA FRAZELOR DUPĂ PERSOANĂ**	233
[Valoarea frastică a vocativului]	234		
[Cazuri particulare]	238		
[Pronumele – definiție și categorii]	241	**VI. PRONUMELE**	241
[Relații de determinare în frază – complementul substantivului]	248	**PARTEA A DOUA. COMPLEMENTUL**	248
		I. COMPLEMENTUL SUBSTANTIVULUI SUBIECT	249
[Statutul participiului trecut]	257		
[Cazuri particulare]	262		
INDICE DE AUTORI	265		

Scanned with OKEN Scanner

Interpenetrarea morfologiei cu sintaxa şi lexicologia se explică prin natura, în fond identică, a tuturor faptelor de sincronie. Singură distincţia dintre raporturile sintagmatice şi cele asociative sugerează un mod de clasificare care se impune de la sine, singurul pe care putem să-l punem la baza sistemului gramatical.

G. Ivănescu

Este greu de spus cum ar fi evoluat modelul analizei sintactice propus de G. Ivănescu, dacă ar fi avut răgazul să pregătească pentru tipar acest curs; concepţia generală despre sintaxă, aşa cum a fost ea dezvoltată şi în articolele ulterioare, ne lasă să bănuim un demers complex, de la text la cuvînt – o pragmasintaxă a limbii române contemporane.

Oana Popârda

CARTE APĂRUTĂ CU SPRIJINUL
MINISTERULUI CULTURII ŞI CULTELOR DIN ROMÂNIA

ISBN 973-37-0998-0

PREŢ 100 000 lei

Scanned with OKEN Scanner